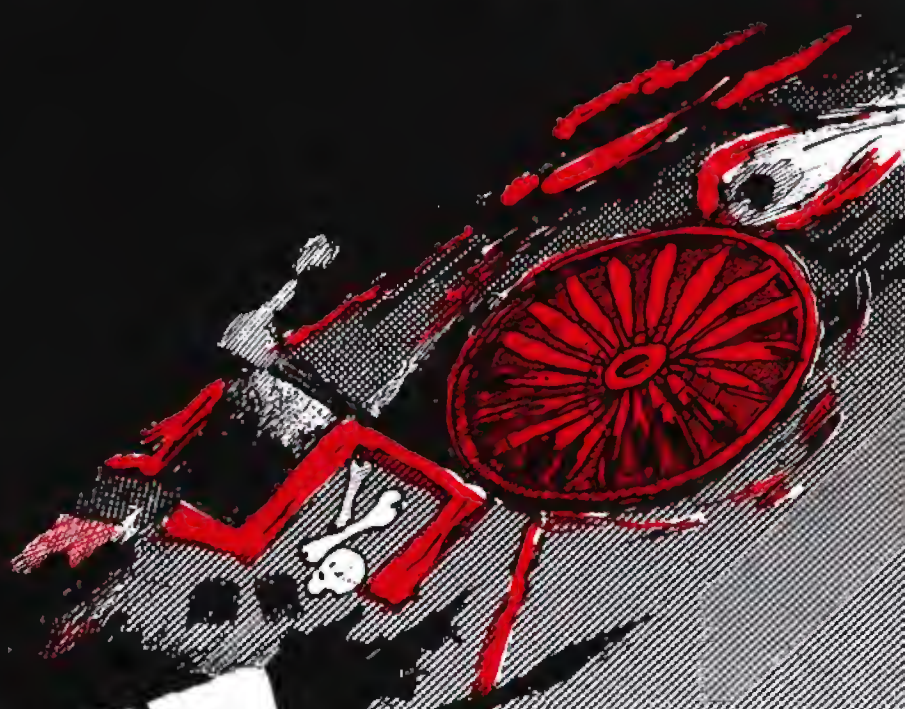

हिलार र यहूकी

य सतं वेत्ति हनारं
यश्चैनं मन्यते दतम्
उभौ तौ न विजानीतौ
नायं हनित न हन्यते

विश्वेश्वर प्र. कोइराणा-

हिटलर र यहूदी

विश्वेश्वर प्र. कोइराला

साहित्य प्रकाशन

**TU Central Library of Nepal Cataloguing-
in-Publication Data**

कोइराला, विश्वेश्वरप्रसाद

हिटलर र यहूदी / विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला. - सातौं

संस्क.- ललितपुर : साझा प्रकाशन, २०६६ वि.

६, १३६ पृ.

ISBN 978-99933-2-814-8

१. नेपाली उपन्यास I. आख्या.

N891.4953

Ko475h - dc 22

20090968

प्रकाशक : साझा प्रकाशन

संस्करण : तेस्रो, २०४९

चौथो, २०५४

पाँचौं, २०५७

छैठौं, २०६४

सातौं, २०६६ (साझा प्रकाशनबाट पाँचौं पटक, ५१०० प्रति)

मूल्य : रु. १००/-

मुद्रक : साझा प्रकाशनको छापाखाना, पुलचोक, ललितपुर

फोन : ५५२१०२३, फ्याक्स : ५५४४२३६

प्रकाशकीय

बहुआयामिक व्यक्तित्वका धनी विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको नेपाली साहित्यजगत्मा शीर्षस्थान छ । विशिष्ट राजनेता भएर पनि साहित्यसाधनामा उत्तिकै योगदान पुऱ्याउन सक्नु श्री कोइरालाको विशेषता हो ।

नेपाली साहित्यमा-विशेषतः कथा र उपन्यासद्वारा मनोविश्लेषण-यौनमनोविश्लेषण-परम्परा विकसित पार्नमा श्री कोइरालाको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको छ ।

साहित्यलाई राजनीतिभन्दा माथि-उच्चतम विषय मान्नुहुने श्री कोइरालाको लेखनशैली, भाषिक प्रयोग, वाक्य-गठन एवं रचनाशिल्प समकालीनहरूको तुलनामा धेरै पृथक् छ । "समाजइच्छाभन्दा व्यक्तिइच्छा ठूलो हो । त्यसकारण व्यक्तिका दमित इच्छा, भावना एवं मनोद्वेगहरूलाई स्वतन्त्र आत्मनिर्णय गर्न दिनुपर्छ ।" -साहित्यकार कोइरालाको मूलसन्देश । नेपाली वाङ्मयका चर्चित व्यक्तित्व श्री विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका कृतिहरूमध्ये 'हिटलर र यहूदी' कृतिको आफ्नै महत्त्व छ । मूल्याङ्कन गर्ने काम पाठकहरूको हो । उहाँको प्रस्तुत 'हिटलर र यहूदी' कृति प्रकाशन गर्न पाएकोमा साभा प्रकाशन गौरव अनुभव गर्दछ ।

केही कुरा

जेलको सजाय निश्चय नै मान्छेलाई दिइने ठूलो यातनामध्येको हो । सिर्फ चार दिवारको घेराभित्र आफूलाई खुम्च्याएर भाव होइन, अरू पनि धेरै कुराहरूबाट बन्चित भएर, धेरै कुरालाई गुमाएर मान्छेले एकलो, असहाय र तप्त अबस्थामा पाउँछ आफूलाई—जेलभित्र । तर जेलको यो तप्त र आक्रान्त ज्वालाको रापले पनि बी. पी. लाई पोलेन । त्यसलाई पनि न्यानो मानेर तापिरहनुभयो उहाँले । त्यसैकारण आठ वर्षसम्मको लामो जेलको चार दिवारले उहाँको राजनैतिक सपनाहरूलाई घेराबन्दी गर्‍यो होला । तर उहाँभित्रको सशक्त साहित्यिक संवेगलाई अग्ला-अग्ला पर्खालले पनि छेन्न सकेन । उहाँभित्रको सृजनशीलता भन्नु जुरमुरायो ।

कति मान्छे, ऊ फगत एक व्यक्ति हुन्छ; त्यो एकलो हुन्छ र निरीह हुन्छ । त्यसका कुनै तह र पत्रहरू हुँदैनन् । तर केही मान्छे, उभित्र अनेकौँ तहहरू हुन्छन्—खातैखात र पटैपट—एकपछि अर्को... । अनि आगोलाई पनि शमन गर्न सक्ने अर्को आगो हुन्छ ऊभित्र । बी. पी. त्यही हुनुहुन्थ्यो । हो, एकलो र निर्धो व्यक्तिलाई घुन्न सकिएला, यातना दिन सकिएला—जे पनि सकिएला तर आफूभित्र अनेक पत्र र अनेक आयामहरू लिएर उभिएको मान्छे, त्यसलाई कहिले पनि घुन्न सक्तैन र रोक्न सक्तैन । ऊ त चार दिवारभित्र पनि फुक्का हुन्छ र आत्मविश्वासले निर्माण गर्छ—स्वतन्त्रता र उन्मुक्ति । त्यसैले त जेलको अग्लो पर्खाल नाघेर—इन्द्रमायाको निर्णायक घुम्तीहरूको मनोविरलेपण गर्न पुग्नुभयो, बी. पी.; नरेन्द्र दाइ, मुनरिया र गौरीका ग्रन्थिहरूलाई केलाउन पुग्नुभयो, सुम्निमा, पुलोमा र सोमदत्तको घात—प्रतिघातलाई छानबिन गर्न थाल्नुभयो । चार दिवारभित्रै उहाँले दरभङ्गाकी मोदिआइनले भनेको सुन्नुभयो—ठूलो मान्छे नहुनु, असल हुनु । अनि 'श्वेतभैरवी'का पावहरूको मनोदशालाई छुट्टाछुट्टै स्थितिमा राखेर विवेचना गर्नुभयो । र त्यसरी नै यो—'हिटलर र यहुदी'मा दोस्रो महासभर र त्यसले छाडेर गएको बीभत्स अवशेष, मान्छेले बोकेर हिँडेको त्यो युद्धको गहिरो घाउ र आँसु— त्यसमा द्रवीभूत हुन पुग्नुभयो, बी. पी. । अनि एउटा आशङ्का उहाँको निष्कास कर्म—के यसैको दर्शनपक्षले हो हिटलरलाई त्यस्तो क्रूर बनाएको ?

यीबाहेक पनि अन्य कति अप्रकशित कृतिहरूमा निर्माण भएका उहाँका पावहरूलाई हेर्दा, दुइताका साथ हामी फेरि भन्छौं—मान्छे, व्यक्तिलाई घुन्न सकिन्छ तर उभित्रको सृजनशीलतालाई घुन्न सकिन्न । त्यसैले, हेमिङ्वेको यो हरफको सहसा सम्झना हुन्छ—Man can be destroyed but can never be defeated.

वास्तवमा धेरै पहिले नै नेपाली साहित्यको प्रारम्भिक कालमा बी. पी. ले कथासाहित्यलाई एउटा दिशा प्रदान गर्नुभयो । त्यसरी नै लामो कारावासकालमा उहाँले फेरि उपन्यास साहित्यको पनि एक नयाँ पद्धति निर्माण गर्नुभएको छ । २०२५ सालको पूर्वाद्धितिरै लेख्न थाल्नुभएको हो उहाँले- 'हिटलर र यहूदी' । तर यो पूर्ण नहुँदै उहाँको रिहाइ भयो र त्यसपछि यो अगाडि बढ्न सकेन । २०३३ मा उहाँको स्वदेश प्रत्यागमन भएपछि पुनः उही सुन्दरीजल र त्यसपछि शीलतनिवासको बन्दी-कक्षमा यसका केही पृष्ठहरू थपिए, तैपनि समापन किस्तसम्म उपन्यास पुग्न पाएन । र ती पछि लेखिएका अहिले प्राप्त हुन सकेनन् ; त्यसैले पूर्ववत् अवस्थामा- एक अपूर्ण रूपमा नै हामीले यो उपन्यास प्रकाशित गरेका छौं ।

निश्चय नै बी. पी. कोइरालाका सञ्चित परिकल्पना र योजनाहरू उहाँको पथ अनुसरणले अरूहरूबाट पनि पूर्ण हुनेछन् । तर यो उपन्यासको पूर्णता अब कसैबाट पनि हुने छैन । त्यो चिन्तनशील प्रतिभा अब सदासदाका लागि अस्त भयो । धेरै माथि, उत्कृष्ट नमूनाको मार्मिक स्थलमा औपन्यासिकतालाई पुन्याएर त्यो संवेदनशील उपन्यासकार सदासदाका लागि बिलीन भयो । अब यहाँबाट उपन्यासकारको पदचिन्ह पच्छ्र्याउन कति गान्धो छ तैपनि हरेक पाठकले यहाँसम्म पुगेपछि, उपन्यासकार बी. पी. को अदृश्यतालाई खोजिरहनेछन्, खोजिरहनेछन्..... ।

- प्रकाशक

एक

जेलबाट छुटेर म ओखती गराउन बम्बई आएको थिएँ। यसभन्दा अघि एकचोटि धेरै वर्षपहिले पनि बम्बई आएको थिएँ। तर शायद त्यस बखत मेरो कच्चा उमेर भएकोले हो वा अहिलेको मेरो रोगी आँखाले गर्दा हो—पहिलेको र अहिलेको बम्बईमा धेरै फरक पाएँ। शहरका घर, सडक र तिनका उपर कुद्ने मोटर, ट्राम र विक्टोरिया वाहनमा होइन, त्यहाँको वातावरणमा ठूलो परिवर्तन आएको मैले पाएँ। त्यसो त पहिले पनि त्यहाँका मानिसहरूको चालमा तेजी रहन्थ्यो, अहिले त भन्नु त्यसमा एकदम बेफुर्सदको हतार भएको मैले पाएँ। दौडादौड, भागाभाग-मानिसहरूको घुईचो। उनीहरूको रेलोपेलो, कतै कुनै ठूलो काम बितेको जस्तो। छिनछिनमा साना-साना जुलुसहरू नानाप्रकारका भन्डा र नाराका साथ कोलाहल र घुईलोलाई थप्दै निस्कन्थे। त्यसले गर्दा सडकमा कोलाहल र घुईचो त थपिन्थ्यो—तर साथै सबैको यात्रा पनि थामिन्थ्यो। एकैचोटि असङ्ख्य मोटरहरूको विभिन्न स्वरका हर्न बज्न थाल्थे र थामिदै गएका ट्राम गाडीबाट तीखो टिर्-टिर् गर्ने घन्टी चालकहरूको अधीर गोडाले थिचिएर रन्किन्थे। विक्टोरिया गाडीका कोचवानहरूको गालीका बचनहरूभन्दा माथि उठेर जुलुसको नारा गुँज्थ्यो—इन्क्लाब जिन्दाबाद.....।

पहिले आउँदा ममाथि जुन सबभन्दा ठूलो प्रभाव परेको थियो, त्यो थियो शहरको व्यवस्थितता, त्यहाँको सार्थिएको वातावरण। नगरबासीहरू बडो शान्त किसिमले सभ्य जीवन बिताउँदा रहेछन् भन्ने लाग्थ्यो। व्यस्तता थियो—कोलाहल थिएन; चालमा तेजी थियो—हडबडी थिएन। त्यस महानगरीको ध्वनि बोलचालको स्वरभन्दा चर्को हुँदैनथ्यो। त्यस शान्त सभ्य वातावरणमा शहरका ठूला-ठूला आलिशान महलहरू बडा प्रभावशाली लाग्थे। बाहिरबाट आउने पर्यटकहरूलाई लाग्थ्यो—इमारतहरूले जितेको शहर हो यो। विक्टोरिया स्टेशनबाट बाहिर निस्कनेबित्तिकै जुन अजडका अट्टालिकाहरू—स्टेशनको घर, डाकघर, करपोरेसन अफिस, सिनेमाघर र टाइम्स अफ इन्डियाको इमारतको छायातल आफूलाई पाएपछि त्यो शहरको पहिलो प्रभावबाट ऊ कहिल्यै पनि मुक्त हुन सक्तैनथ्यो। सुकिला, लामा कोट लगाएका सेठहरू र तिनका भातहतका कर्मचारीहरूले बम्बईको नागरिक जीवनलाई शिष्टताको शिक्षा दिएका थिए, जसले गर्दा सडकमा चिनेका मानिसलाई बोलाउँदा पनि कोही डाँको स्वरमा कराउँदैनथे। केवल

दाँतलाई धिचेर ओठले गोलाकार मुञ्ज पादैँ मुखबाट तीखो शीतकार छाड्ये—एक-दुई-चोटि सिसस्स । यसपालि भने असङ्ख्य मानिसको उर्लियो प्रवाह र त्यसबाट आकाशसम्म पुगे किसिमको ध्वनिले आँखा र कानलाई ढकभक्क ढाकिदिन्यो । म एकछिन विमूढ भएर यस दृश्यलाई हेरिरहें । एकछिनका लागि मस्तिष्कमा विचार आयो अस्पष्ट प्रश्नको रूपमा— यो मानवप्रवाहको गन्तव्य कहाँ छ ? यो कोलाहल, यो उछिन्नपाछिन्न, यो हडबडी केको लागि ? केले लखेटिएका हुन् यसरी ? कुन कुराबाट भाग्न खोजेको हो यो ?

टप्पाक्सीवालको हतारको फर्के बोली कानमा पर्‍यो—कहाँ जाने हो ? देखें, पछिका लाम लागेका टप्पाक्सीहरू असंयम भएर हर्न बजाइरहेका छन् । एउटा व्यग्र पुलिस पनि मुद्गो हातमा घुमाउँदै हामीपट्टि आइरहेको थियो । मैले भनें— कुनै होटलमा पुर्‍याऊ ।

त्यस होटलमा स्थान नपाएर फर्किएर टप्पाक्सीमा बसेपछि टप्पाक्सीवालले गाडी स्टार्ट गर्न छाडेर आफ्नो सिटबाट पछि मतिर आधा झुकेर भन्यो—सेठ, तिमीले आजनुभन्दा पहिले नै किन कुनै होटलमा एउटा कोठा रिजर्ब गराएनौ ?

मैले भनें— यस्तो घुईचो होला भन्ने मलाई के धाहा थियो र ?

उसले भन्यो— ठाउँको असह्य कमी छ यहाँ; लाखौँ मानिसहरू त्यसै फूटपाथमा सुत्छन्, खुला आकाशमुनि ।

म गम्न घालें— धरतीमा के अब आवासका लागि ठाउँ रहेन ? मैले सोधें— अब के गर्ने त ?

उसले भन्यो— एउटा अर्को होटलमा लगेर, शायद ठाउँ पाइहाल्छौ कि ।

गाडी स्टार्ट भयो । टप्पाक्सीवाला भन्दै गयो—धरतीमा अब ठाउँ छैन ।

मैले भनें—त्यसै; तर्क गर्ने उद्देश्यले होइन, —गाउँतिर यो घुईचो किन लाग्दैन ? त्यहाँ त मनग्य ठाउँ छ नि ।

उसले भन्यो— त्यहीबाट त आएर यहाँ घुम्निएको हो नि यो घुईचो । गाउँको माटोले आफूकहाँ ठाउँ दिएन । म पनि पञ्जाबबाट आएको यहाँ अमृतसरनिरको एउटा गाउँबाट ।

मैले भनें— तिमी कहाँ बस्छौ यहाँ ?

उसले भन्यो— यही टप्पाक्सी हो मेरो घर । होटलमा चिया र भोजन गर्छु । तीन सडकको माध्यमा स्थित आलिशान होटलको अगाडि मोटरलाई झट्ट घामेर उसले भन्यो— सेठ, भित्र गएर सोध । यहाँ पाइएन भने फूटपाथमा बस्नुपर्ला ।

रिसोप्पनिष्टले बडो सहानुभूतिको स्वरमा चः चः गर्दै भन्यो—कोठा एउटा पनि छाली छैन ।

मैले भनें—के गरौ त म ? मैले शहरमा कुतै ठाउँ पाइनेँ ।

उसले काउन्टरको अर्को कुनामा बसेको मानिसकहाँ गएर कुरा गरेर आयो र भन्यो—बुईगलमा साना-साना कोठा छन्, होचो छानामुनि । त्यहाँ बस्ने भए हामी मिलाउन सक्छौ ।

टप्पाक्सीवाललाई पैसा तिरेर म होटलमा पर्से । टाउकोमाथि होचो भए पनि यस बिरानो ठाउँमा मैले छानो पाएँ । त्यसैको सन्तोष थियो । बम्बईको जनारण्यमा खुला

आकाशतल सिमेन्टको फूटपाथमा सुत्दा म आफूलाई सुरक्षित भन्थान्ने यिइन । जनसमूहको घुईचोमा एकान्त निवास जतिसुकै साँगुरो त्यो भए पनि, त्यसले सुरक्षाको भावना दिन्छ । मातृगर्भमा खुम्चिएर डल्लो हुँदा पनि असुरक्षित त्यो शिशु रहँदैन ।

सुरक्षाको यती छाँचोले मलाई हठात् एक्लो पार्‍यो, र म उदास भएँ । जीवन कति शून्य, मैत्रीको कतौ अभाव यसमा । पचास लाख मानिसको ठेलाठेल भएको शहरमा मानिस कति एक्लो ।

साँझमा एकलै एउटा सानो टेबलमा बसेर म रात्रिभोजन गरिरहेको थिएँ, उदास मनले । दिउँसो डाक्टरले मलाई हेरेर गम्भीर मुद्रा लागेको थियो । शहरको उदास वातावरणमा उसको निराशिलो गम्भीर मुद्राले बेमेल ध्वनि फिकेको थिएन, त्यसैले त्यो कानमा पस्नेबित्तिकै बेसुरा लागेन । लाग्यो-शहरको अर्केस्ट्रेशन (Orchestration) मा मेरो क्यान्सरको रिपोर्टले ताल भङ गरेन । सबैको सामूहिक असर जीवनको एकाकीपनलाई कष्टनाम्य बनाउँछ्यो । छाँदाछाँदै मलाई लाग्यो-रोटीको टुक्रा मेरो मुखमा सुकेको डल्लो भएको छ । त्यसै बखतमा अर्को टेबलबाट उठेर एउटा युवक मनिर आयो ।

उसले सोध्यो-माफ गर्नु होला, के तपाईं पनि कन्फरेन्समा आएको ?

मैले रोटीलाई निल्दै भनेँ-कुन कन्फरेन्स.....?

उसले भन्यो-मलाई माफ गर्नु होला । तपाईं नेपालबाट आएको भनेर रिसेप्सनिस्टबाट पाहा पाएर शायद कन्फरेन्समा भाग लिन आउनुभयो कि भनेर सोधेको ।

ऊ उभिरहेको थियो । मैले भनेँ-कुसी तानेर बस्नुस्न । कुनै मानिसको मप्रतिको त्यस्तो दिलचस्पीको उत्तर म फेरि आफ्नो एकलोपनको शङ्खभित्त पसेर दिन चाहन्नथेँ ।

उसलाई पनि एकलोपन असह्यभइरहेको थियो क्यार । नजिकैको टेबलबाट एउटा कुसी तानेर बस्दै उसले भन्यो- तपाईंलाई असुविधा त हुँदैन ? अनि बेटरलाई बोलाएर भन्यो-मेरो कफी यही ल्याउनु-सादा, दूध र चिनी चाहिँदैन ।

उसले आफ्नो परिचय दिँदै भन्यो-म अन्तर्राष्ट्रिय यहूदी सङ्गठनको तर्फबाट आएको हुँ । डेबिड मेरो नाउँ हो । हिन्दुस्तानबाट इजरायल जान चाहने यहूदीहरूका डम्फाडम्फा मिलाउँदै पठाउने काममा आजकल म बम्बईमा छु ।

मैले सोधेँ-तपाईंले कुन कन्फरेन्सको कुरा गरेको भरखरै ?

समाजवादी सम्मेलन-जो आजकल यस शहरमा चल्दैछ । मैले यसको पनि विचार राख्नुपर्छ, इजरायलकाप्रति अज्ञानमा डेलिगेटहरूले बिरोधी निर्णय नलिऊन् कन्फरेन्समा । त्यसो हुनाले भर्सक सबैसँग भेटीकन इजरायली दृष्टिकोण बुझाउने कोशिश गर्छु ।

त्यसो भए म त प्रतिनिधि होइन, तपाईंलाई इजरायलको दृष्टिकोण मलाई भन्ने काम परेन । होइन... ?

उसले उदास आँखाले मलाई हेन्यो । एउटा युवक, राम्रो, स्वस्थ त्यसको अनुहारमा आँखाको ज्योति अर्कै किसिमले टल्किनुपर्ने, तर डेबिडको आँखाको उदासीपन मलाई लाग्यो, उसको जातिले भोगेको युगानुयुगको अनुभवलाई प्रतिबिम्बित गरिरहेको छ । मैले यहूदीको इतिहास पढेको छैन तर उसलाई देख्दा लाग्यो, कुनै पनि ऐतिहासिक

जातिका सदस्यहरूको आँखामा त्यस जातिका अनुभव कतै न कतै भत्याकभुलुक चियाउँछ । मधुरो बोलीमा उसले भन्यो—इजरायलका विरुद्धमा एशियामा ठूलो विरोधी प्रचार चलेको छ, अरब देशहरूबाट । हाम्रो देश सानो छ, र साथै अरब देशहरू आफ्नो साम्राज्यवादी विरोधी भावनाले भरखरै स्वतन्त्र भएका एशियाई देशहरूमा सजिलैसँग सहानुभूति प्राप्त गर्न सक्छन् । इजरायली जातिको शोषणको अनुभव, त्यसमाथि युगानुयुग-देखि चलिआएको दमनचक्र यस्तो विशेष प्रकारको छ कि त्यसलाई अरू शोषित जाति—जस्तो हिन्दुस्तान नै भन्नु बिदेसी शासनले शोषित भएकोले— त्यसलाई बुझ्न सक्तैन... ।

डेविडका कुराले मेरो ग्रहणशील कानलाई प्रभाव पारिरहेको थियो । जुन जातिले हालै हिटलर युगको पछिल्लो तीन-चार वर्षमै आफ्ना साठी लाख सदस्यहरूलाई नर-नारी, आबाल, बृद्ध-आफ्नै आँखाको अगाडि भट्टीभित्र खरानी भएको देख्यो, त्यसको कुनै पनि प्रतिनिधिले भनेको कुराले हृदयमा स्वीकृतिको ध्वनि उठाउँछ । यस भयङ्कर-जाति-ध्वंसात्मक प्रत्यक्षबाट बाँचेका व्यक्तिहरूको भनाइलाई बुझिले केलाएर हेर्न चाहँदैन । हृदयको भावना सर्वजयी भएर कठुणाको अनुमोदन प्रदान गर्छ यसका अभिव्यक्तिहरूलाई ।

".....यस स्थितिमा यदि हामीले आफ्नो सुरक्षाका लागि, भविष्यका प्रति आफ्नै निराशा नभएर युगयुगदेखिको हाम्रो प्रेरणाको स्थल—हाम्रो मूल घलो—त्यसैमा फेरि फर्केर आयौ भने हाम्रो के दोष ? इजरायलको स्थापना हाम्रो शोषणको अनुभव — शताब्दीदेखि भोगेर आएको अनुभवको परिणाम हो, जब हामी बिदेसी समाजमा अल्पसङ्ख्यक भएर, शोषित-पीडित भएर जातीय द्वेष र अन्धरागको शिकार हुँदै, सतत दमन र अत्याचारमा पिल्सिएर भविष्यका प्रति विमूढ अजागरूकताको बातावरणमा कष्ट र लाञ्छनाको तातो डाम आपना-आपना हृदयमा धारण गर्दै आयौ, मानौ त्यो छाप नै हाम्रो जातिको चिन्ह हो..... ।"

उसको कपमा कफी सेलाइसक्यो । म त उसका कुराले विचलित भैरहेको थिएँ, मलाई लागिरहेको थियो कि यहूदीहरूको संहार— के साठी लाख सान्चै भट्टीमा भोसिए ?

त्यस्तो व्यापक मानवीय अनुभव—नुशंसताको त्यत्रो अमानवीय पराकाष्ठा थियो कि बम्बई शहरले दिएको एउटा व्यक्तिको हृदयको एकलोपन एकदम अप्रासङ्गिक छ जीवनसँग । त्यस्तो एकलोपन निम्नकोटिको स्वार्थता हो । कस्तो विरोधी कुरा, नर-संहारको कुराले मेरो आत्माको शून्यता लोप भएर गयो । मानवले खचाखच भएको यस संसारमा को एकलो छ र । मित्रताको यहाँ अभाव कहाँ ।

डेविड पनि शायद आफ्नो वर्णनशैलीले प्रभावित भएको थियो, किनभने उसका उदास आँखा बीच-बीचमा चम्किन्थे । उसको कुराको अन्त थिएँ, उसको जातिको लामो अनुभवले त्यस्तो वर्णन गर्दागर्दै, स्वयं उसलाई अहिले प्रभावित पारिरहेको थियो । एकचोटि फेरि इतिहासको लामो-लामो सफर गर्दै पुनः पुनः आफ्नो जातिले भोगेको दुःखकष्ट, यातना, लाञ्छनालाई भोगिरहेको थियो— होटलको एउटा सानो कुनामा बसेर ऊ ।

त्यस अन्तरङ्ग क्षणलाई भन्न गर्दै एउटी युवती पनि आइपुगी मेरा टेबलमा । उसले भनी-मिष्टर..... ।

मैले सजग भएर आफ्नो कुर्सी उसलाई दिँदै भनें—जस्ने कृपा गर्नुहुन्छ...? म

नेपालबाट आएको हुँ। यदि तपाईंलाई आफ्नो परिचय दिन आपत्ति छैन भने हाम्रो बार्तालाप सहज हुने थियो।

उसले मेरो कुसीमा बस्नै मलाई अर्थात्- उ त्यहाँको कुसी तानेर बस्नोस्... म लेबनानको पत्रकार हुँ। यहाँ समाजवादी सम्मेलनलाई छोप्न आएकी, आफ्नो पत्रको तर्फबाट...

सानो स्तरको ब्यागबाट आफ्नो नामाङ्कित कार्ड मलाई दिदै उसले भनी- यहूदीहरूको दूषित चङ्चलको सङ्गठन बम्बईमा रहेछ।

उसको नाउँ पढें-मिस मार्गरेट...

उसको अज्ञानतामा केही नराम्रो स्थिति खडा हुन जान्छ कि भनेर मैले भट्ट भनँ- मिस मार्गरेट, यिनी डेविड हुन्, अन्तर्राष्ट्रिय यहूदी सङ्गठनका प्रतिनिधि...

स्थिति बिग्रिन नदिनेसट्टा मेरो परिचयको प्रयासले भन्नु उल्टो जसर पान्यो। मार्गरेट कुसीबाट घसी उठी कि भनी मैले उसको अगाडि गोमन साँप राखिदिएको छु।

मैले उसलाई बस्नै आग्रह गर्दै भनँ-मिस मार्गरेट, परिचय गराएको ब्यक्तिसँग तपाईंले हातसम्म मिलाउनुभएन...

उसले अनायासको तिरस्कारको शीत्कारमा भनी-के म हत्यारासँग हात मिलाउँ।

डेविड कुसीबाट उठिसकेको थियो। उसले भन्यो-म त हात मिलाउन तयार छु, नेपाली मित्र, तर उनी नै तयार छैनन्, ल म हिँडें।

उसको स्वरमा आहतको ध्वनि थिएन। कठोर तिरस्कारको ध्वनि थियो, र यद्यपि उसले आफ्नो सौम्य व्यवहारमा केही फरक ल्याएन। उसको पिठपूँ ढोकाबाट लोप भएपछि मार्गरेट फेरि कुसीमा बसी।

मैले भनँ-तपाईंले एउटा भद्र पुरुषको महान् अपमान गर्नुभयो।

उसले घृणामिश्रित स्वरमा भनी-म न कुनै इजरायलीलाई भद्र नै भन्छान्छु न हत्यारालाई हत्याराको सम्बोधन उसको अपमान भन्छान्छु।

मैले भनँ-त्यस्तो उत्तेजित किन भएकी?

उसले भनी-तिमीहरूलाई थाहा छैन। हिटलरको अत्याचारको शिकार भएका यहूदीहरूका प्रति तिमीहरूमा विमूढ करुणा जागृत भएको छ, त्यसो हुनाले उनीहरूले अरबका साथै मानिसहरूलाई निर्मूल गरेर, उनीहरूलाई आफ्नो-आफ्नो थलोबाट धपाएर बेघरबार तुल्याएको अत्याचारका प्रति तिमीहरू आँखा चिम्लन्छौ। इजरायल, अनगिन्ती अरबहरूको लाशमा साम्राज्यवादीहरूले आफ्नो दुष्ट उद्देश्यको लागि स्थापित गरिएको हो। पेलेस्टाइन-जसलाई आज उनीहरू इजरायल भन्छन्-अरब देश हो। विदेशीहरू हुन् यहूदीहरू त्यहाँ; एउटा विदेशी जातिले अरबहरूलाई आफ्नो स्वदेशबाट उखाडेर बाहिर फर्काइदिएका छन्...

मैले सोधें-युरोपबाट-एशिया अफ्रिकाका अरू देशबाट यहूदीहरू अबान्धित भएर थपिन गएका छन् भने-कहाँ जाउन् त उनीहरू। उनीहरूलाई पनि त एउटा थलो चाहियो।

शायद मेरो तर्क एकदम कमजोर थियो न्यार । उसले हठात् तेजीमा आएर भनी-
के त्यसो हुनाले पेलेस्टाइनका शान्त सुखी अरब गाउँहरू नेस्तोनाबूद होउन् अरबहरूको
संहार होस् र उनीहरूको साखौको सङ्ख्यामा आफ्नो श्रीसम्पत्ति छाडेर विदेशमा शरण
लिन जान परोस् ? कहाँको यो न्याय हो-एउटा उखडेको जाति छ भने त्यसलाई बसाउन
अर्को बसेको जातिलाई उखाड्नु ?

मार्गरेटको आँखामा मेरो आँखा पयो । कुन तेजले त्यो उद्दीप्त थियो, उसको
सुन्दर आँखाको कैलो नानीको टाउको दुई बटा हीराका टुक्राभै चम्किरहेका थिए । उसको
सुनौलो कपाल, उसको गोलो, गोरो अनुहारलाई घेरेर केही छातीमा र केही पिठभूमा खसेको
थियो । अरू क्षणमा म शायद उसलाई सुन्दरको श्रेणीमा राख्ने थिइन्, तर जब ऊ उत्तेजित
भएर अरबवासीहरूको विपत्तिको वर्णन गर्न थाली उसमा एउटा अनौठो आकर्षण उदय
भयो । म मुग्ध भएर हेरिरहें उसलाई ।

".....गएर हेर, उनीहरूको दुर्दशा, जोडनमा, गाजामा जहाँ पनि। किन
अब केही बोल्दैन, नेपाली युवक !"

साँच्चीकै म त स्तब्ध भएर त्यो उद्दीप्त नारीमुखलाई हेरिरहेको थिएँ, र उसको
उत्तेजित स्वर सुनिरहेको थिएँ । मैले भन्ने कुरा केही नपएर सोधे-मिस मार्गरेट तिमी पनि
अरब हो ?

"हो"

"तर नाम भने अरबी छैन नि !"

उसले भनी- मेरो क्रिश्चियन नाम हो, म क्रिश्चियन हुँ । मलाई एकछिन
हेरेर केही अनुतेजित स्वरमा उसले भनी-तिसीहरूलाई एशियामा ठूलो धम छ, अरब
इस्लामको अर्को नाउँ हो भन्ने । 'अरब' जातिबोधक नाउँ हो । धर्मसँग केही यसको वास्ता
छैन । अरबमा इस्लाम धर्मावलम्बीहरू बहुसङ्ख्यक छन् । तर कश्तान पनि छन्, सबभन्दा
प्राचीन कश्तान संस्थानका मतावलम्बीहरू पनि त्यही छन् । लेबनानमा भने जनसङ्ख्या
प्रायः बराबर छ-मुसलमान र कश्तानहरूको बीचमा...

रात धेरै बितिसकेको थियो, र भोजनालय बन्द हुने समय भएकोले बेपराहरू
नलुकाईकनै हाई हाई गरिरहेका थिए, यो सङ्केत दिँदै कि हामीहरूको जाने बखत धेरै पहिले
नै बितिसकेको थियो ।

मैले शिष्टतामा मार्गरेटको हात आफ्नो हातमा लिएर बिदा मागें-तपाईंसँग भेटेर
मलाई बडो खुशी लाग्यो, र साथै मैले धेरै कुरा जानें । उसको हात पसिनाले चिसो थियो ।
उसको हातको कोमलपनबाहेक अरू कुनै लक्षणको बोध मलाई भैरहेको थिएन । उसले जाने
बखतमा भनी-सम्झी राखे, इजरायललाई हामी मध्यसागरमा घचेटेर दुबाइदिनौ ।

म माथि बुईगलको आफ्नो कोठामा आएँ । माथि कोठामा आएर बिछ्छुपौनामा
लेट्दा पो घाह्र पाएँ, रात कति बितिसकेछ, र म कति शिथिल भएको रहेछु अन्तस्चेतना
र भावनाहरूको अन्तर्द्वन्द्वले । निद्रा पटक थिएन आँखामा । एक त कोठाको गर्मीलाई छानोको
सानो पङ्खाले घटाउन सकेको थिएन । लाग्थ्यो, भन् त्यसको तीव्र घुमाइले गर्मी थपिँदै
छ । बम्बई अहिले सुतिसकेको थिएन होला, यद्यपि सन्ध्याको कोलाहल अहिले शान्त

थियो। अहिले शहर अन्तर्मुख भएर कोठा-कोठाभित्र पसेको होला-अर्को व्यापारमा व्यस्त।

मलाई लाग्यो, म एकदम सुत्न सकिने। बीच-बीचमा मार्गरेटको सम्झना हुन्थ्यो। उसको अरबपक्षीय उत्तेजनाले टल्किएको अनुहार, मोटो शरीर र गोल चेहरा र चिनो कोमल हात। डेविडका कुरा मस्तिष्कको कुन पृष्ठभूमिमा उभिएर मलाई सूक्ष्म प्रभाव पारिरहेको थियो। मार्गरेटले आफ्नो विचारले मलाई मानसिक द्वन्द्वमा पारिदिएकी थिई। मलाई सजिलो हुन्थ्यो यदि डेविडको एक पक्षको कुरा मात्रै सुनेको भए। उसको शान्त र सौम्य व्यवहारले मनमा त्यसै भरोसा जागृत गर्थ्यो। तर मार्गरेटले त्यस्तो कुराको चैन मलाई दिइन। मेरा विचारलाई मात्र आन्दोलित गरिन उसले, यसबाहेक हृदयको कुराको प्रवाहले एकदम बुद्धिको तर्कलाई सगर्ब बगाएर लैजानदेखि पनि नचाई। उसको उत्तेजित कठोर शरीरले अर्कै द्वन्द्व पनि मेरो शरीरमा जगाइदिई। बम्बईको नसुतेको रातमा कोठामा नाफिलो गर्मीमा उलिनैदै बराबर उसलाई सम्झन थाले। तल सडकमा कहिले-कहिले समुद्रबाट आएको हावा हमलिएर बगेको जस्तो गर्थ्यो-माथि मेरो कोठासम्म पुग्न नसकी।

मैले भनें-सक्तिनं सुत्न। जानुपन्थो हावा खान यसो समुद्र तटतिर।

बम्बईको रात व्यग्र उत्तेजनाको सन्ध्या र थकावटले भरिएको खुशीको प्रभातका बीचको अँध्यारो कामनाले थिचिएको सानो घडी हो। आकाशका तारा यतिमाथि पुग्छन् कि मर्त्यलोक भन् गहिरो गर्तमा भासिन्छ। यदि अन्धकारले पृथ्वीलाई पूर्णरूपले ग्रस्त गरेको भए, अँध्यारो कामनाले आहत पृथ्वी स्पन्दनहीन भरेको शव हुने थियो तर यहाँ त सडकका बत्तीहरूले र फाटफुट मोटरहरूको आवागमनले शहर किचिएको मात्र छ, निस्सासिएको जस्तो- घिटाघिट कण्ठमा प्राण बाँकी नै रहेको जस्तो। दयनीय छ बम्बईको रात।

म सडकमा केही कदम अगाडि बढेको मात्र के थिएँ, मन्दाकिनीको सर्पको खुसखुसी ध्वनि सुनें-सेठ राप्ती केटी चाहिन्छ-भरखरका; तरुनी, अर्थ-तरुनी पनि, प्रौढा ...।

समुद्रको हलुको बतास गल्लीको सुरुङबाट सोफै आइरहेको थियो। हावाले पेटीको पाटोमा अड्केका पातहरूलाई हल्लाउँथ्यो। दार्यापट्टिको सिनेमाघरको मुखभागमा बसिरहेको चहकिलो बत्ती निस्तब्धतालाई भन् गाढा बनाइरहेको थियो। एउटा मोटर सहसा हाँकिदै कुदघो र अलिक टाढाको मोडमा पीडाको चीत्कार गर्दै भन् कुदेर अलप भयो। व्यभिचार दूत (Pimp) को सर्प-बोली त्यसको त्यो रातमा अपेक्षित थियो। नसुनिएको भए त्यो बोली शून्य लाग्ने थियो-तस्वीरमा कुनै त्यल खाली परेको जस्तो।

“...यहूदीको लडकी चाहन्छौ कि, सेठ...”

“भरखर पूनाबाट आएकी...काला ओछा, तरबारका धारजस्ता तिखालु...घुम्ने कपाल यही रातजस्तो कालो...लेवनागकी अरबकी बेटी...केराका धामजस्तै छुन् उसका जङ्घा। तालिमी उदर नर्तकी...गोपनीय आल्हाद (सन्तोष) की जादुगर्नी...!”

ताजमहल होटलसम्म पुग्दा पनि मेरो प्रतिक्रिया नदेखेर आफ्नो विफलतामा रिसाएर उभियो; त्यो मसँग अगाडि बढेर आएन। म अगाडिको चौडा पटाङ्गीलाई पार गर्दै गेट बे अफ् इण्डियापट्टि लागें। ऊ आफ्नो सराग बडबडाउँदै कुनै उदार सहयोगी

ग्राहकको तलाशमा फर्केर गयो ।

पत्थरको सिंढीमा बसेर समुद्रको तलमा गोडा भारे । एक दिनभरि मै कतौ परिवर्तन ममा कि आफ्नो रोगको सङ्गीर्ण स्वार्थको सीपीबाट फेरि त्यसभित्र पस्न नसक्ने भएर बाहिर निस्किएँ । चल्ता अब फुल खेल्न फेरि पस्न सक्ने । दिउँसो दश बजेतिर यस महानगरीमा पसेको थिएँ । अहिले राति बाइ बजे मलाई लाग्यो—म अब यहाँ दश बजे पुग्ने मानिस होइन । स्थान्सरको टाटा अस्पतालको मेरो डाक्टरले परीक्षा गरिसकेर हात धुँदा 'चः चः' गरेर मुन्टो हल्लाएको थियो । बेलुका खाने टेबलमा मार्गरेट र डेविडका कुरा सुनेको थिएँ र लगत्तै एउटा दलालको फसफसे आग्रहको क्षणिक अनुभव भएको थियो । त्यति त हो नि आज दिनभरि ममाथि घटेका घटनाहरू । हो, यस महानगरीको जनारण्यको कोलाहल अविराम गतिले नजिकैको जन प्रपातजस्तो मेरो कानमा परिरेको थियो—स्टेजको पृष्ठपटजस्तो ।

बम्बईपट्टि पिठघूँ फर्काए—पश्चिमतिरको महाअन्धकारतिर बिहाएर बसिरहे केहीबेर । राति र समुद्र एकाकार भएका थिएँ बाक्लो कालो अविच्छिन्न अमिन्न एकतामा अवलीन भएर । तटमा पानीको असङ्ख्य हत्केला पृथ्वीलाई घपघपाइरहेका थिएँ—सुत नानी, सुत । आमोद-बिहारका लागि बनेका डुंगाहरूका क्रम जस्ता हल्लिरहेका थिएँ । देखे हातपट्टि केही टाढा एउटा विशाल राजप्रासादजस्तो विदेशी यात्री जहाज हजारौँ बत्तीले जगमगाइरहेको थियो । शायद समुद्र यात्राका लागि तत्पर होला । तर अहिले चहल-पहल छैन । यस रातिको क्षणमा एउटाले अर्कोलाई बिर्सिसकेको हुन्छ । म माथ पत्थरको सिंढीमा बसेर सबै वस्तुलाई बिर्सेर हेरिरहेको छु—दर्शक भएर । आज मेरा आँखा जागरूक भएका छन् । गेट बे अफ् इण्डियाको छाया तल एउटा मराठी जोडा-तरुण युवा र युवती निश्वासित आलिङ्गनमा यसरी अकडिएका छन् मानौँ तिनीहरू निर्जीव मूर्ति हुन्, गाडिएका कुनै दूलो रोदनद्वारा मिथुनको भावनालाई परिलक्षित गर्दै । उसको 'बुम्बन' आज प्राणवान भएको छ गेट बे अफ् इण्डिया तल । एउटा अर्को जोडा पनि आउँछ । नारीको ढलमलाउँदो गोडालाई पुरुषको कटि आलिङ्गनले ढल्न दिएको छैन । हावामा उसको गुलाफी सारी फरफराउँछ । कहाँबाट हो एउटा नृत्य-सङ्गीतको मधुरो ध्वनि तरङ्गित हुँदै त्यहाँ पुग्छ । गेट बे अफ् इण्डियाको त्यो सानो दृश्य अन्धकारको बृहत् स्टेजमा लाइटको तीखो फोकसमा पर्छ । मलाई भने लाग्छ—आज के भइरहेछ मलाई ? करुणाले मात्र म किन निष्पुङ्क हुँदैछु । मेरो समुद्रमा लगेको गोडा किन छुन पुग्छ—पानी पानी भएर—अफ्रिकाको पूर्वी तटमा ? म किन यहूदीहरूको यातनाले काँतर हुन्छु ? किन अरबमा असङ्ख्य नागरिकहरूको बिचल्लीले व्यग ? किन डेविडले मलाई पगाल्छ ? किन मार्गरेटले मोहित ? भन्छु—भगवान् पूनाकी यहूदीको आज रात खाली नजावस् । लेबनानकी उदर नर्तकीले ग्राहक-शून्य हुन नपरोस् । मराठी जोडी अन्त्यसम्म बुम्बनमा आबद्ध भइरहन् । त्यस नारीको रातो सारी हावामा हल्लिरहोस् र उसको मद-कम्पित गोडाका लागि त्यस पुरुषको सहाराको पाखुरा उसको कम्मरमा बेरिएर रहिरहोस् पछिसम्म-पछिसम्म ।

होटलमा फर्केर आउँदा बिहान हुन आँटोको थियो । तकिगामा के टाउको राखेको थिएँ कि थाकेको बालकजस्तो भुसुक्क निदाएछु ।

'अह !' -एउटा हलुको निःश्वासको साथ लक्ष्मी बिछ्छुपौनामा पल्टी ।

'अह !' -यो पीडा र तृप्तिको सह-ध्वनि ।

उसको फर्केको पिठघूमा केही स्वस्थ रातो डाम परेको थियो-गुजुमुजिएको चादर र तकियाको ढोलको किचिएको फुकोको छाप । कालो कपाल मेरो नाकैनिर मीठो गन्ध फर्काइरहेको थियो ।

लक्ष्मीले फेरि फर्केको फर्केकै, कसैलाई सम्बोधन नगरी, भनी-'अह !' उसको त्यस्तो बानी छ । सिंढीको प्रत्येक खुड्किलो उक्लिदाजस्तै, क्षण क्षणमा विसाउँदै-अह ! अह !! को शीतकार गर्छ, र पछि सिंढीबाट ओर्लिँदा पनि प्रत्येक खुड्किलोमा-अह ! अह !! को निःश्वास भाउँ हिँड्छे ।

लेटीलेटी उसको गर्दननिरको पिठघूलाई, जहाँ उसको कालो कपालको छाया भर्न पुगेको छ त्यसलाई हल्लाएर मैले सुस्तरी भनै-लक्ष्मी !

उसले केही बोल्न । उसलाई थाहा थियो मेरो बानी । म त्यसै बोलाउँछु ।

कोठाको बातावरण शान्त थियो । बाहिरको दिनको प्रकाशले झ्याल र ढोकाको कापबाट छिरेर कोठालाई मध्य रात्रिको अन्धकारमा बिलीन हुन दिएको थिएन, लक्ष्मीले एकचोटि फेरि हाई गरी र चल्मलाई । सिंढी भर्न सिद्धिएछ । उसको गोडाले भुईँ छोएछ । उसले आफैलाई भनी-छिः ! कति अनेर भयो ।

अनि पलडबाट बिस्तारै भरेर सोफाको सायालाई टिप्दै झ्यालको माथिल्लो पलटोलाई उघारी । बाहिरको प्रकाश सहसा कोठाभित्र ओइरियो उसको शरीरको अग्र भाग छायायुक्त भयो, र सायामा साटनको कलिलो टलक भल्क्यो ।

लक्ष्मी फेरि बिछ्छुपौनामा आई । सायालाई सोफामा फर्काएर, उसको वस्ते बानी थियो । उभिँदा माथ सहाराको लागि लिएजस्तो सायाको मुजोलाई देखे हातले नाइटोतिर टाँस्छी ।

उसको मपट्टिको कानको लोतीलाई औलाले केलाएर मैले भनै, मधुरो स्वरमा त्यस बखतमा किन हो कुनै साधारण स्वर निस्कन्न । त्यसै अकारणको गम्भीरताले थिचिएको हुन्छ स्वर । म त कहिल्यै पनि बिनोदको मिजाजमा हुन्न, ठट्टा गर्न सक्तिनँ त्यस्तो बेलामा । लक्ष्मीको पनि बिनोदप्रियता कता लोप हुन्थ्यो कता । अनुहार उज्यालो हुन्थ्यो, तर आँखामा हाँसोको ज्योति रहँदैनथ्यो-बिनोद र ठट्टामा टल्किन छोप्ने ज्योति

रहँदैनथ्यो। एक त धेरैबेरसम्म ऊ बोलिदैनथी -बोली भने पनि अत्यन्त क्षीण स्वरमा, गला केही कुराले भारी पारिदिएको जस्तो।

मैले उसको कानको लोती खेलाउँदाखेलाउँदै भनें गम्भीर स्वरमा-आनन्दको पराकाष्ठा किन बिबादसँग नछुटिएको ? ऊ मतिर कोल्टो फर्की। उसको निःश्वासले मेरो मुख पोल्थ्यो।

उसको आफ्नो नथिथिएको पाखुरा ममाथि राखी र भनी-के भनेको थिय ?

उसले आफ्नो हात मेरो शरीरमाथि राखेकी थिई, शायद मलाई आश्वस्त पार्न । यस्तै क्षणमा त पुरुषलाई नारीको आश्रयको दरकार पर्छ ब्यापार । तर लक्ष्मी स्वयं नै कुन निश्चिन्त थिई र ? उसको सुखको ध्वनि त भन् पीडाको आर्तनादसँग नछुटिने शीतकार थियो । उसको स्वाभाविक वाञ्छवन्त्य लोप भएको थियो । भरी घामिएर ठूलो सरोवर भएको जस्तो।

मैले सोधेँ-लक्ष्मी । तिमीलाई कस्तो अनुभव भयो भन्छौ ?

यस्तो प्रश्न साधारण स्थितिमा जिस्काएको जस्तो हुने थियो । अनुभवको काँचो स्थलमा हृदयहीनताको स्पर्शजस्तो । लक्ष्मीले भ्रष्ट प्रश्नको नग्नतालाई बुझेर या त तीखो जवाफ दिने थिई या आफ्नो रसिलो स्वभावमा आफ्नो उत्तरलाई विनोद र परिहासमा परिणत गर्ने थिई । अहिले भने उसका आँखा एकछिन चले, नानीमाथिपट्टिको परेला तल डुबे । आँखा धुनियो उसको । पक्षको समुद्रभित्र अनुभवको उन्मुक्ति खोज्न भनेर ।

आँखा उधारेर भनी सुत्तरी-बहुमानन्दको । यो यस्तो अनुभव हो जसबाट गुरेपछि मानिस फेरि उही मानिस रहँदैन । अर्को भएर निस्कन्छ । मेरो अगाडिका लक्ष्मी यही त हो, होइन । हो.....साँच्चै ।

यो त मलाई धाहा थियो, अनुभवको माथिल्लो चोटिमा पुगेपछि होस् चाहे त्यसको सतहमा, अनुभवले मानिसको व्यक्तित्वमा डाम डामेर छाड्छ-छाड्छ, शरीरमा भन्दा चेतनाको, मर्मको केन्द्रस्थलमा । यही कुराले त मैले उसलाई भनेको थिएँ बम्बईबाट आएर ।

उसले मेरो काँधलाई हल्लाएर सोधेकी थिई, व्यग भएर-किन ? तिमी उही छैनौ ? के भयो तिमीलाई ? कहाँ हराएर आयौ आफूलाई ?

मैले भनेको थिएँ-बम्बईको अनुभवले, हो, मलाई बदलिदिएको छ । उसले व्यग भएर मेरो काँध हल्लाइरही । मलाई लाग्यो-ऊ मलाई हल्लाएर बजाउन चाहन्छे, प्रेमको घण्टी मभित्र बज्छ कि बज्दैन भनेर । मैले हाँसेर भनें-लक्ष्मी प्यारी, तिमी माया त भन् बढेको छ ममा । आफ्नो भाँडो ठूलो पारेर आएको छु, त्यति पो त ।

लक्ष्मीले सोधेकी थिई-डाक्टरले के भन्यो ? त्यसको त तिमी कुरै गर्दैनौ ।

मैले भनें-त्यसको त्यस्तो के महत्त्व र । उसले पनि टाउको हल्लाएर चबः चबः माट गन्यो ।

लक्ष्मीले फेरि ढिपी गरी-डाक्टरको स्पष्ट भनाइ के थियो, भनन ।

मैले भनें- निराश हुने काम छैन रे, हेरन, निराश भएर मैले खुट्टै तानिदिएको छु र ?

मेरो परिहासलाई एकदम ग्रहण नगरेर लक्ष्मीले भनेकी थिई—तिम्रो चिकित्सा राम्रोसँग भइराखेको छैन । बाहिर जानुपर्छ तिमीले जहाँ स्यान्सरको सबभन्दा राम्रो ओखती हुन सकोस् ।

मैले भने- बाह । लक्ष्मी, मैले बम्बई जाने कामै थिएन । ठीक यही कुरो त डाक्टरले भन्यो बम्बईमा । मैले कही बाहिर जानु रे, त्यसैले उसले भनेको रे निराश हुने कुनै कारण छैन ।

यो कस्तो हस्तान्तरण प्रेममा कि आफ्नो छाँचो जर्काको भन् बढी छाँचो हुने । मेरो रोगलाई निको पार्ने छाँचो उसको पो त भयो । म त तटस्थ भएको जस्तो । जति-जति लक्ष्मी पीर मान्थी मेरो लागि उति-उति म बेवास्ता भएको व्यक्ति हुँदै गएँ । लक्ष्मी आफैलाई स्यान्सर भएको भए पनि यति चिन्ता हुने थिएन उसलाई जतिको मेरो स्यान्सरका लागि भयो । ममाथि असर के भयो भने म भन् निष्किरी हुँदै गएँ ।

उसले एक दिन मेरो बेवास्ता देखेर चिन्तामिश्रित उपालम्भमा भनी—तिमी किन आफ्नो फिकी लिदैनौ ?

मैले एकदम निष्किरीमा भने- तिमीले मेरो फिकी लिइहालेको छ नि । एउटाले लिए पुगिहाल्यो नि ।

उसले बिरक्त भएर भनी- म आजकल तिम्रो कुरै बुझ्दिनँ । अनि रुन्चे मुख लगाई- त्यही परिवर्तन आएको छ तिमीमा ।

मैले उसको विह्वलता देखेर उसलाई अँगालेर भनें—प्यारी साँच्चै.....

उसले बर्रर आँसु झारेर भनी—तिमी आफ्नो रोगले निराश भएका छौं रायद । त्यसै हुनाले तिमी बेवास्ता गर्छौं ।

मैले उसलाई अँगालेर चुम्बन लिएर भनें—साँच्चै प्यारी...डेबिडको कुरा तिमीले सुन्न पाइनौ, तिमीले सुन्न पाइनौ मागेरिटको कुरा...त्यसो हुनाले तिमीलाई लाग्छ मेरो स्यान्सर त्यत्रो महत्त्वको विषय हो ।

उसले आफूलाई मेरो आलिङ्गनबाट फिकी र आँसु पुछेर कोठाबाट बाहिर जाँदाजाँदै भनी—तिनी व्याधिग्रस्त छौ, स्यान्सरले भाव होइन, त्यसको चिन्ताले पनि ग्रहण ।

एक दिन दिउँसो आफ्नो बारीमा कुसीमा बसेर म एउटा सानो किताब पढिरहेको थिएँ । चियाको ट्रेलाई भुईँमा राखेर मेरो अगाडिको सानो टेबलबाट सामानहरू एक कुनामा पन्छाउँदै लक्ष्मीले सोधी—के पढेको त्यस्तो तन्मयतासँग ?

मैले किताबलाई हातैमा बन्द गरेर एकचोटि त्यसको जिल्दलाई गौर गरेर भनें—हालै त्यो मुद्दा थियो नि जर्मन अदालतमा... ।

ट्रेलाई टेबलमा राख्दै लक्ष्मीले त्यसै सोधी, ठूलो दिलचस्पी दिएर होइन—कुन मुद्दा ?

“जुन मुद्दामा क्या बन्दी शिविरको गार्ड अफिसर प्रतिवादी छ । के यस्तो हुन सक्ला प्यारी...”

बगैचामा फुलेका फूलहरूलाई एकचोटि हेरेँ जो हावामा मुन्टो हल्लाइरहेका थिए र एकनाससँग छोट्टिएको बार-फाडीका कतारलाई पनि हेरेँ । लक्ष्मीको स्निग्ध अनुहारलाई

पनि र उसको सुकोमल हातलाई जो अहिले चिया खन्याइरहेको थियो । शिरमाथि कपूरको रूखमा बसेर साना-साना बराहरू रमाइलो गरिरहेका थिए । मैले सोधें—प्यारी, के यसो हुन सक्ला, हेरन रैनिक भन्ने एउटी आइमाईले बकेकी...

मैले पढ्न लागेको पाता उधारेर पढें- "...म अस्चुरिटी (Auschurity) मा बस्छे । बन्दी शिविरमा होइन, त्यहीनिरको शहरमा कहिले-कहिले ऐटन मेरो घरमा आउँछ्यो र शिविरको भुईँभित्र बनेको ग्याँस च्याम्बरको कुरा गर्छ्यौ र त्यहाँ काममा लाइएका बन्दीहरू—विशेष सेना (Special Commanders) को बारेमा कुरा गर्छ्यौ घृणाले मुख बङ्ग्याएर- "ती भोरा सुँगुर जो लाशलाई पोल्ने काममा खटिएका थिए...पछि आफैं अर्को डप्फाबाट पोलिन्ये...। मलाई एक दिनको सम्झना छ, स्पष्ट १९४४ को ईस्टरको Ash Wednesday को दिन थियो कि गुड फ्राइडे (Good Friday) हो...। झ्यालबाट मैले बन्दी शिविरमा ठूलो आगो दन्केको देखें । रातो राप माथि आकाशमा फैलिएको थियो । म आत्तिँ, क्याम्पमा दङ्गा भयो भनेर । यदि त्यहाँका बन्दी फुट्के भने, के हामीहरू यहाँ सुरक्षित रहन सकौला र... ?

चियाको प्याला र बिस्कुटको रिकामी पतिर सारेर लक्ष्मीले भनी—गुड फ्राइडेकै दिन फ्राइडलाई सली चढाएको थियो होइन ?

मैले यसको उत्तरमा केवल 'हूँ' गरेर पढ्न थालें- "...हाम्रा पोलिस नोकरले भन्यो : "अंग्रेजले बम बर्साएको होला क्याम्पमा ।"

लक्ष्मीले भनी—चिया सेतायो खाऊन ।

मैले भनें—म त त्यस थलोमा पुगेकै छैन । जहाँ रैनिकको बयान मानिसको विश्वास क्षमतालाई हदको अन्धकारोमा पार्छ । सुनन ऊ के भन्दछे, त्यसैले त तिमीलाई सोधेको—के यस्तो कुरा पनि सम्भव भयो होला १९४४मा ?

लक्ष्मीको फेरिफेरिको आग्रहले चियाको घुट्टो लिएँ र प्लेटमा बिस्कुट बाँचें । अनि काखको किताबलाई टिपेर फेरि पढ्न थालें- "...भोलिपल्ट क्याम्पको सिपाही आएर भन्यो—तपाईं त्यसै आत्तिनुभएछ, त्यो त हामीले आलु पोलेको क्याम्पमा..." मैले किताबलाई बन्द गरेर भनें—लक्ष्मी आलु पोलेको बुझ्यौ, यहूदी कैदीलाई मारेर खुला आगोमा होमेकोलाई आलु पोलेको र र बालकहरूलाई भाँदैन भे रे, त्यसै जिउँदै अग्निकुण्डमा हुर्त्याइदिन्ये रे । लक्ष्मीले हठात् चिच्याएर भनी- भो, भो सुन्दिनँ म ।

अनि डुँड पनि बनाएको थियो भट्टीनिर पगालिएको बोसो बगाउनलाई र लामा-लामा विंड मएका डाढुले पगलेको बोसोलाई आगोमा फेरि हात्थे रे दन्काउन होम गर्दा धाँसे आगोलाई उद्दीप्त पार्ने सुरोबाट घ्यू खन्याएको जस्तो ।

लक्ष्मीले कठोर दृष्टिले मलाई हेरी, केही बोलिन । मैले भनें—प्यारी, असम्भव कुरा त जिउँदा बालकहरूलाई टिप्दै आगोमा होमेको र पगलेको बोसो डुँडमा बगेको बालकहरूलाई जिउँदै—हँ..... ।

लक्ष्मी तैपनि नबोलेर बसिरही । मैले भल्यास सम्झेर भनें—लक्ष्मी, कति महिना भयो हँ तिम्रो ?

तैपनि ऊ नबोलेर बसिरही । मैले सोध्ने पनि प्रयोजन थिएन । तीन महीनादेखि

ऊ पर सरेकी थिइन । अस्ति भनेकी थिई— प्रियं, म आमा हुने भएँ नि... डाक्टरनीले पनि भनी । र त्यसै थपडी पिटेर फेरि भनेकी थिई—मलाई बालक खूब मन पर्छ, घाहा छ...?— लक्ष्मीको विशुद्ध आनन्दको मुक्त अभिव्यक्ति ।

मलाई घाहा थियो, ऊ केटाकेटीहरूलाई ऋति मन पराउँथी । छिमेकका केटाकेटीहरू सझोच नमानेर उसकहाँ वैरिन्थे । ऊ रमाइलो मान्थी । एकचोटि भनेकी थिई मलाई—मलाई लहरे एकपछि एक सन्तान जन्माउन मन लागेको छ ।

जब उसले भनेकी थिई, ऊ आमा हुने भएकी छ, त्यसैलाई लक्ष्य गरेर मैले भनेको थिएँ—त्यसो भए कारखाना चालू हुने भएछ ।

उसले खुसीले 'धत्' भनेकी थिई र मसँग टाँसिन पुगेकी थिई । आज मैले आफ्नो अग्रबैसे पनले गर्दा बालकलाई जिउँदै भट्टीमा हालेको कुरा सुनाएँ । भित्रभित्रै आफूलाई भर्त्सना गर्दै मैले कुरालाई मोड्न सोधेको थिएँ— तिमी कति महिना भयो है, लक्ष्मी ?

पीडाले विकृत अनुहार देखेर म उठें र टेबिलको उतापट्टि ऊ बसेनिर पुगेँ र उसको हात समातेर उठाउँदै भनेँ— जाउँ भित्र घरमा ।

प्रतिरोध नगरेर ऊ उठी । मैले सोधेँ—हातको बाला खोइ ?

यता मलाई उसको चालाले राइ भइरहेको थियो । सुटुक्क—सुटुक्क ऊ बाहिर जान्थी, कहिले सुनार सुट्टा आउँथ्यो, उनीहरू कानाछुसी गर्थे । जब ऊ मलाई भन्थी— ओखती गराउन बिदेश जाने तयारी किन गर्दैनौ ? म भन्थेँ— हिंडेर जाउँ । भन्छुपौ भने त्यो पनि गर्दै तयार छु प्यारी, तर कति वर्षमा पुर्गुला घाहा छ ?

उसले बडो बेपरवाहसँग भनी— पैसाले पनि कम अड्किन्छ र । मैले विनोदमा भनेँ—तिमी पहिलेकी मुमताज महल रहिछुपौ—सडकका मगान्तेहरूलाई देखेर भनेकी रे उसले—ध्यू र जाउलो किन छाँदैनौ त ? दुनियाँको सारा कारबार पैसैले अड्किन्छ नि, ए ? लाटी लक्ष्मी ।

हातको बालाको बारेमा उसले केही भनिन । कोठाभित्र आएपछि सोफामा बस्दाबस्दै उसले करुणाको स्वरमा भनी— तिमी किन यहूदीको रुग्ण विषादलाई लिएर बसिरहन्छौ ? त्यसैले तिमी महान् उदासीले व्याप्त छौ । विषादको वातावरणमा श्वास फेर्छौ ।

मैले भनेँ—विषाद अन्तिम भोग हो मानिसको । सुखको होस् चाहे दुःखको, तीव्र अनुभूतिको भोग विषाद त हो नि । विषाद रुग्णावस्था होइन, प्यारी ।

त्यही कुरालाई लक्ष्य गरेर मैले प्रेम गरेपछि तकिचामा मुछामुछ गरेको भारी क्षणमा लक्ष्मीलाई सम्बोधन गरेको थिएँ ।

अनायास लक्ष्मीको स्निग्ध अनुहार टन्केको त्यस सन्तोषको बखत उसले आफ्नो आनन्दलाई ब्रह्मानन्दको संज्ञा दिएको देखेर मलाई सम्भना भयो, ठूलाठूला ऋषि योगीहरूका बचन, जसमा परमानन्दको चर्चा रतिसँग गरिएको छ— सम्भोग सुखलाई नै हजारौ गुणले तीव्रतम बनाएको आनन्द । लक्ष्मीले रति सुखलाई ब्रह्मानन्दको संज्ञा दिएको थिई । मैले भनेँ—आनन्दको हीमालङ्घन नै त देवत्व हो, होइन र ?

लक्ष्मीले भनी—त्यसैले त त्यस्तो अनुभवले मानिस अर्को भएर फेरि भन्छ साधारण जगत्मा ।

‘तर किन यस्तो गिधिलता, यस्तो उदासी, यस्तो विषाद ?’

उसले मेरै जस्तो ध्वनि फिकी यसपालि र भनी—सुखको चरमावस्था अद्भुत प्रशान्त गम्भीरता हुँदो रहेछ, जहाँ विषादको रूप छुट्ट्याउन गाह्रो पर्छ। दुःख होइन विषाद; प्यार, त्यो त जीवनको गहिराइको नाम हो ।

जीवन के हो ? किन जीवनसम्बन्धी प्रश्न यस्तै घडीमा मात्र उठ्छ ? जब कि बिस्वबल प्रेमले आनन्दको सन्तोष पाउँछ, या जब बिस्वबलता खपिदै गएर प्रशान्त महासागरमा गहिराइ प्राप्त गर्छ, या जब मानिसलाई शिशुहरू अगिनकुण्डमा होमिएको चरमदिद गवाह बन्न कर लाग्छ ? र यस्तै घडीमा मान्छेमा प्रकाण्ड परिवर्तन पनि आउँछ । ऊ स्वयं भन्छ— म अर्को भएको छु । यस अनुभवले मलाई एकदम भिन्न व्यक्ति बनाएको छ र अर्थको बन्धनबाट मुक्त भएको मौलिक ध्वनि निस्कन्छ—प्राणको केन्द्रबाट—अह ! जीवनको अनुभव त्यही निःश्वासको सानो ध्वनिले व्यक्त गर्छ । अह ॥

कतिबेरसम्म यस्तै विचारमा डुबिरहे, मलाई पतो भएन । लक्ष्मी पनि निःशब्द भएर लेटेकी नै थिई । कहिले उठीछ । कहिले लुगा लगाइछ र कहिले शृङ्गार गरेर, शृङ्गारको टेबलबाट मलाई भनी । उसको अनुहार अद्भुत सुन्दरताले जगमगाइरहेको थियो । लाग्यो— जीवनमा सूर्य उदय भयो । अब कहिल्यै पनि अँध्यारो हुँदैन पृथ्वी ।

“अब तिमीले धेरै काम गर्नु छ नि.....।”

शृङ्गार टेबलको घर्नाबाट कमलमा बेरेको एउटा मुठो फिकेर भनी— यहाँ सबैथोक छ, फर्महरू, तस्वीर र रुपियाँ । अब तिमीले भोलि मन्त्रालयमा गएर पासपोर्ट बनाउनु र बैकमा गएर विदेशी मुद्रा लिनुपर्नेको छ । बैकले साटिदिन्छु भनेको छ, पासपोर्ट लिएर जानेबित्तिकै । पासपोर्टलाई पनि गाह्रो पर्दैन रे... मैले सब मिलाइसकेकी छु ।

विचारको दुनियाँबाट मलाई फिकेर उसले दैनिकताको दुनियाँमा उभ्याइदिई र कस्तो अचिन्त्य किसिमबाट । एकछिन त मैले केही बुझ्न सकिनँ । बुझ्नेबित्तिकै म त्यस ज्ञानले अभिभूत भएँ । मैले विमूढतामा पति मात्र भनें, बिछुपौनामा जुहक बसेर— के गरेकी तिमीले ?

उसले सहज ढङ्गबाट भनी— के गरेँ र ? तिमीले औषधी गराउने जिम्मा मलाई दिएका थियौ, होइन ?

मैले भनें— मेरै घरमा मेरै पिठचूँपछि कतौ बढ्यन्त भइरहेको रहेछ, मलाई थाहा थिएन ।

मैले छोटबाट तल ओर्लिदै भनें— तिमी गहनाहरू कहाँ छन् ? उसले त्यसको सोभो उत्तर दिइन् भनी— छिः स्वान्सीमानिसका कुरामा तिमीलाई केको त्यस्तो खाँचो, बाला कहाँ छ, तिलहरी कहाँ छ, टप,.....

मैले मर्माहत भएर सोधें— बेच्यौ होइन ? बन्धक राख्यौ होइन, मलाई रुपियाँ जोर्न ?

उसले मेरो ड्रेसिङ गाउन मलाई ओढाइदिई र टॉस्टर भनी— गहना मात्र किन ? तिमी खाँचो टानं म आफ्नो शरीरलाई पनि बेचि सक्छु, बन्धक राख्न सक्छु— प्राण ।

उसको बचनमा बनावटी व्यङ्ग्य थिएन । हृदयको सोझो कुरा भनिरहेकी थिई, सोझो भाषामा ।

त्यस रात मलाई प्रेमको अगम्य रीतिले धेरैबेरसम्म व्यूँझाइराख्यो । उसको प्रेमको भाग म बुझ्थें, उसको शरीरको प्रत्येक अङ्गले दिएको भूक सङ्कित । निछुपौनामा पल्टिनेबित्तिकै उसले यति मात्र भनेकी थिई— आज र भोलिको रात मात्र त हो नि तिमीसँग सुत्ने, पर्सि त गैहाल्छौ बिदेश.....

उसको शरीरको तातो स्पर्श मेरो शरीरले ठाउँठाउँमा पायो— मैले उसलाई आलिङ्गनमा बाँढाबाँद्धि दिउँसो उसले आफ्नो शरीरलाई बन्धक राख्ने कुराको अर्ध-क्षणका लागि मलाई सम्झना भयो । अर्ध-क्षणका लागि लाग्यो—यो सुन्दर शरीर अर्काको भागमा पनि लाग्न सक्छ ? अर्ध-क्षणका लागि ईर्ष्याको शूल पनि बिकेको जस्तो भयो भित्र मर्ममा । त्यसैले होला कठोर भएर—ईर्ष्याले पागल भएर होला, त्यस रात लक्ष्मीको प्रेमको मागलाई तीव्रताका साथ पूरा गरे ।

पछि ऊ केवल अह ! को तृप्त ध्वनि भिकेर उतातिर पल्टिई र एकछिनमै सन्तोषको एकोहोरो सास फेर्न थाली ।

मैले सोचें, प्रेम के हो ? मेरो अहिलेको ईर्ष्या ? मेरो उसका प्रति एकाधिकारको उग्रकामना ? उसलाई त्यस्तो छाँचो छ मेरो; मलाई हरक्षण प्राप्त गर्नलाई भने उसले आफूलाई अर्काकहाँ बन्धक राखेर मेरो छाँचो पूरा कसरी हुन्छ ? ऊ अर्काकी भएर पनि मलाई प्रेम गरिरहेकी कसरी हुन्छ ? त्यसो भए के शरीर अप्रासङ्गिक छ प्रेममा ?

लक्ष्मी एकचोटि चटपटाई र निद्राभ्रमतिर फर्की । उसको शरीरको गन्धले मलाई फेरि मादक तुल्यायो । मैले उसलाई बलपूर्वक समातेर प्रेमविह्वल कण्ठले भनें— प्यारी ! लक्ष्मी...

म उसको शरीरलाई कहिल्यै पनि छाड्दिनँ । टाँसिराख्छु—सतीदेवीको शरीरलाई महादेवले नछुट्टेको जस्तो... लक्ष्मी, प्यारी... । लक्ष्मीको शरीर पूर्ण सजग भयो; तरङ्गित हुँदै मसँग टाँसिन पुग्यो ।

भोलिपल्ट हाम्रो व्यस्त दिन भयो । सिंहदरबार खुल्नेबित्तिकै हामी बिदेश विभागको पासपोर्ट सेक्शनमा गयौं । त्यहाँको अफिसरले हामीलाई बसालेर भन्यो—शायद श्रीमती... उहाँले टेलिफोन गर्नुभएको थियो हिजो । फारम भर्नुभयो, हिजो तपाईंको कुन मानिसले हो लिएर गएको थियो ।

मैले छल्लिबाट फारामलाई भिकेर भनें— भरेको त छैन । के कसो गर्नुपर्ने हो भनेर त्यसै त्याएको छु तभरेर नै ।

उसले मलाई फाराम भर्नमा मद्दत गर्‍यो । फारम र मेरो दुईवटा तस्वीर लिएर ऊ भित्र पस्यो, एकछिन भाफ गर्नुहोला भनेर । पासपोर्टको कालो किताबमा फेरि मैले आफ्नो दस्तखत गर्नुपर्‍यो । अफिसर फेरि एकचोटि भित्र पस्यो र पासपोर्ट मलाई दिँदै भन्यो— लिनोस् आफ्नो राहदानी । पूर्ण स्वस्थ भएर आउनुहोला ।

मैले पासपोर्ट लिएँ, उमलाई धन्यवाद दिएँ । हामी बाहिर आयौं ।

बैकमा पासपोर्ट देखेनेबित्तिकै रूपियाँ साटियो । मेनेजरले भन्यो— श्रीमतीजीले

डॉक्टर री रिपोर्ट पठाइदिएकाले हामीलाई सजिलो पन्थो । निको भएर बाँदै आउनुहोला ।

अनि हामी नयाँसडकको अमेरिकन एक्सप्रेसमा गयौं । त्यहाँको एउटा कर्मचारीले बडो आग्रहसँग हामीलाई आफ्नो अफिसरको कोठामा लग्यो ।

मैले आफ्नो जरूरत बताएँ र भनें—मलाई लण्डन जान्छु । पानीजहाज सम्भव भए असल, नत हवाईजहाजको व्यवस्था गरिदिनुपन्थो ।

उसले भन्यो— टेलिफोन त शायद श्रीमतीजीको घियो सगार...तर पानीजहाजको कुरा त गर्नुभएन । उसले बियरलाई कफी ल्याउने अर्डर दियो र सिगरेट अफर गर्‍यो । मैले भनें—हामी सिगरेट खाँदैनौं, धन्यवाद ।

उसले भन्यो— बडो असल बानी... सिगरेट बडो खराब ब्यसन हो अनि टेबलकां प्याठ फिकेर लेख्न पाल्यो ।

“.....पानीजहाजमा त यति छिट्टै व्यवस्था सम्भव छैन पखनोम् है ...स्टेपिड (Stepping) भन्ने सानो पुस्तिकाको पाना उल्टाएर भन्यो— ठीक आजको सात बम्बईबाट एउटा जहाज त जानेरहेछ p&co को तर बुकिङ पो कस्तो छ । यदि चाहनुहुन्छ भने म तुरुन्त कलकत्ता अफिसलाई खबर पठाउँछु । भोति बेलुकासम्म खबर आउला । कदाचित् पाइएन भने हवाईजहाजमा त सजिलैसँग व्यवस्था मिल्न सक्छ ।”

मैले भनें— हुन्छ, पहिले पानीजहाजको स्थिति के रहेछ हेर्नुस् । भएन भने कलकत्ताबाट हवाईजहाजमा सिट रिजर्व गराइदिनुहोला ।

उसले हाथो घरको ठेगाना लियो र भन्यो— भोलि बेलुकासम्ममा खबर पठाउँला ।

सौभाग्यले पानीजहाजमा सिट छ भन्ने खबर उसको कलकत्ता अफिसबाट भोलिपल्टै आयो । लक्ष्मी त भनिरहेकी थिई, पानीजहाजबाट अनेर हुन्छ । तर मलाई पानीजहाजको रहर थियो ।

त्यसको सात दिनमा बम्बईबाट हिमालय भन्ने जहाजबाट रवाना भएँ ।

तीन

एघार दिनसम्म त्यही जहाज यात्रीहरूको शहर थियो । बम्बईमा डेविडसंग फेरि भेट भयो । ऊ डेकमा केही यात्रीकक्षका यहूदीहरूलाई बिदा गर्न आएको थियो ।

उसलाई मैले भनें— घर फर्कदा म इजरायल पनि जाउँला ।

उसले सल्लाह दिएको थियो— लण्डनमा हाथो दूतावासमा गएर इजरायलको याताको व्यवस्था मिलाउनुहोला । सजिलो पर्नेछ । आखिर भिसा लिन त जानुहोला । अनि मसँग हात मिलाएर भन्यो— तपाईंको यात्रा सुखद र मङ्गलमय होस् ।

डेकमा आएर पछि छुटिरहेको समुद्रतटलाई हेर्दै मैले भिसा मागरेटलाई सम्भे । डेविडसंग भेट भएजस्तै अकस्मात् ऊसँग पनि भेट भएको भए राम्रो हुने थियो । त्यसपछि दिनभरिको व्यस्तताले थाकेको शरीरलाई एउटा बेतको कुर्सीमा राखें । अनि नेपालकी लक्ष्मीलाई सम्भे । यो मेरो यात्राको पूरा आयोजना उसले गरेकी थिई, रुपियां जम्मा गर्नेदेखि लिएर पासपोर्ट ठीक गर्ने यावत् काम उसैले गरेकी थिई । उसलाई सम्भेर म गद्गद भएँ लाग्यो, मलाई उसले कति आफूमा निर्भर पारिछ । ऊ नभए मेरो कामै नचल्ने । बिदेशमा टुहुरो पो हुने भएँ कि । उसको प्रेम किन यस्तो बलवान् ? जहिले पनि त्यसैले जित्ने । म त हारेको जस्तो, उसको खटनमा पछि-पछि हिँड्नेजस्तो पो भएछु । के यो प्रेम उसले पत्नीले पतिलाई दिएको सामाजिक सम्बन्ध गार्हस्थ्यको प्रधान हो ? यदि ऊसँग मेरो बिहा नभएको भए ? के यस्तै प्रेम गर्थी त ऊ मलाई ? पत्नीको भर्षादा त उसले कहिल्यै पनि ब्याल राखिन, त्यसैले त अस्ति भनेकी थिई— म आफ्नो शरीर पनि बन्धक राख्न सक्छु तिघा लागि । यस्तो बचन पत्नीको त हुँदैन जसको सबभन्दा उच्च अभिव्यक्ति सतीत्वको हुन्छ । उसले हाथो विवाहका सम्बन्धलाई मेटिदिएर अर्को सम्बन्ध स्थापित गरेकी थिई ।

सोच्तासोच्तै मलाई लाग्यो, मेरो यो यात्रा कति लामो हुने हो ? विरानो मुलुकमा मेरो एकलोपन अग्रहण हुने भयो । सारा जीवन प्रवासीजस्तै बिताएर पनि आज म डेकमा बसेर घरका लागि कातर भएँ । आँखा त्यसै रसाए । समुद्रको अन्तरले बम्बईको माटोलाई

अदृश्य पारिसर्केको रहेछ । माथि आकाश र तल त्यस्तै कालोनीलो समुद्र, सन्ध्याको अन्धकारमा आविष्ट हुँदै आएका । जहाजमा भकभक्क बत्ती बल्थ्यो । काठमाण्डूमा हाथो कोठामा पनि लक्ष्मीले स्वीच थिचिहोली, नामो एकलो रातिको रात्न्यलाई सम्भेर विह्वल भैहोली ।

एकछिन डेक हावा खान निस्केका यावुहरूले भरिन पाल्यो । जहाजको गर्तबाट स्पन्दनको पुक-पुक आइरहेको थियो, जहाजले सास फेरेको जस्तो र छालले कोको मचमच गरेको जस्तो । समुद्रको छालले जहाज मचमच गर्दै हल्लिरहेको थियो । पश्चिमतिरबाट आएको हावा खार गन्धले भरिएको थियो । कहिले-कहिले जलका साना-साना धोपा हावाका साथ उठेर डेकमा मसिना फोहरा भएर भर्यै । मैले सोचें-लक्ष्मीलाई माइत जान भनेको थिएँ । उसले भनेकी थिई-म तिमीलाई सम्भेर यही घरमा पर्छौ बसिरहनेछु चाँडै आए.....

एउटा प्रसन्न बोली हठात् मेरो कानमा पर्थ्यो । म भस्त्र भएँ । 'नमस्कार' ।

मैले देखे, एउटा कालो अनुहार प्रसन्नताको बातावरण रच्यै ममाथि झुकेको छ । उसको टल्केका दाँतले उसको अनुहारको प्रसन्नता भन्नु बढाइरहेका थिए र त्यस अनुहारलाई मैत्रीपूर्ण बनाइरहेका थिए ।

मैले भने-नमस्कार, बन्नुस् । एउटा डेक-बेयर तानेर ऊ बस्यो र भन्यो-कस्तो सुन्दर दृश्य छ ।

मैले भने-आकाश र समुद्र अन्धकारमा एकाकार भएका छन् । त्यसमा सुन्दर या असुन्दर दृश्य कहाँ देखिन्छ र ।

उसले भन्यो-अन्धकार सुन्दर दृश्य होइन र ? मलाई त लाग्छ, प्रकृतिको विभिन्नरूपताले हाथो सौन्दर्यबोधलाई एकाग्र हुन दिँदैन, ध्यान भग् गर्छ । हाथो सौन्दर्यबोध छरिएर विलाउंछ, सुन्दरताको मूल्याङ्कन हुन पाउँदैन, माथि-माथि नै रहन जान्छौ हामी; आनन्द अनुभव बाँटिन्छ.... ।

उसको वाणीमा सुन्दर भाषाको यस्तो प्रवाह थियो कि लाग्थ्यो, अब शायद गामिदै न तर म उसको भाषाले बढो प्रभावित हुँदै गएको थिएँ । हठात् धामिएर उसले भन्यो-म नारायणन हुँ, मदासी ब्राह्मण; तपाईं त..... ?

मैले आफ्नो परिचय दिएँ । उसले भन्यो-नेपाल: त्यो पनि हिन्दूको तीर्थस्थल हो, देवैरबार पशुपतिनाथको पुण्यभूमि । एउटै संस्कृतिका हामी दुवै प्राणी हो । तपाईंको वर्ण के हो ?

मैले भने- जात त मैले धेरै भयो छाडेको । तर जन्मेको हुँ ब्राह्मणकुलमा ।

उसले हात जोन्यो र प्रणाम गर्‍यो अनि केही गम्भीर स्वरमा भन्यो- मेरो फेरि नमस्कार स्वीकार गर्नुस्, ब्राह्मणदेव । म पनि ब्राह्मण हुँ- ब्राह्मणस्य ब्राह्मणो गति-मनुष्य जुनीको सबभन्दा उच्च कुलमा जन्मेको त्यही महान् भाग्यका प्रति उदासीन नहुनुस्, लक्ष लक्ष जन्मेको पुण्य सञ्चयले तपाईंले ब्राह्मणकुलमा जन्म लिनुभएको हो..... ।

अनि उसले मलाई सोध्यो- तपाईंको यात्राको उद्देश्य के छ ?

मैले भनें— चिकित्सा ।

उसले फेरि सोध्यो— के रोग छ तपाईंलाई ?

‘ब्यान्सर’

उसको अनुहार समवेदनाले फल्फु कालो भयो । ‘ब् च् थ्’ गर्दै उसले भन्यो—
ठूलो रोग लागेछ ।

अकृतिम संवेदनाले त्यो मलाई टुलुटुलु हेर्न थाल्यो । प्रथम परिचयको पहिलो भेटमै कसैलाई संवेदनाग्रस्त म पार्न चाहन्नथेँ । मैटीको बलियो जग नभए संवेदना उपकारको श्रेणीमा पुग्यो । लाग्यो, दुःख बाँटिन्न, बरु उपकारको बोझ थपिन्छ । मैले उसलाई सोधेँ— तपाईं नि कुन उद्देश्यले यात्रा गर्दै हुनुहुन्छ ?

पुनः आफ्नो उत्साहको बेग प्राप्त गरेर उसले भन्यो— म कलम चलाउँछु, लेखक हुँ । मेरो एउटा उपन्यास पेरिसमा प्रकाशन हुँदैछ, त्यसैको व्यवस्था गर्न त्यहाँ जाँदैछु ।

मैले जाग्रत भएको आदर भाव सोधेँ—पेरिसमा प्रकाशित हुने उपन्यास...?

उसले भन्यो—फ्रेञ्च भाषामा भएर ।

“फ्रेञ्च भाषामा..... ?

केमा लेख्नु त, अरू भाषा उति राम्रो जानेको छैन... अंग्रेजी पढिने, सानै केटाकेटीदेखि फ्रान्समै हुर्केकोले आफ्नो मातृभाषा पनि उस्तो आउँदैन ।

मैले भनें— संस्कृत आउँदो हो... ।

“अहं जान्दिने, त्यसैको पश्चात्ताप छ ।”

“तर, तपाईंको बातालापमा संस्कृत साहित्य प्रतिध्वनित छ र संस्कृतका रसिक पनि भन्नुहुन्छ बीचबीचमा ।”

“त्यो त संस्कारको परिणाम हो । ब्राह्मणकुल संस्कारको सबभन्दा पवित्र साधित स्थिति हो, त्यस सर्वश्रेष्ठ संस्कारको स्वाभाविक भाषा संस्कृत हो । त्यसैले संस्कारजन्य अनायास मैले ग्रहण गर्न सकेको मात्र हो, मेरो संस्कृत भाषाको ज्ञान । संस्कृत नजानेर पनि ब्राह्मण एकदम संस्कृतिशून्य हुँदैन ।”

उसका प्रति मेरो हृदयमा त्यसै ठूलो आदर भाव जागृत भयो । विदेशी फ्रान्सिसी प्रकाशनले उसको उपन्यास छापने ओट गर्छु भने यो निश्चय नै सानो लेखक छैन, साथै हिन्दू विचारमा कति दृढ छ यसको जग । जहाजको मेरो यात्रा पनि यसले बढो सुगम पारिदियो । कुनै लामो यात्रा पनि एउटा कौशल हो, त्यो भएन भने यात्रामा क्षणक्षणको उकालो हुन्छ । मेरो यो पहिलो विदेश यात्रा, त्यसैले साना-साना कुरामा पनि म अनाडी थिएँ । पश्चिमी सभ्यतामा मैले पहिलोचोटि कदम चालेको । ऊ नभइदिएको भए मलाई पगपगमा संस्कार हीनताको परिचय दिनुपर्ने थियो पश्चिमी यात्रुहरूको नजरमा ।

उसले भन्यो—अब खान जाने बखत हुन थाल्यो । बम्बईको धूलो र पसिना पुखैर तयार हुनपन्थो । लुगा पनि फेरिनुहोला ।

मैले सोधेँ—त्यसको के आवश्यकता छ र ?

उसले भन्यो—आवश्यकताका कुरा मातृ गर्ने अठोट लिनुभएको छ । त्यसो भए जीवन त अत्यन्त सजिलो हुन्छ । म पनि स्वयं टेबल-कुर्सीमा बसेर खाने, कालो कोट लाउने

आदि कुरा अत्यन्त अनावश्यक भन्थान्छु । तर यो क्रूरतानी जहाजमा भान्साघर कहाँ पाउनुहुन्छ र-जहाँ रेशमको पवित्र लुगा फेरेर पिकाँमा खान बस्नुहुन्छ..... ।

त्यस सोफा डाइनिङ हलमा अव्यवस्था थियो । हेड बेटरले बाछ-मञ्चमा उभिएर आग्रह गर्थ्यो-पहिलेदेखि नै याठा गरिरहनुभएका महानुभावहरू आफ्नो-आफ्नो पुरानो स्थानमा आसीन हुनुहोला, आज बम्बईमा याठा खान्नुभएका महानुभावहरू सुविधाअनुसार जहाँ सिट पाइन्छ आसीन हुने कृपा गरिदिनुहोला । भोलिदेखि तपाईंहरूको इच्छाअनुसार विभिन्न दलका लागि टेबलहरू लगाइनेछन् ।

नारायणनको नेतृत्वमा हास्रो सानो दल त्यसै बन्न गयो । पाँच जनाको । नारायणन, म, एउटी गुजराती युवती देसाई, र ए मराठी जोडी । भोलिपल्टदेखि मराठी दम्पतीले अलग्न टेबल लिए । भरखर बिहा भएको थियो म्यार-एकलै हुन चाहन्थे । जहाजको त्यो लामो सफरमा जहिले पनि साँझमा माथै तिनीहरू देखा पर्थे, आफ्नो प्रेमको सानो दुनियाँमा बाहिरी कुरादेखि निरान्त उदासीन भएर, धुनिएर तिनीहरू बसिरहे । हास्रो टेबलमा यातापर्यन्त हामी तीन जना मात्र रह्यौ ।

देसाईले पहिलोदिनै आफ्नो परिचय दिँदै भनेकी थिई- मेरो नाउँ रेवा देसाई हो ।

म सोध्न चाहन्थे, युरोप किन जाँदै हुनुहुन्छ । भने-मिस देसाई..... ।

उसले हाँसेर भनी-तपाईंले मसँग पहिलोचोटि बोलेका दुई अक्षरमा दुबै गल्ती छन् । एक त म मिस होइन ...ह...ह...ह र अर्को मेरो नाम रेवा हो । मेरो पूरा बंशलाई सम्बोधन गर्ने भए देसाई भने हुन्छ ...हा...हा...

रेवा देसाई बढी परिहासप्रिय रहिछ । सुन्दर सुगठित शरीरले वैवाहिक स्थितिको कुनै सङ्केत दिँदैनथ्यो । लाग्थ्यो, आज भरखरै यही क्षण, यही जहाजमा, त्यो आफ्नो किशोरत्वको बयःसन्धिलार्इ नाघेर यौवनको पहिलो घडी बिताइरहेकी छे । चञ्चल आँखाते अझै यौवनको रहस्यको उद्घाटन निश्चय नै देख्न पाएको छैन ।

मैले लाज मानेर प्लेटमा मुन्टो गाडेर बिस्तारै भनें- माफ गर्नुहोला ।

उसले हाँसेर भनी- माफ गर्ने वा नगर्ने कुरा त तब माथै मेरो सामुन्ने आउँछ जब तपाईंले मलाई अविवाहित भन्थान्ने उद्देश्य के थियो ?

नारीको अभिनन्दन गरेको पनि हुन सक्छ । सामाजिक मर्यादाको उच्च आसनमा स्थापित गरिरहँदा, भन्दा नारीले आफ्नो निजी मूल्य पुरुषबाट पाउँदा अधिक अभिनन्दित हुन्छन्... होइन त, नारायणनजी ? तपाईं त ठूलो लेखक हुनुहुन्छ होइन, मनोविज्ञानको माहिर हुनुहोला...

नारायणनले भन्यो- अरू कुरा त जान्दिरने । पेरिसको नारी समाजमा तपाईंको विचारले बडो कदर पाउने थियो-जहाँ सडकमा सुसज्जित सुन्दरीका गमनले पसलेदेखि लिएर टघान्सीवाला र सडकमा हिँड्ने सबैको घुइँचो तानिन्छ र सबै पारस्त्रीको मूक प्रशंसाले न्यानो भएर ऊ भन्नु गमकक परेर हिँड्छे.....

मराठी दम्पती नबोलेर खाइरहे, बीचबीचमा प्लेटमा फुकेको आँखाते हेराहेर पनि गर्थे ।

नारायणनले सोध्यो-तर श्रीमती रेवा, तपाईं युरोप किन जाँदै हुनुहुन्छ ?

उसले कुम हल्लाएर नक्कल पारी, कानको सानो मुन्द्री हल्लियो; भनी—के म समुगली जान लागेकी जस्तो छैन ? पति-गृह प्रस्थित, मेरा दुसाहा डाक्टर छन्, लण्डनमा...

केबिनमा फर्केर आउँदा रात धेरै बितिसकेको थियो । खाना सिध्याएपछि मराठी दम्पती कता सुट्न लागे थाहा पाइएन । नारायणनले भन्यो— राम्ररी सुत्नु होला, आजका लागि बिदा.....

रेवाले भनी— यति छिट्टै ।

नारायणनले भन्यो— सुत्नुभन्दा पहिले मेरो लेख्ने बानी छ, रेबाजी, हात हल्लाएर ऊ हिँड्यो ।

रेवाले मलाई भनी— हामी जाऊँ डेकमा हावा खान । म थाकेको थिएँ, तर प्रतिरोध नगरेर उसको साथ लागें । लिफ्टबाट भागि गयौं ।

उसलाई त्यसै रमाइलो लागि रहेको थियो क्यार, भनी—कस्तो सुन्दर रात; कस्तो शीतल वायु;

मैले केही बोलिन ।

उसले भनी— किन यस्तो गुमसुम, कि निद्रा लाग्यो ? मेरो अनाग्रहता बुझेर उसले भनी—भो त, तिमी जाऊ, म एकछिन यही बस्छु हावा खाएर ।

कोठामा आएर बिछौनामा लेटें । दिनभरिको असाधारण किसिमको धपेडीले र जहाजको नौलो ठाउँमा नौलो मानिसहरूसँग आफूलाई समन्वय गर्नुपरेकोले शरीर र मन बडो क्लान्त थियो । नारायणनको सौहार्दपूर्ण उत्साहसँग मलाई डेग मिलाउन धौ धौ थियो; भन् रेवाको सौन्दर्यपूर्ण उत्साहले मलाई स्वर्ग गराएको थियो । शवपद दुवैको उत्साहको हेतु उनीहरूको निश्चित विश्वास थियो; आफ्नो-आफ्नो आस्था । एउटा हिन्दुत्वको परमसत्यका उपरको आस्था; अर्कीको नारीसौन्दर्यको बिजयी स्वभावका उपरको आस्था । मलाई त यस्तो अडिग आस्था कुनै कुरामा पनि भएन; जुनसुकै कुरोको पनि त्यसको विशुद्धतालाई पनि तर्कले हुँडलेर त्यसलाई मलिन पार्ने बानी छ मेरो । लक्ष्मीलाई त मैले बुझ्न सकेको छैन—जो मेरो सम्मुख छल्लङ्ग भएर उभिन्थे, उसको प्रेमलाई त बुझ्न सम्बन्धन र सोच्छु, प्रेमको रीति के निराला हुन्छ ?

भोलिपल्टदेखि जहाजको जीवन व्यवस्थित भयो । समुद्रको असीम फैलावट उपर र त्यस्तै असीम आकाशतल हाघ्रो आधार त्यही भुद नौका थियो जो एकनाससँग घु-घुक गरेर पौरिरहेको जस्तो । कहिले-कहिले आन्दोलित समुद्रमा धकित भएर चीत्कार गर्न थाल्थ्यो—कट्कट-कट्कट-कट्कट कट्ट, र लहरका पहाड भुकेरका उपर बजिन्थे र ऊ एकक्षण पानीभित्र लोप हुन्थ्यो र निष्कृष्ण भएर निस्कन्थ्यो । यस्तो भुद तराणी नै हाघ्रो आधार हुन्थ्यो यावाभरि । त्यसैले होला जीवनको गति हठात् जहाजको यावामा तीव्रतम हुन्छ । भिउता चाँडै रक्निन्छ; द्वेषको अग्नि उति नै चाँडै प्रज्वलित; वासना त्यसै अधीर हुन्छ; र यदि मानिसको उपयुक्त वृत्ति छ भने असांसारिक चिन्तनमा उस्तै तल्लीनता । मानिसको आफ्नो-आफ्नो वृत्ति उग्रतम स्थितिमा पुग्छ ।

यावाको दोस्रो दिनसम्ममा जतिसँग मेरो जहाजमा परिचय भयो तिनीहरूको समाजभित्र बाफिएर मेरो एघार दिनको यावा समाप्त भयो, तिनीहरू सबैले मेरो भावनामा

कहिल्यै पनि नमेटिने छाप छोडेर गए। त्यही सानो समाजभित्रै मानव भावनाको व्यापक क्षेत्रमा पाइने सुख-दुःख, आशा-निराशा, सम्तोष, प्रेम, मैत्री र बितुष्णाको पनि अनुभव मलाई भयो। देख्ने कुरा पनि धेरै देखे; लाग्यो, मेरो दृष्टि आसाधारण किसिमसँग तीक्ष्ण भएको छ।

बिहान दैनिक क्रियाबाट निवृत्त भएर लुगा फेरिरहेको थिएँ। जलपानको समय पनि भइरहेको थियो कि स्विट्वार्डले आएर एउटा कार्ड दियो। त्यसमा एकापट्टि नाउँ छापिएको थियो अनि अर्कोतिर अभिवादनका साथ हातले लेखिएको- म र मेरो छोराका साथ आज दिवाभोजन गर्ने कृपा भए म अनुगृहीत हुने थिएँ।

मैले स्विट्वार्डलाई सोधेँ-कसले दियो यो कार्ड ?

"बाहिर लाउन्जमा पर्खेर बस्नुभएको एउटा युवकले।"

लुगा लगाएर कार्ड लिदै स्विट्वार्डका पछि-पछि म लाउन्जमा गएँ। एउटा सुन्दर गोरो युवकले मलाई उठेर अभिवादन गर्‍यो र भन्यो-तपाईं..... होइन, नेपालबाट आउनुभएको। ...मेरो बा तपाईंसँग भेट्न अत्यन्त इच्छुक हुनुहुन्छ।

मैले भनें-धन्यवाद, तपाईंका पिताजीको निमन्त्रण मलाई सहर्ष स्वीकार छ।

'धन्यवाद' भनेर ऊ गयो। त्यसै बखतमा रेवा पनि आइपुगी, हस्याङ-फस्याङ गर्दै। देखेँ, आज सारी लगाएकी थिइन। नीलो घोप्ले स्कर्ट र सादा सेतो जम्पर लगाएकी थिई र कपालको जुरोलाई पातलो रुमालले बाँधेकी थिई। गालामा हलुको लाली थियो अनि त्यस्तै ओठमा पनि। नराम्रो लागेन; बरु युवतीबाट फेरि फर्केर किशोरी हुन पुगेकी जस्तै। उसले नबुझेकस्तो गरेर भनी-के हेरिरहेको घसरी। राम्री लागिदैन म ?

मैले भनें-त्यसैले त हेरिरहेको। हिन्दुस्तानी स्वास्नीमानिसलाई सहसा अंग्रेजी पोशाक खुन्दैन। तर तिमीलाई खूब सुहाउँदो रहेछ।

उसले भनी-बिहा हुनुभन्दा पहिलेसम्म म यस्तै लुगा त लाउँथेँ नि। ससुरालीमा मन पराएनन् भनेर सारी लाउन धालेकी। राति राम्ररी निद्रा पर्‍यो ? कति छिटै सुत्ता रहेछौ तिमी त। ...म बिहान उठेदेखि तिमीलाई सम्भरहेकी छु, बिचरा मैले निद्रा खलबल्याई त दिइनँ।

त्यसैले तयार हुनेबित्तिकै कहिले निस्कौला कोठाबाट भनेर बाहिर रेलिङमा अडेर लाएर पर्खिरहे। तिमी त फुत्त निस्केर कतै नरेही सोभै लाउन्जतिर पो त लाग्यौ। म तिम्रो पछि लाग्दै यहाँ पुगेको सोध्नु भनेर-राम्रो निद्रा पर्‍यो राति ?

मैले भन्ने आवश्यकता नै छैन, कति सहज किसिमबाट रेवाले मलाई तिमी भन्न थाली। पुरुषको अधिकारले मैले पनि उसलाई तिमी भन्न धालिसकेको थिएँ। जहाजको सङ्कुचित अस्तित्वले प्रदान गरेको साक्ष्यभाव।

डाइनिङ हलमा हाम्रो टेबलमा पुग्दा नारायणनले उठेर नमस्कार भन्यो। तपाईंलाई पर्खिँदा-पर्खिँदा रेवाजी, तपाईं त एकदम पुरोपियन केटी हुनुभएछ... आज त मराठी दम्पती पनि अर्कै टेबलमा बसेका छन्। हामी तीन जना मात्र छौ यहाँ।

टेबलमा ब्वायले फट्ट रेवाको कुसी तान्यो, ऊ स्कर्टलाई दुवै हातले अग्लिँतर तानेर बसी। मैले बस्दाबस्दै मराठी दम्पतीतिर हेरेँ। हिजो बेलुकाको जति लाज अहिले केटीमा

थिएन; दुलाहासँग बिस्तार-बिस्तार कुरा गरिरहेकी थिई । 'शायद उनीहरूको भरखरै बिहा भएको हो ब्यारे'-रेवाले मेरो ध्यान उतापट्टि देखेर भनी ।

दुलाहा शायद केही घण्टा भन्नेर आग्रह गरिरहेको थियो, दुलही टाउको हल्लाएर भो भो भनिरहेकी थिई; बेटा भोजनको ट्रे लिएर उनीहरूको आज्ञाको प्रतीक्षामा उभिरहेको थियो ।

रेवाको बाक्यले मेरो आँखा उताबाट फर्केर आफ्नो टेबलमा आयो । रेवा मलाई हेरिरहेकी थिई ।

नारायणनले सोध्यो—के के खाने तपाईंहरू ?

ब्रेकफास्टको टेबलमा विशेष कुरा नै के हुन्थ्यो र । भोजनका सम्बन्धमा जहाजका सबै परिकार स्वादिष्ट र स्वास्थ्यकर छन् भन्ने हाम्रो मत थियो । नारायणनले भन्यो—त्यसो त फ्रान्सिसी जहाजको भोजनको बडो ख्याति छ; तर मलाई ब्रिटिश जहाजको सुव्यवस्था र भोजन पनि सर्वश्रेष्ठ लाग्छ । यस दिशामा लामो अनुभवको परिणाम होला । ब्रिटिश जहाजहरू शताब्दीदेखि हर क्षण विश्वको परिक्रमा गरिरहेका छन् ।

मैले सुन्तलाको एक गिलास रस खाएँ । रेवाले आफ्नो गिलासमा चिनी हाली र भनी—मलाई सुन्तलाको रस गुलियो भएन भने मन पढैन ।

रेवाले गहिरो प्लेट राख्न घालेको बेयरलाई इशाराले भनी—चाहिन । अनि हामीतिर फर्केर भनी—एकाबिहानै दूध र अन्नले पेट भन्यो भने दिनभरि के गर्ने नि । मैले कर्नफ्लेक र दूध लिएँ, नारायणनले पोरिज र दूध । प्लेटमाथि दूधको धारो चुहाउँदा चुहाउँदै मैले भनैँ—आज दिउँसो त मलाई एउटाले खान बोलाएको छ ।

रेवाले भनी—वाह, यति छिटै कोसँग त्यस्तो मित्रता भएछ र, मजाकको स्वरमा—स्वास्तीमानिस होली होइन त, मिस्टर नारायणन.....?

नारायणनले मुखभरिको पोरिजलाई निलेर न्यापकिनले ओठ पुछ्दै मजाककै स्वरमा भन्यो—तपाईंसँगको मित्रता पनि त केही घण्टा मात्रको नै होइन र, हिजो बेलुकीदेखिको; र तपाईं पनि त स्वास्तीमानिस हो नि ।

रेवाले भनी—तपाईं त मिस्टर नारायणन अनि मलाई सोधी—कोहो त्यो तिमीलाई निम्तो दिने ?

मैले कोटको पाकेटबाट कार्ड फिकेर उसलाई दिएँ । उसले पढी, मिस्टर जकरिमा गोल्डवर्ग ।

डाइनिङ हलको वातावरण बडो रमाइलो थियो । टेबल-टेबलबाट उठेको सहज बार्तालापको मिश्रित ध्वनिले मसिनो सङ्गीतको ध्वनि अनि पातलो धूर्वा र बाफसँग मिसिएर निश्चिन्त प्रफुल्लताको सृष्टि रचिरहेको थियो—यो स्वर्गलोकमा फिक्रीको प्रवेश छैन । तलको हामीपट्टिको भित्तामा रोमन भोजको विराट् चित्र अङ्कित थियो—समृद्ध रोमन कान्सलले दिएको प्रीतिभोजजस्तो । गाढा रातो रङ्ग अहिले बिहानको उज्यालो वातावरणमा मलिन भएको थियो र उच्चरस रोमनहरू ढल्केका ढल्केकै अतीतमा लोप भइरहेका जस्ता थिए ।

मैले पनि मजाकलाई जारी राख्दै भनैँ—मिस्टर जकरिमा निश्चय नै स्वास्तीमानिस

त होइन ।

मैले नारायणनको प्रश्नको उत्तर दिदै भनें—कुनि मैले भेटेको पनि छैन । परिचयको त प्रश्नै उठ्दैन ।

त्यसैले त्यो छाने टेबलमा नै गोल्डबर्गका बारेमा अडकल लाउन थालियो ।

नारायणनले भन्यो— नाउँ त यहूदीको छ । त्यसपछि यहूदी जातिका बारेमा कुरा चल्नो । उनीहरूको इतिहास, त्यस जातिको देन, विशेष गरेर धार्मिक विचारको विकासमा र त्यस जातिले भोगेको अनवरत दुःख ।

मलाई इतिहासको उस्तो ज्ञान छैन, तर टेबलमा बसेर केवल ज्ञान प्रकाशन त कोही गर्दैन, न विद्वत्तापूर्ण वक्तृता नै दिन्छ । मैले आफ्नो मन्तव्य दिएँ । अध्यात्मवाद-परमेश्वरसम्बन्धी विचार र भावनाको विकासमा यहूदीहरूको मौलिक योगदान छ । सर्वप्रथम परमेश्वरको चराचरमा व्याप्तताको स्पष्ट चित्र उनीहरूकै मस्तिष्कमा खिचिएको थियो, होइन ?

नारायणनले मुन्टो हल्लायो र भन्यो—एकदम होइन, यति मात्र भन्न सक्नुहुन्छ, तिनीहरूको आदि यलो विभिन्न संस्कृति र सभ्यताको आदान-प्रदानको बीच बाटोमा परेकोले तिनीहरूले आर्यावर्तको आध्यात्मिकतालाई पहिले आफूले ग्रहण गरेर परिचयमतिर त्यसलाई फैलाउने काम गरे । आध्यात्मिकताकी आदि जननी त भारत हो आर्यावर्त-हिन्दुस्तान । कर्तान र इस्लाम मतका सबभन्दा ठूलो प्रेरक यहूदी हुन्, तर स्वयं त्यस जातिले भारतबाट आध्यात्मिक प्रेरणा पाएको हो ।

मैले तर्क गरें—त्यसो भए यदि आदि स्रोत आध्यात्मिकताको आर्य-संस्कृतिसा निहित आध्यात्मिकता हो भने—जुडा धर्म—कर्तानी र इस्लामी धर्महरूमा तथा हिन्दू धर्ममा कतै कतै समध्वनि पाइए पनि भिन्नताको ध्वनि ज्यादा स्पष्ट पाइन्छ ।

नारायणनले भने—त्यसको भौगोलिक कारण छ—र शायद नियतिको उद्देश्य पनि यस भिन्नतामा परिलक्षित छ ।

मैले पक्क परेर हेरेँ । रेबा नितान्त अनाग्रहताका साथ डाइनिङ हलको चारैतिर हेर्छी र फेरि मलाई हेर्छी ।

“हिन्दू अध्यात्मवाद—त्यो महती ज्ञान हिन्दुस्तानमा मात्रै सहज, स्वाभाविकताका साथ उपलब्ध हुन्छ—हिन्दुस्तानका पहाड, नदी, माटो, त्यहाँका जङ्गल र यहाँको वायुको स्पर्शले मात्र त्यो ज्ञानको स्फुरण हुन्छ । त्यसैले त भारत पनि यन्त्रित यलो हो । भारतमा, त्यो पनि ब्राह्मण कुलमा नजन्मी परम ज्ञान-मोक्ष अमरत्व जे भन्नोस् त्यस महान् प्राप्तिलाई, उपलब्ध सम्भव छैन । त्यसैलाई मैले नियतिको उद्देश्य भनेको.....

भारतको रसिलो स्थलको हिन्दू ज्ञानलाई रूखो मरुभूमिको जातिको मार्फत पुग्दा त्यसमा रहेको सौम्यता लोप भएको छ । सङ्घर्ष, द्वन्द, पापबोध र त्यसको मोचनको निरन्तरको दीढादीढी, अशान्तिले भरिन गएको छ, यहूदी, कर्तानी र इस्लामी संस्कृति र तिनीहरूको धर्म त्यसैले गर्दा उनीहरूको सभ्यताको आधार नजान्दानजान्दै भौतिकवादी हुन पुगेको छ । कोशिश, प्रयत्न, सङ्घर्ष, फन् बढी सुविधाको प्राप्ति, सुधार आदिले उनीहरूलाई कहिल्यै पनि शान्त भएर बस्न दिदैन । तुर्किस्तानको त्यस्तो गधाजस्तो त्यो गाढी तान्दातान्दै

धाकेर अडियो भने गाडीमै ठोकिएको लामो सुइरोले उसको चाक घोचिइन्छ, उसलाई क्षणभरको पनि फुरसत लिन दिइदैन ।

नारायणनको ध्यान रेवातिर गएछ, ऊ केही नखाएर उदास मनले हाम्रो शुष्क वार्तालापको समाप्तिका लागि पर्खेर बसिरहेकी थिई । उसले भन्यो—रेवाजी किन केही लिनुहुन्न ?

उसले देखे हातको पिठथूँले मुखभित्रै किचेको हाईलाई छोपी र भनी—मन छैन ।

त्यसै बखतमा हलको मध्यमा रहेको ठूलो गोलटेबलका नरनारी कुर्सीबाट उठेर ठट्टामा सस्वरमा हाँसे । एउटा केही मोटो युवक-कैलो जुंगा भएकोले कुर्सीबाट उठेर नाचेको भाउ लाग्यो; स्वास्तीमानिसहरूको खिट्का भन् ठूलो भयो । नारी शरीर अधिकांश उफ्रिएको थियो; समुद्रको सूर्यको रापले सेकिएर स्वस्थताले रातो भएको शरीर । क्षणको निस्फिक्री आनन्दले जोतप्रोत भएका युरोपियन नरनारी जहाँ हालै नरसंहारको ताण्डव भएको थियो । एकछिन सबैको धिप्रो उठे तानियो । मराठी नव दम्पतीले पनि उठै हेरे ।

म र नारायणन यो सानो टेबलमा बसेर प्रसन्नताको सानो ज्योति बाल्न खोज्ने रेवालाई एकाबिहानै दर्शनको दुरूह कुराले क्षण-क्षण अनुत्साहित गरिरहेका छौ ।

अनि केही व्यङ्ग्यमा रेवाले मलाई सोधी— तपाईंको गहूदीसम्बन्धी प्रश्नको उत्तर पाउनुभो ?

मैले पञ्चाक्षपको सानो स्वरमा रेवालाई भने— मैले त त्यस्तो कुनै प्रश्न गरेको थिइनँ । कुरैकुरामा मत्ताई लागेर भनेको—कुरतान पुरोपलाई त कमसेकम आध्यात्मिकताको प्रकाश दिने यहूदी जातिले नै किन इतिहासमा लाञ्छना र अविछिन्न यातनाको शिकार हुनुपर्थ्यो । हालैमा पनि साठी लाख कत्लेआम भए तिनीहरू—आवाल बृद्ध बनिता सारा.....

रेवाले व्यङ्ग्यमा सोधी—समाधान पाउनुभयो ?

मैले रेवाको आदरसूचक 'तपाईं' पठ्ठि ध्यान दिएर चूप रहँ । नारायणनले उसको उत्तर दियो; भन्यो—रेवाजी, यत्रो ठूलो मानवजातिको मौलिक प्रश्नको समाधान के तपाईं टेबुलको सानो वार्तालापमा पाइन्छ, भन्ठान्नुहुन्छ । हिन्दू ऋषिहरूले अन्तिम वाक्य भनेर गएका छन् ।

मेरो कौतूहल फेरि जागृत भयो; मैले सोधें— कस्तो अन्तिम वाक्य धार्मिक सहिष्णुताको ? सामाजिक मुब्यवस्थाको जसमा घातक भावनाहरू—राष्ट्रियतालगायत—कुनैको गुन्जाइस नै रहदैन ।

होइन—नारायणनले भन्यो—समाजको सहठनबाट कल्याणको कुरा, धार्मिक सहिष्णुताबाट मानव स्वभावको परिवर्तन सुधारवाद आदि कुरा त भौतिकवादीहरूका सिद्धान्त हुन्, जो पश्चिमी दर्शनको विषय हो । हिन्दू सिद्धान्त यस्ता कुरालाई प्रयोजनहीन भन्ठान्छ । जीवन त यात्रा हो, त्यस्तो बाटोमा जुन बाटो तिमीले स्वयं आफूले नै खनेका छौ । आफ्नो कर्मले खनेको बाटोमा नहिँडौ धर छ र ? यदि जीवनसँग अविच्छिन्न रूपले रहेको यावत् दुःख, तृष्णा, लोभ, मोह, अशान्ति इत्यादिबाट छुटकारा पाउनु छ भने बाटो

नखन, शिमीले हिंदु पढैन त्यसमा ।

मैले अविरवासको निःश्वास फिकेर भनें—त्यसो भए के यहूदी जाति नै कर्मबन्धनमा परेर युगानुयुगदेखि विभिन्न स्थितिमा पिल्सिदै आएका हुन् त ? आफैले खनेको बाटोमा हिंडेका साठी लाख यहूदीहरू जो हिटलरको भट्टीमा होमिए ।

प्रशान्त विश्वासका साथ उसले भन्यो—हो । हिन्दू विचारको दस्तै मान्यता छ ।

म त स्तब्ध थिएँ, रेवा नबोलेर फल ताछ्न थाली, हलमा प्रसन्न बातावरणको सानो घण्टी बजेको जस्तो दुनु दुनु गरिरहेको थियो । श्युबर्टको हलको एउटा सङ्गीत ध्वनिसँग रँगमगिएर ।

नारायणन भन्दै गयो—नियति भनेको सम्पूर्ण ब्रह्माण्डको कर्मभोग हो जसलाई ईश्वर पनि भन्दछन् ।

मैले अविरवासमै सोधेँ—त्यसो भए के साठी लाख यहूदीलाई बचाउन सकिदैनथ्यो ? के हिटलर नभएको भए तिनीहरू त्यत्रो संहारबाट जोगिने थिएनन् ?

उसले उस्तै निर्दण्डमा भन्यो—अहं । हिटलर त निमित्त हो । कसले कसलाई मार्छ ? नियतिका सबै माध्यम हुन्; दुवै, मर्ने भनौं चाहे मार्न । 'य एनं वेति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम्, उभौ तौ न विजानितौ नाथं हन्ति न हन्यते (गीता २.१९)

मैले केही आवेगमा फेरि सोधेँहुँला; रेवाले आँखा च्यातेर मस्तिर हेरी—नारायणनजी, तपाईंलाई हिटलरले भस्मभूत पारेका यहूदीहरूका प्रति संवेदना पनि छैन ?

यो बिराट् ब्रह्माण्ड समुद्रमा क्षण क्षण असङ्ख्य विश्वको प्रलय संहारकारी ज्वार आएको बुझ्दाबुझ्दै सहानुभूतिको अश्रुबिन्दुको के अर्थ हुन्छ ?

रेवाले ताछेको फलको एउटा टुक्रा मलाई दिई, अर्को टुक्रा आफ्नो मुखमा हाली । नारायणन भन्दै गयो । रेवा फेरि बेकामकी भएजस्तै भई र कतै रमाइलो दृश्य देखिन्छ कि भनेर चारैतिर हेर्न थाली ।

'प्रिय नेपाली मित्र, शब्द, त्यसको अर्थ र अर्थको ज्ञान—तीन तत्त्व छन्, मान्छेको बुझाइमा । तपाईंले सुन्नुभो यहूदी मारिए, तपाईंको बुझाइ अर्धसम्म सीमित भयो, संवादको अर्धसम्म मात्र—सूचना मात्र ग्रहण गर्नुभयो । कुन उद्देश्यले त्यसो भयो त्यो सूचनाभन्दा माथिल्लो तहको बुझाइ हो, जसलाई ज्ञान भन्छन् ।'

मैले स्वीकार गरें—नारायणनजी, तपाईंको कुरा बुझिन ।

'घटनाको सूचनाले तपाईं द्रवित हुनुभयो । नियतिको ध्येयलाई बुझ्नुभएन ।'

मैले फेरि सोधेँ, किञ्चित् व्यङ्ग्यमा—तपाईंले बुझ्नुभएको छ त ? नियतिको उद्देश्य बुझे ज्ञान त परमेश्वरको मस्तिष्कको वस्तु हो, जसलाई हाथा ऋषिमुनिले बुझेर नै भनेका थिए, अन्तिम वाक्य—नियतिलाई प्रश्न नगर । उसको उत्तर ब्रह्माण्डमा क्षण क्षण घटिरहेका घटनाहरू नै हुन् । बुझे कुरा नगर ।

नारायणनले कुरा टुङ्ग्याउनलाई होला, रेवापट्टि झुकेर भन्यो—माफ गर्नु होला, हाथो टेबललाई मैले एकदम शुष्क पारेँ । तपाईंले खानु पनि भएन स्थार केही ।

उसले कुरालाई सोभो पारेर ओठ कुञ्चित गर्दै भनी—छाएँ । त्यसै बखतमा मध्यवर्ती टेबलबाट खित्काको लहर उठयो ।

मैले बातालापलाई सहज टेबलको स्तरमा ल्याउनलाई भनें—रेवा, देख्छौ उनीहरूको पहिरन, स्वास्तीमानिसहरूको ? लाग्छ, लोग्नेमानिसहरू नदीमा नुहाउन तपार परेका छन् ।

त्यसपछि बिस्तार सहज बाताले कुरा टिप्पौ । विभिन्न टेबलमा बसेका मानिसहरूको पहिरनको असंलग्न कुरा चल्न पाल्यो ।

शरीरको आचरणभन्दा सौन्दर्य परिधान हुन गएको छ पहिरन—मैले त्यसै टिप्पणी गरे ।

नारायणनले पनि त्यसै नै भन्यो—यसरी नै मानिस नजान्दानजान्दै मूल उद्देश्यबाट विरत हुँदै जान्छ । पहिले पहिरनलाई शरीर ढाण भन्थे ।

रेवाले भनी—होला, तर यदि त्यसमा सौन्दर्य अभिव्यक्तिको उद्देश्य पनि गाभिन गयो भने के दोष भयो त ।

मैले भनें— त्यो मराठी रमणीलाई पहेंलो सारीको च्याप्टो पाटा खूब सुहाउँदो रहेछ ।

रेवाको कलिलो नाक खुम्चियो; भनी—के सुहाउँछ, त्यस्तो मसिनो अनुहारमा; र बिहान पनि त्यस्तो भल्ल परेको च्याप्टो पाटा भएको गाढा पहेंलो लाउने हो.....

नारायणनले पहिरनसम्बन्धी कुरामा विशेष दिलचस्पी लिएन । एकचोटि रेवाको परिचमी किसिमको लुगाको उपर हाँसो कुनै कुरामा उसले टिप्पणी गरेको थियो—त्यसो त लुगाको त्यस्तो केही महत्त्व छैन, तर रेवाजीको अहिलेको पहिरनका बारेमा मेरो मत लिने भए भन्ने थिएँ—मन परेन ।

किन ?—रेवाले प्लेटमा काँटा राख्दै भनी । बेटरले उसको खाली प्लेट उठायो ।

नारायणनले भन्यो—लुगाका प्रति मेरो सम्बोधन होइन । मैले तपाईंको आग्रहका प्रति पो भनेको । हिन्दू नारीले स्कर्ट लगाउन खोज्नुमा जुन चञ्चलताको आग्रह छ, त्यसलाई पो त मैले मन परेन भनेको ।

जब केही उत्तेजनामा आएर रेवाले केही भनेकी मात्र थिई कि नारायणनले भन्यो—रेवाजी, तपाईंले यो कदापि बिर्सिनु हुन्न कि तपाईं हिन्दू नारी हो । भारतीय संस्कृतिमा नारीको रूप जहिले पनि आमाको छ । आमाको प्रतीकको हो, बाह्य छैन ? पृथ्वी । चञ्चलताको आग्रह के पृथ्वीलाई सुहाउँछ ?

रेवाले भनी— त्यसो भए के हिन्दू नारीलाई परिचमी नारी सरह स्वतन्त्र आचरणको अधिकार छैन ?

नारायणनले भन्यो—स्कर्ट लाउनेबित्तिकै के परिचमी नारी अधिक स्वतन्त्र भए, सारी लाउने हिन्दू नारीभन्दा । म त बुझ्दैनं रेवाजी तपाईंको तर्क ।

.....अर्को कुराको पनि ध्यान राख्नुपर्छ । हिन्दू संस्कृति मानव विकासको उच्चतम शिखरमा पुगेर गठित भएको व्यवस्था हो । परिचमी देशहरू त्यहाँ कहाँ पुगेका छन् र..... त्यहाँ त नारीलाई रमणीसम्म तुल्याएका छन्; त्यहाँका नारीहरू पनि रमणी-भोग्या हुन जीवनको ठूलो सार्थकता भन्ठान्छन् र त्यसैलाई मोहमा आफ्नो स्वतन्त्रता पनि

रेबाले कुरा काटेर भनी—त्यसो नभन्नोस् मिस्टर नारायणन, हिन्दू नारीको प्राचीन रूप जहाँ पनि देख्नमा आएको छ, मन्दिरमा होस् वा पत्थरमा वा चित्रलिपिमा । अल्पवस्त्रा, यौन पयोधरी, गुह नितम्बिनी र छिबली चित्रित उदरधारिणी.....

नारायणनले भन्यो—विलासको पराकाष्ठामा पनि हिन्दू शिल्पी-कलाकार-ज्वरा मातृत्वको नारी ध्येयलाई बिसिँदैन, यो पो हो त्यसको अर्थ । हिन्दू नारीको हृदयलाई सोध्यो भने विलासको हेतु के ? उसले निश्चय नै भन्नेछ्ने, मातृत्व । पश्चिमी नारीले प्रश्नको हेतु नै ग्रहण गर्न सक्ने छैन, र भन्नेछ्ने—विलास विलासका लागि.....

त्यसै बखतमा कुरैकुरामा घाहा भयो, नारायणनकी पत्नी फ्रान्सिसी रहिछन् । उसले आफ्नो बहसको सिलसिलामा एक ठाउँमा भनेको थियो—पश्चिमी आइमाईले स्कर्ट लाए भने या अर्ध-नग्न रहे पनि त्यो उनीहरूको स्वधर्म हो आफ्नो जातीय संस्कारको अनुकूल आचरण; त्यसो हुनाले.....ल मेरै पत्नी ऊ स्कर्ट लाउँछ्ने, त्यो स्वभाविक छ उसका लागि.....

मैले सोधेँ—तपाईंकी पत्नीलाई विदेशी पहिरन किन स्वाभाविक ?

“किनभने ऊ फ्रान्सिसी नारी हो” रेबाजीले स्कर्ट लाएको त्यस्तो स्वाभाविक त होइन । उहाँको मनमा कुन प्रेरणा आयो, कुन विकार.....”

रेबालाई नारायणनका कुरा केही पनि मन परिरहेको थिएन । बीचबीचमा मतिर हेर्छी र आँखाले बडो पड्डा लागेको सङ्केत दिन्थी । उसले भट्ट भनी—त्यो त मैले बुझें, मिस्टर नारायणन, तर तपाईंको विदेशी कोट पैंट नि..... ?

बियराले कफीको सामान टेबलमा राख्यो । रेबाले मतिर हेरेर सोधी तपाईंलाई.....?

मैले भनेँ—चिनी नहान्नुहोला; दूध चाहिन्छ ।

नारायणनले भन्यो—सादा कालो, अलिक गाढा ।

एकछिनसम्म कोही कोही बोलेन । टेबलमा कप, प्लेट र चम्चा बजेको शब्द माट थियो । डाइनिङ हल रितिसकेको थियो । त्यो सानो शान्तिको अन्तरालले हाम्रो टेबलको वातावरण फेरि मैत्रीपूर्ण भयो ।

कफी मीठो थियो । रेबाले एक घुट्टको निलेपछि भनी—मिस्टर नारायणन, तपाईंले मेरो प्रश्नको उत्तर दिनुभएन ।

उसले हाँसेर भन्यो—आमाले राख्नुपर्ने संघम र मर्यादा छोराले पनि राखेन भने के आमाले त्यसलाई त्याग्ने हो र ?

नारायणनको उत्तर शायद उति तर्कपूर्ण थिएन । रेबालाई पनि त्यस्तै लाग्यो होला । नारायणनले कुरा लम्ब्याउन नचाहेको पनि हुन सक्छ । रेबाले आफ्नो प्रश्नको उत्तर नारायणनबाट नपाएकोमा उसको पहिलेको कुण्ठा लोप भयो न्ह्यार । उसले बडो प्रसन्न र उज्यालो आँखाले मलाई हेरी । उसका आँखा अत्यन्त सुन्दर छन्.....यो कुरा त्यस समयमा मलाई स्वीकार गर्न अलिकति पनि गाढो थिएन ।

कफी छाएर हामीहरू फेरि डेकमा आयौ । समुद्रको सतहमा हनुको कुहियो लागेको थियो, आकाश सूर्यको तेजले सेतो भएको ।

नारायणनले भन्यो—मित्र, म त एकछिन पढ्ने-लेख्ने काममा जान्छु । लेख्ने

बानाको शिकार भएको छु । बेकफास्टपछि र डिनरपछि केही हरप लेखिन भने खाली खालीजस्तो लाग्छ ।

उसको पिठपू फर्किनेबित्तिकै रेवाले आँग तानी र लामो निःस्वास फेरेर मिथ्या गम्भीरतामा आँखा ठूलाठूला पारेर भनी— हाय, दुःख, ज्ञानको बोझले कति खिडिएका तिमीहरू । अनि दुबै हातलाई लुलो पारेर पड्छा हल्लाएभैं आफ्नो छातीका उपर हल्लाउँदै उसले आँखाको गेडीलाई माथि लगेर भनी—तिमीहरूको भारी बोकाइले देख्ने मानिसलाई पनि पसिना आउने ओह ।... म त खलखल भएँ..... ।

अनि फेरि लुलो हातको पड्छा हल्लाई ।

मैले स्वीकार गरें—व्यर्थमा वार्तालाप गम्भीर स्तरमा पुग्यो । तर मलाई पनि कहिले-कहिले यस्ता विचारले त्यस्तै आन्दोलित गर्छ र सोध्न मन लाग्छ—अर्थ के हो ?

उसले भनी— केको अर्थ ।

मैले भनें— यही क्या, हाम्रो जीवनको ।

उसले भनी— यो कस्तो खाँचो तिमीलाई, हर कुराको अर्थ चाहिने । बिनाअर्थको जीवन आनन्दमय हुन सक्दैन र ? मलाई त क्षणले नै यसरी लठ्ठाइराख्छ त्यसभन्दा बाहिर सोच्ने समय नै पाउँदैन ।

मैले घोरिएर बिस्तारै भनें— क्षण ।

अँ...क्या...क्षण...। प्रतिक्षण साहित्यका वाक् ठेलीहरूमा मेरो हृदयको भावना यही एउटा वाक्यले स्पष्ट पारेको छ, र लाग्छ, यो वाक्यभन्दा ठूलो उक्ति अरु केही छैन— ए, क्षण पखी पखी । आह ! तैरो अनुहार कति सुन्दर छ ।

मेरो अगाडिकी सुन्दरी तरुणीको जीवन-दर्शनको निरङ्गल सुगमताले मलाई प्रभावित पाऱ्यो, र म मुग्ध भएर उसलाई हेर्न थालें क्यार; उसले सोधी— किन यसरी स्वार-स्वार्ती हेरिरहेका छौ-स्वास्नीमानिसलाई नदेखेको जस्तो ।

मैले मुग्धावस्थामै सोधें— तर क्षणको भोगपछि के नि ?

उसले भनी— क्षणको भोग कलाकृति जस्तो हो, आनन्द दिने, विकृत मास्तिष्क माटै 'मोनालिसा' लाई कोट्ट्याएर त्यसपछि के छ भनेर हेर्न खोज्छ ।

रेवाको यस्तो अद्भुत दर्शनमा के सत्य छैन ? अनुभवको ध्वनि सुनिदैन र यसमा ? मलाई लाग्यो, जस्तै अनौठो उसको कुरा भए तापनि सत्य निश्चय छ । त्यसमा, नत्र म यसरी प्रभावित हुने थिइनँ । अनि फल्यास्स लक्ष्मीलाई सम्भौं । उसले भनेकी थिई— क्षण भोगको स्वाद ब्रह्मानन्द हुन्छ र त्यसपछि मानिस हठात् बेग्लै भएर फर्किन्छ, कुन गम्भीर सतहमा पुगेर हो । मलाई पनि त्यस्तै लाग्थ्यो । यहाँ भने एउटी केटी समुद्रतिर पिठपू फर्काएर मेरो अगाडि उभिएकी छ । सृष्टिको समस्त सुन्दरता र निर्दोषतालाई आफूमा केन्द्रीभूत गरेर । ऊ भन्छे—तस्वीरको रङलाई कोट्ट्याएर त्यसको मर्मलाई बुझ्ने प्रयत्न नगर । जे छ बाहिर छ, छर्लङ्ग छ..... जीवन बाहिर छ; उदाह्र छ, उधिएको.....

मैले सुस्तरी भनें— रेवा, त्यसो भए...

उसले मेरो वाक्य पूरा हुन दिइन, भनी—अब यहाँ पनि टेबलको भारीलाई उचालेर नन्याऊ ।

अनि फनक्क मतिर पिठधू फर्काएर भनी—हेर मेरो जुरो खुकुलो भएछ, स्कार्फको गाँठो राम्ररी मल्कइदेऊ।

मैले गम्भीरतामै उसको कपाल बाँधिदिन याले, तर एकछिनमा स्थितिको ज्ञान भएर लाजले म रातो भए। मेरा हात किञ्चित् अस्थिर भएर सिल्क स्कार्फमा गाँठो फुस्किरहन थाल्यो। मैले चारैतिर आँखा घुमाएँ, कसैको दृष्टि यतापट्टि गिएन यद्यपि डेकभरि मानिसहरू थिए। उसको कपालबाट हलुको सुगन्ध आइरहेको थियो, समुद्रको गन्धमा मिसिएर। नजिकै भएकोले मेरो नाकमा माथै उसको शरीरको न्यानो गन्ध आइरहेको थियो, मेरो नाकको लागि माथै भनेर एकान्तमा कसैले दिएको मीठो गन्ध। गर्दन र कुम टल्किने तामामा ढालेको जस्तो।

उसले भनी— कस्तो अनाडी हात.....

मेरो महत् र अध्यवसायको परिणाम यति माट्र भयो, उसको जुरो र स्कार्फको गाँठो एकदम फुस्यो।

उसले मतिर फर्केर भनी— ल्याउन, त्यति पनि नसक्ने.....

उसका अनुहार प्रसन्नताले दीप्त थियो। उसले आफ्नो हातलाई कपालपट्टि लगेर जुरो बाँध्न थाली। मैले उसलाई हेर्दाहेर्दै मनमनै भनें— बफ र स्कर्ट यस शरीरलाई निश्चय नै सुहाउँछ।

त्यसपछि हामी जहाजको निरीक्षण गर्दै हिँड्यौ। एउटा डेक; अर्को डेक; भन् अर्को, माथिल्लो सानो डेक जिम्नाशियमको सामुन्नेको— जसमाथि कप्तानको कोठा र बिज थियो। लाउन्ज, नाचघर, लाइब्रेरी र स्विमिङ्ग पूल।

स्विमिङ्ग पूलमा कोही नुहाइरहेको थिएन, त्यहाँको नीलो पानीमा जहाजको स्पन्दनले घर्काएर साना-साना लहरहरू उठेका थिए। त्यसको चारैतिर डेकभरि तामबर्णी शरीर बूढा-बूढी, तरुण-तरुणी, बाल-बालिकाहरू सुताइको विभिन्न आसनमा हिन्द महासागरको प्रखर सूर्यको रापमा सेकिइरहेका थिए। आँखामा कालो चश्मा र शरीरका अत्यन्त आवश्यक स्थलहरूमा बस्टरका टाँसिएका कृपण टुक्राबाहेक त्यो स्थल विभिन्न आकारको रातो मासुले ढाँचाढाँच भरीएको बजार थियो—गोल गोल मासु, डल्लो, छाँदिएको, खुकुलो, लाम्बो, छोटो, बुलाकार, छटाकार, विभुजाकार, चतुर्भुजाकार या आकारहीन केवल सोभो रेखा...

रेवाले भनी— ही...ही...

समुद्रको हावा त्यस खाल्डो परेको डेकमा एकचोटि घुम्ती खाएर उड्यो। पश्चिमी नर-नारीहरूको शरीरको तातो गन्धको भोँका हाम्रो अनुहारमा थपडी हानेको जस्तो गरेर गयो। नुनिलो, अमिलो शरीरको गन्धको जयतून र विभिन्न लेपको गन्ध मिसिएर बगेको त्यो हावाको भोँका।

ही...ही... रेवाले देखे हातका औंलालाई दाँतले किचेर खुत् खुत् हाँसी।

मैले भनें— के रेवा। "मलाई पनि स्विमिङ्ग पूलमा नुहाउन मन लाग्यो... ही...ही...।"

"कसले रोकेको छ तिमीलाई...।"

उसले मतिर गढेर हेरी । भनी-तिमी पनि नुहाउन त...

मैले भनें-म अनाश्वस्त छु यस्तो सुन्दरताको बजारमा पस्न ।

"...केको लाज राधा छौ नि... पस्न भने पश्चिमी केटीहरूको गर्दन एकचोटि तानिएला त...ही...ही

मैले भनें-रेवा, रामी त तिमी पो छौ त । यहाँ कसैले तिमीलाई भेट्न सक्ने छैन...युरोपियनहरूको सुन्दरतामा कता-कता रूझता हुन्छ, त्यो नभइदिएकोले तिमी यिनीहरूलाई सहजै उछिन्छौ.....

"...ही...ही : कसरी थाहा पायो ?

"...मैले गर्दन र कुममा जाचें नि स्कार्फ बोध्दा..."

रेवाले फेरि एकचोटि गौरसित मलाई हेरी, र मुखमा औंला हालेर ही...ही को ध्वनि फिकी ।

डाइनिङ हलको सेवशानबाट हामी फेरि आफ्नै डेकमा उभिएर आयौ । डाइनिङ हलअगाडिको पसलमा पनि एकचोटि पस्न, केही किन्न भनेर होइन, त्यसै हेर्न भनेर । सानो कोठा मालसामानले खचाखच भरिएको । अगाडिको एनामा अस्तर, तेल, म्याभेरा, घडी, तिगरेट, शरान, स्विमिङ ट्रंक्स, विकिनी, कमिज आदि कुराहरू सजाएर राखिएका थिए । एकछिन उभिएर हेर्नथ्यौ । रेवाले भनी- उः त्यो स्विमिङ ट्रंक्स तिमीलाई सुहाउनेछ पहिलो.....

अनि उसले कौचमाथि औंलाले ठप्पाक ठप्पाक हानी ।

मैले पनि त्यसै भनें-त्यसैसँग टाँसिएको कलेजी रङ्गको त्यो तिमीलाई सुहाउँछ नि । कालो-नीलो, सानो-सानो जुडा भएको ।

आफ्नो डेकमा पुगेर रेवाले भनी-ध्याकियो ।

मैले बेतका दुई बटा कुर्सी लिएर आएँ । उसले भनी- प्यास लाग्यो ।

समय पनि धेरै भइसकेको रहेछ; दिउँसोको १२:३० को लगभग ।

मैले सोधें- के पिउँछौ ?

तिमी नि...? उसले भनी ।

"मेरो त बिशेष पसन्दको पेय केही छैन । जे भए पनि खाइदिन्छु ।"

"मलाई जिन र भरमूष...तिमीले केही कडा लिनु चाहे....." उसले आग्रह गरी ।

मैले ग्रिल काउन्टरबाट दुई गिलास पेय लिएर आएँ । यस प्रकारको पेयसँग म शायद अभ्यस्त भइसकेको छैन, भन्नु स्वास्नीमानिसले पिएको देखा कौतूहल जागिहाल्छ, सोधें-तिमीलाई रस्सी खान पूरा स्वतन्त्रता छ घरमा ?

रेवाले हाँसेर भनी-यसलाई रस्सी खानु भन्दैनन् । तर यति पनि ससुराहरू मन पराउँदैनन् । माइतमा भने आमा माउ मन पराउनु हुन्छ । पाटीमा या यसो घरमा पनि एक-दुई घुट्टाको खाएमा कसैले किन आपत्ति गर्नु ।

"डाक्टर देसाई नि... ?"

"जनी भन्नु यस्ता कुरामा वास्ता लिन्नन् ।"

अनि मलाई सोधी- नेपालमा त रक्सीको खून चलन छ न्यार ? तिमीहरूलाई त केही बाधा होइन होला ?

“बाहुन, सतीलाई मात्र निषेध थियो, तर आजकाल कसले निषेधलाई मानेर बसेको छ र ? घरमा मेरी पत्नी रक्सी एकदम मन पराउन्नन् ।”

गिलासलाई मुखबाट फिर्केर, “तिमी पत्नी ! तिमी बिहे भएको छ ? उसले केही आश्चर्य मानी ।”

“लाग्दैन र ? जस्तो तिमी लाग्दैनौ ?”

“कहाँ छिन् तिमी पत्नी, बेलायतमा ?”

नेपालमा- मैले भने ।

रेबा एकचोटि हाँसी-याटाका साथी भनेको हामी नै हो, दृष्टान्तका लायक । म आफ्नो पतिकहाँ जान हिँडेकी छु, तिमी आफ्नो पत्नीकहाँबाट आइरहेका छौ । हामी दुवै नपुगिएको स्थितिमा छौँ-समान स्थितिमा, उद्देश्य भिन्न भए तापनि । मलाई याटाको स्थिति बढो मन पर्छ ।

मैले भने-रेबा, तिमीलाई घाहा छु, तिमी पनि दार्शनिक रहिछौ । एक बिहानमै तिमीले दुइटा घतलागदा कुरा भन्थौ-क्षणका बारे, र याटाबारे...म तिमीमा धेरै कुरा देख्दछु, बिस्तार-बिस्तार ।

रेबाले कुटिल दृष्टिपात गरेर भनी-यस्तै तिमी चाला रहग्यो भने तिमीले ममा अझ धेरै कुरा देख्नेछौ ।

अनि ऊ रमाइलो मानेर हाँसी ।

फेरि एकछिनमै आँखा ठूलो पारेर सोधी-तिमी पत्नी राम्री होली । अ, को जस्ती ? तत्कालै प्रश्नको निरर्थकता बुझेर होला भन्न थाली-नेपाली आइमाईहरू राम्रा हुन्छन्, किञ्चित् गोल अनुहार भए पनि गोरा र उज्याला । हाम्रो शहर जुन स्टेटमा छ, त्यसको राजाले नेपालको राजाकी छोरी बिहे गरेको छ । खूब राम्री छ । बाठी पनि उत्तिकै । यति बाठी कि- ऊ भुसुक्क हाँसी- देवरलाई... दाहिने हातको करामत देखे हातलेसम्म चाल नपाउने गरेर । त्यसैले म भन्छु, नेपाली मिठ, नेपाली पत्नीबाट होशियार ।

...उसले मेरो नाकको अगाडि औला ठड्याई । रेबाको गिलास रित्तियो अनि उसले फेरि भनी-अर्को एउटा ! मैले उसको गिलास टिपेर जाँदाजदै भने-रेबाजी, नेपाली नारीको सम्भावनाबाट गुजराती नारी पनि बञ्चित छैनन्जस्तो लाग्छ । नारी चातुर्यवाटिका रहेछु.....

काउन्टरबाट अर्को गिलास न्याएर रेबालाई दिए र आफ्नो कुर्सीमा बस्दै भने- अब सञ्चको बखत पनि हुन थाल्यो ।

रेबाले भनी-तिमी त अतिधिको आसनमा बसेर परिकार खाउला । म भने नारायणनको नपच्ने कुराले पेट र मन बिगारेर आउँला ।

अनि मेरो रित्तिएको गिलासतिर औला देखाएर सोधी- तिमीले आफूलाई केही ल्याएनौ ?

“मलाई पुग्यो ।”

उसले घट्घटी आफ्नो गिलास सिध्याएर भुकेर केही जोरसँग बजारेर त्यसलाई फर्मा राख्दै भनी- ल जाऊँ ।

केबिनमा गएर मुख पुछ्ने, लुगा फेर्ने र गोल्डवर्गको लज्जामा जान भनी बाहिर निस्कें । बाहिर कोरिडोरमा युवा गोल्डवर्ग मलाई पछिरेर टहलिरहेको थियो ।

मैले सोधें- अबेर त भएन ?

उसले भन्यो- अहं, भरखरै बा डाइनिङ हलपट्टि लाग्नुभयो, मलाई तपाईंलाई ल्याउनु भनेर अराएर ।

डाइनिङ हलमा पिता गोल्डवर्गले कुसीबाट उठेर मेरो सत्कार गर्दै मसित हात मिलाएर मलाई अनुगृहीत गर्‍यो ।

मैले बस्ताबस्दै भनें- तपाईंले मलाई आफ्नो मैठीले सम्मानित गर्नुभयो । छोरो गोल्डवर्गले बियरालाई अर्डर दिन थाल्यो । उसले मलाई सोध्यो-पिउने.....

मैले भनें-मलाई त्यसको विशेष आग्रह छैन । तर तपाईंहरूले जे पिउनुहुन्छ त्यही मलाई पनि भए हुन्छ ।

पिता गोल्डवर्गले छोरालाई कुनै के अरायो ।

त्यसै बखतमा भित्तानेरको आफ्नो साबिक टेबलमा रेबा आई । नारायणनले उठेर उसको कुसी तानिदियो । रेबाले कुसीमा बसेर एकचोटि चारैतिर हलमा आँखा घुमाई । मलाई देखेर कुइनोमा उभ्याएको देब्रे हातका औला नचाई र मुस्कराई । मैले मुस्कराएर त्यसको उत्तर दिएँ ।

बियराले एउटा रक्सीको बोतल ल्याएर पुत्र गोल्डवर्गलाई देखायो । उसले स्वीकृति दियो ।

बूढोले भन्यो-क्षमा गर्नुहोला । तपाईं एस्तै सफर गर्दै हुनुहुन्छ भनेर तपाईंलाई मात्र निम्ता दिएँ ।

मैले भनें-तपाईंको अनुमान ठीक हो । म एस्तै सफर गरिरहेको छु ।

मैले सोधें-तपाईंले कसरी मलाई विन्नुभो, कि म नेपाली हुं तपाईंको निम्ताले मलाई साँच्चै नै आश्चर्य पार्‍यो ।

उसले भन्यो- बम्बईको डेविडलाई त तपाईं विन्नुहुन्छ । ऊ मलाई जहाजमा भेट्न आएको थियो । अन्तर्राष्ट्रिय यहूदी एजेन्सीको केन्द्रीय बोर्डमा म पनि छु । इजरायल पनि जानुहुन्छ रे तपाईं ?

हाम्रो भोजन लिएर बेटर आयो । गोल्डवर्गले भन्यो-तपाईं पहिले । बेटरले मेरो देब्रे कुमको अगाडि किस्ती राखिसकेको थियो । एउटा मासुको मोटो चप र उसिनेको तरकारीहरूलाई प्लेटमा राखे । केही अमिलो र तिख्खर स्वादको मेओनीस चपका उपर सन्ध्याएँ ।

गोल्डवर्गले आफ्नो भाग काँटा र चम्चाले टिप्दै भन्यो- इजरायल हाम्रो देउताले यहूदी जातिलाई छुट्ट्याएर दिएको जग्गा हो । बीस शताब्दीपछि हामी फेरि आफ्नो ईश्वरप्रदत्त पलोमा फर्किरहेका छौं । यहूदीहरूको कस्तो नियति कि आफ्नो जग्गामा फर्केर पस्दा पनि यो कार्य सजिलोसँग सम्पादित हुन नपाउने ।

त्यही सिलसिलामा उसले आफ्नो मन्तव्य पनि दियो—इजरायलले इतिहासमा बलियो जग बसाल्ने हो भने यहूदी जातिले पुनः आफ्नो पुरानो बाइबिलको आर्दशमा प्रवेश गर्नुपर्छ । जग्गा सितै पाएको होइन हामीले—बाबा कबुलेका छौं—ईश्वरको आज्ञा पालन गर्छौं भनेर । बलियो करारनामाले बाँधिएका छौं.....

उसको गम्भीर अनुहारमा सानो विनोदको झल्को आयो—यहूदी जातिको बनियापन प्रख्यात या कुख्यात छ—हामीले आफ्नो ईश्वरसँगै पनि मोलतोल गर्थ्यौं....हं...

छोरो गोल्डबर्ग नबोलेर छाडेरहेको थियो । उसको स्निग्ध ललाट प्लेटमा झुकेको थियो । उसको कालो कोरिएको कपालउपर एकचोटि दृष्टिपात गरेर पिता गोल्डबर्ग भन्दै गयो— हामीहरू आफ्नो जग्गाबाट घपिएर छुधापछुधापती दुनियाँभरि फैलिन पुग्यौं— बिराना देशमा । कही जरो हाल्न पाएनौं । माटोसँग हाम्रो सम्बन्ध टुट्यो । त्यसैले त हामी या त बुद्धिजीवी भयौं या व्यापारी । धरतीको काम- किसानी पेशा— हाम्रो रहेन । अहिले इजरायलमा त्यही पेशा हाम्रो बाइबिलको पेशा— त्यसलाई फेरि समारने कोशिस हुँदैछ । धरतीको उपभोग नगरेर त्यस धलोलाई आफ्नो भन्न पाइन्छ ? छोरालाई कति भन्छु । उसलाई भने चाछ छैन त्यतापट्टि.....

छोरोले भन्यो— बाबा, इजरायल केवल कृषकहरूको देश माटु बनेर त टिन्न सक्दैन । आजकालको जमानामा उद्योग-धन्दाको बलियो जग नभएर कुनै पनि देश अड्न सक्दैन र मैले नै इजरायलको भूमिलाई उर्वरा बनाउन, त्यहाँको खुकुलो बालुबामय जमिनलाई बाँध्न भनेर र त्यहाँका भास जमिनलाई कृषि योग्य बनाउन भनेर एउटा ठूलो व्यापारको आविष्कार गरिन र, बाबा ? युकेलिप्टस र इयाउवृक्षहरूको निर्यातमा कसको सुझ थियो र ।

पिता गोल्डबर्ग हाँस्यो र सगर्ब भतिर हेरेर भन्यो— छोरोले अस्ट्रेलियन बिरुवाहरूको निर्यातको ठूलो धन्दा खडा गरेको छ । इजरायलको मरुभूमिमा यूकेलिप्टस र इयाउवृक्ष-अस्ट्रेलियाको रूखो घलोका बिरुवाहरू काम लाग्ना भनेर सानो पूँजीले काम घालेको, आजकाल मध्य एशिया र उत्तरी अफ्रिकासम्म अनि धेरै अरू पनि मुलुकहरूमा अस्ट्रेलियन बिरुवा पठाउने ठूलो कोटीको मालिक भएको छ यो...

तर छोरा त्यो त व्यापारै हो तैले कहिले पनि त हातमा माटो लगाइनम् ।

भतिर झुकेर उसले सोध्यो— नेपाल कृषिप्रधान देश छ न्वार ।

मैले भनें— हो ।

के के उब्जनी हुन्छ ? उसले सोध्यो ।

धान, गहुँ, तोरी, मकै, कोदो, पटुवा मुख्य हुन् ।

पटुवा ? त्यसको त ठूलो व्यापार होला ? कति निकासी छ ?

मैले भनें— त्यसको आँकडा मलाई थाहा छैन ।

गोल्डबर्गले छोरोलाई भन्यो— जूट उद्योगको सम्भावना सीमित हुँदै गएकोले त हो नि मैकडोनल्डले आफ्नो फ्याक्ट्री बन्द गरेर पोशाक उद्योगतिर लागेको ।

छोराले भन्यो—पाकिस्तानतिरै जूट मिलहरू खुल्न थाले । सस्तो मजदुरी र आफ्नै देशमा हुने कच्चा माल । स्कटलैण्डको जूट कारबार त्यसैले कम हुँदै गएको ।

मलाई व्यापारका कुरामा एकदम चाख छैन; बुझिने पनि । चुप लागेर खान थालें, बाबुछोराको कुरा सुन्दै ।

गोल्डबर्गले सोध्यो— मिसेज मैकडोनल्ड किन केही भन्दिनन् ?

छोराले उत्तर दिएन ।

मेरो दिलचस्पीको कुरा नभएकोले गोल्डबर्गले माफी माग्दै मलाई भन्यो— मिसेज मैकडोनल्ड आफ्नो दुलहाको ठूलो सम्पत्तिको मालिकनी एउटी विधवा हुन् । म त आजकाल आफ्नो कामकाज छोराको जिम्मा लागेर एक प्रकारले अवकाश लिएर बसेको छु । छोरा मिसेज मैकडोनल्डसँग साप्ताहिक कामकुरो चलाउँदै छ । यही जहाजमा, सौभाग्यले उनी पनि यात्रा गर्दैछिन् ।

छोराले भन्यो— बाबा अतिथिलाई आफ्नो पारिवारिक व्यापारसम्बन्धी कुराले भिँजो किन पार्नु ?

छोरो, मैकडोनल्ड र व्यापारका अल्छीलाग्दा कुरा खाने टेबुलमा चलाउन चाहँदैनथ्यो । म पनि विरक्त भइसकेको थिएँ ।

गोल्डबर्गले भन्यो— ठीक भनिस् छोरा, र मतिर फर्क्यौ, माफ गर्नुहोला । नेपालमा पनि त यहूदी होलान् ?

मैले भने— छैनन् । कमसेकम मेरा सामुने त देखा परेका छैनन् ।

गोल्डबर्गले बूढो जिद्दीमा भन्यो— निश्चय होलान्, कहीं कुना-काप्चामा दबिएर बसेका । हाम्रो जातिका मानिसहरू बिश्वभरि छरिएका छन्—बीजस्तो । फेरि आफ्नो पुर्खौली थलोमा फर्केर फलवान हुन सारा दुनियाँको कुना-कुनाबाट इजरायल आउँदै छन् । यो हाम्रो दोस्रो बहिर्गमन हो । पहिलो बहिर्गमन मूसा (Moses) को नेतृत्वमा पच्चीस सय वर्षभन्दा अघि भएको थियो जब इजिप्टको गुलामीबाट निस्केर हाम्रो पुर्खा आफ्नो देवदत्त थलोलाई खोज्दै पुगेका थिए । यो बीसौं शताब्दीमा अर्को आगमन हुँदैछ हाम्रो जातिको । त्यसैले सोधेको नेपालबाट पुर्खौली थलो खोज्दै कुनै परिवार निस्केको छैन यहूदीको ?

छोराले भन्यो— बाबा, यहूदी जाति बिश्वभरि छरिएका छन् भनेको प्रत्येक मुलुकमा होलान् भनेको त होइन ।

बूढो बडो बिहीनाल रहेछ— किन होइन ? हिन्दुस्तानमा कौकण भन्ने कुना-काप्चामा यहूदीहरू शताब्दीदेखि बसोबास गरेर बसेका छन् भन्ने कसलाई थाहा थियो ? हिजो एक हूल उनीहरू यही जहाजमा चढेका होइनन्, पैतृक माटोको पुकार सुनेर हिँडेका.....

नेपाली युबक मिठ, यो माटोको पुकार हामी जहाँ भए पनि, जुन यातना र कष्टको स्थितिमा हामीले जीवन बिताउनुपरेको भए पनि हामीले शताब्दी-शताब्दीदेखि सुन्दै आएका थियौ । पोलैण्डमा अंधारो छेडोको कोप्चाटोलमा खाँदिएर नाँचिरहँदा होस् वा बियनाका चौडा सडकमा तिरस्कृत भएर हिँडिरहनुपर्दा, घुच्चाइ खाँदा, पिर्तिँदा, लुटिँदा होस् अहं, तपाईं बुझ्नुहुने छैन हाम्रो जातिको मनोव्यथा ।

छोराले मलिन मुस्कानका साथ मलाई हेर्‍यो र भन्यो—पिताजीलाई हालका

घटनाले ज्यादै बेदना दिएको छ ।

गोल्डबर्गले छोरालाई एक कठोर दृष्टिले हेरेर भन्यो—हालका घटना-हिटलरका शिकार भएका हाम्रा दाजु-भाइ, दिदी-बैनी—कहिल्यै पनि नसिद्धिएको दुःख दर्दले भरिएको हाम्रो जातिको इतिहासको सबभन्दा मार्मिक, सबभन्दा आधुनिक-पराकाष्ठामा पुगेको दृष्टान्त हो । तर कहिल्यै हामीले शान्तिसँग बस्न पायौं ? कहाँ कुरतानहरू त हामीलाई देवहन्ता भनेर घृणा र लाञ्छनाले हेर्छन् र जुनसुकै अत्याचार गर्नमा पनि आफ्नो अधिकार भन्थान्छन् । हो, इस्लाममा केही समय शान्तिसँग हाम्रो बित्यो, -स्पेनमा अरबी इस्लामको शासनमा-तर लाग्छ, कुरतानले साटो फेरे, अब अरबी इस्लामीहरूको पालो आएको छ..... हामीलाई सताउने ।

छोराले बालाई घाम्ने कोशिश गर्दै भन्यो— बाबा, एउटा अतिथिलाई बोलाएर जातिको दुःखको लामो गाथा सुनाउन त असल भएन ।

मलाई त्यस्तो पट्टाइ त लागेको थिएन, तर एउटै विषय, त्यो पनि इतिहासको एउटा जातिले भोगेको दुःखका गन्धन, त्यो मुन्नेसट्टा अरू विषयमा कुरा चलेको भए रमाइलो लाग्ने थियो । मैले छोरो गोल्डबर्गतिर हेरे । उसले नजानिंदो किसिमबाट कुम हल्लायो ।

यहूदीहरूको जातीय स्वभाव हो स्यार—यिनीहरूलाई आफ्नो जातिले बेहोरेको दुःखको गाथा सुनाउनुपर्ने कस्तो खाँचो । डेविडले बम्बईमा एक तर्फमै लामो गाथा सुनाएको थियो । आज गोल्डबर्ग त्यही गरिरहेका थिए । लञ्च टेबुलमा पुग्दा गोल्डबर्गलाई मात्र त्यो खाँचो नपरेको जस्तो ।

फेरि बूढाबूढीहरूको लामो गन्धन गर्ने बानी नै हुन्छ । एकचोटि कुरा चलाएपछि घामिन जान्दैनन् ।

बियराले अर्को प्लेट राख्यो । हामीले किस्तीबाट खाना टिप्पौ । एकछिन नबोलेर हामी खाइरह्यौ ।

मैले सोधे— तपाईंहरू कहाँ जाँदै हुनुहुन्छ ?

"इङ्ग्लैण्ड ।"

घर त्यही हो स्यार— मैले फेरि सोधें ।

"पासपोर्ट ब्रिटिश छ, नागरिक पनि त्यहीका हौ तर बहोबास अष्ट्रेलियामा गछौं । हाम्रो दोस्रो घर... हुन त हाम्रो वंशको मूल थलो दुई सय वर्षदेखि बियना भएको थियो ।"

आफ्नो छोरालाई औलोले देखाएर उसले भन्यो—हाम्रो वंशमा ब्रँचेको अब यही एउटा छोरा छ । मेरो अब के लेखा, कति दिनको अतिथि छु र अब जीवनमा ।

मैले सोधे— बियनाको मूल थलोमा के छ त आजकाल ?

औलोले फेरि छोरालाई देखाएर भन्यो— यसका तीन काका, तिनका पन्ध्र सन्तान; छोराछोरीहरू, काकीहरू, भतिजा-भतिजीहरू सबै आफ्नो केही चिन्ह नछाडेर लोप भए... हिटलरको भट्टीमा खरानी भए होलान्, पत्तो छैन ।

बूढाको नाक रातो भयो । नेपकिनले त्यसलाई पुछ्यो । उसको आँखा रसाएको जस्तो थियो । छोराले प्लेटमा आफ्नो मुन्टो गाड्यो ।

“मेरो यसपालिको यात्राको यो पनि उद्देश्य हो, एकचोटि, आखिरीचोटि बियनाको आफ्नो पैतृक घरलाई हेर्न मर्नुभन्दा पहिले । अहिले त्यो खडा छ-छैन, राह्रको बाहिरी डेन्यूब नदीको बाटोमा पर्थ्यो-पछिल्लोचोटि १९३२ मा परिवारको मूल घलेमा पुगी ओमर बिताउन हामी भेला भएका थियौं त्यहाँ । कतौ ठूलो हाम्रो परिवार थियो; सम्झना छः याकुब तलाई ?”

छोराले भन्यो—किन छैन बाबा । राशेल बेनीले गाएको पियानोमा..... । गोल्डबर्गले जोरसँग नाक बजायो नेपकिनमा, अनि भन्यो—राशेल अद्भुत केटी थिई, मेरी भतिजी, कान्छो भाइकी छोरी । दस वर्षकी हुँदी हो बियनाको खुसी पार्न गाइो सङ्गीत समाजमा त्यसले आफ्नो सङ्गीतकलाद्वारा आदर पाइसकेकी थिई ।

छोराले भन्यो—काली थिई हगि, बाबा, हामी जिप्सी भनेर खिजाउँछौं । मलाई सट्ट भन्थी—याकुब दाइ, मलाई पनि अष्ट्रेलियामा लगन ।

फेरि गोल्डबर्गको आँखा रसाए । नाकमा उसले नेपकिन फेरि पुन्यायो—उसले मलाई पनि भनेकी थिई, जेठो बा, म पनि जान्छु अष्ट्रेलिया तपाईंसँग । कमसेकम त्यसलाई त बचाउन सक्ने रहेछु । उसको बा, मेरो कान्छो भाइ एक वर्षपहिले मरिसकेको थियो—धेरै दिन घला परेर, तयिन्किने व्यथाले । काइलो भाइले पालेकी थियो राशेललाई । आमा पनि मिडन त्यसकी । सानो भाइ मात्र थियो एउटा ६ वर्षको । बाबु मरेपछि दुबैलाई उनका काइला काकाले आफ्नो घर लिएर गए ।

हाम्रो खाना सिद्धियो । बेयराले प्लेट फिकेर लग्यो । मैले यसो फर्केर हेरेँ, रेबाहरू खाएर गइसकेछन् । हल पनि धेरै खाली भइसकेको थियो । बेयराले फेरि आएर बढो पदनसँग टेबुलपोश पनि फिन्थ्यो र अर्को बिछ्याउन पाल्यो । मैले अन्यास मानेर हेरिरहेँ । याकुबले भन्यो—माछा-मासुसँग हामी दूधको संसर्ग पटस्क हुन दिदैनौं । धार्मिक निषेध छ । बाबा त यस्ता कुरामा बढो कट्टर हुनुहुन्छ । माछा-मासु खाएको टेबलको लुगा नफेरेर त्यसमा दूधको कुनै प्रयोग उहाँ गर्नुहुन्न ।

त्यसपछि जाति-जातिका खान-पिनका, विभिन्न आचर-विचारका कुरा हुन पाल्यो ।

मैले भनें—नेपालमा गाईको मासु खाने चलन छैन । एकदम निषेध छ हिन्दूलाई गोभक्षण ।

गोल्डबर्गले भन्यो—त्यस्तै हाम्रो धर्ममा पनि सुँगुर खान एकदम निषेध छ ।

मैले भनें—मुसलमानहरू पनि सुँगुर खादैनन् ।

गोल्डबर्गले इस्लाम र यहूदी धर्मको धेरै सामान्यत्वको कुरा बतायो—हिब्रु र अरबी भाषामा पनि धेरै सामान्यत्व छ,..... उसले भन्यो, किनभने हामी दुवै एउटै भूगोलका प्राणी न हौं र इस्लाम हाम्रै यहूदी धार्मिक विचारबाट प्रभावित धर्म त हो नि । उनीहरूका पौराणिक कथा हाम्रै बाइबिलका कथाहरू त हुन् नि..... तर आजकाल हेर्नुस्, हामीलाई नेस्तोनाबूद गर्न कटिबद्ध छन्, कस्तो प्रत्युपकार ।

कफी सिध्याएर हामी टेबुलबाट उठ्यौं । हाम्रो लामो लञ्च बल्ल सिद्धियो । हल खाली भइसकेको थियो । गोल्डबर्गले भन्यो—तपाईंलाई फेरि धन्यवाद ।

मैले भनें—दश दिनजति संगसंगै हुने भयौ । तपाईंका कुराले म अत्यन्त प्रभावित भएँ, विश्वास मान्नुोस् ।

ऊ लिपटभित्र छोराको लागि पर्ख्यौ ।

छोराको भन्यो—अहिले मलाई मिस्रेज मैकडोनल्डले बोलाएको छ ।

गोल्डबर्ग सानो लिपटबाट माथि उस्त्यो । हामी सिंढीबाट चढ्यौ । उसले भन्यो— बाबाको कुराले तपाईंलाई फिर्भो लाग्यो होला ।

मैले भने—मैले उहाँको दर्शन गर्न पाउँदा भाग्यमानी भन्थानेको छु, साँच्चै । ऊ आफ्नो कक्षपट्टि लाग्यो । मेरो कोठा सिंढीको नजिकै थियो; कोठाभित्र पर्से, लाग्यो, एकछिन सुत्छु ।

कोट, पेन्ट, टाई फुकाएर त्यसै सोफामा फर्पौं, र बिछ्छुपौनामा आएँ । त्यहाँ त एउटा सानो प्याकेट, रेशमी रुमालले बाँधेको, तक्रियानेर राखेको पाएँ । सम्भौं—यो त रेबाको जुरो बाँधेको स्कार्फ जस्तो छ—सेतो भुईँमा नीलो घोप्लाको बुझा भएको । प्याकेट फुकाएँ, एउटा कार्ड छस्यो, लेखिएको थियो—पछी.....पछी पछी बसेकी छु स्विमिड पूलको डेकमा ।

लेख्ने मानिसको नाउँ यद्यपि मलाई बुझ्न गाह्रो परेन कि लेख्ने व्यक्ति को हो । प्याकेटमा बिहान पसलको ऐनामा हेरेको पहेंलो स्विमिड ट्रंक र एक बोतल ४७११ को युडिस्लोनको ठूलो बोतल थियो ।

मैले मनमनै भनें—यो त अचाक्ती भो । र बिछ्छुपौनामा उत्तानो परेर सुतेँ । स्कार्फबाट पातलो सुगन्ध आइरहेको थियो; शायद बोतलको पनि हुन सक्छ । रुमाललाई लिएर सुधेँ । बिलाउन घालेको सेन्टको बडो आत्मीय गन्ध हुन्छ । स्कार्फलाई फेरि तक्रियामा तल राखेर लेटिरहेँ । मनमा लाग्यो—रेबा पछिँरहेकी होती । एकदम नादान छे त्यो । अनि उठेर गन्जी र अन्डरबियर फुकाएर पहेंलो स्विमिड ट्रंक लगाएर काँधमा ठूलो तौलिया हालेर स्विमिड पूलतिर लागेँ ।

चञ्चलताको एउटा अर्को अनुहार पनि हुँदो रहेछ । रेबामा त्यो अनुहार एक क्षणका लागि देखेँ । बालिकाको कलिलो अनुहारमा आएको—पछिँर बस्दा हात गोढा स्थिर राखेर आँखा कोरिडोरतिर अडाएको—एकक्षणका लागि नै भए पनि मैले उसलाई अचञ्चल देखेँ । त्यस अवस्थाले उसमा अस्वाभाविक भएर होला—उदास पारेको जस्तो थियो उसको अनुहार । चञ्चलतालाई सतत व्यस्त हुनुपर्छ । बेकारीको क्षणमा चञ्चलताको रूप उदासीको हुँदो रहेछ । पछी बसुन्जेल जस्तो बेकारीको स्थिति अरु के हुन सक्थ्यो । मलाई दया लाग्यो र मनमा उसलाई खूब रिसाउँला भनेको सब मनैमा सेलाएर गयो । उसका र मेरा आँखा चार हुनेबित्तिकै बिजुलीजस्तो ज्योतिको सपका उसमा लाग्यो; ऊ अस्थिर भएर उठे । उसले भनी, टाढैबाट—ब्रह्माको खुबाइ थियो न्यार तिम्ने । हेर एक गुग्देखि पछिँरहेकी छु ।

मैले सोचेको कुरा अक्षरशः दुःखले दोहर्‍याएँ, फिरादको भावले पटकक नछोडएका अक्षर मुखले भट्ट्याएँ—यो त, रेबा, अचाक्ती भो ।

उसले कर्क आँखाले हेरेर भनी— म एक गुग्देखि पछिँरसेकी यहाँ ।

“होइन यो स्विमिङ टुन्स किनेर मलाई पठाएको...”

“औ तिमीलाई त्यसको फिकी पो रहेछ, मलाई त लागेको थियो तिमी मैले यसरी पर्खेकोमा मलाई सहानुभूति गरिरहेका छौ। तर तिमी नै भन स्विमिङ टुन्स नपठाएको भए कसरी नुहाउँछ्यौ त यहाँ धोती फेरेर, त्यो त पाइन् ब्यारे। यहाँ पाइए पनि तिमीले त्यसो गर्ने थिएनौ। र अर्को कुरा तिम्रा शरीर खूब उछेको छ पहेलो टुन्सले गर्दा उसले देब्रे हातले आफ्नो देब्रे आँखा च्यातेर मलाई देखाई-नपत्पाए ऐना हेर।” यस्ती रेवालाई अब के भन्ने। तैपनि म केही कुरा गुनगुनाइरहेको थिएँ, उसले लाएको सानो भुवादारी कोट फुकालेर डेकचेयरमा फ्याँकी। ढालिएकी ताम्र सुन्दरी उद्भासित भई मेरो अगाडि कलेजी एक टुक्रा भिसियो देहमा-कालो नीलो मुन्दी बुझा हो न हो जस्तो फल्क्यो। उसले तानेर मलाई पूलभित्र लगी। शीतल पानीको बडो सुखद स्पर्श भयो मेरो शरीरभरि। देह कति भारी भएको रहेछ त्यो पानीमा प्रसेपछि थाहा पाएँ, जब जीउ हलुको भयो। मन पनि त्यस्तै चङ्गा। नजानिंदो किसिमबाट म व्यथित हुँदै गएको रहेछु-नारायणन र गोलडवर्गका लामा-लामा कुराले। अहिले सबै कुरा तोप भयो-यहूदी राशीलको काकासँग अप्ठेलिया ज्ञान नपाएर भयङ्कर दुःखान्त मृत्यु त्यासच्याम्बरमा भयो होला; नारायणनले हठात् बातावरण शून्य महान् उच्चताको स्थलमा पुर्‍याएको, निस्सासितज्जेल सुनाएको कर्म-निर्मित मानव नियतिका कुरा सब धोडए, स्विमिङ पूलको नीलो पानी शीतलतामा। चिउँडोको टुप्पोले पानीको सतहमा आफ्नो चेहरालाई अडाएर रेवा नाउजस्तो बागिरहेकी थिई।

मलाई चुप्प देखेर होला रेवाले भन्यो-किन केही बोल्दैनौ ?

मैले भने-बडो रमाइलो छ।

“रमाइलो मान्दा मौन हुनुपर्छ र ?”

रेवाको प्रश्नको के उत्तर दिने। मैले भने-शरीर हलुको भयो।

उसले भनी-त्यसो भए त भन् चुप्प लाग्ने त होइन। मलाई धन्यवाद दिनुपर्ने, तिमीले कृतज्ञता जनाउनुपर्ने।

धेरैबेरसम्म पानीमा बस्यौ हामी, त्यसै बगेर, पौडेर, छुपाप्प, छुपाप्प गरेर। उसले भनी-भो भो, मेरो कपाल भिज्छ।

अपरान्हको चिया पनि त्यही मगाएर खाँयौ। स्विमिङ पूल त्यस समयमा प्रायः शून्य थियो। कही कही एक-दुई जना किशोर युवकहरू एकछिन पौडिन्थे र जान्थे, पछिसम्म त्यहाँ डेकमा बस्ने दुई जोडा अरू थिए। याकुब र उत्तैसँग आएको एउटी अलिक प्रौढा नारी; जसको अनुहारमा नभए पनि गलाको छाला र बिकिनी माथिको छातीको छालामा छिस्पिएको उमेरको बुकुलिदै गएको परिणाम स्पष्ट थियो। मेरो ध्यान उत्तापट्टि जाने नै थिएन। रेवाले बिस्तारै भनी-उः डेकमा तिम्रा युवक यहूदी पनि आए नि एउटी बुद्धियाका साथ।

याकुबको अनुहार बडो कलिलो लाग्यो; शायद उससँगकी आइमाईको प्रौढापनले गर्दा। त्यो आइमाई पनि याकुबसँग भएकीले होला ज्योदै छिस्पिएको; जस्तै लागेकी हो। मैले सोचेँ- मिस्रज मैकडोनल्ड होली। उसले बोलाएकी छे भन्थ्यो।

उनीहरूको ध्यान तल पूलमा नुहाइरहेका हामीहरूपट्टि थिएन। उनीहरू किनारमा आएर कुसी तानेर बसे। अर्को एउटा जोडा पनि थियो, डेकको कुनामा भिँत्तापट्टि बसेकी फर्शमा एउटा ठूलो तौलिया बिछाएर- चालीस वर्ष जतिकी आइमाई र पन्ध्र-सोह्र वर्षको किरोर। उनीहरू हामीहरू आजनुभन्दा पनि पहिलेदेखि थिए। पूलतिर पिठघुँ गरेर बसेका। बीचबीचमा महिलाको देब्रे हात किशोरको पिठघुँमा छुन पुग्थ्यो। उनीहरू तल्लीन भएर कुरा गरिरहेका थिए।

रेवाले भनी, चिया पिउँदापिउँदै- कस्तो उनीहरूको कुरा नटुङ्गिएको।

मैले भने- आमा-छोरा होलान्।

रेवाले भनी- इम् ?

चियाको छाली प्याला किनारामा राखेर म पूलमा हामफाले। रेवा विस्तारै सिँढीबाट फरेर पसी, कपाल भिन्छ भनेर।

मलाई लागिराखेको छ, फुरसत पाएको बखतमा रेवाको बारेमा लेख्छु। त्यस्तै मन लागिरहेछ। एघार दिनको सफरी सहवास ऊसँग। त्यतिकैमा जहिले पनि लाग्छ, रेवा स्पष्ट रूपले अङ्कित हुनुपर्छ। कुनै रहस्यमयता उसको चरित्रमा छ भनेर होइन जसलाई म उद्घाटन गर्न चाहन्थेँ। मनोबैज्ञानिक ग्रन्थिराशि पनि त्यो थिइन, जसलाई फुकाउँदा फुकाउँदा उपन्यासको ठेली बन्न जान्छ। उसले एकचोटि भेटको पहिलो बिहानै भनेकी थिई- जीवनको रहस्य के छ र, त्यो त उघ्रिएको कुरो छ, त्यसभित्र केही पाउँदैनौ। रेवा आफ्नो उचितलाई अक्षरशः चरितार्थ गर्थी-एकदम उघ्रिएको पुस्तक थिई ऊ; त्यो हुनाले चरित्र अध्ययनको गम्भीर विषय पनि त्यो थिइन। मलाई लागेको त यति थियो कि ऊ बिहान उठेदेखि सुत्न जाउन्जेलसम्म मसँग बत्ता-उद्दा उसले के के गरी त्यसैलाई एक-एक गरेर लेख्छु-कसरी आज लुगा लगाई, कस्तो शृङ्गार थियो त्यसको, आज के भनी, कसरी हेरी, हाँस्ने तरिका कस्तो थियो, व्यङ्ग्यले कसरी ओठ खुम्च्याउँथी, मन परेन भने नाक कसरी झुम्चिन्थ्यो उसको। यस्तै साधारण कुरा। एक-दुईचोटि लेख्न पनि बसें जहाजमा, तर समय पाइन्न, रेवाले नै सारा समय भने जस्तो लिन्थी। रेवाले गर्दा जहाजमा मलाई एकछिनको फुरसत भएन, आफ्नो दैनिक जीवनको आनन्दोत्सवको रोहोटे जाँतो पिड्दमा मलाई पनि फनफनाइरही एघार दिनसम्म। एकचोटि लञ्च सिध्याएर मैले भनें-रेवा, आज सांझमा स्टीमर एडेन पुग्छ। मलाई नेपालमा चिट्ठी पठाउनु छ। माफ गर है...

“कसलाई लक्ष्मीलाई...” उसले मेरी पत्नीको नाउँ थाहा पाइसकेकी थिई।

मैले भने- तिमी लेख्दिनौ कसैलाई ?

मलाई चिट्ठी लेख्न अल्छी लाग्छ। चाँडै सिध्याएर आज.....

कोठामा आएर चिट्ठी लेख्न बसें। यो चार दिनको बेफुरसतको रिंगाइमा लक्ष्मी मेरो मनको कुना-कुनामा लुकेर बसेकी रहिछ। प्याडमा कलम राख्दा नराख्दै बैरिएर पुगी। मैले बिह्वल भएर थाले-प्यारी लक्ष्मी,

मेरो यात्रामा एउटी केटीसँग सङ्गत भएको छ। नाउँ रेवा हो। दुबली, पातली, कलिलो अनुहार, एकदम गोरी भन्दिन, ठूला आँखा, घुम्नेका परेला भारी खालका र आँखीभौ लामा-लामा, पातला राता ओठ, जहिले पनि मिलेका हाँसदा.....

हठात् मलाई लाग्यो, यो के लेखिरहेको मैले । चिट्ठीलाई फाडें । फेरि लेख्न बसें-

प्यारी लक्ष्मी,

मेरो यात्रा रमाइलोसँग बितिरहेको छ । यहाँ केही भितरहरू पनि बनिसकेका छन्, नारायणन एक ठूलो लेखक जसको फ्रान्समा उपन्यास छापिदै छ । रेवा पनि छ, गुजराती केटी, उमेर कति होला १७ देखि २५ भित्र जहाँ पनि उसलाई राख्ने हुन्छ । मलाई १८ वर्षकी जस्तो लाग्छ । ऊ भन्छे- हेरन, क्षण सुन्दर हुन्छ रे जीवन तस्वीर जस्तो हो रे... र भन्छे- यात्राको स्थिति असल रे- पुगिएको भन्दा, र भन्छे...

यो पनि मलाई लाग्यो के लेखिरहेको छु । यसलाई पनि फाडेर बास्केटमा हर्त्याएँ । र फेरि लेख्न बसें ।

प्यारी लक्ष्मी,

तिमीलाई कस्तो छ । यो चिट्ठी.....

ढोकामा कसैले ठप्पाकठप्पाक (दस्ताक) गर्‍यो । मैले प्याडका उपर भुकेको भुकेको भनें- आज ।

रेवाको स्वर सुनेर भस्म भएर शिर उठाएँ- कतिबेर लागेको एउटा चिट्ठी लेख्न ।

मैले देखे, टाइट्स र जर्किन लाएर आएकी छ रेवा । भनिरहेकी थिई- पछिँदा पछिँदा जहाज त एकछिनमा एडेन पुग्छ । साँच्चै, समय धेरै बितिसकेको रहेछ । कति धोरिएर बसेछु चिट्ठी लेख्न त्यो पनि नसिध्याएर । मैले कुर्सीबाट उठ्दै भनें- सिध्याउन सकिन्न । केबल पठाउँछु एडनबाट र प्याडबाट लेख्नालेख्दैको पातालाई च्याते र गुजमुजाएर प्याकें ।

-रेवा, तिमीलाई जे लागे पनि कस्तो सुहाउने ।

मैले सुहाउन भनेर होइन- न तिमी मोहित परौला नै भनेर यस्तो पहिरन फेरेको । आज चार घण्टा शहरमा घुम्नुपर्छ नि त्यसैले..... । बल्ल भुईँमा खुट्टा पर्ने भो मेरो ।

मनमनै सोचें- मेरो पनि साँच्चै भुईँमा गोडा घिएन चार दिनदेखि ।

रेवाको बारेमा लेख्ने कुरा यस्तै हुन् । साधारण कुराहरू, साधारण किसिमबाट घटेका । कुनै कुरा पनि उसको अगाडि सजिलो भएर आउने । मलाई जुन कुरा गर्नमा नानाभातिको तर्कनाले बिहबल हुनुपर्छ, ऊ त्यसलाई स्वाभाविक किसिमबाट गर्छ । स्विमिङ पूलमा ऊसँग पहिलो दिन तुहाएको भोलिपल्टैको कुरा । मैले त्यस दिन उसका लागि काने टोपी किनेर लगेको थिएँ; स्थानेल ५ एउटा सेन्टको ठूलो शीशी पनि । अन्धघारो मानेर हातमा लिइरहें; उसले भनी- के हो त्यो, शीशी छ नि ?

मैले भनें- तिमीलाई ल्याइदिएको ।

खोइ त दिएनौ । उसले मेरो हातबाट सामान खोसेर नै ली अनि खुशी मानेर भनी- आहा । कस्तो राम्रो टोपी.....

मैले भनें- तिमी कपाल नभिजोस् भनेर.....

“लाइदेकन त मेरो कपालमा ।”

मेरो अष्टपारोपन अबै गैसकेको थिएन । केही हडबडाएर उसलाई टोपी लाइदिन थाले । उसले भनी— रयानेले ५ मलाई खूब मनपछ्यो । यसको गन्ध खूब.....

यति सजिलैसँग मेरो उपहार उसले ग्रहण गरी, म भने बिहानैदेखि-हिजैदेखि भने पनि हुन्छ, बिहबल थिएँ । राति सुत्ने बखतमा मनमा लाग्यो, रेबालाई केही उपहार दिनुपर्छ । के दिने त्यसको तर्कना; सोचै— काने टोपी अत्यन्त स्वाभाविक उपहार हुन्छ । बेकफास्ट टेबुलमा जानुभन्दा पहिले उसको वान पिस (one piece) सँग म्याच गर्ने टोपी पनि किनै; शीशी दुकानमा देखेर त्यसलाई पनि किनै । र चौरजस्तो दौडेर आफ्नो केबिनमा आएँ कसैले देख्ना कि भनेर । उसले मलाई देखेको भए त फन् भुत्नुक हुने थिएँ । बेकफास्टमा, लञ्चमा, बिहानभरि म उड्गिन रहे- कसरी दिने भनेर । मन अन्यमनस्क रह्यो । बीच-बीचमा लाग्यो— भो, दिन्नै । लुकाएर सुटकेसमा राख्छु ।

स्विमिङ पूलमा जान लाग्दा टोपी र शीशीलाई टिपेँ । एकचोटि लाजले आतङ्कित भएँ, भयले कपिको जस्तो । र भारीपनाले हिँडेर स्विमिङ पूल पुगेँ । रेबाले कति सजिलै मेरो उपहारलाई ग्रहण गरी— स्वाभाविक कुरो जस्तो; रबास फेरेको जस्तो । उसको व्यवहारले मेरो बिहानभरिको अन्तर्द्वन्द्व त्यसै बिलाएर गयो; लाग्यो, म कति मूर्ख रहेछु ।

साँच्चै नै म मूर्ख रहेछु, धेरै कुरामा; उसले बारम्बार यसलाई प्रमाणित गर्थी । उसको निरछल चञ्चलताले धेरै कुरा बुझ्यो; उसका निर्दोष हेराइले धेरै कुरा देख्यो । सोभो हेर्थी शायद त्यसैले धेरै टाढासम्म पनि देख्थी क्यार । स्विमिङ पूलमा पहिलो दिन उसले भनेकी थि— इस् हो ।

मैले भनेको थिएँ— आमा-छोराजस्ता छन् । हेरन उमेर ?

उसले फेरि त्यति माठ भनेकी थि— इस् हुन् ।

ती दुइटालाई हामी जहिले पनि अपरान्हमा एकै ठाउँमा-भित्तानेर-पिठपूँ स्विमिङ पूलतिर फर्काएर गुनगुन गरिरहेको देख्थ्यौ । आमाले माथाले कहिले कहिले छोराको पिठपूँमा हात राख्थी, आफ्नो दुब्लो, चाउरिन घालेको हात, र बिस्तार-बिस्तार छोरोको पिठपूँलाई सुमसुम्प्याउँथी । माथि डेकमा पनि सँगसँगै देखा पर्दै, कुनातिर, भित्ताको आड लिएर उभिएका । खाने कोठामा छेउमा उनीहरूको सानो टेबुल थियो । आमा बडो आग्रह गरेर खुबाउँथी । छोरोले खाएको हेरिरहन्थी । त्यस्ता शान्त जोडा जहाजभरि अर्क्कै थिएन । मिठवर्गहरू पनि उनीहरूको कोही थिएन क्यार । कोही अरुसँग कुरा गरेको पनि देखिएन ।

मैले एक दिन रेबालाई भनें— अबम्मको आमा छोरा ।

उसले भनी— होइनन् क्या, आमा छोरा ।

उसले पनि जिद्दी गरेर भनी— होइनन्, होइनन्, जा ।

रातिको भोजनपछि हामीहरू माथिको डेकमा आएका थियौ । नारायणन आफ्नो कोठातिर लागेको थियो । आमा र छोरा त्यस बखतमा हामीनेरबाट पास गरे ।

आमाले बिस्तारै भनिरहेकी थि—तिमीले केही खाएनौ क्यार ।

छोराको भन् मधुरो बोली सुनिएन ।

मैले त्यसै बखतमा भनेको थिएँ— कस्ता अचम्मका आमा छोरा ।

एकछिनपछि रेलिङबाट अलिक समुद्रपट्टि झुकेर रेवाले भनी— मलाई रात बडो मनपर्छ... दिनभन्दा ।

रेड सीको रात बास्लो थियो । दिउँसोको बतास घामिएको थियो; अँध्यारोमा बालुवाको कुड्रो देखिँदैनथ्यो । हावा ठप्प बन्द भएकोले बातावरण भारी भएको थियो । जहाजको चर्खिले मधेको पानी माथि ठेकमा बत्तीको प्रकाशमा टल्किनथ्यो । अन्धकारको महासमुद्रमा जगमगाइरहेको थियो हाम्रो जहाज हज्जारौँ बिजुली बत्तीमा ।

रातिमा हामी प्रकाशको फोकसमा पर्छौँ, त्यसैले चम्किन्छौँ नाचैको तीव्र अनुभव हुन्छ । हामीहरू आफ्नोबारेमा सचेत हुन्छौँ । दिउँसो उज्यालोमा आफू घमिलो होइन्छ । आफ्नो तेज मलिन ।

रेवाले रेलिङबाट मुन्टो उठाई, मतिर फर्की र भनी—राति-लागछ, हामी माउ छो, केन्द्रीभूत भएको आफूभै ।

मैले रेवाको अनुहारको अद्भुत उज्यालोपनलाई देखेँ—परी बनेर केही बेलेरिना स्टेजमा ओर्लेकी छु फुटलाइटले घप्प बलेकी । केश सज्जा बडो सादा थियो : अरगंडीको हलुको पहेंलो फर्रर परेको स्कर्ट र न्याचुरल सिल्कको त्यस्तै जम्पर । कानमा मुन्दीको ठाउँमा हीराको टप, र देब्रे छातीमा सानो बूच हीरेको । कपालमा एउटा सेतो मसिनो फूलको पातलो गुच्छा धुसारेको । बूच त्यति । कति सजिलो र सादा शृङ्गार, तर सुसजिपूर्ण ।

मैले उसको हात समातेँ । स्वेच्छाले, स्वप्रेरणाले, मैले उसको पहिलोचोटि स्वशं गरेँ । हामी टहल्दै टहल्दै सबभन्दा माथिको ठेकमा पुग्यौँ जहाँ खुला आकाशतिर जहाजका ठूला ठूला दुई सेल फनेल उठिरहेका थिए; एस्लो ठाउँ दिउँसोतिर त्यहाँ खेल हुन्थ्यो; ठेक टेनिश, ब्याडमिन्टन आदिको । अहिले त्यहाँ काठका घ्याष्टा र गोल किसिमका खेलका सामानहरू छरिएका छन्, रेकेट फनेलको चारैतिर बनेको प्लेटफार्ममा फ्याँकिएका छन् । एक-दुई कुर्सीहरू पनि छन् प्लेटफार्ममा, एउटा सानो बेन्च पनि । त्यहाँ पुरोर प्लेटफार्ममा चढी र बेन्चमा बसी । म पनि उस्लेँ र कुर्सी तान्न थालेँ बेन्चनिर बस्न भनेर । रेवाले भनी—किन पर सरेको; म अछूत त होइन, न रोगी नै । बेन्चमा भव्य ठाउँ त्यतो छाली छ । मैले केही नोत्तिनँ, बेन्चमा आएर बसेँ अत्यन्त अण्ठपारो मानेर । त्विमिड पूलमा दिनहुँ नुहाउँछौ; संगसंगै हिँड्छौ ठेकभरि, टाँसिन्छौ नानाधरीका कुरा गर्छौ; तर त्यस रात म अण्ठपारोमा परेर मूक भएँ । रेवा अलिक मतिर झुकी ह्वास्स स्यानेलको सुगन्ध आयो; उसले भनी— किन केही बोल्दैनौ ?

मैले बिस्तारै भनैँ—जाऊँ तल । यो ठाउँ धेरै एस्लो छ ।

उसले भनी— ढर लाग्यो ?

झगडा रिसारिसको त कुरै थिएन त्यहाँ; तर चढकाचढकीको बातावरण त्यसै गद्गुहो भयो । किच्ने छानको । कालो काभ्योले छोपेको जस्तो । म पनि रेवातिर केही झुकेको थिएँ ब्यार । ऊ त ढल्केकी नै थिई मेरो काँधमा । त्यहाँ एउटा हानो क्षणमा के भो के भो—मैले भनैँ—जाऊ रेवा, यहाँबाट हिँसी ।

चढकासँग त बोलेको जस्तो लाग्दैन । तर मेरो बाणीमा तीव्रता आएको थियो

कि, रेवा रिसाएको जस्तो गरेर सोभो भएर बसी र भनी-के रे ?

अरू बखत भएको भए त्यति बनाइले केही लाग्ने थिएन । त्यस बखतमा भने मलाई रिस उठेको जस्तो भयो । कठोर आज्ञाको स्वर भिक्ने भन्ने-जाऊ यहाँबाट ।

रेवा जुस्तै उठी, प्लेटफार्मको चार खुड्किलो टक टक गरेर उठी र एकबोटि पनि पछिल्लि नफर्केर हिंडी । तामो डेक पार गरेर तल फर्ने सिंढीमा उसको पिठपूँ नजिलाउन्जेल मैले हेरिरहें ऊतिर । यो के भयो ? यो के भयो ? कुन जङ्गली बर्बर गैडा पसेर नन्दनका बनलाई आफ्नो खुरले कुल्चेर, घुतुनोले खनेर, नष्ट-भष्ट पारिदियो, देखादेखै क्षणभरमै ।

म हद एकलो भएँ । आकाशमा तारा थिएन, चारैतिर अन्धकार मात्र । डेकमा दुई साना मधुरो बत्तीले अन्धकार छिचोल्न सकेको थिएन । महान् उदासी मात्र पदै गियो । मलाई लाग्यो, म भस्मानो छोडेर हन आँटि ।

त्यसै बखतमा सिंढीबाट दुई जना माथि डेकमा ओर्ले । एउटी स्वास्नीमानिस र एउटा मुबक । म प्लेटफार्मको पछिल्लि गएर फनेलले पारेको अँध्यारोमा लुकेर आँसु पुछ्न थालें । त्यो जोडा छट छट उक्लेर प्लेटफार्ममा आयो र जहाँ भरखरै अधि हामी बसेका थियौं, त्यही बेन्चमा आएर बस्यो । मैले आँसु पुछेर आफूलाई सुस्थिर पारिसकेको थिएँ ।

मेरो कसैको खोजीनिती गर्ने बानी छैन, अरूहरूका प्रेमका कुरा सुन्न पनि मन लाग्दैन । एकनासका गनघन हुन्छन् गुप्त प्रेमका, पट्टाइ लाग्ने । तर त्यस रात, आफ्नो मार्मिक विफलतापछि लगत्तै अरू कसैको प्रेम व्यापारको साक्षी हुन कर लाग्यो ।

नारीको केही भारी आवाज आयो-प्यारा, स्वीट, तातो-बाफले ढामेको आवाज । मुबकले त केही बोलेको सुनिन । नारी कण्ठ मात्र उच्छ्वासित स्वर भिक्न थाले-बार-बार; लाग्छो घुनिएको गलाबाट घ्राण निस्कन खोज्दैछ । पछि त शब्दविहीन ध्वनि मात्र कुनै पशुले अँध्यारो गुफामा स्वाँ स्वाँ गरेको जस्तो । फनेलको उतापट्टि भएकोले म केही देखिनथुँ, स्वास्नीमानिसको गोडा अलिक तानिएको देखेँ जसबाट अल्लो कुर्कुचा भएको जुता फुस्लेर प्लेटफार्म हन सराब्द भयो ।

हे मगवान्, उनीहरूले चाहेको एकान्त गुप्त रहन देऊ । म त्यस समयमा स्वयं अन्यन्त द्रवित थिएँ । ती उतापट्टिको जोडाका प्रति ममताले मैले ईश्वरलाई उनीहरूको उपर आशीर्वादको प्रार्थना गरे । र आफू फनेलको छेउमा साँगुरिएर बसेँ । हे ईश्वर-आकाशको अँध्यारो फाटिदेऊ यस डेकतल एकछिन; एकछिन मलाई बहिरो बताइदेऊ ।

एकछिनपछि उनीहरू प्लेटफार्मबाट उठे । स्वास्नीमानिसले बसेको जुता लगाई र तिनीहरू ठिक्क मेरो तलबाट गए । म फन् खुम्चिएर साँगुरिएँ ।

स्वास्नीमानिसले भनी- प्यारा, कपाल कोर सजमजिएको छ ।

बिजुलीको बल्बतल पुग्दा स्वास्नीमानिसको अनुहार देखेँ-स्विमिङ्ग पूलकी आमा रहिछ, र केटो त्यही । केटोले कोटको पाकेटबाट काँइयो भिक्न थाले र कपाल कोर्दै हिँड्यो । स्वास्नीमानिसले आफ्नो हात उसको कुममा राखेकी थि-प्यारा, प्यारा स्वीट, डारलिङ.....

रेवाले भनेकी-इम् हुन् आमा छोरा । म कति मूर्ख रहेछु । पग पगमा म आफूलाई

मूर्ख नै पाइरहेछु । रेवाको सोभो, सरलपनको अगाडि म कति मूर्ख, कति अनाडी । म बिस्तारै प्लेटफार्मबाट ओर्लेर तल आएँ । आकाशमा तारा देखिन्छ कि भनेर माथिठिर हेरेँ । कालो आकाश । अन्धी ।

मैले भनें—म कति मूर्ख ।

सौभाग्यले, हासो त्यस रातको भृगुढा परालको आगोजस्तो थियो । फेरि यात्राभरि रमाइलोसँग हासो समय बित्यो; भन्नु नजिकैका जस्ता भयौ ।

चार

रेवा र नारायणनको सम्बन्ध त्यस्तो मैत्रीको हुन सकेन । हासो आत्मीय घनिष्ठताको दाँजोमा परेर हो कि त्यस्तो लागेको । शुष शुष्मा एक-दुई दिन त रेवा अत्यन्त व्यथ हुन्थी नारायणनले कुरा घाल्नेबित्तिकै; उसको आँखाले दुत्तुदुत्तु मेरो सहारा खोज्यो । नारायणन पनि रेवाका प्रायः हरेक कुरामा आफूलाई मन नपरेको जाहेर गर्थ्यो । तर पछि पछि दुवैले फराकिलो सहिष्णुताले स्थितिलाई ग्रहण गरे । यहाँसम्म कि एक दिन नारायणनले हाँसिलो भई शिष्टतामा सोध्यो- रेवाजी । तपाईंले नाच कहाँ सिबनुभो त्यस्तो राम्रो ?

उसले प्रसन्न मुद्रामा सोधी-कहाँ देख्नुभयो र मैले नाचेको ?

“हिजो राति डान्सफ्लोरमा ।”

रेवाले एकदम विनोदले झुट्टो कुरा भनी, नारायणनलाई जिस्क्याउन भनेर- बम्बईमा राति स्नबहरूमा चहारिहिद्दा गोडा त्यसै तालिमी हुन्छन् नारायणनजी ।

बास्वतमा कुरा के थियो भने उसले घरमा पश्चिमी सामाजिक नाचहरू सिकेकी थिई, एउटी केटी मैकसँग । बिहा हुनुभन्दा पहिले । हिजो राति खुला ढेकमा ठूलो समारोह पियो नाचको ।

उसले आग्रह गरी-हिँड नाचू ।

मैले भने-घटक्क आउँदैन; तिमी जाऊन नाचन कुनै पार्टनरसँग ।

उसले तानेर नै फ्लोरमा लगी; म त भारी गोडा लतारेर फ्लोरभरि घुमिरहे; ऊ भने मस्ख परेर नाचन घाली ।

फर्केर हामी फेरि आफ्नो कुर्सीमा आएर बस्यौ ।

त्यसपछि धेरै पुबकहरूले आएर उसलाई आफूसँग नाचनका लागि आग्रह गरे । मैले भने-जाऊन रेवा । दुई जनासँग ऊ नाची । त्यसैलाई नारायणनले देखेको थियो । उसले मलाई भन्यो-रेवाजी, नाच्दै हुनुहुंदो रहेछ-म त यसो लेखिसिध्याएर हावा खान आएको । यहाँको यो के उत्सव हो भनेर हेर्छु त रेवाजीलाई देखे फ्लोरमा ।

रेबा एकछिनपछि आएर बसी । मैले भनें—कहाँ सिक्यौ यस्तो राम्रो नाचन ?
 अनि उसले मलाई भनेकी थिई कि अंग्रेजनीसँग धरैमा सिकेको भनेर ।
 कहिले कहिले रेबा पनि हाम्रो कुरामा दिलचस्पी लिएर नारायणनसँग बहस
 गर्थी । जिस्किएर प्रश्न गर्थी; नारायणन भिजासिलो जबाब दिन्थ्यो ।
 एक सौभ्र हामी दिनरमा बसेका थियौ ।

नारायणनलाई सम्बोधन गरेर रेबाले भनी—तपाईं त्यस्तो कट्टर हिन्दू कहाँबाट
 फ्रॉसिसी दुलही बिहा गर्न पुग्नुभएछ ।

उसले भन्यो— रेबाजी, म नियतिले डोच्याएको बाटोमा हिँड्छु, त्यसैले मलाई
 शान्ति छ । आफ्नो बाटोमा नियतिलाई डोच्याउन खोज्ने दुस्ताहस ममा छैन...

रेबाले भनी—तपाईं जे गर्नुहुन्छ त्यो नियति निर्धारित हो भनेर कसरी भन्नुहुन्छ ?
 नारायणन काँटाको पिठपुँमा उसिनेको हरियो केराउ चक्कुले किचिरहेको
 थियो । त्यस ध्यानमग्न क्रियालाई छोडेर उसले स्यांगी र काँटा चटक्क प्लेटमा छ्छादयो,
 अनि रेबातिर मुख फर्काएर भन्यो—त्यो जान्न बडो सजिलो छ नियति निर्धारित कुरा
 गर्दा शान्ति-बोध हुन्छ; थाकिँदैन त्यस्तो काम गर्दा; सन्तोष अनुभव हुन्छ ।

रेबा आज बहसको भिजाजमा रहिछ । उसले सोधी असन्तोष, अशान्ति पनि
 नियतिकै देन होइन ? मनोभावना पनि घटना होइन जो तपाईंको मनमा घट्छ; के त्यो
 पनि क्रिया होइन जो तपाईं आफ्नो मनद्वारा सम्पन्न गर्नुहुन्छ ?

नारायणनले एउटा तीक्ष्ण दृष्टि रेबामाथि हाल्यो, नेपकिनले मुख पुछ्यो र भन्यो—
 नियति छ भन्दैमा तपाईं पटककै हुनुहुन्न भनेको त होइन । यद्यपि रेबाले कुम हल्लाएर
 पराजित भएको जस्तो गरी र भनी—म यस्तो तर्क एकदम बुझ्न सकिदैन मलाई लाग्यो,
 नारायणनको उत्तर त्यस्तो सन्तोषजनक भएन ।

मैले पनि भनें—भिस्टर नारायणन, मैले पनि तपाईंको कुरा बुझिन ।

उसले भन्यो—तुगाको बुनौट-ताना-बाना होइन ? नियति र मनुष्य ताना र बाना
 बुन्छन् ।

रेबाले हाँसेर भनी—ख्यालख्यालको ताना-बाना होला, नारायणनजीको कवि
 हृदयमा उन्जेकी । रेबाकी बिनोदको स्वर थियो । नारायणन पनि हाँसे । टेबुलमा शास्त्रार्थ
 त भइरहेको थिएन कि एउटा पक्षले हार्ने परोस् । रेबाले भनी— गुनियो के खाने ?

नारायणनले भन्यो—मलाई फल र क्रीम ।

“तिमी नि ?”

मैले भनें—तिमी जे खान्छौ ।

उसले भनी—म त यस्तै रह्यो भने याठामरिमा मोटाएर पिपा हुन्छु । म कफी
 माव खान्छु । तिमी पुडिङ लेऊ ।

अनि भर्कैर बेयरलाई सोधी—के छ पुडिङ ?

उसले भन्यो—ग्लेसीज हिमालया ।

नारायणनले हाँसेर भन्यो—हिमालयको गुलियो हिउँ रे-क्रीमको डल्लो घुपारेको
 मेवाहरूको पुडिङ होला ।

रेवाले उत्साहसंग बेयरालाई भनी—त्यसो भए पूरा पढाइ बोकेर ल्याऊन्; र भतिर हेरेर भनी— यी मेरा मित्र गृहकातर (Home sick) छन्, बिछडै ।

बेयराले सानो हांसो हांस्यो र गयो ।

नारायणनले भन्यो—रेवाजी तपाईंमा बडी खुश मिजाजी छ, साँच्चै ।

एक साँफ रेवा बिरामी पर्दा नारायणनले चिन्तित सेवा गरेको थियो उसको । त्यसो त यस्तो यात्रामा सिपालु भएको नारायणनले हामीहरूका उपर अभिभावकत्वको दृष्टि राख्यो । म पनि उसको गम्भीर आत्मबिरबासले भरोसा मान्थे । त्यस दिन समुद्र केही शुब्ध थियो । बिहानैदेखि हुरी बगेर समुद्रमा ठूला ठूला छाल उठाइरहेको थियो । लञ्चको समयसम्म हावा मध्यम त भइसकेको थियो र समुद्र पनि किञ्चित् शान्त; तर त्यसिले नै मेरो पनि कपाल भारी पारिदिइसकेको थियो ।

रेवाले भनी—लञ्च टेबुलमा, आज मलाई कपाल दुख्छाजस्तो भइरहेछ ।

नारायणनले भन्यो—आज समुद्र अशान्त छ । समुद्रको लामो यात्रामा बीचबीचमा यस्तो हुन्छ । यसपालि त भन्नोस्, सजिलो यात्रा भइरहेको छ..... ।

रेवाले भोजनका टुकालाई काँटाले खेलाइरही । नारायणनले पालुङ्गाको सागको तरकारीलाई काँटामा बेरेर त्यसको नुजो मुखमा हाल्यो । र एकछिनपछि भन्यो—स्वास्ती-मानिसलाई विशेष गरेर फन् बढी रिंगटा लाग्छ । मलाई त केही पनि कहिले पनि भएन । कतिपटक हिन्दुस्तान र फ्रान्सको ओहर-दोहर गरे हुँला । मेरी पत्नीलाई भने बडो गाडो पन्यो, एकचोटि त फन् भारी जीउ भएकोले... ।

रेवाले भनी—तपाईंको सन्तान पनि छ । बिस्तार-बिस्तार पो कुरा पोख्दै हुनुहुन्छ ।

नारायणनले भन्यो—एउटा छोरो छ, सानो-आमासँगै; बुधबार त मार्सेइमा भेट होला आमा-छोरासँग मेरो ।

त्यसपछि अन्तर्राष्ट्रिय बिहाका कुरा चले । मैले सानो मन्तव्य दिए—एडजस्टमेण्ट साधारणतः गाडो पर्दो होला ।

"...टेम्परेमेण्टको कुरा हो । मेरो त सौभाग्यले सजिलो सम्बन्ध भएको छ । हामी दुवै त्यस्ता दाबी गर्ने खालका छैनौ ।

रेवाले मुस्कुराएर भनी—तपाईं त दाबी गर्ने हुनुहुन्न, तर परिचामी नारी, त्यो पनि पेरिशियन-पतिसँग सतत ईछालु दाबी राखिरहंदी होलिन् र ? मलाई लाग्छ, बिचरी तपाईंको ज्ञानसिन्धुमा निस्साहिदी हुन् ।

रेवाले तारेको माछाको सानो टुक्रा मुखमा हाली । नारायणनले भन्यो हाँसेर—तपाईंलाई मेरो हिन्दू बिचार ज्ञानको समुद्र जस्तो लाग्छ भने उसको हिन्दू जातिका इतिहास, धर्म र दर्शनको ज्ञानलाई महासमुद्र भन्नहोला । मेरोभन्दा कहीं अधिक अध्ययन छ उसको हिन्दू मतका सम्बन्धमा ।

मैले र रेवाले एकैचोटि प्रश्नावाचक मुद्रो उठायौ नारायणनपट्टि । नारायणनले भन्यो— हुन त प्रारम्भिक शिक्षक मै थिएँ उसको । चित्रकारी सिक्थी, कुशल हात छ उसको । म पनि कलाकारहरूको जमातमा इलिहिँदथेँ सिएनको देब्रे किनारामा । त्यही भेट हुन्थ्यो मेरोऊसँग । भविष्यमा नियतिले हाम्रो वैवाहिक घर राखिछाडेको छ

भन्ने मलाई के थाहा । त्यस बखतमा त तवण जमातमा सबकी सहेली भएर हिँड्थी । इमान प्यारी इभ; कलाकारहरूको असंयत चाहनालाई जगाउँथी ।

सबै भन्थे—ई-भान, प्यारी ईभ ।

मर्सन तिनताका एकचोटि कलाका विषयमा उसको बहस भएको थियो । मैले भनें—इमान तिमी राम्रो नक्सा त खिच्न सक्छ्यौ, हो, तर कला दिन सकिदौ ।

उसलाई मन परेन । मैले फेरि भनें—हो, त्यसको लागि आत्मा चाहिन्छ ।

हेर्नाँस्, रेबाजी; त्यसरी प्रारम्भ भएको चिना-जानीमा कसैले चिताएको थियो, हामी दुनहा-दुनही हुन्थौं भन्ने ।

रेबाले केही नखाएको देखेर उसले भन्यो—रेबाजी, जहाजमा कपाल दुब्यो भनेर फन् खाली पेट राख्नु हुन्छ । तात्तालो कुरा घेटमा पार्नुपर्छ र गरमागरम कफी ।

रेबाले एउटा उसिनेको आलु टिपी र भनी—हिन्दुस्तानमा आमा-चाले तपाईंको बिहाको विरोध गर्नुभएन ?

उसले भन्यो—त्यसको मौका नै पाउनुभएन । आमाको चिट्ठी आएको थियो, बिहा गर्न आउनु भनेर । म हिन्दुस्तान फर्किनलाई पनि तयारी गर्दै थिएँ, द्वितीय महायुद्ध छेडिहाल्यो । युद्धभरि मजस्ता धेरै हिन्दुस्तानीहरूले युरोपमा घामिएर बस्नुपर्थ्यो । फर्किने बाटो-घाटो बन्दामन्दी भयो । युद्धको केही महिना हास्रो जमातमा खूब उतेजना रह्यो, खूब बहस—कलाकार र तिनको कर्तव्य के हुनुपर्छ त्यसका बारेमा । इमान खूब उतेजित रहन्थ्यो । त्यसपछि फ्रान्स हान्यो । पेरिसमा जर्मनीको कब्जा भयो, र हास्रो जमात त्यसै सेलाएर गयो । केही त भूभिगत भए, केही निराश भएर रक्सी खान थाले । इमान लखेटिएकी बिराली जस्तो यताउति हिँड्थी । भन्थी—आकाशबाट उज्यालो पुरियो ।

मतिर फर्केर नारायणनले भन्यो—अब हेर्नाँस्, नेपाली मिठ, तपाईंहरू नियतिका कुरा मान्नुहुन्छ । तर सुन्नुस्, एक दिन ऊ उठात् मेरो कोठामा आई । उसको उदास मुख पर्हेनो भएको थियो, क्षयकी रोगी जस्तो; हास्रो देशमा आइमाईहरू प्रायः दुब्ला हुन्छन्, पर्हेता पनि । जन्मेदेखि केही न केही कष्टका शिकार; युवती हुनुभन्दा पहिलेदेखि नै लगातार आमा हुनुपर्ने भएकोले उनीहरू क्षीण र कृशकाय—तर त्यति भए पनि उनीहरूमा एउटा सूक्ष्म सम्पन्न, भन्नोस् मर्यादा फल्कन्छ, दुःखलाई स्वेच्छाले ग्रहण गरेकोले । तर युरोपियन नांरीहरू कष्टमा परे भने दयनीय हुन्छन्, थाकेको जस्तो, हारेको निरीह प्राणी जस्तो । मैले भनें—के भयो तिमीलाई, इमान ।

उसले भनी—म हिन्दू मतको दीक्षा लिन्छु । मलाई हिन्दू बनाऊ । मैले उसलाई बसालेर भनें—हिन्दू बनिदैन; जन्मिइन्छ, इमान । तर तिमी किन यस्तो दुब्लाएकी । बिरामी छ्यौ ?

उसले भनी—मेरो आत्मा बिरामी छ । तिमीले-सम्भन्ना छ, एकचोटि भनेका थियौ, ममा आत्मा छैन, त्यसो हुनाले कलाकारिता छैन । आत्मा त रहेछ, तर त्यो रोगी रहेछ आन्कान थाहा पाइरहेकी छु ।

मैले कफी तयार गरेँ र ब्रिस्कट र चिजको टुक्रा टेबुलमा सजाएँ । कफी खाएर उसले मेरो व्याकबाट 'उपनिषद्को मर्म' भन्ने किताब फिकी । मैले भनें—पढ्ने भए लगा ।

मेरो कौमार कक्ष (Bachelor's Quarter) मा उसले किन बारबार आइरहनुपर्छो, किन हिन्दू धर्म र दर्शनमा उसको त्यस्तो बढ्दो अभिरुचि, अदम्य श्रद्धा, किन उसलाई तिनको अध्ययनले शान्ति मिल्ने ? ऊ भन्थी—नारायणन, यो तिम्रो कोठामा आउनेबित्तिकै मलाई असीम शान्ति हुन्छ । ताम्छ, आफ्नो पुरानो घर फर्किरहेकी छु । यदि नियतिको प्रेरणा नरहेको भए, त्यसरी रेवाजी, हामी बिवाहको सम्बन्धमा बाँधिने थिएनौ । एउटा महाभारतको युद्धले बीचमा परेर मेरी आमाको इच्छा पूरा हुन दिएन, मलाई कुनै एउटी हिन्दू कन्या कुमारीको पाणीग्रहण गर्न दिएन ।

रेवाले भनी—बारबार नियतिको हात तपाईंहरूको मङ्गलसूत्रको गाँठो पादाँ तपाईंले देख्नुहुंदो रहेछ तर जे होस्, तपाईंहरूको बिवाह अन्तर्राष्ट्रिय पृष्ठभूमिमा द्वितीय महायुद्धको हस्तक्षेपले गर्दा एउटा भाव कया हुन गएको रहेछ ।

“त, रेवाजी, यसपालि दूध नहालेर एकदम तात्तातो कफी खानोस् त । कपाल दुखेको चट्ट ।”

रेवाले कालो कफीको एक घुट्टो पिई, मुख बह्मपाई, र भनी—भन् कपाल दुख्न बढ्नेछ यस्तो तीतो भोल खाएँ भने ।

हलबाट बाहिर आएपछि नारायणनले भन्यो—अब एकछिन कोठामा गएर सुत्नोस्, आस्त्रिनको गोली खाएर ।

म आफ्नो कोठामा आएँ । मेरो कपाल पनि चटकिरहेको थियो । बिछ्छपौनामा गएर घोटो परेर सुत्ने तर्कियामा सुत्नो गाडेर ।

एकछिनमै रेवाले ढोका ढकढक्याई । उठेर ढोका उघारें । रिवमिड पोशाक लाएर आएको तिघ्रासम्मको भुवादार कोट ओढेर । भनी—हिँड, तुहाउन । कपाल दुखेको निको होला ।

म पनि तयार भएँ । रिवमिड पूल एकदम खाली थियो । जहाज हल्लिएकोले पूलको पानी कहिले एउटा पाटो, कहिले अर्को पाटोतिर सोहरिएर पुग्छ्यो । डेक पानीले धिसो भएको थियो । मैले भने—रेवा, तुहाउन सकिन्न ।

के गर्ने त ? उसले केही खिन्न भएर भनी ।

“जाउ, गएर सुत्ने कोशिश गर ।”

गिल काउन्टरमा उभिएर सानो ब्राण्डी खायौ, आस्त्रिनको दुई गोली रेवाले खाई । उसलाई उसको केबिनको ढोकासम्म पुर्‍याएर म फेरि आफ्नो केबिनमा फर्केँ । ११ दिनको लामो यात्रामा त्यो एक सौंभ रेवासँग छुट्टिएर बस्नुपर्‍यो । कोठामा आएर म एकछिन सुत्ने । उद्दा अंधारो भइसकेको थियो । मलाई कपाल दुख्न निको भइसकेको थियो ।

राति भोजनको टेबलमा धेरैबेर पछिँएर बस्दा पनि रेवा आइन । नारायणनले विनित्त भएर सोध्यो—के भयो, रेवाजीलाई, आइन् अझै ।

मैले भने—कपाल दुख्यो भनेर गएकी तीन बजेतिर । नारायणन उठेर गयो टेलिफोन गर्न । मलाई भने त्यसको सुझि नै थिएन । नारायणन पनि धेरै बेरसम्म आएन । म एकै टेबलमा कुरेर बसिरहेँ । आज धेरै टेबल खाली थिए ।

धेरैबेरपछि नारायणन आयो, र माफी माग्दै बस्यो—अबेर भयो, माफ गर्नुहोला ।

रेवाजी निकै बिरामी परिछन् । डाक्टर लगै । उसले ओखती दियो कि सिक्नेस- (Sew sickness) हो हुन त । भोलि बिहानसम्म चप्पा हुन्छिन् रे । उनले सोधिन्, तपाईंलाई कस्तो छ रे । मैले भनें-बिचरा भोकाएर टेबलमा तयतमाएर खान बसेका छन् ।

मलाई घकघक लाग्यो । मलाई त्यति पनि मनमा आएन गएर हेर्न, कस्तो छ उसलाई । उसले आफ्नो कोठाको ढोका लाउँदा भनेकी थिई-खूब कपाल रिंगाइरहेछ । म शायद भित्रको आत्मसेवी छु । नत्र किन भुमुस्क निदाएँ र उठेर गइनँ सोध्न उसलाई, कस्तो छ भनेर !

मैले टेबलबाट उठ्दै भनें-म एकचोटि हेरेर आउँछु ।

नारायणनले भन्यो-उनी सुतिहोसिन् । डिस्टर्ब किन गर्नु । उनको कोठाको घाटी एउटी छिपिएकी उमेरकी पन्जाबिनी रहिछन् । उसले भनेकी छ-म राम्ररी यिनको हेरबिचार गर्हला । धन्दा नमान्नेछु । केही भयो भने मैले उसलाई आफ्नो केबिनको नम्बर दिएको छु खबर गर्नुहोला भनेर ।

म फेरि कुसीमा बसें । नारायणनले भोजनको अर्डर दियो । म अन्यमनस्क भएर खान थालें । आज हलमा उस्तो चहलपहल थिएन । हामी पनि नबोलेर खाइरह्यौं । रेवा नभएर टेबल बडो शून्य भएको थियो । खाना सिध्याएर नारायणन आफ्नो कोठातिर लाग्यो । म माथि डेकमा उक्लें हावा खान भनेर ।

डेक एकदम खाली थियो । हावाको हुँ हुँ ध्वनिसँग पानीको मसिनो फुहरा आउँथ्यो । डेकको देब्रेपट्टिको हिस्सामा त उभिनै गाह्रो । दाहिनेपट्टि भने त्यस्तो उत्पात थिएन, समुद्री वायुको । यादुहरू आफ्ना आफ्ना कोठामा घुनिएर बसेका थिए । मजस्तै लहडी एक-दुई जना मात्रै डेकमा देखिन्थे, छिटो-छिटो हिँड्दै गएका । म त छिटो-छिटो हिँडिराखेको थिइनँ । मन बडो उदास थियो । बिछट्ट नरमाइलो वायु हुँदोरहेछ समुद्रको, मनको एकलोपन भन्नु बढाउने । मैले सोचें-रेवा नभएको सॉफ कस्तो शून्य, कस्तो एकलोपन । एकचोटि लाग्यो-गएर हेरूँ कस्तो छ उसलाई । तर शून्य डेक र त्यसपछि त्यस्तै शून्य लामो कोरिडरमा हिँड्दाहिँड्दै मलाई एक प्रकारको चिन्ता प्रकट गर्ने कुरो होइनजस्तो लाग्यो । के भन्ठान्छी रेवाले ? हाम्रो मैठी अधीरताको पाइलाले हिँडेको हास्यास्पद हुनेछ । त्यो त प्रेममा मात्र मुहाउने कुरो हो । रेवाको कुरा के, स्वयं आफैँ पनि प्रेमको संज्ञा दिन चाहन्थे, हाम्रो मैठीलाई । म उसकहाँ गइनँ । तर सोभै नारायणनको कोठामा पर्सें । उसले छनक परेर कागजबाट मन्टो उठाएर मलाई भन्यो-अहिले, तपाईं यहाँ ?

मैले भनें-त्यस्तै आएँ ? के गर्दै हुनुहुन्छ भनेर हेर्न ।

उसले भन्यो-लेख्दैछु, तर बस्नेछु । कफी मगाउँछु ।

मैले भनें-भो जान्छु अब ।

उसले भन्यो-आउन पाउनुभएको छैन जाने रे यति छिट्टै । एक कप कफी त खानोस् ।

मैले उठेर भनें-ढोकाको तकमा एउटा हात राख्दै-नाई भो जान्छु । अँ, रेवाको फोन आयो ?

"अहं, सुत्ने ओखती खाएकी थिइन, सुतिहोसिन् ।"

मेले ढोका उधारेँ र भनै- धन्यवाद ।

बाहिर बतास आर्तनाद गरिरहेको थियो- रात्रिले ढाकेको विश्वलाई महान् उदासीमा ढुनार्दै समुद्रको क्षुब्धतामा भलाई भयङ्करता लागेन, उत्पातको सम्भावना देखिन त्यसमा । लाग्यो, विवशताको रोदन थियो त्यसमा: सप्ताहासीलाई शृङ्खलामा बाँधेर लडाइदिएको जस्तो । एकै ठाउँमा लछारपछार भइरहेछ- सोटपोट गरिरहेछ एकै थलोमा । म उस्लेर माथिल्लो ढेकमा आएँ, जिम्नाशियम भएको ढेकमा, त्यसैको माथि क्याप्टेनको कोठा थियो, र त्योसँगै टॉसिएको उसको रिड्ज (Ridge) । कस्तो उराठलागदो त्यो ढेक, त्यहाँको एकनाससँग बलिरहेको बत्ती पनि उदास र पहुँलो लाग्यो । जिम्नाशियमको खाली कोठा, रात्रिको शून्यतालाई भन् बढाइरहेको थियो । मैले भनै-रेबाले के गरिदिसकी मलाई, मैले नजान्दै ।

हावाको चीत्कार नयाँभिएर परिचमबाट उठ्दै पूर्वपट्टि लागिरहेको थियो । हूँ...हूँ...हूँ...हूँ... । म छिटछिटै हिँडेर हावादेखि जोगिदै जिम्नाशियमको दाहिनेपट्टिको ढेकको सोतोमा आएर उभिएँ । रेलिङबाट बाहिर शिर लगेर माथितिर हेरेँ-आजको चाँदनी रात निष्फल भयो, तीव्र गतिले प्रवाहित पातलो बादलले ढाकेकोले । आकारामा अर्को समुद्र रहेछ बादलको-चन्द्रमाको जहाज डुन्छ, उठिन्छ । डुन्छ, उठिन्छ ।

त्यो ढेक सिद्धिने ठाउँमा सानो साँगुरो कोरिडोरजस्तो सोतो बन्न गएको थियो, जहाँ एउटा पाइप भएको काठको क्याप्टो सिँढी अड्काएर राखेको थियो । माथि बलियो हुकमा एउटा लाइफ बोट (life boat) फुन्डिएको थियो । म सिँढीको पाप्लाको खुइकिलोमा बसेँ । हिजो बेकुलीपख एकचोटि म र रेवा यही सिँढीमा आएर बसेका थियौ, एकछिन । रेबाले भनेकी थिई-जहाज डुन्न लाग्यो भने यही लाइफ बोटलाई पानीमा फारीला-तिमी र म समुद्रलाई पार गरौला । आज भने बास्तबमा जहाज डुब्नाजस्तो छ, समुद्रमा मथियन घालेको छ-यसका तमाम जीनी मचमच गरिरहेछन्, कुन क्षण जहाज भोँचिएर टुक्रा टुक्रा हुने हो । मलाई भने जाँगर छैन लाइफ बोटलाई फोएर समुद्रमा फार्न । एस्तै म बडो निर्दो हन्छु । रेवा, तिमीले मलाई कति एकलो पारिछौ ?

तर चुप, म त्यस्तो एकलो त रहेनछु । एउटा नारी कण्ठ सुनेँ-कति निर्दयी, कति चिसा तिमी छौ जाज । कति सताउन जानेका । मेरो दाहिनेपट्टि जिम्नाशियमको सानो झ्यालबाट भित्र कोठाको एउटा भाग मेरो नजरको अगाडि पर्‍यो । गोल्डबर्गको छोरो याकूब उभिरहेको थियो कडा भएर, उसको कुमलाई पातलो दुई नारी हातले हल्लाइरहेको थियो र कुम हल्लिन्दा याकूबको मुटो पनि हल्लिनप्यो । नारीको कण्ठ बेदना पीडित-किन यहाँसम्म पुन्यायौ, ए निर्दयी युवक...

याकूबले भन्यो-चिसो बाणीमा-तिमी नि, तिमीले मलाई यतिका दिनसम्म भुलाइराख्यौ । हाम्रो फर्मको एकीकरणको निमित्त अहिलेसम्म तयार छैनौ, त्यहाँ लालसा देखाएर.....

नारीको हात बिस्तारै याकूबको कुममा खस्यो निराशाले लत्रिएको जस्तो । त्यही क्षणमा भन् नुडी हुँदै गएको हात । अनि मैले तीव्र बेदनाले रोएको ध्वनि सुनेँ, मुटुको अन्धागिनबाट उठेको तीखो मुइरोजस्तो-तँ लोभी यहूदी, यो क्षणमा पनि पैसाको

कुरा बिर्सिन सक्दैनस् ! हे भगवान् । तँ लालची साइलक आफ्नो एक-दुई पाउ मासु मेरो शरीरबाट काटेर लिन उच्चत छस् ।

याकूबले चिसो शब्दमा भन्यो—तँ नि तँ बूढी बोक्सी तरुणहरूको रगत चुसेर आफ्नो भोग-बिलासको उमेरलाई लम्ब्याउन खोज्छेस् तँ ।

त्यसको जबाबमा एउटा जबरदस्त धप्पड याकूबको गालामा पन्यो र साथै मुटु फुटेर निस्केको रुवाइ आयो नारीको कण्ठबाट । हँदै नारी निस्की जिम्नाशियमबाट र हुरीको बेगलाई चिदै एक प्रकारले दौडँदै डेकलाई पार गरेर बिलाई । मैले उसको मुख देखिनँ, कुपिएको काँध हल्लिदै बिलायो । याकूब एकछिन उभिरह्यो; गाला सुमसुम्याएर अनि पछि बिस्तारै निस्केर ऊ पनि गयो ।

प्रलयझरी तुफान । प्रत्येक मानिस प्रलय-छायाभुमि जीवन बिताउँदा रहेछन् । मुटुमा प्रलय लिएर हिँड्दा रहेछन्—प्रत्येक मानवसम्बन्धमा प्रलयको सम्भावना हुँदो रहेछ । आजको रात कुण्ठा, लज्जा, ग्लानिको रात भयो ब्यार मेकडोनल्डकी विधवाको—कसले अनुमान गर्न त्यस प्रचण्ड तुफानको जसले उसको मुटुलाई लछारपछार गरिरहेको होला ।

म केही बुझ्दिनँ—के कुराको साथी हुँदैछु म । देख्नु तर बुझ्दिनँ ।

रेबा, तिमी नभएकीले मैले साथी हुनुपरेको यो रात । बाहिर एकनाससँग हावा हुरिँदै, चीत्काउँदै धाबित भइरहेको छ अन्धबेगसँग जहाजको प्रत्येक कुनामा, प्रत्येक खुला र खाली ठाउँमा रोदन ध्वनि भरेर—समुद्र असहाय भनेर लडीबुडी गरिरहेछ बीचबीचमा आफ्नो गर्जनले आकाश व्याप्त गरेर । चन्द्रमा पनि समातिएको छ—हाम्रो जहाज जस्तै—तुफान आकाशको समुद्रमा ! विश्वको रोष घडीजस्तै । मानिस आफू आफूमा भाव लीन भएर टाउको गाढेर पखिँरहेका छन् आफ्नो आफ्नो कौठामा समाप्तिको घडीलाई । एकछिन-भरखरै पहिले एउटा बेमेल जोडाले मानवहृदयको तीव्र आग्रह-बासना र त्यसको विफलताको तीतो विषको पोको फोएको थियो । अहिले जिम्नाशियमको त्यो कुना खाली छ । मानवसम्बन्धको एउटा अँध्यारो फोको फुट्यो र हातमा बिलायो—यो पछि आएको हुरीले उडाएर लग्यो, कुनै अवशेष नछाडेर..... रमशानको आँधीले खरानी पनि उडाएर लग्यो । आजको रात शून्य छ—यो हुरीको हातले पुछिदिएको छ, मानवसम्बन्धका तमाम चिन्हलाई । म एक्लो छु ।

बिहानको सूर्यमा हाम्रो जहाज टल्किरहेको थियो । डेकभरि र जहाजको कुनाकाप्चामा सूर्यको कोमल किरण छयापछ्याप्ती थियो, उज्यालो प्रसन्नता पोड्दै सूर्य प्रशान्त समुद्रमा बैरिरहेको थियो । मानिसहरू यति छिट्टै आफ्नो आफ्नो कौठालाई त्यागेर डेकमा कहिले पनि आएनन् होलान् । डेक गुलजार भयो, यात्रीहरूको उत्साहपूर्ण घुईचोले । रात्रिको प्रलयको स्मृति कसैलाई पिएन ब्यार । कि यो आजको यद्यो उत्साह कृतज्ञता ज्ञापनको समारोह थियो नयाँ जुनी पाएकोमा ? मेरो आँखा अनायास डेकको चारैतिर खोज्दै हिँडे—तर मिसेज मेकडोनल्डलाई देखेनन् । रेबा आइरहेकी थिई । नजानिंदो तालमा उसका नितम्ब, कम्मर, छाती र गर्दन हल्लिन्थे, गोडाले नाचैका भान दिन्थे । उसका आँखा र मुख बातावरणको उज्यालोलाई प्रतिबिम्बित गरे दुगुना उज्याला पिए ।

उसले मसँग टाँस्सिएर भनी-बिरामीले आनन्दमा आफ्नो शरीरलाई दलेर सुखध्वनि भिकेको जस्तो ।

“सुप्रभात । कस्तो सुन्दर प्रभात वास्तवमा ।”

मैले भनें-र कस्तो निर्दोष । मानौँ रातिको यसलाई अनुभव नै छैन ।

रेबाले भनी-डाक्टरले के ओखती दियो । म त भुसुक्क निदाए छु । खूब तुफान आएको थियो होइन ? मैले त बाह्य नै पाइनँ ।

मैले भनें-भाग्यमानी त्यस्तरी सुत्छु । केही नयाँ पाएर-कबलै रातिको केही कुरा नदेखेर ।

रेबाले भनी-तिमी त सुतेनौ हगि ?

मैले भनें-रेबा, म हिजो राति फेरि गएको थिएँ जिम्नारिथमको छेउको कुनामा हुरी आएको बेला...

रेबाले हाँसेर भनी-लाइफ बोट फुकाएर भागेर भनेर होइन ।

“म बसिरहेँ सिँडीको च्याप्टो खुट्टिकालामा एकलै कस्तो विध्वंसमय दृश्य थियो । र अहिले हेर-कस्तो निर्दोष छ सबै थोक, मानौँ त्यो राति छँदै थिएन । भिष्या थियो, भ्रम मात्र ।”

रेबाको भतिर केही उच्चालिएको अनुहारलाई हेरे-उज्यालो, निश्छल, निर्दोष, रातिको अनुभवबाट जोगिएकी-अलिहेको बिहानजस्तो ।

समुद्र शान्त थियो, नीलिमाको राशिमाथि उज्यालो परेको जस्तो आभाले टल्किएको । सूक्ष्म लहरहरू परीजस्ता जलझीडा गरिरहेका थिए । सूर्यको प्रकाश तिनीहरूको लघु शिखरका उपर परेर असङ्ख्य किरीटजस्ता लाग्ने-बिहार गरिरहेका परीहरूका शिरमाथि । जलको नीलो आभा दूरीका साथसाथ बिस्तारै-बिस्तारै लोप हुँदै गैरहेको थियो र क्षितिजसम्म पुग्दा केवल तिरमिराउने उज्यालो मात्र बाँकी रहन्थ्यो समुद्रको रूप । हाथो जहाजले बल गरिरहेको थिएन । आनन्दको स्पन्दनमा लाग्थ्यो, त्यसै बगिहिँडेको छ । नौका बिहारमा हामी हिँडेका छौ ।

रेबाले भनी-हिँड जाऊँ ब्रेकफास्टमा, भोक लागिरहेछु हिजो खाइनँ नि ।

डाइनिङ हलको ढोकैमा नारायणनसँग भेट भयो-नमस्कार, रेबाजी, कस्तो छ तपाईंलाई ? उसले सोध्यो ।

धन्यवाद तपाईंलाई मैले कष्ट दिएँ हिजो साँझ । रेबाले भनी ।

“केको दुःख मलाई, दुःख त तपाईंले पो पाउनुभयो-कपाल दुखेर ।”

भतिर फर्केर नारायणनले फेरि भन्यो-नमस्कार, तपाईंलाई निद्रा पन्यो ?

मैले भनें-कस्तो आँधीनेरी ।

नारायणनले भन्यो-असाधारण किसिमकै थियो । मैले पनि लेख्न सकिन्नँ । त्यसो त साधारण किसिमको तुफानमा मलाई लेख्न बाधा पर्दैन । हिजो भनें...

हामीहरू टेबलमा बस्यौ ।

आज हल गम्भ छ-गप्प धुवाई, बाफ र डेकको उज्यालो प्रतिफलित भएर । ठूला ठूला ड्यान उधारिएका छन्, मखमलका मोटा पर्दा सिनित्सँग छेउमा सारिएका छन्-

मुनीले मुन्दीमा भल्लरे रेशमी डोरीमा बाँधिएर । सबैजना उत्साहित छन् । भमराको गुञ्जनजस्तो मानिसहरूको बोलीले कोठा गम्भ छ । रुचि र स्वादका साथ भोजन सिध्याउँदै छन् यात्रीहरू । नेयराहरू पनि उज्याला छन्, ट्रेलिएर बेफुर्सतसँग यताउता गरिरहेछन् । काँटा-धम्बाको र चाइनिज भोडाहरूको तृप्ति घबनि प्रत्येक टेबलबाट छट छट शब्द गरेर उठ्छ अनि नारी कण्ठको मसिनो खित्का, लोग्नेमानिसहरूको धोद्रे हाँसो, केटाकेटीहरूको तीखो र मसिनो बोली ।

रेबाले स्वादसँग प्रत्येक परिकारलाई सिध्याउँदै गई । मिसेज मेकडोनाल्ड भने आफ्नो टेबलमा थिइन् । याकूब मुन्टो गाडेर छानमा व्यस्तजस्तो थियो । उसको बाबु बीच-बीचमा उसलाई केही भन्थ्यो । खानामा उसलाई विशेष चाह नभएको जस्तो ।

ब्रेकफास्ट सिद्धिएपछि सारा यात्री डेकमा खनिए । कोही त्यसै टहलन थाले कति भने गुपमा बसेर गफ गर्न थाले । डेकभरि मान्छेहरूका अनेक मैत्रीपूर्ण गुपहरू बने । एउटा बाँकी बचेको कुर्सीमा रेबा बसी ।

नारायणनले भन्यो—आजको घस्तो प्रभाती उत्सवलाई कोठामा थुनिएर म खेर जान दिन्न ।

मैले डेकको चारैतिर हेरे र भनें—एउटा पनि कुर्सी खाली छैन । नारायणनले कुत्ति कहाँबाट एकछिनमा बेतका हल्का कुर्सीहरू बोकेर ल्यायो । हाथो पनि तीन जनाको सानो मैत्रीको गाँठो बन्यो ।

मिसेज मेकडोनाल्डलाई त्यो भेलामा पनि त्यहाँ कतै देखिन । बाबु र छोरा गोलडबर्ग बीचबीचमा डेकको छेउमा लाइबेरीको अगाडि एउटा सानो ठाउँमा रेलिङ्ससँगै गम्भीर विचार-विमर्शमा टहलिएको देख्ये ।

मैले डेकबाट दृष्टि खिचेर सेता-सेता लहरमा तिरभिराडरहेको समुद्रलाई हेरे, मेरो दृष्टि फर्केर रेबाको अनुहारमा अड्यो । म आनन्दको स्पर्शले फुल्न थाले । मैले भनें—नारायणनजी, प्रसन्नता कमैको उपस्थितिजस्तो छ आज । लाग्छ, त्यो सामुन्ने छ, हात लम्काएर छुन सक्छु । मैले रेबालाई फेरि हेरे । ऊ मलाई हेरिरहेकी थिई ।

नारायणन पनि बडो प्रसन्न थियो । उसको कालो अनुहार दीप्त थियो, स्फटिकका आँखा उज्याला । गम्भीर स्वरमा उसले भन्यो— नेपाली मित्र- म उसको नेपाली मित्र भएको थिएँ, मेरो नाउले उसले मलाई कहिल्यै पनि बोलाएन- मलाई आनन्द पोखिएको बस्तु लाग्छ आफैँबाट । सुन्दरता-हेर समुद्र नीलो र चाँदीको तिरभिर रेखा क्षितिजको—त्यो पनि मेरो पोखिएको आनन्दको रूप हो, आनन्दले शरीर धारण गरेको । तिमीभन्दा बाहिर पनि तिमी नै छौ; भन्नु बाहिर भनेको तिम्रो मित्र उघिएको हो; प्रकट भएको ।

रेबाले भनी—नारायणनजी, तपाईंका कुरा पटक बृद्धिर्न म; तर त्यसलाई के सुन्दा मीठो लाग्दैन र ? नबुझेको कविताजस्तो ।

“रेबाजी, कविता भनेर तपाईं मेरो कुराको सत्यलाई माया नभन्नोस् ।”

रेबाले मुत्कुराएर भनी— माया भनेर म किन भन्थेँ । माया त तपाईं भन्नुहुन्छ जेलाई पनि । अहिले पनि भरखरै घटो विशाल आँखाको अगाडि फैलिएको सुन्दरताको

घटो बिराट् तस्वीरलाई झन्डै झन्डै माया भनिसन्नुभएको थियो— त्यो केही होइन रे, तिम्रो पोखिएको रे ।

मैले भनें—रेबा, मिस्टर नारायणनको बनाइमा ठूलो सत्य छ नि—साँच्चै तिम्रो पोखिएको हो यी सारा रमाइलो दृश्यमा ।

उसले भनी—विनोदले मतिर आँखा फिम्क्याएर—त्यसो त नारायणनजीले भनेको होइन तिमी लागि तिम्रो पोखिएको रे, मेरो लागि म—होइन त त्यसो भनेको तपाईंले, मिस्टर नारायणन ?

नारायणनले विनोदमा तन्मय भएर हाँस्यो र मन्यो—भन्न त त्यसै भनेको हुँ, तर त्यसमा किन अहिले जानु—तपाईं पोखिएको मेरा नेपाली मिठले पाउनुभयो भने, तपाईंले उहाँ पोखिएको पाउनुहुन्छ सुष्टिमा, भैहाल्यो नि ।

हाम्रो सम्बन्धमा नारायणनले पहिले यस्तो स्पष्ट कुरा भनेको थिएन । तर कस्तो कवितामय शब्दमा साहित्य रचेर यस कथाकारले मन्यो । उसले हाम्रो कुरा जान्दा पनि मलाई त्यस बखत रमाइलो थपेको जस्तो लाग्यो ।

मैले केही भन्ने कुरा नपाएर त्यसै भनें—स हेर रेबा, सुन्छ्यौ, मिस्टर नारायणनका कुरा ?

हामी सबै प्रसन्नताले हाँस्यौं । रेबाले पनि कुनै कुरा पाइन । उसले भनी—मिस्टर नारायणन मायावादी हुनुहुन्छ नि त्यसैले; र रलेषको ठग्रा थपेर—र शब्दका घोर मायावादी ।

नारायणनले मुक्त हाँसो हाँस्यो ।

रेबाले निश्चय नै अंग्रेजसँगको अस्ति अपरान्धमा भएको नारायणनको बहसलाई सम्झेर मायावादी भनेकी होली नारायणनलाई । बहस कसरी प्रारम्भ भयो, के के तर्क-वितर्क र प्रमाण पेश भए तिनीहरूको बीचमा, ती त सबै सुन्न पाएनौं हामीहरूले । हामीहरू जहाजमा घुम्दै हिँडिरहेका थियौं डेकमा एक ठाउँमा मानिसहरूको सानो भीड थियो । नारायणनको अग्लो शिर सबको टाउकोमाथि देखियो । कौतुहलले तानिएर हामी पनि त्यस समाजको छेउमा गएर उभियौं । एउटा अंग्रेज अलिक चर्कर कुरा गरिरहेको थियो; शान्त भएर त्यसलाई । कुरा तर राम्ररी बुझेनौं ।

अंग्रेजले भनेको सुनें, उपसंहारको स्वर फिँकेर कुम हल्लाउँदै—तर मिस्टर हिन्दू बाह्मण, आजकालको विज्ञानले ईश्वर (God) को मानवजीवनका उपरको एकाधिकार (Monopoly) धेरै खोसिसक्यो नि ।

नारायणनले मन्यो—ईश्वर भनेको के ?

आत्मविरासको किञ्चित् दम्भयुक्त थियो नारायणनको बाणी । अंग्रेज अक्मकायो । एकछिनपछि मन्यो—ईश्वर, साइन्सभन्दा एकदम विपरीत तत्त्व । विरवास र आँखाको मूल कारणमा अन्तिम परिणाम जे भन ।

नारायणनले शान्तिका साथ फेरि सोध्यो—विज्ञान र विरवासमा त्यस्तो पार्यक्य तपाईं देख्नुहुन्छ र ?

अंग्रेजले मन्यो—दुवै दुई लोक हुन् जसका बीचमा दुर्भेद्य दीवाल खडा छ, दुवैको

बीच सञ्चारको मानवीय उपाय नराखेर ।

नारायणनले आफ्नो दाहिने हात अंग्रेजको काँधमा, मैठीको चेष्टामा राख्यो र भन्यो—मेरा अंग्रेज मित्र, तिमी डेकार्टको द्विविधाले ग्रस्त छौ र त्यसैले आफ्नो सोचाइको मध्यमा एउटा ठूलो बाक्लो पर्खाल छडा गरेर भन्छौ—यतापट्टि या उतापट्टि—यो या त्यो । के जरुरी छ, त्यस्तो के खाँचो पन्यो, कि दिवाल उभ्याउने पन्यो सोचाइको मध्यमा तिमीले ।

उसले बिस्तारै आफ्नो काँधलाई नारायणनको मैठीको मुट्ठीबाट छुटायो र भन्यो—त्यो दीवाल मैले कहाँ बनाएँ र । त्यो त मैले बनेको पाएँ । उतापट्टि जाँदा मैले हामफाल्नुपर्छ । विश्वासको लोकमा प्रवेश गर्न यतापट्टिको सवै कुरा छाडेर, विज्ञानको लोकलाई तिलाञ्जलि दिएर—आँखा चिम्लेर हामफाल्नुपर्छ पर्खालबाट ।

त्यसपछि नारायणनले जे भन्यो—त्यसले म प्रभावित भएँ, र मित्रको ज्ञानले गद्गद भएर रेवातिर हेरेँ । उसले पनि भनी—नारायणनको तर्कशैली बढो तीखो छ ।

नारायणनले फेरि भन्यो—यो वा त्यो भन्ने कुनै कुरा छैन । जसलाई तिमी विज्ञान भन्छौ या विज्ञानको लोक—त्यो पनि विश्वासको लोक हो । विज्ञान आखिर अनुमान (Assumption) मा आधारित छ, मानवीय स्तरको सीमित अनुभवको आधार छ त्यसको । त्यसो हुनाले विज्ञानको विकास भनेको अनुमानमा भइरहेको परिवर्तन हो । मित्र, साइन्स पनि विश्वास हो, केवल त्यो निम्नकोटीको । आध्यात्मिकता हामफालेको होइन कुनै अन्य लोकमा दीवालबाट । यो त तल्लो तहको विश्वासलाई ज्ञानको स्तरमा पुर्‍याउनु हो । हाथो आर्य बचनले भन्छ, परम ज्ञान भनेको लोक र परलोक मेटिएको देख्नु हो ।

अंग्रेजले केही जवाब दिएन । नारायणन एकछिन पर्खे, उसले केही भन्छ कि भनेर । अनि भने—विज्ञानको अन्धविश्वासलाई त्याग, जस्तो तिमी भन्छौ आत्माको अन्धविश्वासलाई त्याग, यस्तै ज्ञानको स्थितिमा पुगेपछि त्यसरी नै तिमीले पाउनेछौ विज्ञानको लोक बिलाएर गएको, तिघ्रै आँखाअगाडि—यो समुद्र, यो सूर्यले चकचक पारेको आकाश, म, तिमी, यो डेक—जहाँ हामी बहसको गमीले आफूलाई भन् स्पूल भएको पाउँछौ—साराका सारा विश्व लोक भएको । नवाऽगपत केन या नीत कुचलीनमिदं जगत, अधुनैव मया दृष्टं नास्ति किं महद्दभूतम् । त्यही हो माया । जगत्लाई त्यसैले माया भनेको हाथो शास्त्रमा । मूलतः जगत्को नै अस्तित्व छैन ।

हात बढाएर अंग्रेजको हात टिपेर नारायणनले बढो मित्रताको स्निग्ध स्वरमा भन्यो—तपाईंसँग विचारको आदान-प्रदान गर्न पाउँदा मलाई बढो खुशी लाग्यो ।

उसले पनि बिस्तारै भन्यो—मलाई पनि..... ।

नारायणन आफ्नो कोठातिर लाग्यो । सवैले उसको बाटो छान्दिए, सम्मानमा—निर्गच्छति जगज्जालात् पिञ्जरादिव केशरी । भीड घट्न थाल्यो । बूढी अंग्रेजनीहरू मन्तव्य दिदै हिँडे—हिन्दूस्थानको विद्वान् ब्राह्मण हो यो ।

एउटा सानो बच्चाले भन्यो—आमा, के यो राजकुमार हो हिन्दूको ।

आमाले भनी—चुप, अनि उसलाई हात समातेर लग्दै भनी—हो, बा ।

छोराको बिलाउन धालेको प्रश्न पनि सुने-त्यसो भए खोड त त्यसको जबाहरातहरू ?

आमाले कुन्नि के उत्तर दिई, मुन्न पाइन । उनीहरू टाढा भैसकेका थिए । आमाले झुकेर छोरालाई सम्भाउँदै लगी र कोरिडोरको मोडमा लोप भई ।

रेवा र म पनि फुकेको भीडबाट छरिएर डेकमा घुम्न पाल्यौ । मैले अभिमानले भने-नारायणन हाथो मिठले अंग्रेजको मुख त टप्प चुनियो नि ।

रेवाले भनी दिल्लीगीमा-हाथो यो जहाज लोप भयो भने-कही लीन भयो भने सोभै समुद्रमा परौला पौडिन आउँछ कि आउँदैन तिमीलाई ?

मैले पनि दिल्लीगीमा भने-त्यस समयमा पौडिने छाँचो पनि पर्दैन । समुद्रलाई पनि कहिले तातेर लगिसकेको हुन्छ..... ।

त्यस दिनपछि नारायणनको बडो ख्याति भयो जहाजभरि । त्यसैलाई लक्ष्य गरेर रेवाले भनेको-नारायणनजी, तपाईं शब्दका मायाचारी हुनुहुन्छ, बिछुट्टोको ।

र हामी हाँसेका थियौ, र नारायणनको हाँसो बडो मुक्त र निर्दोष थियो ।

त्यस्तै कुरा गर्दागर्दै हाम्रो बिहानको समय बितिरहेको थियो, सुख र मैत्रीपूर्ण समय । रेवाले एकचोटि जुरोतिर हात लगी, कपाल छामी र भनी-ए, आज त मेरो स्वाफर (Coiffeur) संग समय लिएको छ । कति बज्यो हे, घडी छ तिमीसँग ?

मैले भने-११ बज्न पाल्यो ।

म त हिँडे-कपाल छाम्दै रेवा उठी ।

म पनि उससँगै उठे, नारायणन पनि एकछिनपछि उठ्यो । बडो सहजतासँग हाथो त्यो सानो थुप यसरी उठ्यो । मैले रेवालाई सेलूनसम्म पुर्‍याएँ । रेवा सेलूनको भित्र पसी । एकचोटि डोकानिरको लामो ऐनामा मैले आफूलाई देखेँ । मोटाएछु जस्तो लाग्यो । जहाजको स्वादिष्ट र पौष्टिक भोजनको असर परेछ स्वास्थ्यमा । फेरि फर्केर डेकमा यताउति टहल्न धालेँ केही काम नपाएँ । डेक बिहानको जस्तो भरिएको छिएन धेरै । युरोपियनहरू स्विमिङ पूलमा नुहाउन गइसकेका थिए । मैले रेलिङबाट एकचोटि तलतिर हेरे । सूर्यको किरणलाई घाम्दै लेटिरहेका थिए प्रायः नग्न नर-नारीहरू स्विमिङ पूलको डेकमा ।

पछिल्लिरबाट गोल्डबर्गको बूढो आवाज आयो-नेपाली तरुण भित्र, के गर्दै हुनुहुन्छ, एकलै ?

मैले भने-त्यसै समय काटिरहेको छु ।

तपाईंको साथी खोड नि ? फुरसत भए हिँड्नोस् तल टुरिस्टहरूको सेसन-तिर । भरे नेपालसमा ओर्लिन्छन् उनीहरू ।

मैले भने-हुन्छ जाऊँ । नेपालसमा किन ओर्लिने उनीहरू ?

त्यहीबाट अर्को जहाज लेलान् हाइटीका लागि । अरब देशहरूको कुद्द असहयोगले गर्दा त्यसो घुमाउरो बाटो जानुपर्छ, पूर्वतिरबाट फर्केका यहूदीहरूले इजरायल पुग्न । यस जहाजलाई स्पेशल व्यवस्था गरी नेपालसमा डक गर्न लगाइएको छ । गोल्डबर्गको चेहरा उदास थियो, मलाई पहिलो जस्तो लाग्यो, मुखको छाला केही भोलिएको जस्तो, आँखातलको घैलो

खुकुलो परेको ।

मैले भनें—हिजो राति बढो भयङ्कर तूफान आएको थियो । तपाईंलाई निद्रा पन्यो राम्ररी ?

उसले छोटकरीमा भन्यो—सुतेँ ।

याकूब नबोलेर हिँडिरह्यो । मैले एकचोटि उतिर हेरे । उसको जनर भुइँपट्टि लागेको थियो ।

सिंदीमा बिस्तार-बिस्तार ओर्लिँदा बूढो गोल्डवर्गले भन्यो—आजकालका ठिठाहरू केही गर्न सक्दैनन्; अनि उसले आफ्नो छोरातिर हेन्यो । छोराको काँधमा एउटा हात राखेर गोल्डवर्ग सिंदीमा एक-एक पग भाँदै थियो, तौली तौलीकन । छोराको पिठपूँमा नजर राख्दै उसले फेरि भन्यो, एकछिन मलाई बिर्सेर—त्यति पनि सकिन्छ हँ, छोरा, मिसेज मैकडोनाल्डसँग कुरा मिलाउन । के गर्न सक्छस् तैले जीवनमा ? अनि मलाई सम्भेर मतिर हेन्यो र भन्यो—म एकदम खाली हात लण्डन पुगेको थिएँ, घर-द्वार छाडेर आफ्नो भाग्य अजमाउन । उमेर के हुँदो हो र मेरो त्यस बेला, १५-१६ वर्षको । लण्डनमा एउटा ओखतीको पसलमा काम गर्न थालें । पसलको दयालु मालिकनीलाई रिभाएँ, उसले मलाई उत्साहित गर्दै गई । पछि त्यो पसलको मालिक म आफैँ भएँ, र जे जति मैले जीवनमा जोर्न सकेँ त्यही पसलको प्रारम्भिक आधारमा.....

छोराले भन्यो—तर, बा, तपाईंले पसलको विधवा मालिकनीलाई बिहा गर्नुभयो नि, त्यसलाई किन बिर्सिनुहुन्छ ।

मलाई छोराको भनाइमा तीखो प्रतिवादको ध्वनि लाग्यो । बूढो गोल्डवर्ग टक्क थाभियो—आफ्नी मरेकी सौतेनी आमाका प्रति त्यस्तो वचन फिर्नु हुन्न; याकूब । ईश्वर उसको आत्मालाई शान्ति दिऊन् । त्यही पसलको मेरो पहिलो सम्पत्ति भयो, र मेरी दयालु पत्नीको मृत्युपछि त्यही सम्पत्तिको बलले मैले तेरी आमाको हात मार्ने साहस गरेँ; तेरी आमाका आत्मालाई शान्ति मिलोस्... ।

हामीहरू टुरिष्ट डेकमा पुगिसकेका थियौँ । त्यहाँ खाँदाखाँदसँग एउटा ठूलो डप्फा भारतीय यहूदीहरू यात्रा गरिरहेका थिए । एकछिन तिनीहरूको बीचमा कुराकानी भयो । उनीहरूलाई लामो कुराको फुरसत थिएन, पोको-पान्द्रो बाँध्दै, सामानहरू एकठित गर्नमा व्यस्त थिए । बूढाबूढीहरू उदास लाग्थे । केटाकेटीहरू ओहरदोहर गर्दै उनीहरूसँग नानाभाँतिका प्रश्नहरू गर्थे । पुबकहरू हाफ पेन्ट र हाफ सर्ट लगाएका, बीचबीचमा भर्केर उनीहरूलाई के हल्लीखल्ली गरेको ? कामै गर्न दिएनन् यिनीहरूले भनेर भ्रष्टार्थ ।

बूढाबूढीहरूसित मैले हिन्दीमा कुरा गरेँ—उनीहरूले मराठी भिसिआएको टुटेफुटेको हिन्दीमा जवाब दिए । भने—भारतलाई छोडेर आजनुपन्यो यी ठिठाहरूले हते गरे.....

केटाकेटीहरू भुमिएर भन्न थाले—जब त हामी भरे ओर्लिन्छौँ । साना-साना भोलाहरू उच्चान्दै भन्थे—यो म आफैँ बोक्छु इटली राम्रो छ, हाँगि दाइ ।

एउटा पुबकले भन्यो; त्यो दलको नेता जस्तो थियो—हामी सय जनाजति होला डप्फामा । हिन्दुस्तानले हामीलाई धपाएको होइन; हाम्रो जातिको पुकार सुनेर हिँडेका छौ

आफ्नो ऐतिहासिक भूमितिर नयाँ जीवन बनाउन-यहूदीको राष्ट्र हमेशा हमेशाका लागि कायम गर्न ।

गोल्डबर्गले उसलाई सोध्यो-तपाईंहरूलाई केही भन्नु छ ?

उसले भन्यो-धन्यवाद ! अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको राम्रो व्यवस्था गर्नुो हाम्रा लागि ।

गोल्डबर्गले भन्यो-नेपल्समा संस्थाका प्रतिनिधि तपाईंहरूलाई भेट्न आउलान् डेकमा । आशा छ, तपाईंहरूले इजरायललाई अतिथि परायण (Hospitable) भूमि पाउनुहुनेछ । तर तपाईंहरू स्वयं त्यस देशको घरपट्टी (Host) हुन लाग्नुभएको छ इजरायलमा कुनै पनि यहूदी अतिथि हुन पाउँदैन । बिदा-सलाम ।

युवकले भन्यो-धन्यवाद, तपाईंको स्नेह बचनका लागि ।

केटाकेटी सबैले कराएर भने-सलाम, बा, सलाम ।

बूढोले एकछिन मायालु आँखाले डेकभरि फैलिएका यहूदी यात्रीहरूलाई हेन्यो । नजिकैकी एउटी सानी ठिठीका गाला घपघपायो-ठूली ठूली भए ।

मैले देखे, उसका आँखा रसिला हुन थालेका थिए । म पनि त्यस दृश्यले प्रभावित भएँ ।

हामीहरू माथि आफ्नो फस्ट क्लास डेकमा आयौं । बूढाले यसपाली केही बोलेन । बाबु-स्योरा आफ्नो केबिनपट्टि लागे । म फेरि डेकमा अघिकै ठाउँमा आएँ । नारायणन एउटा पातलो पुस्तक पढिरहेको थियो । मैले कुर्सीमा बस्दाबस्दै सोधे-के पढेको मिस्टर नारायणन ?

उसले भन्यो-पर्सको कविता, आजकाल परिचमी कवितामा हाम्रो उपनिषद्को ध्वनि आउँछ । त्यसो त अनुभूतिको त्यस्तो तीव्र स्तरमा त कहाँ पुगेका छन र यिनीहरू हाम्रा दृष्टाका तुलनामा, जहाँ पुगेर हाम्रा ऋषिहरू जीवन सत्यसँग साक्षात्कार गर्थे । स्पष्ट देखेको कुरा सोभो भाषामा भनिएको छ उपनिषद्मा ।

मैले भने-हेरून ।

उसले किताब मलाई दियो । फ्रेन्च भाषाको रहेछ ।

उसले भन्यो-प्रतीकात्मक छ यो, गूढ सत्यतिर सङ्केत दिएर लेखिएको । दुरूह पनि छ उपनिषद्को, सरलता यसले के पाउन सक्थ्यो । त्यसको प्रतीकात्मक अभिव्यक्ति त्यस्ता साँचा हुन् जो उच्च सत्यको द्वारलाई खोल्नमा मद्दत गर्दछन्, चेतनाको सूक्ष्म स्थलमा स्वाभाविक किसिमबाट हलुको चोट हानेर । परिचमी कविताका प्रतीकहरूको पनि उद्देश्य त त्यही हो तर किनभने ती कविहरू स्वयंले नै सत्यको मुखमाथि परेका पर्दाका पत्रहरूको अन्तिम पत्रलाई च्यात्न सकेका छैनन्, उनीहरूको दृष्टि अझै धमिलो छ, सत्यको अनुहार अझै यस पत्रपित्र लुकेको छ, त्यसो हुनाले उनीहरूले प्रयोग गरेका प्रतीकहरू त्यस्ता सरल र स्वाभाविक हुन सकेका छैनन् । ल सुन्नोस्,

म दलुदलु उसको मुख च्याड्ढरहेको थिएँ । कविता, भन् आजकालका, त्यसमा पनि फ्रेन्च कविता, मेरो लागि एकदम दुरूह विषय हो । नारायणनले भन्यो-भो कविताको चर्चा । म केही चाख लिन्छु फ्रेन्च कवितामा, त्यसो भन्दैमा सबैलाई त्यसको चाख हुन्छ र...तपाईं कहाँ हुनुहुन्यो ? रेवाजी आइतन् ?

मैले भने-रेवा त कुन्नि; नाऊको पसलमै होलिन् । म त तल टुरिष्ट डेकमा गएको थिएँ । सय जनाजति होलान् थुदी हिन्दुस्तानबाट इजरायल जान लागेका । भरे नेपल्समा ओर्लिन्छन् रे ।

*हेनोस्न, हिन्दुस्तानजस्तो भूमिलाई छाडेर खेप्छाले उनीहरू कुन महमूभितिर लाग्दछन् । उनीहरू निश्चय नै, गल्लीले होला, आफ्नो समयको पूर्व नै हिन्दुस्तानमा जन्मिन पुगेका थिए । आर्यावतको नागरिकता, राजनीतिक अर्थमा होइन-सञ्चित पुण्यको दानको हो । नियतिको उपहार भन्नेछ ।"

मैले भने-के भन्नुहुन्छ नारायणनजी; म तपाईंको पो कुरो त पटकक मान्न सकिन्न, कुनै भौगोलिक घटोमा कुनै जातिविशेष विशेष रूपले अभिमन्त्रित छ र ?

नारायणनले बढो सरलतामा भन्यो-किन त्यसो हुन्न ? किन भन्थान्नुहुन्छ सब भू-भाग एकतासका छन् तिनका नैतिक गुणमा । समानताको राजनीतिक नाराले धेरैको आँखामा भ्रमको जालो हालिदिएको छ । मान्छे मान्छेमा भिन्नता देखेर पनि हर कुरामा-शरीरमा, बुद्धिमा, नैतिक चेतनामा-हामी भन्छौं-मानिसहरू समान छन् । त्यस्तै जातिक बारेमा पनि र भौगोलिक क्षेत्रहरूका बारेमा पनि । जीवोत्कर्षको क्रिया किन वैज्ञानिकहरूले विभाजन गरेको विभिन्न पशुवर्ग-मानिस, बाँदर, भ्यागुता, सर्प, माछा आदिमा सीमित राखेर किन नभन्नु उत्कर्षको सिद्धान्त जीवले एक खुदकितोबाट अर्को खुदकितोमा जाँदा मात्र लागू हुन्छ । एउटै वर्गभित्र त्यो नियम लागू हुन्न, किन ? सुन्नेस; नेपाली सिव, विभिन्न जाति, विभिन्न व्यक्ति जस्तो आफ्नो भोग पुऱ्याउन आफ्नो आफ्नो निर्धारित स्थलमा जन्मिन पुरछन् । जाति राजनीतिक अर्थबोधक शब्द होइन जसलाई राष्ट्र भन्छौं; न देश नै भौगोलिक विभाजन मात्र हो । राष्ट्र त पछि बन्यो; त्यो बनेन भन्दैमा जाति थिएन ? कुनै देशलाई अस्वाभाविक किसिमबाट बाहिरको भौगोलिक क्षेत्र त्यसमा गाभेर या त्यस्तै अस्वाभाविक किसिमबाट त्यसबाट कुनै क्षेत्र चुडेर ठूलो-सानो बनाउन सकिदैन, यद्यपि त्यस्तो कृत्रिम भौगोलिक खण्ड-त्यसलाई एउटा प्रशासकीय क्षेत्रअन्तर्गत राखियोस्-केही वर्षअघि हिन्दुस्तान, बर्मा र लङ्का आजकाल-भारत र पाकिस्तान जस्तै । आजकालको विश्वव्यापी अशान्ति, युद्धग्रस्तताको कारण जाति र देशहरूको असामञ्जस्यपूर्ण-अस्वाभाविक गठन हो । मध्यकालीन युग यस दृष्टिबाट ज्यादा सामञ्जस्यपूर्ण थियो, त्यसैले ज्यादा शान्तिमा पनि ।

त्यसै बखतमा रेवा पनि आइपुगी । सेन्टको मगमग हावामा फैलियो । नारायणनले उठेर उसका लागि कुर्सी तान्यो ।

मैले भने-धेरैबेर लायौ रेवा, तिमीले ।

उत्तर नारायणनले दियो-केराबिन्ध्यास के त्यस्तो सजिलोसँग सम्पन्न हुने क्रिया हो ? हाँसेर, होइन त रेवाजी ?

रेवाले हलुकोसँग हतकेलाले कपाललाई छोई र भनी-र, मैले तपाँ शिरदेखि शृङ्गार गर्नुपऱ्यो । लुगा फेर्नुपऱ्यो ।

के भाषण भइरहेको थियो नारायणनजी तपाईंको, जसलाई मैले आएर भइ गरेँ ।

मैले भनें—हेरन रेबा, उहाँ भन्नुहुन्छ, कुन भू-भागमा र कुन जातिमा मानिस जन्मिन्छ त्यो उसको नियतिले निर्धारण गर्छ रे र प्रत्येक भू-भाग र जाति असमान रूपले एउटाभन्दा माथि या तल छ रे—बराबर छैनन् रे.....

रेबाले भनी—ए, वर्णाश्रम धर्मलाई भूगोलमा पनि लागू गर्नुभो नारायणनजीले; र हिन्दू समाजमा मात्र त्यसलाई सीमित नपारेर विश्वभरिमा मानवसमाजमा पनि ।

नारायणनले भन्यो—त्यही भनेको मैले, रेबाजी । प्रत्येक मानिस, प्रत्येक जाति नियतिको छाप लिएर जन्मिन्छ । हिन्दुस्तानमा आजकालको ऐनले जाति मान्यता स्वीकार गर्दैन रे । ऐनले मेरो छाालाको श्यामवर्ण मेट्न सक्नुहुन्छ ? अछूतलाई भन्नोस् अछूत होइन, किनभने ऐनले त्यसो भनेको छ । ब्राह्मणलाई भन्नोस् ब्राह्मण होइन त्यो, किनभने विधानले जाति विभाजन मात्दैन् रे; रेबाजी, उसले हाँसेर भन्यो—कुन दिन हिन्दुस्तानका धर्मनिरपेक्षवादी-समाजवादीहरूले तपाईंलाई कानूनतः नारी मान्ने छैनन् । कस्तो बित्यास पर्नेछ, मतिर हेरेर हाँसे होइन त, नेपाली मित्र ?

नारायणनको व्यङ्ग्य किनोदपूर्ण थियो । रेबाले पुलस्क मतिर हेरी र हाँसी, हामी सबै हाँस्यौ ।

समय धेरै गइसकेको थियो ।

रेबाले भनी—मिस्टर नारायणन, तपाईं अद्भुत व्यक्ति, एकदम असाधारण ।

नारायणनले आफू बसेको कुसीलाई पछि घुमाइेर उद्दे भन्यो—रेबाजीको यस निर्णयले हामीले आफ्नो लज्ज आर्जन गर्ने भयौं नि । उद्दोस् मित्र, खान जाऊं । समय गएको पाहै भएन ।

रेबालाई बीचमा पारेर हामी डाइनिङ्ग हलतिर लाग्यौं । नारायणनले रेबातिर झुकेर भन्यो—रेबाजी, तपाईंको फैसला त मैले नबोलेर स्वीकार गरें, तर बुझिने मेरो सम्मान भयो कि त्यसले या अरू कुनै कुरो ।

रेबाले भनी—नारायणनजी, तपाईं निश्चय नै असाधारण व्यक्ति हुनुहुन्छ । यस्तो कट्टर हिन्दू मतावलम्बी पुरातनतम व्यवस्थाको घोर पक्षपाती, तर तैपनि मेराप्रति, म जस्ताका प्रति पनि तपाईंको मायालु सहिष्णुता म पाउँछु ।

नारायणनले सोध्यो—किन भन्थान्नुहुन्छ, तपाईंका प्रति म मायालु नहुं ?

.....किनभने मेरो आवाज.....शायद लाग्द, तपाईंको सदाचार सिद्धान्तसंग मेरो आचरण.... रेबाले आफ्नो बाक्य पूरा गर्न सकिन ।

नारायणनले भन्यो—ओ, तपाईंको कट्टो नामो स्मरणशक्ति, मैले तपाईंको पश्चिमी पहिरनलाई मन नपराएको अझै सम्भिराख्नुभएको रहेछ तपाईंले । स्वास्नी-मनिसलाई सौँच्चै कुरा त्यसरी बिझ्छ ? तर रेबाजी, तपाईंले मलाई बुझ्नुभएन । पश्चिमी लुगा लगाउनुभो भनेर मैले त्यसो भनेको त होइन । आचरण जस्तो कि तपाईं चर्चा गर्नुहुन्छ त्यसको पनि म धेरै महत्त्व दिन्नं । सामाजिक स्तरमा असल-खराबको केही महत्त्व होला, र त्यसैले आचरणमा सामाजिक नैतिकताको महत्त्व पनि होला । समाजभन्दा माथि उठेर हेर्ने बानी गन्यौं भने नैतिकता अप्रासङ्गिक कुरा लाग्छ । त्यसैले जोगीलाई हाम्रो धर्मले धेरै छुट दिएको छ, समाज मर्यादाको उलङ्घन जोगीहरूको बशको शक्ति सम्पन्नताको

प्रमाण हुन्छ ।

रेवाले भनी-तर म त जोगी होइन नि ।

नारायणनले भन्यो-मैले जोगीको उदाहरण दिएको किनभने... रेवाजी, सहिष्णुता जो तपाईं ममा पाउनुहुन्छ त्यो त मैले सामाजिक नैतिकतालाई असाधारण महत्त्व नदिएको मात्र हो । निस्वैगुण्यो पछि बिचरताको विधि: को निषेध: ।

उनीहरूको कुरामा म एकदम पृथक् भएको थिएँ । यद्यपि मलाई रेवाको व्यवहारका प्रति ईर्ष्या भाव शोभा दिँदैनथ्यो, अधिकार पनि त छैन मलाई ईर्ष्यालु हुने । तर एकछिन ईर्ष्याको सानो काँडा च्वास् बिझ्यो मुटुमा । रेवाले मै त आफूलाई मेरो एकलौटी पारेकी थिई । तर, हाम्रो डाइनिङ हलको ढोकामा पुगेपछि नारायणनले धामिएर रेवालाई अघि लगायो; हातको सानो सङ्केतले । त्यसपछि मलाई जान लगायो, अनि पछि आफू पस्यो । हलको एक खुड्किलो तल भद्राभद्रै उसले भन्यो-निस्वैगुण्यो भवार्जुन । ईर्ष्या एकदम अकारण रहेछ । डाइनिङ हलमा रेवा फेरि एकलै भएर मकहाँ फर्की ।

त्यस रात १ बजेतिर जहाज नेपल्स पुग्यो । हामी माथिल्लो डेकमा शून्य स्थल छोड्दै पुगेका थियौ र त्यस्तो घडीमा चन्द्रमाको ठण्डा उज्यालोमा लटिठएर स्थान र काललाई बिसिँदै गएका थियौ । मैले रेवालाई डेकबाट बोकेर लगें । बिम्बाशायमको बाहिरको त्यो सानो कुनामा । मेरो देब्रे हात उसको कृत्रिएको घुँडापछिल्लिर थियो र दाहिने कुमनिर पिठधूँमा । आफ्नो हातले मेरो गर्दन बेरेर भुलेकी थिई । मेरो मुख उसको मुखनगीचै । लाइफ बोटको तल चन्द्रमा छेलियो । मैले उसलाई बिस्तारै भुईँसा राखे । जति हृदयस्म एउटी नारी आफूलाई एकलौटी पार्न दिन्छे त्यति अन्तिम हृदयस्म पुगेर उसले मलाई त्यस रात त्यो अधिकार दिई । तल जहाज डेकमा लाग्यो-हलुको ठक्करले नेपल्सको किनारालाई जहाजले छोयो । हल्लीखल्लीका साथ मान्छे ओर्लन थाले ।

रेवाले भनी-छि: कति अबेर भएछ ।

मैले भने-नेपल्स घुम्दिनौ ?

उसले भनी-न यो जहाज त्यहाँ, न यो डेक, न यो चाँदनी ।

हामी तल्लो डेकमा आएर कुसीमा बस्यौ र डेकको हल्लीखल्लीको रमिता हेर्न थाल्यौ । दुरिष्ट डेकबाट दाहिनेपट्टिको ग्याङ्गे हुँदै सबभन्दा पछि एउटा ठूलो दल उभियो । मैला मैला लुगा लगाएका, पोका-पान्द्रो बोकेका, बूढा-बूढी, बालक-बालिका, तरुण र तरुणी । घर छाडेका गरीब यहूदीहरूको हूल । निद्राले गर्दा केटाकेटीहरूको दिउँसोको उत्साह अहिले पिएन तिनमा; साना-साना पोका र भोला लतादै उनीहरू निद्राले लटिठएर ओर्लिँदै थिए । बूढाबूढीहरू अकमकाएर यताउति हेर्ने र त्यसै चीत्कार गर्थे, केटाकेटी हराउलान् बिरानो ठाउँमा भनेर । युवकहरू पनि नौला ठाउँमा हतप्रभजस्ता भएका थिए । मैले भने-हेर रेवा, ती यहूदीहरूको हूल-इजरायल छोड्दै हिँडेका ।

रेवाले भनी-बिचरा ।

हाम्रो जहाज मार्सैयी पुग्दा हामीले भरखर लञ्च सिध्याएका थियौ । नारायणनसँगै हामी पनि डेकमा ओर्लिँथौ । उसकी पत्नी ईभान आएको थिई आफ्नो छोरासँग नारायणनलाई लिन । नारायणनले परिचय गरायो । ईभानले भनी-स्वागत छ, तपाईंहरू दुवैलाई फ्रान्सको

किन्तु, मेरो देशमा । तर विश्वास मान्नुस्, मेरो देश फ्रान्सभन्दा भारत भइसकेको छ । मलाई कति सन्तोष हुने थियो यो मुलाकात फ्रान्सको तटमा नभएर पूण्यभूमि भारतको तटमा भएको भए । नारायणनलाई थाहा छ मेरो भारतका प्रतिको श्रद्धा.....

नारायणनले भन्थे—ईभान ! उहाँहरूलाई मार्सेयी घुम्ने रहर होला ।

ईभानले भनी—साँच्चै त किन अलमल्याइराख्नु, चार-पाँच घण्टा त जहाज घामिन्छु ब्यार । एक चक्कर लगाएर आउन सक्नुहुन्छ ।

उसले टपास्कीको व्यवस्था गरिदिई ।

नारायणनले बिदा लिदै भन्थे—रेवाजी बिदा, विरबास मान्नुस् यात्रा बडो रमाइलो रह्यो । मेरा नेपाली मित्र, पछि कलिते भेट होला । पशुपतिनाथको कृपा भयो भने तीर्थयात्रामा नेपाल आउँला । बिदा ।

ईभानले भनी—म पनि आउनेछु, नारायणनसँगसँगै ।

मैले भने—तपाईं आउनुभएन नारायणनसँग भने मेरो आनन्द आधाभन्दा पनि कम्यौ हुनेछ ।

नमस्कार, नमस्कार, नमस्कार !

टपास्कीवालाले एम्सीलेटरलाई गोडाले थिच्यो । गाडी तेज गतिले भाग्न पाल्यो । रेवाले भनी—जे भने पनि नारायणन अद्भुत व्यक्ति थिए ।

मैले भने—मानिसहरूमा महामानव ।

त्यस रात डाइनिङ हलमा खान पस्दा पो लाग्यो, यात्रामा नारायणन कति ठूला मित्र भइसकेका रहेछन् हाम्रो । रेवाले भनी—टेबल कति खाली लाग्छ ।

मैले भने—एकदम शून्य ।

डाइनिङ हल पनि एकदम खाली जस्तै थियो । धेरै यात्रीहरू मार्सेयीमा उदेछन् । अब जहाज केवल इङ्गल्यान्डका बाँकी रहेका यात्रीलाई मात लिएर अगाडि बढ्दै थियो । त्यस रात माथि डेकमा धेरैबेरसम्म हाम्रो चर्चाको विषय नारायणन नै भैरह्यो ।

पर्सिपल्ट बिहानतिर जहाज जिब्राल्टर पुग्यो । हामी त्यहाँको बजार घुम्ने इच्छाले ओर्लियो, तर अचानक पानी परेकोले भागेर जहाजमा नै फर्क्यौं । त्यसपछिको यात्रामा वर्णनयोग्य केही कुरो भएन । जिब्राल्टरदेखि आकाश मेघाच्छन्न भएको टिलबरी डेकसम्म त्यस्तै रह्यो । कहिले मसिनो पानी पर्ने; कहिले त्यसै धुम्म बादल र कुइरो लाग्ने । चिसो बतास बगिरह्यो । डेकमा चहलपहन रहेन । मानिसहरू ओभरकोट लगाएर कहिले-कहिले टहरन्थे । बसेर लामो गफ गर्ने गर्दैनथे । स्विमिङ पूलमा कोही पस्दैनथे । हामी पहिलो साँफ त सधैंको जस्तो माथिल्लो डेकमा गयौं । तर चिसो हावा र पानीले हामीलाई लगत्तै फर्काइदियो । मार्सेयीमा मेरो कोठाको चिनियाँ युवक उत्रियो; त्यसैले म आफ्नो कोठाको एक मात अधिकारी थिएँ । रेवा कहिले-कहिले मेरो कोठामा आउँथी र भन्थी—बडो जाडो छ । हामी साँगुरो बिछ्छोतमा गुदुमुदु हुन्थ्यौं । रेवा भन्थी—यो त यात्रा भएन । एकदम गृहस्थी भयो ।

यात्राको रमाइलो खोज्दै हामी डेकमा पुग्थ्यौं; माथिसम्म पुग्थ्यौं; तर केही नलागेर फेरि कोठैमा फर्किन्थ्यौं । रेवा भन्थी—लामो यात्रा पनि अन्तमा गृहस्थीको स्थितिमा परिणत

हुंदो रहेछ । यो तीन दिन-यात्राका आधारी दिनहरू पत्तरी नै थियो ।

हामी टेलबरी (डफ्लपाण्ड) मा एउटा छैरो बिहान पुग्यौ । किनकिन्, चिपचिप पानी परिरहेको थियो । रेवाले भनी-मलाई सामान मिलाउन मद्दत गरौनौ ?

उसको कोठामा पञ्जाबी प्रौढा नारी आफ्नो सामान ठीक गरेर बसिसकेकी थिई । रेवाका सानातिना मालहरू बिछ्यौनामा र ड्रेसिङ टेबलमा त्यसै भुइँमा छरिएका थिए । एक-एक गरेर म टिप्दै दिन्थे । सुटकेसमा थप-थप राख्थी, पटघाउंदा पनि नपट्ट्याएर । पाठला अन्डरबियर, बेसिएर, नाइलनका मोजा, ब्लाउज, स्कर्ट आदि रेवाको शरीरको अन्तराङ्ग संसर्गले ठाउँ-ठाउँमा घनिष्ठताको मैला दागहरू भएका, शरीर र सेन्टको गन्धले बाँफिएका । म बढो स्नेह र पक्कले तिनलाई उठाउँथे । बिदाइको घडीलाई तिनीहरूले भन् गद्गो बनाउँदै गए भेरा लागि । रेवा सुटकेसबाट उठेर ड्रेसिङ टेबलबाट शृङ्गारका सामानहरू लोहर्न थाली । श्यानेल ५ को सेन्टको ग्रीसीमा बाँकी रहेको सेन्ट आफ्नो गर्दनमा खन्याई र हातमा मली । अनि छाली बोतललाई वेस्ट पेपर बास्केटमा फर्काइदिए । मैले सम्झें—मैले उपहारमा दिएको बोतल हो त्यो । अनि सम्झें, काने टोपीलाई जो मैले उसका लागि किनिदिएको थिएँ । अहिले सामान टिप्दा त्यो देखिएन ।

मैले सोधे—अरू केही हाल्नु छ रेवा ? रेवाले कोठाको चारैतिर हेरी । मैले पनि हेरे । कुनामा जहाजका मैला तौलिया र नेपकिनको घुप्रो थियो, त्यही त्यो रातो टोपीजस्तो लुगा थिचिएको देखे । मैले फेरि सोधे, तौलियाको घुप्रो देखाएर—रेवा त्यहाँ छ कि केही कुरो ?

उसले भनी—त्यहाँ सब जहाजका लुगा-फाटा छन् । यही छाड्ने ।

तल ढेकमा उसको पति लिन आएको रहेछ । हामी सिँडीबाट तल झर्दै थियौ । उसले आफ्नो दुलाहालाई देखी । हात हल्लाई । डेकबाट एउटा स्वस्थ सुन्दर अग्लो युवकले हात हल्लायो । ग्याङ्गेबाट कुद्दै दुलहानेर पुगी र एकदम उसको गर्दनमा भुन्डिएर टाँसिई । म आफ्नो सुटकेस बोक्दै उनीहरूको नजिक पुगे । उसले परिचय गराई, भनी—प्यारा यी नेपालका हुन् । यात्रामा साथै टेबल परेको थियो । धन्यवाद, उसले मलाई भनी—बिरवास मान, तिमीसँग यात्रा सुखद थियो । फेरि मतिर पिठचूँ फर्काएर दुलहासँग कुरा गर्न थाली । मलाई आफू अनावश्यक जस्तो लाग्यो त्यहाँ । रेवाले मतिर एकचोटि फेरि फर्की र सोधी—कसरी लण्डन जान्छौ ?

मैले भनै—रेलबाट ।

दुलहाले भन्यो—रेवा, तिमी माल ओरालिसके होलान् हिँड, लिन जाऊँ । अनि मसँग हात मिलाएर उसले बिदा माग्यो ।

रेवाले पनि हात मिलाएर भनी—बिदा, तिमी यात्रा आनन्दसँग बितास् ।

मैले केही बोल्न सकिनँ । रेवा गई । उसको पिठचूँतिर हेरिरहे । अल्लो कुर्कुच्चोको जुतामा उसको पिङ्गुला नाच्दै हिँड्यो । स्कर्ट फर्फर्दै गई कटिभन्दा तल झुल्यो केहीबेर, मेरो आँखाअगाडि । बायाँ-दायाँ गई डोलायमान नितम्ब टाढिँदै गयो र एकछिनमै ब्लाउज माथिको ढालिएको ताम्रको कुम र ग्रीवास्थि, र त्यसमाथिको कालो शिर पाठीहरूको भीडमा बिलाएर गयो । म एकटक लागेर बिलाएको आकाशतिर हेरिरहेँ ।

कुइरोले हो बा आँखा रसाएर हो, सारा दृश्यहरू धमिला धिए ।

पछिबाट गोल्डबर्गको बूढो आवाज आयो—नेपाली भित्र, केका लागि पर्खेको ?
मैले संयत भएर भनें—त्यस्तै हेरिरहेको धिएँ, यो जहलपहलको दृश्य ।

उसले मिसेज मैकडोनाल्डसँग मेरो परिचय गरायो । यहाँ श्रीमती मैकडोनाल्ड
हुनुहुन्छ । मेरो छोरो उहाँसँग हिस्सामा कारबार गर्ने भएको छ ।

मिसेज मैकडोनाल्डले हात मिलाई ।

छोरोले सोध्यो—तपाईं लण्डन कसरी जानुहुन्छ ? मैले भनें—रेलबाट ।

गोल्डबर्गले बिदा लिदै भन्यो—तपाईंको इजरायल याता सुखद होस् । भिसा त
लण्डनमै लिनुहोला । म एम्बेसीलाई खबर गर्नेछु । बिदा, सलाम, सलाम...।

पाँच

लण्डनले उज्यालो रूप देखाएन मेरो ऊसँगको प्रथम परिचयमा । रेल फिमफिम पानीमा हिँड्यो—अँध्यारो आकाश तलसम्म लट्केको; कुड्रो, बादल, धूँवाँ र धमिलो आकाश । पृथ्वी पनि कालो, मैलो रूख र झ्याडहरू पनि उदास, रवि—रश्मिको चुम्बनले नञ्चित । बगलको कालो सडकमा टल्किने बस्तु केवल बर्षाको पानी पियो र मोटरका पछिल्लिरका काँच । एकछिनसम्म मोटरका ताँतीले हाम्रो रेललाई उछिन्दै गयो । पछिल्लिरको ऐनाबाट नीचनीचमा मलाई लाग्यो, मोटरभित्र बसेको रेवाको गर्दन देखिरहेको छु । तीन-चारचोटि त्यस्तो लाग्यो—तामाको गीबासन्धि र त्यसमाथि झुलेको कालो कपालको गुच्छा । एकछिनपछि मोटरका ताँती पनि सिद्धिए; हाम्रो रेल बाक्लिदै गएका एकनासका घरहरू—मध्येबाट शहरभित्र पस्दै गयो । पैडिङ्गटन स्टेशन एउटा अँध्यारो गुफा थियो, जसको धर्वाँसो लाग्यो, कहिल्यै पनि पुछिएन । स्टेशनबाट अमेरिकन एक्सप्रेसलाई टेलिफोन गरेँ ।

एउटा प्रसन्न बोलीले मलाई अभिवादन गरेर भन्यो—सुप्रभात, के चाहनुहुन्छ ? मैले आफ्नो परिचय दिएँ ।

कानमा फेरि त्यही ध्वनि आयो—लण्डनमा स्वागत तपाईंको । तपाईंको कोठा अक्सफोर्ड स्ट्रीटको एउटा राम्रो होटेलमा ठीक गरिदिएको छ । होटलको नाउँ भनेपछि, भन्यो—तपाईंलाई मन पर्ला । अँ, त्यहाँ काउन्टरबाट आफ्नो पठहरू पनि बटुल्नुहोला ।

“पठ ?”

“अँ, धेरै छन्, एकबाट ।”

“स्वागत छ (You are Welcome !)”

म आएर द्याक्सीमा बसेँ । द्याक्सी हिँड्यो ।

चिट्ठी ? लक्ष्मीका हुन् सबै । लक्ष्मी, मेरी लक्ष्मी, यो बिरानो अँध्यारो मुलुकमा तिमी नै पखेर बसेकी रेछौ ।

द्याक्सीवालालाई भने—कति टाढा छ अक्सफोर्ड स्ट्रीट ?

हामी पसिसस्यौँ शहरमा; त्यही सामुन्नेको ठूलो होटल तपाईंको हो । राम्रो स्थिति छ, मार्बल आर्चवेर ।

होटलको रजिष्टरमा आफ्नो नाउँ लेखेँ; कोठाको नम्बर भएको मोटो साँचो काउन्टरबाट टिपेँ ।

“चिट्ठी ?”

“माफ गर्नुहोला । एकछिन ।”

रिशोफनिलले एकठेली चिट्ठी काठको खोपाबाट भित्र मेरो सामुन्ने काउन्टरमा धुपारिदियो; एकनासका नीलो हवाईजहाजको खाम, र एउटै हरफ । लक्ष्मी, मेरी लक्ष्मी.....

बेल ब्वायले मेरा सारा सामान कोठामा राख्न थाल्यो । मैले बिछ्छौनामा चिट्ठीहरू खन्याएँ र त्यही बसेर पढ्न थालें । लक्ष्मी, लक्ष्मी.....

बेल ब्वाय मेरो ध्यान भद्र गर्दै सलाम गर्‍यो । मैले टिप दिएँ । टिप लिएर फेरि एकचोटि सलाम गर्‍यो, र बिस्तारै ढोका उघाट्यो, मैले भनें—तात्तातो चिया पठाइदे न, केही खाने कुरा पनि ।

उसले कोठाभित्र टाउको माथ पसालेर सानो टेबलमा राखेको टेलिफोनलाई देखायो र भन्यो—तल गिललाई फोन गर्नुहोला ।

गिलमा अर्डर दिएर म फेरि बिछ्छौनामा बसेँ । मैले नेपाल छोडेको दिनदेखि लक्ष्मीले, नधिराएर प्रत्येक दिन, चिट्ठी लेखेकी रहिछ । कुनै कुनै दिन त दुइटा; कुनै पुनर्रचः भनेर अर्को खाममा लेखिएको सानो पत्र मात्र ।

प्यारा...मेरा मात...यहाँ शून्य छ । तिमीलाई पुर्‍याएर घर फर्किदा कति एकलो भएको यो घर...

अर्कोमा लेखेको—भाइ लिन आएको थियो, दिदी एकलै किन बस्नुहुन्छ भन्यो । बाले भनेको ज्वाइँ नफर्कुन्जेल उही बस्नु रे, आमा ले पनि भनेको रे, तर प्यारा, मलाई कतै जान मन लाग्दैन । माइती त भन्नु शून्य होला । यहाँ त तिमी छौ, प्रत्येक कोठामा तिम्रो स्मृति रंगमगिएको छ न्यानी, मेरा प्यारा...मेरा आफ्ना...

अर्कोमा थियो—मेरा मात.....

लक्ष्मीले यो नयाँ सम्बोधन किन थाली—‘मेरा मात...’

ढोकाका कसैले दुईचोटि ठक ठक गर्‍यो । मैले भनें—लक्ष्मी ।

वेट्रेस पत्ती एउटा ट्रे लिएर । नीलो लुगा लगाएकी, र सेतो सानो लहरे टोपी शिरमा लसाटनिर बाँधेको मुकुटजस्तो पारेर, र लेसको जालीदार एघन अगाडिपट्टि पेटमा बाँधेर झुन्ड्याएकी ।

माफ गर्नुस्—भनेर उसले टेबलमा चियाका सामान राख्न थाली ।

मैले अर्को खाम च्यातें—प्यारा...

वेट्रेसको आवाज सुनें—अरू केही चाहिन्छ ?

“धन्यवाद ।”

म फेरि चिट्ठी पढ्न थालें ।

म एकछिनमा चियाको सामान बटुल्न आउँदा भनेर उसले बिस्तारै बाहिरबाट ढोका धुनी ।

म चिट्ठी पढ्न थालें—नारीलाई कस्तो अबलम्बित पारेको ईश्वरले । लाग्छ, पुरुषको अबलम्बन नभई ऊ आफ्नो दुई गोडामा उभिन पनि सक्तिन । तर त्यो अबलम्बन नै कति बाञ्छनीय, नारी जीवनको आधार नै पुरुष भएर होला । हामी त रिसिँदा रहेछौ,

प्यारा, पुरुषबाट भरिएनौं भनें.....

अर्को चिट्ठी खोलें—मेरा प्यारा, मेरा एकलोटी प्यारा, म कति बिसिँइरहेछु । भन्यें—कति निर्मोही छाडेर जाने । तर एकली त छैन म । तिमीले आफ्नो सानो प्यारो अंश मभित्रै छोडेर गएका छौ नि, त्यसैले त भनेको कति बिचारवान् छौ तिमी, कस्तो पछिसम्मको बिचार पुन्याएर मेरो व्यवस्था गरिदिएका तिमीले, मेरा ईश्वर, मेरा परमेस्वर ।

मैले मनमनै पुकारें—हे ईश्वर ।

बेट्रेसले एकचोटि ढोकाबाट चियाई, र फेरि बिस्तारै ढोका लगाइदी ।

कुनै कुनै चिट्ठी त विनोदले भरिएको, सुन्दछु, युरोपका रमणीहरू राम्रा हुन्छन् रे, बिस्वट्ट सिपालु, अर्काका दुलहालाई खोस्छन् रे । म बिहबल भएर पखिबसेकी छु; न म त्यति राम्री छु, न सिपालु नै.....

कुनैभा गम्भीर व्यग्रताले लेखिएको थियो— तिम्नो स्वास्थ्यको मलाई बढो चिन्ता लागिरहेछ । राम्रो उपचार गराउनु । जति खर्च परे पनि खर्चको चिन्ता नगर्नु, म मिलाउँला; तिम्नो सबभन्दा राम्रो ओखती हुनुपर्छ ।

एउटा चिट्ठी त एक लाइनको मात्र—पुनरुच, आज, चाँडै आज ।

एउटामा लेखेको—पुनरुच, चिट्ठी लेखेर हुलाकमा हालिसकेपछि सम्भिएर फेरि लेख्न बसें । तिमीलाई राति सपनामा देखें—चाँडै आज, चाँडै निको भएर ।

बेट्रेसले फेरि ढोकाबाट मुन्टो पसाई ।

मैले भनें—सरी ! मैले खान बिसिँछु । चिमो भयो होला, लैजा ।

उसले टेबलका सामान उठाउँदै भनी—फेरि तातातो ल्याऊं ?

“भो, रहन देऊ, धन्यवाद ।”

पछि पछिका चिट्ठीमा उलाहना दिए—तिम्नो केही खबर आएन । जहाजबाट पठाउँछु भनेको किन नलेखेको..... ?

अर्कामा—आज पनि त्यसै गयो; तिम्नो चिट्ठी पखिँदा.....पखिँदा..... ।

आज पनि आएन.....

के भो तिमीलाई...किन चिट्ठी लेख्दैनौ ?

म आत्मभर्त्सनाले भरिएँ । नेपाल छोडेको आज १७ दिन भएछ । बम्बईबाट उसलाई मैले एउटा चिट्ठी पठाएको थिएँ । अनि एक-एक गरेर चिट्ठी पठाउने मौका छाड्दै गएँ—एडेन, पोर्टसैद, नेपल्स, मार्सेयी, जिबाल्टर ।

लण्डनको एउटा होटलको चिसो कोठामा बिहबल भएर म बार-बार लक्ष्मीका चिट्ठी दोहर्‍याई-तेहर्‍याई पढिरहन थालें । बाहिर नशामिने मसिनो वर्षाले सन्ने थोक ढाकिदिएको थियो । त्यस दिनभरि म कतै निस्किएँ । अंधारो साँझ ड्वाप्प छोप्दै आयो । बत्ती बालें र चिट्ठी लेख्न बसें ।

प्यारी लक्ष्मी,

लण्डन पुगें । अंधारो लण्डन, चिसो । कतै केही न्यानो पाएँ भने केवल तिम्नो चिट्ठीहरू जो मलाई यहाँ पखें बसिरहेका थिए । तिनले मलाई दोषी तुल्याए । माफ गर, मेरी लक्ष्मी, भन्न मन छैन, किनभने त्यस्तो पाचनाको खाँचो रहन दिएकी छैनौ । प्रत्येक

चिट्ठीमा माफी दिदै आएकी छी । प्रत्येक नयाँ दिन तिमीले मायाले भरिएको एउटा नयाँ चिट्ठी लेख्छौ, हिजोको मेरो गल्तीलाई माफ गर्दै... जहाजमा फुरसत थिएन कसरी भन्ने । ११ दिनसम्मको त्यो सानो घलोमा के काम थियो र, म एडेनबाट चिट्ठी पठाउन सक्थेँ—केबुल पठाउँता भन्ने लागेको थियो, पोर्टसेडबाट सक्थेँ, नेपल्समा त उठिन, मार्सेयीबाट सक्थेँ...।

जहाजमा साथीहरू भएका थिए । रमाइलै थियो, त्यस्तो रमाइलो कसरी भन्ने जसमा तिमीलाई पत्र लेख्न पनि बिसियोस् । नारायणन थिए प्रकाण्ड बिद्वान्, उच्चकोटिका साहित्यिक, हिन्दू विचारले ओतप्रोत । उनबाट धेरै कुरा जान्ने—हिन्दू दर्शनका मैले; उनको उपन्यास पनि प्रकाशित हुँदैछ फ्रेंच भाषामा । उनकी पत्नी र छोरारसँग भेट भएको थियो, मार्सेयीमा । गोलडबर्ग र उनको छोरो याकूब, यहूदी समृद्ध व्यापारी थिए । ठूलो कारबार भएका, बानु इजरायलको स्थापनामा बढी सक्रिय रहेछन्, अन्तर्राष्ट्रिय यहूदी संस्थाका उच्च सदस्य । मिसेज मैकडोनल्ड बूढी बिधुवा र ठूलो सम्पत्तिकी मालिबनी । ऊ र छोरो गोलडबर्गको व्यापारी सम्झौता पनि भयो जहाजमा र एक हल गरीब यहूदीहरू पनि थिए, हिन्दुस्तानबाट इजरायल जान भनी हिँडेका । मायालाग्दा केटाकेटीहरू । नेपल्समा उनीहरू ओर्ले जहाजबाट । एक सयजति थिए यहूदी, त्यस ढप्फामा र एउटी रेबा पनि थो ।

लण्डन ओधारा ठाउँ रहेछ । यहाँ आकाश छैन, सूर्य पनि छैन । आकाशको ठाउँमा धूँको बादल । शून्य ठाउँ रहेछ लण्डन । जेसुकै पनि चिसो—कोठा चिसो, लुगा चिसो र सुत्ने बिछौना पनि । म तिमीलाई सम्झिरहन्छु, न्यानो भनेको तिमी सम्झना मात्र । साथै तिम्रो, मेरी प्यारी लक्ष्मी ।

पुनरथ, भोलि डाक्टरकहाँ जान्छु ।

चिट्ठीलाई छाममा भर्ने, र गुँद लगाएर टेबलमा राख्ने । मन केही हलुको भयो । तल रेसुराबाट भोजन भगाएँ । खाई तिध्दाएपछि डायरीमा नोट गरे ।

प्रेम.....

अगाडि के लेख्ने कुरा आएन । अर्को लाइनमा लेख्ने—पुरुषलाई मैथुनिक एकनिष्ठता स्वाभाविक छैन, नारीलाई त्यो सहज स्वाभाविक छ स्यार ।

रेबालाई इवास्त सम्झे । माथिको बाइबललाई काटे र लेख्ने—मलाई मैथुनिक एकनिष्ठता स्वाभाविक छैन स्यार जस्तो कि लक्ष्मीलाई छ । सतत सचेष्ट रहिने भने पग पगमा मेरा स्वभावले मलाई तल खिचिहाल्छ । यति लेखिसकेपछि त्यसै मन हलुको भयो । लुगा फाकले, र बिछौनामा आएर लेटें । काठमाण्डूकी लक्ष्मीलाई सम्झिदासम्झिदै निद्राले छोप्यो । आफूमाथि कम्बल तानेर निदाएँ ।

भोलिपल्टदेखि मलाई जुन कामले लक्ष्मीले यहाँसम्म पठाएकी थिई अर्थात् मेरो औषधि गर्न, त्यसैमा व्यस्त भएँ । डाक्टरले हेरे । एउटा क्लिनिकमा भर्ना भएँ जहाँ तीन हप्ता मैले उपचारमा रहनुपर्थ्यो । लक्ष्मीको चिट्ठी पाइरहन्थेँ, म पनि अस्पतालबाट उसलाई बराबर खबर पठाइरहन्थेँ । त्यहाँबाट निस्केको दिन उसलाई तार पठाएर सूचना दिएँ—मेरो उपचार खूब सन्तोषपूर्ण भयो । डाक्टर दुःख छन् । एक सातापछि इज्रयालबाट आइछु ।

एक सातापछि फेरि परीक्षा गर्नु भनेकोले लण्डन र छेउछाउका शहर र दर्शनीय ठाउँ हेरेर बिताएँ । स्टार्टफोर्डबाट लक्ष्मीलाई एउटा चिट्ठी लेखें—इङ्गल्याण्डको आखिरी रात शेक्सपियरको शहर—भन्त त उनीहरू गाउँ भन्छन्—त्यसैमा बिताइरहेको छु । शेक्सपियरको परम्परा र उपाख्यानलाई जीवित राख्न हर प्रयत्न भएको छ यहाँ । उनको घर शहरभित्रै तरकारीन अवस्थामै, उनको प्रेससीको फुसको छानो भएको ग्रामीण घर, उनको कब्र जसको शिलाखण्डमा उनैको कठोर, आदेश खुँदिएको छ—मलाई शान्तिसँग रहन देऊ, यहाँ । राति उनको एउटा नाटक पनि हेरे । हालै तयार भएको स्मारक हलमा रातो, सादा तर भव्य इमारत जो एभन नदीको शान्त पानीमा प्रतिबिम्बित हुन्छ । खेल त त्यही पुरानो जसलाई हामी शेक्सपियरको मुटु मितनान्त नाटकमा गन्थ्यौ । बेनिसको व्यापारी (Merchant of Venice) सम्झना छ, लक्ष्मी, काठमाण्डूमा हेरेको त्यो नाटक शौकियाहरूको समाज (Society of amateur) ले स्टेज गरेको । खूब हाँसेका थियौ, रमाइलो लागेको थियो । यहाँ त ठीक उल्टो असर पर्यो मलाई । शायद साइलकको पाटो गर्ने कलाकारको अद्भुत अभिनयले होला तमाम खेलमा साइलकको व्यक्तित्व छाएको थियो, बूढो व्यापारी, खुकुलो हवाडला परेको चोंगा लगाएको, लामा कपाल, सुरिला सेता दाढी छातीका उपर हल्लिने । त्यसका अगाडि एन्टोनियो त्यो कहिले पनि साधारणताबाट उठ्न सकेन, शेक्सपियरले त्यसलाई कुनै मौका नै दिएको छैन आफ्नो किताबमा । बेसोनियो केही उदास भाउ लाउन खोज्ने व्यक्तित्वको सङ्ग्रह गर्न नसकेको र पोर्शिया ? वकीलका पोशाकमा गमक परेकी, गाउँकी ठिठ्ठीजस्तो जसका पछि गाउँले पुबक लाग्छन् र त्यस ज्ञानले त्यो मख्ख पर्छ । साइलक भने—एकचोटि, उसका जातिका उपर गरेको तिरस्कार, लान्छना र मखौलको स्मृतिमा प्रतिशोधका तृप्त भावनाले रनिकएको, स्टेज र हलभरि आशङ्क र ठास फैलाउँदै माग राख्छ, मेरो दाबी दुई पाउ गासुको छ र अर्कोचोटि जब ऊ पराजित भएर श्री-सम्पत्तिबाट अपहृत भएर जान्छ उसको भुकेको शिर र कुपिएको पिठपूर र उसको कालो चोंगाको दानवी छायाले सारा स्टेजलाई व्याप्त गर्छ । एन्टोनियो, बेसोनियो र पोर्शिया पनि, लिलिपुटजस्ता डेड फुटे लाग्छन् । लाग्छ लक्ष्मी, साइलक बनेको कोही यहूदी अभिनेता नै थियो होला । साइलकको मार्मिक र्दलाई आत्मसात् गर्न सक्ने, साइलक इतिहास भएको थियो स्टेजमा...

भोलिपल्ट बिहानै रेलबाट लण्डन फर्केँ । स्टेशनबाट सोफे डाक्टर कहाँ गएँ । सानो परीक्षा गरेर उसले बधाई दिँदै भन्यो—उपचारको प्रतिक्रिया आशातीत भयो । अब निर्धनक स्वदेश फर्किनेस् र बीचबीचमा कलकत्तामा जचाउने गर्नुहोला—छ महिना या नौ महिना जस्तोमा एकचोटि ।

पिठपूरमा हात राखेर फेरि भन्यो—मलाई बढो प्रसन्नता छ ।

मैले भने—म हृदयदेखि तपाईंलाई धन्यवाद दिन्छु ।

होटलमा आएर काउन्टरमा क्लर्कलाई होटल बिल ठीक पार्न भने र कोठामा आएर सामान मिलाएँ । त्यहीँबाट अमेरिकन एक्सप्रेसलाई टेलिफोन गरेर अस्थायी बुकिङलाई निधो गरे । लक्ष्मीलाई तार लेखें—तत्काल इङ्गल्याण्ड छाड्दैछु ।

डाक्टरसँग बिदा भएको चार घण्टाभित्रै मेरो हवाईजहाज नर्थ सीको नीलो

पानीका उपर पछँटा फैलाउँदै उड्यो ।

राति सधैको जस्तो लक्ष्मीलाई बिट्ठी लेख्न बसे—...प्यारी लक्ष्मी, मेरो बिट्ठी पाइरहेकी होली । यो स्कटहोमबाट लेख्दैछु । लण्डनभन्दा पनि ठण्डा रहेछ यो ठाउँ तर उज्यालो; जताततै नीलो पानी नदीको, झीलको र समुद्रको, हरिया जङ्गल साना-साना रूखका र आकाश स्वच्छ । शायद, मेरो रोग निको भएर होला यस्तो उज्यालो लागेको यहाँ । मनको ब्याले पनि छाड्यो होला । एघार दिनको जहाजको यात्रा, त्यसै पिच्चो रहेछ, त्यसपछि लगत्तै तीन हप्ताको अस्पतालको बास । आज, लाग्छ, बल्ल हलुको भएको छु । रोग-व्याधि लण्डनमै छाडें र अब फर्कदैछु तिमीतिर मुख गरेर—निरोग भएर, चोखो भएर । व्याधि शरीरको होस् चाहे मनको—बिटुलिएको स्थिति होइन र । भन्नु मनको व्याधि त..... ।

म बसेको घर होटल होइन, पैसा तिर्नपर्छ भनेर के भो एउटी फरासिली बुढियाले अतिथिशालामा आफ्नो सानो घरलाई परिवर्तित पारिदिएको । अन्तर्राष्ट्रिय विश्रान्ति गृह जस्तो—विशेष गरेर पूर्वका विभिन्न देशका केही विद्यार्थीहरू पनि यहाँ बस्दा रहेछन्, पढ्न आएका या कुनै विशेष शोधका लागि । बूढी उज्याली फूर्तिनी र बढी मायालु छे । बसेर आफ्नै आँखाको अगाडि खुबाउँछे । भन्छे, परदेशमा छौ बरा । मैले यस्तै थकाल्नी बुढियाको भट्टीमा धेरैचोटि बस्ने मौका पाएको छु । पाहा छ ? तिनीहरू पनि मायालु हुन्छन् । स्वीडेनकी बुढियालाई देखेर तिनीहरूलाई सम्भे । म उसलाई दिनभरि आमा भन्न लागे, त्यस्तो आत्मीयताले छोपिदिई मलाई... । परदेशमा भएर होला, म जहिले पनि बाहिर निस्कदा ऊ कोठाबाट भन्थी—मफलर, ठूलो कोट लिन नबिर्सिन्, यहाँको मौसम बडो विश्वासघाती छ; जहिले टहटह घाम छ भन्दैमा एकछिनपछि पनि त्यस्तै रहला नभन्थान्नु ।

म दिनभरि शहर घुमै । तिमी भएको भए कति रमाइलो मान्ने थियौ । घामको न्यानो र उज्यालोलाई खेर नजाबस् भनेर झीलका किनारा-किनारामा घाम तापेर लाम लागेर बसेका राता जीउ । बिछट्ट गोरा छन् आइमाईहरू यहाँका, सुनौले केश भएका, अल्गा-अल्गा । यहाँको ट्रिल (trill) उत्सव उद्यानबाट तल शहरलाई हेर्दा मन कहिल्यै पनि नअघाउने । तिमीलाई सम्झिरहेँ, पिठपूँपट्टि नाचको बाद्य सङ्गीत बजिरहयो र त्यसमा असङ्ख्य पैतालाहरू खुला मैदानको नाट्यमञ्चमा घघिरहेका । उन्मुक्त बातावरण—चिन्तारहित नर-नारीहरू । म चिन्ताले थिचिएकाले ग्रामीण नाचपट्टि पिठपूँ फर्काएर तलको शहरको दृश्यलाई हेरिरहेको थिइनँ । तिमीलाई सम्झेर विरह-कातर भएर टोलाइरहेको थिएँ ।

राती खाने टेबलमा अधिकारको आसनमा बसेर बुढिया आमासँग सँगैले खाएको हेरिरही । जापानी विद्यार्थी, जो नबोलेर खाइरहेको थियो, त्यसलाई सम्बोधन गरेर भनी—तिम्रो देशको जस्तो स्वादिलो काँचो माछा, जो तिमी आमा तिमीलाई दिंदीहुन्, त्यो त म यहाँ दिन सकिदैनँ तिमीलाई, तर यहाँको गुलियो माछा नौनीमा माउ तारेको त दिन सक्छु । ल एउटा अरू लेऊ ।

जापानी ठिटो भन्छ— खाइसकें एउटा, आमा, भयो ।

ऊ मान्दैन; जापानीको प्लेटमा एउटा टुक्रा हालिदिन्छे । र मलाई भन्छे—तिमीलाई

के चाहियो ?

म भन्जु- त्यो अमिलो-अमिलो ससेज..... ।

"हो नानी, यस्तो स्वादिलो ससेज र चटनी म जस्तो अरू कसले बनाउन सक्छ ।"

लक्ष्मी एकदम घरेको बातावरण धियो टेक्नमा । कुराकारी पनि त्यस्तै अष्टपारो नमानेर- खुला हृदयसंग उठेका कुराकानीहरू । उसको छोरो र मेरै जमेरकी छोरी पनि । तिनीहरू पनि टेबलमा संगसंगै थिए । छोरी सोध्छे मलाई-तिम्रो मुलुक पनि खूब ठण्डा होला हिमालयको देश भएकोले; भन्छे-म पनि एकचोटि हिमाल चढ्न आउँछु ।

मैले भनें-आऊ । र हामीकही बस्नू ।

अनि तिम्रो कुरा पनि चल्न्यो, लक्ष्मी । राम्रो होली ? मैले भनें-अँ । भरखरै बिहा भएको ? कति सन्तान छन् ? आमाले सोधी । त्यसपछि लक्ष्मी, बिहाका अनौठा कुराहरू चले । जापानीले भन्यो-हामीकहाँ आमा-बाबुले बिहा गरिदिन्छन् । आजकाल भने आफै पनि केटाकेटीहरू रोजारोज गर्छन्, तर त्यसलाई सभ्य चालामा गनिएको छैन ।

छोरीले भनी- आमाले रोजेको केटोसँग त म एक रात पनि बिताउन सक्ने छैन ।

आमाले हाँसेर भनी- कसरी जान्दछेसु, कस्तो केटो रोजुंला तेरा लागि मैले पाएँ भने-रोज्ने ।

"अँ आमाको हथि कस्तो छ मलाई थाहा छैन र पुरुषको चयनमा ।"

सबै हाँसे । आमाले हाँसेर भनी-हेर बूढी आमालाई कस्तो भन्न सकेकी ।

त्यसपछि कुरा चल्न्यो, बैवाहिक विश्वास-निष्ठाको ।

छोरीले भने मतिर फर्केर-याहा छ, यहाँ कोही पनि बैवाहिक सम्बन्धले त्यसरी बाँधिएको हुन्न । सातौं आज्ञा (7th commandment) को पालन अधिकांश परिवारमा हुँदैन ।

मतिर हेरेर आमाले भनी- भो भो, गेटा अब फेरि आफ्नो कुरा नफलाक्न थाल् ।

मैले बाल्ल परेर सोधें- सातौं..... ?

आमाले भनी-होइन ब्यार, यो त केवल टुरिष्टहरूलाई आकर्षित गर्न त्यस्तै फैलाएको कुरा हो । गेटा के के तर्काहिंदो कुरा फलास्छे ।

छोरीले भनी- तथ्याङ्कबाट प्रमाणित छ, दुनियाभरिमा सबभन्दा बेसी विवाहातिरिक्त सम्बन्ध स्वीडेनका निवासीहरू राख्छन् ।

छोरोले- समाज-वैज्ञानिक तर्क दियो-त्यसको कारण मलाई लाग्छ, हाग्नो समुद्धि हो । समुद्धिले शापद बैवाहिक सम्बन्ध शिथिल पार्छु ब्यार । कमसेकम त्यसको आर्थिक कारण लोप हुन्छ ।

मैले सोधें- प्रेम नि ?

छोरीले भनी-प्रेमको विवाहसँग के सम्बन्ध ?

जापानीले भन्यो- तपाईंहरूको जस्तो प्रेम भन्ने कुरा हामी बुझ्दैनौ । के हो त्यो ? हाग्नो लागि त्यो दुई तत्त्वको कुरो हो- यौन र कर्तव्य । नारीका केही कर्तव्य छन् पुरुषका

प्रति । पुरुषका त्यस्तै नारीप्रति-नारीले घर राम्रो राख्नुपर्छ, दुलहाको सेवा-टहल गर्नुपर्छ; उसको धाकेकै शरीरलाई आराम र उसको इच्छानुसार होइदिनुपर्छ । पुरुषले आफ्नो सामाजिक स्थितिअनुसार भरण-पोषण गर्नुपर्छ र पत्नीको मर्यादाको आसनमा स्थापित गर्नुपर्छ । अनि त्यसपछि आयो आदान-प्रदान यौनको । बस पुगिहाल्यो । उसले बडो सरलतासँग सोध्यो- प्रेम भनेको यौन हो ? सँगसँगै सुतेको ? कि त्यो कर्तव्य हो ? प्रेम गरेको भनेको कर्तव्य सम्पादन हो ?

चुलबुले छोरीले पनि यसको सोझो उत्तर दिन सकिन । उसले भनी-आफ्नो तर्कको समानान्तर रेखा बिछाएर ।

त्यसको म के जबाब दिनेँ, प्यारी, त्यसो त प्रश्न पनि मलाई नै सोधिएको छिएन । प्रश्नका रूपमा जापानी निर्णय थियो । के हो प्रेम प्यारी लक्ष्मी ! तिमीले एकचोटि भनेकी थियौ- प्रेम ? त्यो त तिमी हो ? मैले भनेको थिएँ-यो त उत्तर भएन । यौन हो त्यो ? तिमीले भनेकी थियौ-हो, र अरू त्यसमा एउटा अर्को कुरो थप पनि छ ।

मैले सोधेको थिएँ- कर्तव्य ?-हो त्यो पनि, तिमीले भनेकी थियौ-र अरू त्यसमा पनि एउटा अर्को थप...म जति कुरा थप्नेँ, तिमी भन् अर्को कुरा थप पनि छ भन्दै जान्थ्यौ ।

छोरी भन्छ- समृद्धिले वैवाहिक सम्बन्ध खुकुलो पार्छ रे । भन्थ्यो-१९० बर्षदेखि हामी कुनै लडाईँमा परेनौँ-युरोपभरिमा सबभन्दा धनी भइरहेछौँ । समस्या-सामाजिक दृष्टिबाट तिनीहरूका मुख्य कारण आर्थिक या सामरिक हुन्छन् । समस्या नभएपछि आपस्तको सुरक्षाको सम्बन्ध-विवाह जो सबभन्दा मुख्य-सम्बन्ध हो सुरक्षाको-यसको त्यठो खाँचो रहँदैन ।

जापानीले सानो व्यवहारमा भन्थो- त्यसैले होला, तिमीहरूका आत्महत्या र रक्सीवाजीको घटना पनि सबभन्दा बेसी हुन्छन् ।

छोरीले च्वाट् भनी- जापानीहरू र हामीमा यो दुई कुराका लागि होड परेको जस्तो छ, कसले जित्ने हो ।

मैले तिमीलाई सम्झिरहेँ फलफली । तिमीले भन्ने गरेका कुराहरू; तिमी भन्थ्यौ- प्रेम र निष्ठा त नारीत्वभाब हो, विवाह त प्रथम परिचय हो सम्बन्धलाई जोर्ने क्रिया, त्यसपछि स्वतन्त्र-आफ्नो स्वभावले प्रेम र निष्ठामा, विश्वासमा नारी बाँधिदै जान्छे पतिसँग । दुलहा-दुलहीको सम्बन्ध करको सम्बन्ध होइन ।

ठीक यही कुरो त यहाँकी त्यो छोरीले पनि भनेकी थिई-विवाह भनेको करको सम्बन्ध त होइन ।

तर कति भिन्न निष्कर्ष । तिमी भन्थ्यौ- कर नभएर स्थापित भएको सम्बन्धलाई कर नपरीकन कसले तोड्छ । र ऊ भन्थी- करको सम्बन्ध नभएकोले बाँधिएर बस्ने के कर छ ?

जे होस्, लक्ष्मी रमाइलो छ । सबभन्दा रमाइलो त बूढी आमाले पारेकी छन्; आफ्नो अकृतिम स्नेह दिएर; उज्यालो राखेकी छन् आफ्नो घरलाई । तिमीले त्यस्तै सासू पाएकी भए कति सम्झ पर्ने थियौ र म त शायद तिम्रो हृदयमा दोस्रो स्थान निन पुग्थे । खाना सिध्याएपछि उनले भनिन्, मतिर फर्केर- तिमी याम्यौ होला ल हिंड कोठा देखाइदिजं

तिम्रो । अनि अरूलाई सम्बोधन गरेर भनिन्— म सबभन्दा कान्छो अतिथिलाई लिएर हिडें, तिमीहरू त घरपट्टी भइसकेका छौ । अरूहरू टेबलमै थिए । हामी बाहिर आऔ ।

बाहिर आएपछि फेरि बूढीले भनिन्— छोरीको बुलबुले फतफताइमा ध्यान नदिनू । पूर्वका मानिसलाई यस्तो कुरो मन पर्दैन भनेर कति भन्यो—मान्दिन । तर यहाँका आजकालका केटाकेटीहरूलाई कसैले बशमा राख्न सक्दैन, भन्नु स्वीडेनका केटाकेटीहरूलाई..... । तिनीहरूलाई केही भन्यो भने उल्टै असर पर्छ । आमा भन्दै गइन्—

उनले रिसाएको स्वरमा भनिराखेकी थिइन्—बह छोराका प्रति पुलपुल्याउने, माया जाहेर गर्ने स्वर थियो उनको ।

हामी कोठाभित्र पसिसकेका थियौ । मैले भनें— मलाई त तपाईंकी छोरीको कुराले रमाइलो लाग्यो । कस्तो उन्मुक्त र निश्छल ।

आमाले बिछ्छपौनाबाट बाक्लो सिल्कको बेडकभर फिकेर पटघाउदै भनिन्— तिमी बडा सुशील छौ, मलाई थाहा छ, र वित्त दुखाउन खोज्दैनौ मेरो; तर के मलाई पूर्वीय अतिथिहरूको विचार थाहा छैन र ? उनीहरू पातिव्रत्यमा सबभन्दा ठूलो महत्त्व दिन्छन् । हिन्दू पत्नीलाई मरेको पतिसँग पोलिन मन लाग्थ्यो रे ।

पटघाएको बद्दर सोफाको हातमा राखिन् र उनी तक्रिया मिलाउन थालिन्— लाग्छ, ग्रेटा त्यही कुरा बुझेर भन्नु जिस्क्याउन त्यस्ता कुरा गर्छ । नानी तिमीलाई यो तक्रिया सानो त हुँदैन ?

मैले भनें—हुँदैन आमा ।

उनले भनिन्— केही वर्षपहिले तिम्रै मुलुकबाट—तिमी पनि हिन्दू होइनौ ? एउटा कालो उज्यालो हिन्दू आएको थियो । मलाई सम्झना छ, किनभने उसकी बढी राम्री दुलही थिई फ्रेन्च । अनि आफ्नो पेटको केही अगाडि हात लगाएर उनले भनिन्— भारी जीउ थियो । अरूको आँखाले नदेखोस्, मेरो बूढो आँखालाई कसैले धोकामा राख्न सक्छ र ।

छोरीले यस्तै खाँदाखादै भनेकी थिई— तपाईंहरू फ्रान्सबाट हनीमुनमा आउनुभएको हो ?

हिन्दूले भन्यो—बैनी हामीहरूकहाँ हनीमुन हुँदैन । जसरी तिमीहरूकहाँ बिहा हुनेबित्तिकै छुट्ट भएर विदेश नै पर्ने । तर हाम्रो बिहा भएपछि पहिलो काम हुन्छ, दुलहीले आफ्नी सासूको गोहामा ढोग्ने र उनको छायामुनि आफूलाई सुम्पिदिने ।

त्यसका कुरा बडा चाखलाग्दा थिए । तर छोरी बारबार उसलाई जिस्क्याउँथी ।

उनले बिछ्छपौना तनक्क पारेर तानिदिइन् र दुइटा मोटा-मोटा काला कम्बल त्यसमाथि राख्दै भनिन्— भन्थ्यो, विवाहमा वासना रहँदैन रे ।

उसकी दुलही पनि त्यही कुरा भन्थी—वासना भयो भने—उसले ग्रेटालाई भन्यो—प्रेमलाई उम्काउँछौ बैनी ।

ग्रेटाले भनी— प्रेममा वासना भएन भने तिमी पनि धेरै कुरा उम्केको थाहा पाउँदैनौ, प्यारा हिन्दू ।

यति ओझ्नेले त पुग्ला ! खान्जुपन्यो भने—बिछ्छपौनातलबाट एउटा पातलो छोटो

सिरक फिकेर बिछपौनाको गोडापट्टिको काठको डण्डीमा राख्दै उनले भनिन्-यसलाई खान्छु ।

मैले सोधें- आमा, त्यो हिन्दू कस्तो थियो र उसकी दुलही कस्ती ?

दुइटै औला टाँसेर उसले भनिन्-बडा राम्रा जोडा । धूब मिलेका । उनीहरूका प्रत्येक बाक्ल्य घतलाग्दा । भन्थ्यो, दुलहा-आफूलाई नभनेर अर्थात् आसक्त नभएर-गरेका काम कहिल्यै खेर जाँदैन । मैले सोधें-छोरा, तिमी ठूला विद्वान् रहेछौ ।

उसले भन्थ्यो- यो मैले हाम्रा पहिलेका ज्ञानीहरूले भनेको कुरा दोहराएको मात्र, आमा । म ज्ञानी होइन ।

उसले एउटा किताब पनि छाडेर गयो, सम्भ्रान्तताका लागि भनेर । गीता रे उसको ठूलो देउताले गाएको-नडाइको मुखमा । जर्मन अनुवाद छ, हेर्छौ ?

मैले भनें-भो, जर्मन भाषा मलाई आउँदैन ।

“हीटर चाहिए त्यो स्वीच । आजकाल त हीटर चाहिने जाडो छैन । ल अब म जान्छु, राम्ररी सुत्नु । छोरीको बेसोहमते कुराले तिम्मा आचारसम्बन्धी भावनामा आघात पुग्यो होला । पर्छ पनि, चार महिनाअघि एउटा उत्तेजितको डाक्टर आएको थियो, कुनै कुनै सम्मेलनमा भाग लिन । ऊ भन्थ्यो-हाम्रो मुलुकमा स्वास्तीमानिसहरू बडा सदाचारी हुन्छन् । हाम्रो बिहे स्वर्गमा नै भइसकेको हुन्छ, पृथ्वीमा त लोकाचार मात्र गरेको, त्यसो हुनाले अभिच्छिन्न हुन्छ हाम्रो वैवाहिक सम्बन्ध । सती प्रथाको मूल आधार यही भावना त हो नि ।”

छोरीले सोधी-“सतीको पुरुषवाची शब्द के छ तिम्हो शास्त्रमा ?”

“ग्रेटाका त्यस्ता कुरा अतिथिलाई के मन पर्न सक्छ ? उसले मन पराएन । सबै त्यो कालो हिन्दूजस्ता त हुँदैनन् । डाक्टरले भन्थ्यो- मिस ग्रेटा, स्त्रीको सतीत्वको विचार पछि ठूलो जीव विज्ञानसम्बन्धी (Biological) नियम पनि छ ।”

ग्रेटाले सोधी-“के बायोलोजिकल नियमबाट पुरुष मुक्त छन् ?” मैले रिसाएर भनें-चूप लाग ग्रेटा, त बिर्सिरहेकी छन् कोसँग कुरा गरिरहेकी छु भन्ने । डाक्टर हुन् यिनी । वैज्ञानिक (Scientist) ।

मैले भनें-आमा बिश्वास मान्नुोस्-म कट्टर हिन्दू छैन । ग्रेटाका कुरा बडा रमाइला लागे मलाई ।

“ल सुत है ।”

मैले भनें- घरमा एउटा चिट्ठी लेखेर सुत्छु, आमा ।

अनि उसले मलाई राइटिङ टेबल देखाएर भनी- खाम र कागज त्यसको घरामा छ । ल, रातिका लागि बिदा है नानी । अँ, बाहिर कोरिडोरको टेबलमा एउटा रजिस्टर छ, त्यसमा नाउँ दर्ता गर्न बिर्सिँनू । यहाँ यस्तै नियम छ र मलाई पनि अतिथिहरूको सम्भ्रान्त-चिन्त रहन्छ । भोलि गरे पनि हुन्छ । हतार छैन । ल म गएँ ।

मैले भनें-गुड नाइट ।

प्यारी, त्यस्तै प्यारी घरपट्टी थिइन् ।

लेख्दालेख्दै चिट्ठी लामो भए छ । रातिको २ बज्न थाल्यो । तिम्हो सपनामा

मेरो म्बाई पुगोस् प्यारी लक्ष्मी..... ।

चिट्ठी छाममा बन्द गरे र टेबलमा राखे । अनि लुगा फुकालेर सुत्ने लुगा फेरे । ड्रेसिङ गाउन लगाएर बाहिर बाथरूममा जान भनी आएँ । त्यही बाथरूमको बगलमै कोरिडोरको कुनामा एउटा होचो सानो टेबलमाथि मोटो रजिस्टर थियो; र एउटा कलम बसीदानमा चोपिएको । मैले गएर आफ्नो नाउँ लेखें; पेशाको गाउँ छाली छाडें; याटाको उद्देश्यमा, शौकिन भ्रमण भनी लेखें । ठेगाना नेपालको दिएँ । त्यसपछि कौतूहलले त्यसै पछिल्लिरका एउटा-एउटा पाना उल्टाउन थाले । फाटफुट हिन्दुस्तानी नाउँ लेखिया थिए । नेपालका कसैको नाउँ पाइनँ । एक पेजमा श्री नारायणन सपत्नीक; अत्याथी बास-पेरिश, मूल ठेगाना-मद्रास; भारत भन्ने लेखिएको थियो । उनको पेशा-लेखक भन्नाले हाम्रै जहाजका मिठ नारायणन भन्ने लाग्यो । यता नजिकैको पानामा-डा. एस. एन. देशाईको नाउँ थियो । ठेगाना-गुजरात, भारत । एकचोटि मलाई लाग्यो, रेवाको दुलहा त होइन ? एउटा थियो-एम. एन. बनर्जी । त्यस्तै एक-दुई अरू ।

म निदाउँदा दुई हानेको धेरैबेर भइसकेको थियो ।

मेरो याता केही दिनसम्म त राप्ति रह्यो, रमाइलो, सधैं आफ्नो होटलको कोठामा आएर राति लक्ष्मीलाई चिट्ठी लेख्थे, लामा-लामा । कुन-कुन सुन्दर स्थललाई देखेर आफ्नो जेबी डायरीमा नोट गर्थे-पछि भौका पाएर लक्ष्मीसँग आउन पाइयो भने यो ठाउँमा पनि आउँला ।

तर पछि-पछि जब म युरोप बाहिरतिरबाट भित्र पस्दै गएँ दृश्य भन् भन् नराम्रा हुँदै गए, नोट गर्न लायक ठाउँ पाइन छाड्यो । ध्वस्त भएका घरहरू, पाटो लडेको गिरजाघर, पुलहरूको खम्बा मात्र, या रेलका लाइन बाझिएर पाखाबाट पानीमा तेर्सो भएर डुबेका; करिडजस्ता फलामे सतरीहरू विभिन्न आकारमा लडेका या त्यसै आकाशतिर ठाडो मुन्टो लागेका, खियाले खान थालेका; फाटेका, चिरा परेका; भाँसिएका सडकहरू-प्रकृति र कालको युगल हातले अझै ढाक्न नसकेका मलिन दृश्य । युरोप बडो जोडतोडसँग फेरि बन्न थालेको छ रे भन्थे, तर त्यो मरमत र पुनर्निर्माणको कार्य पनि कस्तो विध्वंसमय । ट्याक्टर र बुल्डोजरले खन्दै लगेका शहरका भागहरू, क्रुड बेसुरा तीक्ष्ण स्वर-कट्-कट् कट्-कट; केनका दैत्य आकार तल-माथि, दायाँ-बायाँ गरिरहेका अजडका घामहरू भुईँमा गाडिँदै छन्; घोर शब्दका साथ-युरोप त दानव सम्राट् हिरण्यकशिपुको ठूलो कारखाना भएको छ-धूबाँ, ध्वनि, पाइप्रा, फलाम र आगोको रातो सपटले भरिएको । यस्तो दृश्यको के वर्णन गर्ने; लक्ष्मीलाई के लेख्ने यस्तो कालो ध्वाँसे विराट् कारखानाको वर्णन । हो, बुजबाट लेखेको थिएँ-लक्ष्मी, युरोपको कोलाहलबाट एकछिन फुरसत पाइन्छ यहाँ, मध्यकालीन पुराना गिरजाघरहरू; हरिया बाक्ला रूख र झ्याडबाट चिहाएका पुराना घरहरूलाई आफ्नो शान्त जलका उपर छापको तस्वीर खिच्ने नहरको नौका विहारले थाकेको मन र शरीरलाई हलुको मलम लगाइदिन्छ । पत्थरका साना-साना पुलका चिसो काइले चित्रित गरेका गुम्बजको तलतिर समय लोप हुन्छ । बुज नै-प्यारी, शहर नै अडेको एउटा क्षण हो, कालको प्रवाहमा स्थिर रहेर अडेको । बनारसजस्तै, जो हामीलाई त्यस्तो प्रिय स्थल छ, जसले हामीलाई एउटा अर्कोलाई दियो त्यसले भन्..... । यो युरोपको बनारस हो । मैले

हामी एकचोटि यहाँ आउंला र नाउमा बग्दै हिँडौंला चिसा-चिसा पुलका मेहराब तल
तिम्रो शिर मेरो छातीमा झुकेको होला, म आनन्दले निस्पन्द..... ।

पछि-पछिका चिट्ठी त्यस्ता भएनन्-लेख्ने छैन आजकाल युरोप हेर्न
लायक.....तिमीले नआएर केही मीस गरेकी छैनौ.....लडाई छैन, तर त्यसले भत्काएको
युरोपको खण्डहर छ, खण्डहर भूगोलमा मात्र छैन, त्यो त सङ्घ पनि होला । मानिसहरूको
हृदयमा त्यसले छाडेर गएको खण्डहर असङ्ख्य छ । प्यारी लक्ष्मी । चर्चा हुन्छ, हिटलरको-
भन्छन्, मानव इतिहासको सञ्चित पारिविकताले रूप छरेको थियो रे, मायाबी दानव दियो
रे, हिटलर; कालो प्रतिशोध थियो, हिटलरको भान्छैसँग । कालको गणना हुन्छ-युद्धका
वर्षलाई कालविभाजक माप मानेर भन्छन्-म १९३९ मा १५ वर्षको थिएँ, भन्छन्, युद्धभन्दा
पहिले हाम्रो शहर कस्तो गुल्जार थियो, अहिले त म त्यहाँको आफ्नो सडक पनि फेलाउन
सकिदैन; सब सडक मिसिए नि घर नभएर; भन्छन्, युद्धले सबै थोक लग्यो रे, मेरा दुलहा,
दुलही, आमा, बा, छोरा, छोरी,...अहं, लक्ष्मी तिमीलाई यहाँ म चाहन्छु । यस्तो दृश्यबाट
तिम्रा आँखा चोखै रहून् ।

बर्लिनबाट एउटा लामो चिट्ठी लेखें । त्यही चिट्ठी मेरो आखिरी चिट्ठी हुन गयो, मैले लक्ष्मीलाई युरोपबाट लेखेको । भोलिपल्टको मेरो बसाइ हानोवरमा थियो जहाँ मेरी गाइड एउटी भरखरकी किशोरी ठिटी घिई, अत्यन्त रामी, उमेरभन्दा नारीचातुर्य अधिक । त्यसको भोलिपल्ट म गएको थिएँ एउटा बन्दी क्याम्प हेर्न—हिटलरको बन्दी शिविर; हानोवरबाट चिट्ठी लेख्न पाइने, बन्दी क्याम्प हेरेपछि चिट्ठी लेख्न हात चलेन ।

मैले लेखें—प्पारी लक्ष्मी, तिमीलाई हिटलरका कुराले आजित पारिसक्यो होला; युद्धको ध्वंसको वर्णनले विरक्त । तर आजकाल युरोपबाट लेख्ने कुरा नै अरू के छ र ? हिजो बर्लिन आइपुगें । हिटलरको शाही महानगर जो अहिले धूलोमा अडेको छ । यहाँबाट के लेख्छु ? युद्धको ध्वंसको वर्णन जो मैले अरू अरू पत्रमा लेखेको छु, त्यसैलाई केही अझैले गुणा गरेर पढ । बर्लिनको वर्णन हुनेछ । कैशर विल्हेल्म स्मारक चर्चको के वर्णन गरूँ जसको शिर ठुंगिएको छ र पाटो खसेर अर्को फेदमा ईटा, कङ्कड, काठ र फलामका टुक्राटुकीको ढिस्को बनेको छ । बर्लिनमा जहाँ भए पनि त्यसको कानो आँखाले तिमीलाई चिहाइरहन्छ । कुफर्सड्यामको सडकको चौडा पेटिमा त्यहाँका सिमेन्ट चिरा परेका छन् र ठाउँ-ठाउँमा पाषाणका पाषाण उपकिएका छन्; रेष्टुराँको कुसीमा बसेर कफी पिउँदा त्यसको त्यो अन्धो हेराइ असह्य हुन्छ । म आफनी प्रदर्शिकालाई भन्छु—बगेको फोडा जस्तो लाग्छ त्यो ।

टोलाएर सतर्क हुन्छे र सोध्छे—के ?

“उःत्यो अलगो खण्डहर ।”

त्यसलाई स्मारक नै बनाएर रहन दिने रे, त्यस्तै । तर त्यसको के आवश्यकता सारा शहर नै त स्मारक छ हिटलरको र उसको युद्धको । अनि फोडा । तिमी त्यसलाई फोडा भन्छौ । बर्लिनवासी कसैलाई सोध; खुलेर तिमीलाई भने भने, भन्नेछन्—हाम्रो मुटुमा फोडा बगिरहेछ ।

उसका उदास आँखाले मलाई हेरिरहेका थिए । उसको मधुरो वाणी सुत्केराजस्तो

धियो। मैले आफूलाई भनें—यो कुरा उप्काएर मैले ठीक गरिनेँ। उसले पनि शायद भन्ठानी, यसरी मुटुको घाउलाई एक दिनको परिबषमा मेरा अगाडि उधिन दिन उचित भएन; भनी—त्यसो त युद्धले नष्टामेका किशोर र किशोरी पनि छन्। युद्धमा केटाकेटी थिए र अहिले हठात् किशोर हुन पुगेका छन्। युद्धले अरू कुरा केही गर्न नसके पनि शरीर, समयभन्दा पहिले नै तयार पारिदिएको छ र शरीरको भोक पनि। जान्दैनन् अरू कुरा, सिस्म पाएनन्, आमा-बाबु, दानु-भाइले भरिएको परिवारमा हुर्किन पाएनन्। त्यसैले होला, किशोरी छन् त्यस्ता बढी-किशोर त बालकैमा यही ठाउँमा नै अनगिन्ती मारिए लडाइँको अन्तिम दिनताका। तिमीले कफी सिध्याएछौ। ल, जाऊँ-के के हेर्न चाहन्छौ ?

लक्ष्मी बर्लिनमा हेर्ने कुरा पटककै केही छैन। तर एकचोटि एक्ले यहाँ आउनुपर्छ, तिमीले पनि मेरो गाइड थियोडोरोलाई भेट्नलाई मात्र।

एउटा खुला ठाउँमा उभिएर थियोडोरोले भनी—यही बर्लिनको केन्द्र हो; कता तैजाऊँ ?

मैले भनें—थियोडोरो, मलाई पुग्यो, अब केही हेर्न मन छैन।

थियोडोरोले यसपलिसि पञ्चदशिकाको अधिकारले भनी स्वार—किन ? बर्लिन हेर्न आएका होइनौ पति खर्च गरेर; हेर आफ्नो कौतूहलतालाई शान्त गर।

मैले पुरुषक उसको मुखलाई हेरेँ। उसको ध्यान अर्कैपट्टि थियो; आँखाले टाढा केही कुरा हेरेका जस्ता। मलाई उसका कुरा तीता लागे। मैले केही बोलिनँ। एकछिन म केही भन्नु कि भनेर ऊ पक्षी भ्याए, अनि भनी—त्यो अगाडिको विशाल तोरण देख्छौ—त्यसमा अहिले पानीदार जोसिला घोडाले तानिएका रथ छैनन् जसमा आरूढ भएर विजयले आफ्नो पुष्ट पाखुरालाई ललकारको भगिनामा आकाशतिर उभ्याएकी पिड्न्—त्यो हाथो विजय तोरण हो। फ्रान्सलाई हराएपछि १८७१ मा खडा गरेको स्मारक..... र त्यो—उसले दाहिनेपट्टि गएको सडकको केही पर, देबेपट्टिको खण्डहरलाई देखाएर भनी—र त्यो हिटलरको भूगर्भस्थित जगत्प्रख्यात बङ्गर हो। त्यही हिटलर र उसकी प्रेयसीको चिहान पनि हो।

मैले उत्सुकताले सोधेँ—कहाँ ?

थियोडोरोले फेरि देखाएर भनी—उ: त्यो।

मैले ठम्याउन सकिनँ; माटो र पत्थरका टुक्राहरूका अनेक घुघ्रा माटु थिए त्यहाँ।

मैले फेरि सोधेँ—कहाँ ? त्यहाँ त रातो माटोका घुघ्रा माटु छन्।

मैले भनें—हजार वर्ष कायम रहने जर्मन साम्राज्य.....।

उसले मेरो बाक्य पूरा हुन दिइन। केही उठेको गर्दनमाथि ओठ, नाक, आँखालाई एउटै स्थलतिर चुच्च्याएर, उसले भनी—त्यही रातो धूलोमुनि.....।

लक्ष्मी, रातो माटोको धूलोको घुघ्रो के दार्शनीय कुरा हो ? त्यो रातो रङ सुर्कीको होला; ईटाको धूलो मिसिएको होला; या बर्लिनको माटो नै रातो छ, तात्तातो, कि लडाइँको रगत सुक्न पाएको छैन त्यहाँ।

ऊ भन्दै गई, गाइडले एकनासे भट्टघाइको सुरमा—त्यो विजय तोरणबाट देखिने सडक अर्को जगत्प्रसिद्ध राजमार्ग हो—अण्टर डीन लेण्डन। सन्टले राजमार्ग मुटु जर्मन

साम्राज्यकी, जसको सपना शताब्दीदेखि हाथा शासकहरू गर्दै आएका थिए—कैशर हुन्, चाहे हिटलर... ।

मैले भने—थियोडोरा, अब फर्क ।

उसले भनी—त, त्यो सडकमा एकचोटि हिँड्दैनौ ? आफ्नो गोडा त हाल । घरमा भनीला सन्टले सडकमा हिँडेको गोडा हो मेरो... ।

मैले भने—भो ।

उसले भनी—स्टालिनको अजडको मूर्ति हेर्दैनौ आकाश छुने, जसको अगाडि ठूलो पार्क बन्दै छ, दिन-रात, रात-दिन लाएर बुलडोजरहरू चल्दैछन्—मसिनो घाँस उमार्नलाई भाटो चालिदै छ अहोरात्र ।

मैले भने—भो, थियोडोरा, भो ।

हामी फर्कियौ । मैले दाहिनेपट्टिको पुरानो खण्डहरलाई देखाएँ—त्यो राजप्रासाद जस्तो के हो ? खण्डहर मात्रै छ..... ?

ए, त्यो डढेको राइशद् भाग हो, त्यसै प्रदर्शनीका लागि हिटलरले मरमत नगरेर छाडिदिएको थियो; खण्डहर नै रहन दिएको थियो । अब त प्रत्येक घर खण्डहर भएका छन्..... ।

लक्ष्मी राइशद् भागको अगाडि एउटा विशाल टैंक थियो, रूसी पहिलो टैंक र बर्लिन प्रवेश गर्ने, त्यसको कालो-हरियो पालिस टल्ल गर्छ मूर्धको उज्यालोमा र त्यसको दुवैपट्टि रूसी सिपाहीहरू बन्दूक लिएर एटेन्शनमा उभिएका छन् ।

मैले बाटोमा हिँड्दाहिँड्दै भने—थियोडोरा, तिमी किन त्यस्तो निष्पूर हुन्छ्यौ ?

“म निष्पूर ।”

“अ, तिमी, मप्रति र स्वयं आफ्नाप्रति पनि ।”

टक्क उभिर र मलाई हेर्न थाली । उसको चेहरा कहिल्यै पनि धोइँदैन जस्तो थियो, धोए पनि नउघिने, आँखा भारी, ठूलो उदामीले गन्हुंगो पारेको ।

मैले दृढ भएर नै भने—हो, थियोडोरा, तिमीलाई घाहा छैन, तिमीले मलाई कति कष्ट दियो । तिमी आफ्नो दर्दको चहऱ्याइ म कं पत्तो लाउन सक्छु र ।

उसले भनी—माफ गर है । हामीहरू मुटुमा चिहान लिएर हिँड्छौ—आफ्ना प्याराहरूको चिहान, यौवनका यावत् सपनाहरूको चिहान ।

मैले भने—कही बसेर कफी खाऊं । म आज बडो बेचैन भएँ ।

उसले भनी—हिँड्छौ मेरो कोठामा ? घर त आधा खसिसकेको छ तर कोठा सदै छ ।

एक सिढीमाथि उसको कोठा थियो, घरको एक पाटा चोखो बसेको; माथिको तला पनि त्यस्तै चोखै फिकिदिएको जस्तो; काठको बाक्स अड्याएको जस्तो उसको कोठा थियो । सिढी उम्लिदै उमले भनी—यो घरभरिमा तलको भुइँ कोठा र यो मेरो कोठा मात्र सदै बचेको छ । खतरा छैन—ठूला ठूला काठले टेवा दिएर अड्याएको छ । म दुरिष्ट अफिसमा छु नि; त्यसैले पाउन सकेको यो छुट्टै स्वतन्त्र कोठा ।

कोठा सानो; सानो छोट, एउटा मान्छे बस्ने हलुको जालको सोफा, एउटा सानो

टेबल र कुर्सीले डगम भरिएको। उसले भनी—एकछिन बस, म कफी तयार पारेर ल्याउँछु। म सोफामा बसें। उसले खाटको सिरानीपट्टिको भित्ताको खोपाबाट सानो केटली फिकी र तल स्तोभ बालेर त्यसलाई चढाइदी। अनि खाटको आडमा लुकेर लुगा फेर्न पाली। म अर्कोपट्टि फर्केर भित्ताका तस्वीरहरू हेर्न थालें। एउटा भुव्रो ड्रेसिङ गार्जन् लाएर ऊ आई र टेबलमा बिस्कुट र चीजको प्लेट राख्न पाली र भनी—बाहिर जाने लुगा खजमजिन्छ त्यसैले फेरेको। त्यो त मेरो पोशाक हो नि, मेरो देशाको बर्दी।

स्तोभमा पानी उम्लेको आवाज आयो। ऊ उठेर खाटको सिरानपट्टि गई। र एकछिनमा कोठा कफीको आत्मीय गन्धले भरियो। तात्तातो कफी बडो स्वादिलो थियो। उसले प्लेट मतिर घस्काएर भनी—बिस्कुट लेऊ; चीज अलिक मुकेको छ।

मैले सोधें—तिमी एकलै बस्छौ यहाँ ?

उसले भनी—अँ।

“आमा-बाबुहरू होलान् ?”

“कसैको पत्तो छैन।”

“दुलहा, छोरा-छोरी ?”

मुकेको ओठमा सानो त्यस्तै मुकेको हाँसो ल्याएर—ह...ह भनी, अनि भनी—बिहा कहाँ हुन पायो र लडाईं बीचमा परियो।

मैले भने—गनै; लडाईं साढे चार वर्ष र यता साढे तीन वर्ष—आठ वर्ष...।

हो, उसले भनी—लडाईं शुरु हुँदा म १५ वर्षकी थिएँ, र सिद्धिदा बूढी भएर निस्किएँ।

मैले बिस्मयले उसलाई हेरेँ। के यो २३ वर्षकी युवतीसँग म कुरा गरिरहेको छु लावण्यहीन अनुहारले ४५ वर्षको छिप्पिएको उमेर बोकेर हिँडेको। आँखा तल चाउरी किरिभिरिएका गालामा चायाको हलुका बादल, एउटा हलुको कालो टाटो नाकको दुष्पुमा, रूखा कपालमा एक-दुई, एक-दुई सेता त्यान्दा।

प्यारी लक्ष्मी—तिमीलाई सम्झे, तिम्नै उमेरकी त छु त्यो थियोडोरा। तर कस्ता बूढा आँखा; उदासीले भरिएर होला, या धेरै कुरा देखेर होला। बिहा हुन पाएन उसको; १५ वर्षकी छँदा नडाईं शुरु भयो। उसको एउटा संगी पनि रहेछ छिमेकमा; ऊ भन्दा दुई वर्ष जेठो। पछि ऊ सेनामा भर्ती भएछ। थियोडोरा १७ वर्षकी भएपछि उसको प्रेममा परिछ। निधो पनि गरेछन् उनीहरूले युद्ध सिद्धिएपछि बिहा गर्ने भनेर।

थियोडोराले भनी—त्यस्तो चोखो युवक; त्यस्तो निर्दोष। पूर्वीय सेवको नडाईंमा जाँदा स्टेशनमा उसलाई पुऱ्याउन गएकी थिएँ। मैले संयम छाडेर उसको ग्वाई छाएँ, त्यस्तो पबित्र-शरीरको, मनको।

त्यो फर्केन फेरि, एउटा चिट्ठी मात्र आयो। अनि सुनै, वर्तिनको आखिरी मोर्चामा छटिएको थियो रे, कुन मोर्चामा, कता, केही चाहिँ भएन। मेरो प्रणय-बस, त्यही एउटा चुम्बन हो, जसलाई मैले अधीर भएर ऊसँग छोप्नेर लिएकी थिएँ।

ऊ चुप्प लागी। मैले कफीको अर्को एक घुट थिएँ। एकछिन कोठामा बडो अप्ठ्यारो खालको शान्ति बन्यो। मैले मनै—थियोडोरा, तिमी कफी त सेलायो।

उसले मेरो कुरा सुनेको, नसुनेको कंही लक्षण देखाइन । उसको दृष्टि भित्ताको एउटा तस्वीरमाथि थियो । उसले त्यसै टोलाएर आफैलाई भनी-रूडोल्फ, मेरो रूड, भन्थ्यो- लडाईं त सिटिन देऊ । म घर बनाउँला, बगैँचा लगाउँला र प्यारी, तिमीलाई छोरा-छोरी दिउँला । म पियानो बजाउँला, तिमी गाउँली, छोरा-छोरी बगैँचामा नाच्छान्..... ।

मैले नभित्रै गएर भित्ताको तस्वीरलाई हेरे-रङ्ग छैरिन थालेको, एउटा स्वस्थ युवकको फोटो थियो । अर्को तस्वीरलाई देखाएर मैले सोधे-यो को नि सानो ठिटो ?

"मेरो भाइ, सानो । आमा-नानाको पत्तो भएन । रूडोल्फ पनि लडाईंमा गएको उतै रह्यो, फर्कन । भाइ मलाई भन्थ्यो-धन्दा नमान दिदी, म छँदैछु नि । रित्तिदै गइरहेको शहरमा कुन्नि कहाँबाट खाने कुरा सुट् ल्याउँछ्यो र मेरो मुखमा हालिदिएर भन्थ्यो-खाऊ दिदी, भोकाएकी छौ ।

म भन्थे-तिमीलाई छोड् नि ? ऊ भन्थ्यो-म त कमाउने छोरो होइन र घरको दिदी ? कहाँबाट मेननतीको ठुटो ल्याउँछ्यो, अँध्यारो भएको कोठामा बाल्छ्यो र दिदी, तिमीलाई अब त डर लाग्दैन ? बिजुली छैन त के भयो । म जोहार गर्न सकिदैन र ? बाल्ने कुराहरूको, ऊ साहसका साथ भन्थ्यो । बढो फुर्तिलो थियो । त्यो पनि गयो लडाईंको आखिरी दिनमा; होमियो युद्धमा रूसी टैंकको नाडीलाई हल्केलाले घाम्ने प्रघटनमा । १४ बर्षको थियो, चुच्चो अनुहार भन्नु त्यो बाल सेना (Home defence) को हेलमेट लगाएर आउँदा कस्तो चुच्चो अनुहार भएको, दुब्लो । मैले रोकेँ नजा भाइ, नजा ।

उसले भन्थो-धन्दा नमान्नुस् दिदी, तुरुन्त फर्किन्छु रूसी सेनालाई लखेटेर.....

बाहिर सडकमा टैंक हिंडेको घडघडाहटले घर परिकिन्छ, बीच-बीचमा चट...चट...चट... गोलीको बौछार सुनिन्छ, र एकनाससँग असङ्ख्य सैनिक सुट हिंडेको गम्भीर ध्वनि टाढाबाट नजिकै भइरहेको सुनिन्छ दिउँसै अँध्यारो छ-कि साँझ परिसकेको थियो, धूवाँले टप्प भएको थियो शहर ।

म कराउँदै निस्कें-नजा, नजा मेरो सानो भाइ, नजा । कट...कट... कट...कट...मेशिनगन; धार्य धार्य तोपको गोला; धड...धड...धड...एकनासको टैंकको हिंडाइ जसको लामो पुतुनोबाट बीच-बीचमा गोला छुट्छ । निस्सासिने धूवाँले हावा भरिन्छ; पुतुनोबाट फेरि धूवाँ ओकल्दै फेरि अर्को गोला छुट्छ, अर्कोपट्टि मुख फर्काएर ।

म कराउँदै सडकमा निस्कें-नजा, नजा भाइ, प्यारो सानो भाइ ॥ सडकमा लडाईं सिटिसकेको थियो । एकनाससँग बस्तरबन्द गाडीहरू, टैंकहरू कुदिरहेका थिए, साना-साना कलिला लाशहरूलाई किट्टै । तिनका अगलबगलमा कालो बर्दी लगाएका पल्टन अगाडि बढिरहेका थिए । मैले फुटपाथको रातो चिप्लो भरखरैको रगतमा गोडा राख्दै बिच्च्याएँ-भाइ, नजा ॥

एउटा सिपाहीले मलाई समातेर भन्थो-के गर्छस् यहाँ ?

मैले भनेँ-भाइलाई खोजिरहेकी छु ।

तेरो भाइ । भित्तामा मासु र नोतो टाँस्नएको टुकालाई देखाएर भन्थो-उः तेरो भाइ ।

आफ्ना बलिया हातले मेरो पाखुरा तान्दै त्यसले मलाई छिंडीमा लग्यो,

ढोकाभिन्न ।

मैले भनें—छाड मलाई, म भाइलाई खोज्छु, त्यही छ सडकमा, भरखरै निस्केको ।

उसले रिसले मेरो भुवो लुगा पनि च्यातिदियो र नाभी पारिदियो, र... र र त्यही भित्तामा... फेरि भुईँमा, चिसो छिँडीको अँध्यारो भुईँमा... भाइ... भाइ...॥

थियोडोराको बोली भन्दाभन्दै मधुरो नसुनिने जस्तो भयो । उसको शिर टेबलमा झुक्‍यो र आफ्नो हातका उपर टेबलमाथि छल्यो । ऊ रोएको जस्तो लाग्यो, कुम पनि हल्लियो—म च्याप्टिएँ, भित्तामा, भुईँमा; त्यही दिन जुन दिन, हिटलरको दाहसंस्कार भयो र मेरो भाइको शरीरका टुक्रा सडकमा छरिए... अनि संयम छाडेर ऊ रुन थाली ।

कोठामा निस्सासिने बातावरण थियो । म हतबुद्धि भएर बिस्तारै उसको पिठरूपट्टि उभिएर बिस्तार बिस्तार उसको कुम र कपाल, घपघपाउन थालें, भनें—थियोडोरा.....!

एकछिनपछि शिर उठाएर उसले भनी—कति लामो त्यो क्षण—कस्तो हावाले रित्तिएको त्यो बातावरण । त्यसरी त्यो युद्ध त्यस दिन समाप्त भयो । माफ गर, कस्तो असंयम मेरो... । उसले गाउनको पाखुरामा मुख पुछी ।

फेरि भनी—माफ गर, कफी मीठो छ ? अरु बताऊँ ?

मैले भनें— भो ।

उसले भनी—यो चोखो सॉच्चीकने कफी हो । इसाज होइन, म दुरिष्ट अफिसमा काम गर्छु नि ।

मैले भनें—भो धन्यवाद, थियोडोरा ।

ऊ उठेर फेरि खाटको सिरानीपट्टि गई । एउटा तौलियाले दली दली मुख पुछी र बाहिर जाने लुगा फेरी, खाटको आडमा यसो कुपिएर ।

धेरैबेर भएछ—एकदम साँभ परेछ—भन्दै आई, कपालमा काइँयो कोदैं । हिँड, तिमीलाई होटलमा पुर्‍याइदिऊँ ।

मैले भनें—पर्दैन, म आफैँ जान्छु ।

“गाडो पछि पत्ता लाग्ने होटेल तिमीलाई ।”

“टप्पास्ती लिन्नु ।”

लक्ष्मी, तिमीलाई सम्झना छ, तिमीले म लण्डनको अस्पतालमा छुँदा पशुपतिनाथको फूल र चन्दन पठाइदिएकी थियौ । त्यो सुकेको प्रसादी म जहिले पनि आफ्नो कोटको देब्रेपट्टिको माथिल्लो जेबमा राखेर हिँड्छें । प्रसादीलाई भिकेर मैले थियोडोरालाई हिँदै भनें—थियोडोरा, यो हाम्रो देउताको प्रसादी हो—लेऊ, तिमी कल्याण होला ।

उसले सोधी—तिमीहरूकहाँ अबैँ देउता बाँकी छन् ? यहाँ त शून्य भयो ।

मैले भनें—छन्, थियोडोरा, कैलाशको हरियो पहाडमा मुनको छानो भएको घरमा उनी बस्छन्, उनको बाहन सडि—ढोकैमा उनलाई पर्खेर बसेको छ, र उनको घरतल ठण्डा जलको पवित्र नदी छ । थियोडोरा, ल लेऊ ।

उसले सुकेको एउटा फूल र चन्दनको टीका भसँग लिएर आफ्नो सुत्ने खाटनिरको तामाको एउटा बड्कामा राखी ।

अनि झ्यालमा उभिएर भनी—उः त्यो विल्हेल्म (Wilhelm Church) को

भग्नावशेष देख्यौ । त्यही हो हाम्रो प्रतीक-भग्नदेवस्थल, देवशून्य संसार ।

मैले भनें-हाम्रो मुलुकमा एकचोटि ठूलो भूकम्प आयो-हजारौ मानिसहरू मरे । सयकडौ घर नष्ट भए तर पशुपतिनाथको मन्दिर जस्ताको तस्तै रह्यो ।

उसले भनी-भुइँचालो त दैवी घटना हो, देउताले त्यसमा कमसेकम आफ्नो निवासस्थल त जोगाएछन् । यहाँ त मानिसले केही राखेनन्; आत्मामा निवास गर्ने देउतासम्मलाई जीवित राखेनन् ।

मैले भनें-धियोडोरा, बिदा; मैले जुन कुरा तिमी यो कोठामा सुने, विश्वास गर, त्यसले मलाई भन् बढी मानव बनाउनमा मद्दत गर्‍यो होला ।

आफ्नो हातमा मेरो हात दिदै उसले भनी-मेरो यो कथा बर्लिनका धेरै धेरै नारीहरूको कथा हो । बिदा... ।

म छट छट सिंढी भरेर सडकमा आएँ..... ।

रात सिद्धिएछ । एकद्विन सुत्छु, प्यारी, अरु पछि..... ।

सात

हानोबर मेरो यात्राको प्रोग्राममा थिएन । बर्लिनबाट फर्किँदा त्यही मैले अर्को प्लेन समात्नुपर्‍यो, कलकत्ताका लागि तर सम्बन्ध जोर्ने प्लेन त्यहाँ भिन्न गरे । त्यसैले एक दिन त्यही घन्किनुपर्‍यो । भज्रिकै एउटा युद्धकालीन सानो बन्दी शिविर पनि छ भनेकोले त्यसलाई हेर्न गएको थिएँ । आखिर हानोबरमा हेर्ने पनि त केही कुरा थिएन, शहरका शहर पूरा ध्वस्त थियो । एउटा होटलमा सामान राखेर तल फुटपाथमा आएको माउ थिएँ एउटी भरछरकीले मलाई अकाष्ट (Accost) गरी ।

ए भला मानुस—मैले देखेँ एउटी दुम्ती पातली बालिका नै भने पनि हुने, नबक्ले भाउ लाएर मलाई इशाराले बोलाइरहेकी छ, भित्तानेर टॉसिएर ।

उसले फेरि भनी—आँखालाई तेर्सो पारेर, आँखीभौ कुञ्जाएर—ए भला मानुस, कहाँ घुम्छौ ?

मैले सोधेँ—तिमी को हो ?

म...म इल्जे हुँ, प्यारी इल्जे । लीजा हुँ म ।

मैले भने—तिमी प्यारी-व्यारी केही होइनौ । एउटी सानी केटी हो । कति उमेर भो तिम्रो ?

उमेर किन चाहियो तिम्रीलाई ? मनभोगको स्वाद छापेर बुझिन्छ । त्यसैसँग यो बिरानो बुल्डोजरले समतल पाउँ गएको शहरमा एक दिन ब्रिताजनुपन्यो, कति बुलबुले र कति भाउ लाउन जान्ने । मैले पनि मायाले उसलाई प्यारी इल्जे भन्न थालें, यद्यपि उसको त्यो नाउँ अंग्रेज सिपाहीहरूले दिएको रे । भन्थे रे—प्यारी इल्जे, इलिजाबेथ र लीजा प्यारी..... ।

मैले भनें—हानोबर राजाहरूको उद्यानबाट बाहिर आएपछि, इल्जे, के लगाएको त्यो कालो आँखीभौमा र गालामा ?

उसले सोधी—लतपतियो ? मैले आफैं बनाएको घरमा, धवोसो र तेलको काली । सिद्धियो नि भौ पेन्सिल र लिपारिटक पनि सिद्धियो । कति चलोस् त्यो अंग्रेज सिपाहीले दिएको ।

मसंग रातो कागज छ, त्यसलाई चबाएर ओठ रङ्गाउँछु र त्यसलाई गालामा पनि दल्छु ।
आउँछ मलाई यो सबै थोक ।

मैले भनें—नलगाऊ यस्तो कुरा ।

“राम्रो लाग्दैन तिमीलाई ? त हेर, अरूहरू भन्छन्, कति सुहाउँछ भनेर तर
मलाई थाहा छैन । भिन्न भिन्न मानिसका भिन्न भिन्न रुचि हुन्छन् । तिमीलाई मन
परेन ? पुछ्दिर्छ ?”

मैले भनें—भो, जस्तो तिमीलाई राम्रो लाग्छ गर ।

उसले सोधी—तिमीलाई कस्तो राम्रो लाग्छ ?

त्यस्तो केटीलाई मैले के भने ? मैले सोधेँ—इल्ले, तिमीले अरू केही जानेको
छैन ?

उसले भनी—बडो नक्कल पारेर, कम्बर केही बढ्ग्याएर—किन जानेको छैन ?
सबै थोक जानेकी छु । अंग्रेज सिपाहीहरूले धेरै कुरा सिकाए, साँच्चै । पहिले थाहा थिएन
मलाई, केही थाहा थिएन । आजकाल उनीहरू टाढा ब्यारेकमा सारिएर यता आउन
पाउँदैनन् । हामीहरू पनि उता जान पाउँदैनौ, धुनिदिन्छन् । म सानी लाग्छु भनेर नभन,
मलाई धेरै कुरा आउँछ ।

मैले भनें—होइन मैले त्यसो भनेको क्या । शरीरभन्दा अर्को कुरा केही
जानेको छैन ?

कस्तो अर्को कुरा ? मेरो शरीर राम्रो छ रे, साँच्चै—उसले भनी ।

“तिम्रो शरीरभन्दा म्या अर्को जसलाई तिमी भदा किसिमबाट सिंगार्न खोजेकी
छौ, त्यस शरीरभन्दा भिन्न असली कुरा..... ।”

उसले भनी—भदा किसिमबाट सिंगारेको कहाँ छ र ? असली लिपस्टिक, असली
सिन्धे, पाउडर—हामी पाउँछौ त्यस्ता कुरा..... ?

मैले भनें—आत्मा शरीरभन्दा भिन्न—तिमीभित्रको आत्मा क्या ? मैले पनि के सोधेँ
हुंला, तर संस्कारले शरीरभन्दा अर्को तत्त्व त आत्मा नै हो भनेर प्याक्क भने हुंला—
आत्मा । के हो आत्मा त्यो त मलाई नै थाहा छैन । ऊ भन् के बुझ्थी ।

उसले केही पनि बुझिन रे, बाल्ल परेर मलाई हेरी छड्के दृष्टिले ।

मैले भनें—देउता । त्यो त बुझ्छ्यौ ?

उसले केही बुझेको जस्तो गरेर भनी—अँ, अँ देउता । बा भन्छन्—छैन देउता,
मरे तिनी । आमा भन्छिन्—छ, जहर छ । बूढा-बूढीमा भगडा हुन्छ, देउताको कुराले गर्दा ।
आमा रोगी छिन् नि—मेरो भाइ मरेदेखि—ब्रम खस्यो नि त्यसैमा । उनी ठस ठस कनेर
बिछ्यौनामा बसिरहन्छिन् र भन्छिन्—देउता छन्, जहर छन् । बालाई रिस उठ्छ त्यसले ।
उनी आफ्नो कुनाबाट बिच्छ्याउँछिन्—चुप लाग मोरी, मरिसके तिनी, तँलाई थाहा छैन ।
त्यसैले मलाई देउताको कुरा मन पर्दैन । भगडा हुन्छ आमा-बामा । म आफ्नो शरीरलाई
दली-दली सिंगाछु र नक्कली कुराले भए पनि राम्रो पाछु र हल्ला गरिरहेका बूढा-बूढीलाई
घरैमा छाडेर बाहिर आउँछु ।

मैले भनें—शरीर, शरीर, शरीर... । अरू कुरा केही छैन तिमीमा ।

उसले भनी-राप्रो छ नि मेरो शरीर । सबैले त्यसै भनेका छन् । आजकाल सिपाहीहरू छैनन् भनेर के भो, यावुहरू आइहाल्छन् ।

मैले भनें-प्रेम भनेको कुरा पनि थाहा छैन ?

उसले भनी-किन छैन । हेरन मलाई तिमी पो त सानी ठिटी ठान्दा रहेछौ, प्रेम भनेको बिहे त हो नि-मेरी दिदीलाई बिहे गरेर एउटा पूर्वको मान्छेले लिएर गयो । त्यही त हो नि प्रेम । आजकाल जर्मनीमा लोग्नेमानिस सखाप भएका छन् र त्यसैले सबै स्वास्थ्यी मान्छेलाई प्रेम गर्ने मौका छैन । आमा भन्छिन्-यो इल्जे केही गर्न सक्तिन-दिदीले कसरी एउटालाई मुटुमा पारी । त भने...

बल्लेले इल्जे प्रेमका कुरा मलाई सम्झाउँदै गई-आमाले भनेको, दिदीको दुलहा पूर्वको राजा हो रे । रानी भई रे मेरी दिदी-काला-काला दासीहरूले घेरिएर बस्छे रे, सुगन्धले भरिएको लुगा लाउँछे रे, सुनको तारका र काली केटीहरू मुजुरको प्याँखको पङ्खाले हम्किन्छन् रे ।

मैले भनें-भो भो, इल्जे, दिदीका कुरा, तिमी किन बिहा गर्दिनौ ?

उसले बन्द आँखाले हेरी । आँखीभौलाई बङ्ग्याई र भसँग टाँस्साई । मैले हतारसँग भनें-मेरो बिहा भइसकेको छ लीजा ।

उसले भनी-जर्मनीमा केटा पाइँदैनन्, बाढीहरू बिहा गरेर सफरमा जाउँछन्...कसरी बिहे हुन्छ हाप्रो । आमा त भन्नुहुन्छ-यसलाई कसैले टिपेर लगे पनि हुन्थ्यो । बाचाहिं भन्नुहुन्छ अनि कसले तेरो रोचै पेटमा अन्न हालिदेलानि । र मेरो पाइपमा तमाखु । हो साँचै, म पनि पूर्वी देशमा रानी हुन गएँ भने उनीहरूलाई खुवाउँछु कसले ?

बेलुका होटलको ढोकासम्म उसले मलाई पुन्याइदी र फकी । मैले जेबबाट उसको दिनभरिको ज्याला र टिप दिएँ । तैपनि ऊ परिर्हरही । मैले भनें-के चाहियो ?

उसले भनी-म आऊँ तिमिसँग तिम्रो कोठामा ?

मैले भनें-किन ?

उसले भनी-होटेलवाला असल छन् । केही भन्दैनन् । हल्लीखल्ली मात नगर्नु रे र अतिथिलाई आजित नगर्नु रे, त्यति मात भन्छन् । बडा दयालु छन्, थाहा छ नि उनीहरूलाई..... ।

मैले भनें-तिम्रो-दिनभरिको मजदुरी दिइहाले नि ।

"थप आमदानी भएन नि ?"

उसको इमिग्रेशन सिल्कको ब्लाउजका मलिन चमक होटलको पोर्टिकोको बत्तीमा भन् दाखिद्रूपपूर्ण लाग्थ्यो । उसको आग्रह, असहय । मैले भनें-हिंड रेष्टुराँमा, भोक लाग्यो होला ।

उसले भनी-मलाई खुवाउने कुरो किनेर मलाई नै देऊ । म धेरै लगेर खान्छु । आमा-बा छन् नि ।

मैले भनें-पछ ।

भित्र काउन्टरमा गएर मैले सोधेँ-यहाँ केही भोजन किन्न पाइन्छ, बाहिर खानको निमित्त ?

उसले बाहिरतिर हेच्यो । इल्ले सडकमा उभिएकी थिई । भन्यो- रेस्टुरांमा भन्योस् । तयार पारिदिन्छु । त्यो केटीले तपाईंलाई दुःख त दिन ?

मैले भने- उसले मलाई खूब सुख दिएकी छु, सौँचै ।

उसले सन्तुष्ट शाहकको उत्तरमा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दै भन्यो- हामीलाई बडो खुशी छ तपाईंको पहाँको यात्रा सुखमय हुन सकेकोमा ।

इल्लेलाई लिएर न रेस्टुरांमा गए । खानेकुरालाई ठूलो पैतौमा प्याकेट गर्न लगाए । इल्लेले भनी-एक स्पल चकलेट पनि भर्नु ? र एक प्याकेट तमाखु पनि । आमालाई चकलेट बिछुट्टु मनपर्छ, बा हुश्क हुनुहुन्छ तमाखुका लागि ।

भोलाभा ती कुरा पनि राखेर हामी फेरि बाहिर आयौ । मैले भने-इल्ले, त जाऊ अब । बिदा ।

उसले भनी-मलाई पुन्याउँदैनौ घरसम्म मेरो ?

मैले भने-किन, बाटो देखेकी छैनौ, कि लुटलान् भन्ने डर छ ?

त्यस्तो होइन-आमा रिसाउनुहुन्छ । चोरेर त ल्याउन भन्नुहुन्छ । तैले आर्जन नगरेको छान्न भन्नुहुन्छ । बा त रिसाउनुहुन्छ, तमाखु ल्याइस् इल्ले, भनेर सोध्नुहुन्छ र भन्नुहुन्छ-छोरो भने पनि, छोरी भने पनि आर्जन गर्न यही हो नि राम्रो । आमाचाहिँ भन्नुहुन्छ-सैजा सैजा चोरेको माल भए, बरु भोकभोकै मर्दला त्यही बेस । चाँडै फर्केर खाने कुरा लिएर पुगे भने-आमा भनिठान्नुहुन्छ-चोरेको । अवेर धाकेर पुगे भने, प्रायः सधैँ त्यस्तै हुन्छ, आमा भन्नुहुन्छ-बिचरा छोरीले आर्जन गरेर राम्रो मुखमा माड लाइदिन्छे । पुन्याइदेऊन मलाई घरसम्म भन्नु-तिमीले दिएको ।

मैले भने-ल हिंड ।

म बाहिरै सडकको पेटोमा उभिइरहेँ, ऊं ढोका उघारेर घरभित्र पसी । छिड्डीमै उसको कोठा थियो । भित्र पसेर उसले नैनबत्ती बाली । र उसले भोलाबाट खाने सामान टेबुलमा खन्याई । बत्तीको उज्यालोमा मैले देखे, घर भनेको त्यही छिड्डी रहेछ-बाँकी बचेको । कोठाको एउटा कुनामा नल्लाको छोटोमा फाटेका फुटैफुटाका उपर बसेर हल्लिरहेकी बूढियाले तीखो स्वरमा भनी-यति चाँडै आइस् नीमा ? के हो त्यो-चोरेर ल्याएकी-इल्ले ?

बाबु अर्को कुनाबाट ध्यार ध्यार स्वरमा भन्न थाल्यो-तमाखु ल्याइस् सिला ? सिलाते आफ्नो लुगा फुकाल्दै पटघाएर राख्दै भनी-ल्याएकी छु बा, आमा चोरेको होइन; उ बाहिरको भलादमीले दिएको... ।

इल्लेले ढोकातिर मुख फर्काएर सडकमा अँध्यारोमा उभिएको मलाई भनी-भन्दैऊन आमालाई, तिमीले दिएको भनेर ।

मैले मुन्टो पसाएर भने-हो आमा, मैले किन दिएको ।

इल्ले एकदम नाङ्गी भइसकेकी थिई । बोडिस र अङ्कुरबियर पनि फुकालिसकेकी थिई । केही नसुहाएको उसको शरीरमा-सगनो, पातलो बालिका शरीरमा न ती स्तन, न ती तिघा-लाग्यो, कुनै अर्को परिपक्व युवतीको लगाएकी छ इल्लेले । आँखीभौँको काजल अत्यन्त बाक्लो लाग्यो र ओठको लाली फोहर किसिमको रातो ।

मैले सडकबाट भर्ने-ल म गए ।

इल्जेले केही बोलिन । ऊ टेबलमा राखेको खानेकुराका प्याकेटलाई गल्न थाली ।
सडकमा पिठघुतिरबाट आमाको आवाज सुनें-लीजा चकलेटमा मेया छ कि छैन ? मलाई
कमलौ-कमलौ ओखर परेको बढो मनपर्छ । बाले छौनदै सोध्यो-तमाखु कुन चाहिं हो-मसिलो
सोप्रानी ?

मैले एकचोटि फर्केर हेरे-नाझी इल्जेले ढोका घुमी । सडक अंधारो भयो ।
तश्मीलाई चिट्ठी लेख्न पटकक मन लागेन । बह रोइरहन मन लाग्यो ।

आठ

बन्दी शिविरको मेरो यात्रा त्यही ठिटी इल्लेले सम्भव पारिदिएकी थिई । यद्यपि उसले मलाई रोकेकी थिई; किन जान्छौ त्यहाँ; के छ र हेर्ने कुरा ? तिमीलाई पनि कस्तो बाख्न ? राम्री कलिली आइमाई-बाँचेकी म जस्ती राम्रीलाई छाडेर मरेका मानिसहरूको चिहान हेर्न खोज्छौ ? नजाऊ ।

मैले भनेकी थिएँ—जान्छु, हेर्छु एकचोटि, कस्तो थियो हिटलरको बन्दी शिविर । धेरै सुनेको छु पढेको छु, त्यस्ता शिविरका बारेमा ।

“किताबमा त्यस्ता कुरा पनि लेखिएका छन् ? केको वर्णन त्यस्तो कुराको ? घर छ, घर ब्यारेक जस्तो लहरै र बग्लाहरू पनि छन्—एउटा फूलको बगैँचाको बीचमा, हवाइ छाली—के चिहानमा राम्रा-राम्रा घर बनेका छन् सङ्गरमरको भन्ने लेखेको छ किताबमा ? छैन त्यस्तो म गएकी छु एकचोटि सिपाहीहरूसँग—मलाई त पटकभन्दा मन परेन, उराठ लाग्दो । मलाई सम्झना छ, सिपाहीहरूले टुकमा प्यारी लीजा भन्दै लगेका थिए, जिस्कंदे र सिपाहीहरूको चाला नै त्यस्तो हुन्छ नि—जे कुरा पनि हातले छोड्नान्नुपर्ने, जपाभाबी छोएर मलाई म कति कुतकुतिएर हाँसें । तर क्याम्पमा पुगेपछि कस्ता भएका, त्यसै रिसले मुरमुरिने, निर्दयीजस्ता—नठ क्याम्पको नदीमा, पाखामा त्यस्तरी किन मलाई थिचो-मिचो, भाकलभुकल... । मैले भने—प्यारा के गरेको गो ? छोड मायाले बोलेको ? किन मायाले ? नछोएको टुकमा गरेको जस्तो ? कसरी समातेको पाखुरा दुहने गरेर ?

“उनीहरूले कठोर भएर मिलिट्री कमाण्ड गरे—सुत् । र लछारेर सुताए । म तर्सिएँ—डराएँ । त्यसरी म कहिल्यै पनि डराएकी थिइनँ उनीहरूसँग । अहं, त्यो ठाउँ ठीक छैन । सिपाहीहरूले पनि पछि भने—नजाने गर लीजा प्यारी, त्यहाँ, ठाउँ ठीक छैन । तिमी किन जान्छौ—त्यो फुछो ठाउँ हेर्न ।”

तर त्यसैले मेरो बन्दी शिविरको यात्रा सम्भव पारिदिई, नठ त्यहाँ पुग्ने उपाय थिएन । गाउँले बस पठा चालू भएको थियो रे, कहिले—कहिले गाउँका कुराहरू लिएर भरखरै चालू भएको, तर त्यसको केही भर थिएन । रेल बल्न त बन्दै थियो । इल्लेले नै

कताबाट हो एउटा रसद लैजाने मिलिट्री ट्रकमा मेरो त्यहाँसम्म पुग्ने व्यवस्था गरिदिई । आज्ञाकारी कसरी नि ? एक-दुई ठाउँमा रसद पुर्‍याएर यही ट्रक फर्किन्छ । नत गाउँने ट्रक पनि भाग्यले पाइहाल्छौ कि ? तर किन जान्छौ..... ? उसले फेरि भनी ।

स्याम्प हेर्ने अनुमतिपत्र पनि हानोबरस्थित मिलिट्री केन्द्रबाट उसले मलाई दिलाई । होटलको रेस्टुराँबाट लञ्च प्याकेट लिएर हानोबरबाट हिंडेको थिएँ, आर्मीको ट्रकमा । एउटा पटबक नबोल्ने चालक र उसको सहायक मात्र थिए ट्रकमा । उनीहरूको चालाले कुराकानीको प्रोत्साहन पटबक पाइएन । म घुँडामा हात राखेर बसिरहे । ट्रक घ्याच्च-घुच्च गरेर भारी शब्दका साथ गइरहेको थियो; भित्र स्यानभासले छोपेको मालको खातमा शीशी टिन्टिन्...गर्ध्यो र टीनका डब्बाहरू छट्छटाउँथे । बडो सुन्दर दृश्यको मध्यबाट हाथो ट्रक गइरहेको थियो । हानोबरबाट निस्कनेबित्तिकै अचानक देहातमा पर्यो, हरियो बन जो अहिलेको तेजिलो सूर्य-किरणमा आइ सेकाइरहेको जस्तो; कही कही खेती पनि भइरहेको । मानिसहरूको ओहरदोहर कम भइकोले देहाती दृश्यमा प्रशान्त साव्यता व्याप्त भएको—लाग्दो, प्रकृति स्थिर भएको सुन्दरताको बिस्मयमा । सडकको छेउ-छेउका फारमा साना-साना पहेंला फूल फुलिरहेका थिए । आकाश गहिरो, नीलो र टल्किएको । धेरै दिन भएछ, मैले प्रकृतिलाई यस्तो रूपमा देख्न नपाएको । शरीरको शिथिलता गायब भयो र लाग्यो—सूर्यले कति फरक पारेको छ यो दृश्य । जुलाईको अन्त्यताका थियो—न्यानो । मैले एकचोटि छेदैको ट्रक चालकलाई हेरेँ । उसले आफ्नो डुबै हातलाई बिसाउन दिएको जस्तो गरेर स्टियरिङको चक्कागाथि राखेको थियो, कुइनासम्म । उसले आँखा तरेको जस्तो गरेर सोभै अगाडि हेरिरहेको थियो ।

मैले इत्जेललाई सम्झें । भायाले म भरिएँ । मनैमनमा भनें—यो देहाती दृश्यमा ऊ कति सुहाउने थिई, सूर्यको न्यानो प्रकाशमुनि । किन आजैदिन त्यो यता हिंडेर भए पनि, हानोबरको पाषा उफिँएका पेटीमा उभिनेसट्टा । उसलाई घाहा छैन के मीस गरिरहेकी छे ऊ । रातो कागज चप्पाएर त्यसको लाली गालामा दलेर ऊ आफूलाई राम्रि भएकी छु भन्छान्ने । केही बुद्धिदल । भन्छे—पढ्न कहाँ पाएँ र स्कूलमा । तर भन्छे—धेरै कुरा जानेको छ रे—कब्जा गर्न आएको विदेशी सिपाहीहरूले धेरै कुरा सिकाए रे उसलाई । के यो पनि ऊ बुद्धिदल—ती सिपाहीहरूको विदेशी हुन् र उसको देशलाई कब्जा गरेर बसेका छन् । बिन्न भएर भन्छे—आजकाल जान् पाइन्न उनीहरूसँग..... ।

उनीहरूलाई पो बरू ऊ मीस गरेँ, भन्छे—उनीहरूले दिएको लिपस्टिक मिठियो त्यसैले रातो कागज चप्पाएर काम चलाएको रे ।

म विराट् उदासीले भरिएँ । बाहिरको मध्य वसन्तको दृश्यले उदासी बरू भन्नु पर्‍यो । थियोडोरालाई सम्झें, असंयत भएर रोएकी ऊ । त्योभन्दा पनि उदास र तीतो स्मृति त त्यो छ, जब उसले रातो माटोको घुप्पोलाई देखाएर भनेकी थिई—हिटलरको बिहान त्यही हो । त्यही हेर्न आएका होइनै, हेर, जगत् प्रसिद्ध हिटलर । उदासी पनि कति विराट् र कति प्रतिशोधले तप्त । एकक्षणका लागि उसले मलाई पनि आफ्नो उदास प्रतिशोधले व्यापक व्युत्पन्न हुनेकी थिई, मानौ म पनि रमिते यावु भएकोले, दुरमन पक्षको हुँ । त्यसैले त मैले उसलाई भनेको थिएँ— थियोडोरा तिमि निष्पूर छौ..... ।

हिटलर किताबको नायक थिएन यहाँ, न युरोप विस्तृत युद्धक्षेत्रमा खाफिलो हिंदाइ हिँड्ने महामानव थियो, जसको भावोत्तेजक आकाशवाणी (Broadcast) र वस्तुतापूर्ण सैनिक आदेशहरूलाई पढेर हामी उसको चिहान, त्यो पनि अहिले केवल एउटा धूलोको रातो धुप्रो मात्र छ, त्यसैलाई भए पनि साग्रह हेर्न चाहन्छौं। त्यही आकर्षणले तानिएर म उसैले खडा गरेको बन्दी शिविरलाई हेर्न हिँडिरहेछु प्रकृतिको प्रस्फुटित सुन्दरतालाई उपेक्षा गर्दै एउटा मिलिट्री ट्रकमा। इल्जेले बारम्बार मनाही गर्दा पनि नमानेर... कस्तो दुराग्रह! हिटलरलाई बिसिन सकिँदैन ब्यार-हानोवर जगैदेखि अर्को बने पनि। जताततै उसको छाप छ-थियोडोराको बूढो आँखामा, इल्जेको नसुहाउने स्तन र तिघामा।

र बन्दी शिविरको खोरन्डे सिपाहीले भन्छ-हिटलर र म त साथी साथी थियौं। मैले सोधे-साथी...?

उसले भन्यो-एउटा भनाइ पो साथी। तर एउटै पल्टनमा सिपाही भएर एउटै लडाइँमा परेका मानिसहरू साथी साथी नभए के हुन् त?

त्यो खोरन्डे सिपाहीले मेरो बन्दी शिविरको यात्रा स्मरणीय पान्यो। नव शिविरमा हेर्न कुरा त पटकक केही थिएन। जस्तो इल्जेले भनेकी थिई-साना-साना लहरे बनेका ब्यारेक र केही बड्काहरू छन्, एउटा राम्रो बगैँचाको बीचमा पछिल्लिर बनेको एउटा सानो हिस्सालाई पनि घेरेको ब्याम्प भित्रै पारेर।

मैले ब्याम्प अफिसमा आफ्नो पास देखाएँ। कुर्सिमा बसेको अफिसरले बडो अनाग्रहसँग एउटा सानो कप गन्यो मेरो पासमा र आफ्नो त्वचिन्तनमा फेरि डुब्यो। मैले फाटकमा गएर सन्तरीलाई पास देखाएँ। उसमा केही प्रतिक्रिया पाइनँ। ठीक त्यही समयमा म केही अलमलिएको थिएँ कि बैसाखी (Crutches) मा हल्लिँदै, जति छिटो हुन सक्थो उति छिटो डेग बढाउँदै एउटा खोरन्डे आयो-भ्याट, खट्ट, भ्याट, खट्ट गर्दै। काठको गोडालाई सँदै गोडासँग जोडेर उसले बडो कायदाले सलाम गन्यो-सुप्रभात, महाशय।

पुरानो मिलिट्री खालको एउटा फाटको नीलो तर्जको बाक्लो कोट-जताततै टालेको, त्यस्तै ऊनी कपडाको नाइट ब्याप, तर त्यसको रङ्ग खुइलिएर त्यसका सूतहरू बेरङ्का भैसकेका-त्यही लाएको यो बूढो मानिस मेरो अगाडि उभिएको थियो। आँखा चिम चिम र अनुहार चाउरिले मुजैमुजा परेको-भन्नु हाँस्ता अनुहार केवल चाउरीका जगन्ताजस्ता लाग्ने। र उसलाई हर कुरामा हान्नुपर्ने, आफ्नै कुरामा पनि।

हिँड्नुोस्-उसको बैसाखीले सिमेन्टमा खट्ट...खट्ट गर्न थाल्यो। म उसको पछि लागें।

त्यही खोरन्डेले भनेको हिटलर र म साथी साथी थियौं-एउटा भनाइ पो त। एउटै पल्टनमा थियौं हामी दुवै सिपाही, १९१४ को लडाइँमा... अनि साथी भएनौं त?

मैले सोत्सुक सोधें-तिमीहरू एउटै पल्टनमा थियौं, तिमी र हिटलर?

नपत्याए..., खोरन्डेले उभिएर कोटको देब्रे जेबको गिट्टीको बटन खोल्न थाल्यो।

मैले भने-मैले पत्याएँ।

उसले भन्यो-पछ पछ हेरिहाल, उसले जेबबाट एक पुलिन्दा कागज फिक्क्यो बडो

यत्नसंग पटघाएको ।

यसमा सब मेरा रेकर्ड छन्, कन्टरपत्र (Testimonial) अस्पतालबाट दिइएको
खारेज पत्र छन्, नपत्याए हेर-लेखेको छु-ससम्मान खारेज..... ।

मैले भनें-भो भो ।

उसको एउटा कागज भुइँमा खस्यो । त्यसलाई उसले बढो अफ्ठारोसंग भुइँ
टिप्न खोज्यो । मैले टिपेर उसलाई दिएँ । धन्यवाद । - उसले भन्यो । मैले फेरि भनें-भैगो ।
मैले पत्याइहालेँ । हिटलरलाई तिमी चिन्थ्यौ होइन ?

उसले भन्यो-खल्लीमा कागजलाई हालेर टाँक लगाउँदै-एउटा पल्टनमा भएपछि
कतिचोटि देखियो होला, कति बात मारियो होला, कति घ्याच्च-घुच्च गरियो होला
आपस्तामा, त्यसको केही ठेगाना छ ?

मैले सोधें-के कुरा गर्थ्यौ-हिटलर ?

उसले भन्यो-त्यसको के सम्झना छ र अहिले । लडाइँको मैदानमा संगसँगै
सयकडौ मानिसहरू साथ साथ पर्छन् । लामो लामो बात मार्ने फुरसत हुन्छ त्यहाँ, साँच्चै
भन्नु भने लडाइँमा कसैलाई कसैले चिनेर बगिराच्छ ? आउँछन्, जान्छन् हिटलरजस्ता कति
आए होलान्, कति गए होलान्...मलाई त्यसको सम्झना छ र । त्यो त पछि पो
हिटलरको जीवनी पढ्दा थाहा पाएँ, एउटै पल्टनमा रहेछौ र फ्ल्यान्डर्समा संगसँगै परेका
थियौ । ऊ त शुक्रमै ग्यास लागेर बेकम्मा भएर खारेज भएछ... । मैले हिटलरको
जीवनीको किताब लागेर हिकारिएको थिएँ, किताबैले त्यस फुँडीलाई र भनेको थिएँ-ल पद्
हिटलर र म संगसँगैका साथी थियौ कि थिएनौ- फ्ल्यान्डर्समा संगसँगै लड्यौ कि लडेनौ ।
मलाई छाडेर अर्को नाछोसंग जाने मेरो एउटा खुट्टा छैन भनेर-ल अब पद् यो किताब... ।

हो, नबुबक, साँच्चै स्वास्नीमानिसलाई पत्याउनु हुन्न । दुई गोडामा नउभिएको
भए त्यो मानिस हुन्न रे । मोरी डोरिस । कुकुनी । उसले मलाई भनी-खिल्ली उडाएर
नियोनार्ड, दुईवटा गोडामा उभिएर मेरो हात माग्नु ।

अनि सबैलाई देखाएर भनी-हेर हेर, एकखुट्टेलाई ।

सबै हाँसे । मैले पनि रिसाएर भनें-मोरी कुकुनी तँलाई दुईखुट्टेले पनि पुग्दैन,
कुकुनीलाई चारखुट्टे नै चाहिन्छ, रन्डी ।

उसले भनी-नभन् मलाई रन्डी । म मर्दसँगै बिहा गर्छु-तिघा भएको सँगै-बुभिस
आधा मानिस ?

"मैले रिसले केही देखिन, भन्टेर लुछें त्यसको कपाल । उसले कराउँदै भनी-
मान्यो, लडाइँमा मर्न नसकेको छोरन्डोले... ?

"अनि धस्का दिएर मलाई धूलोमा खसाइदी । म धूलो टकटक्याउँदै उठें । गाउँले
स्वास्नीमानिस रमिता हेरिरहेका थिएँ, मुखमा कुजो हालेर हाँसे । म भरखर अस्पतालबाट
निस्केको थिएँ, त्यसैले छटपटाएर हिडें । एउटीले पछिल्लिरबाट कराउँ-डोरिसले बिचराको
अर्को तिघा पनि भर्षिदिने थो ।"

मलाई उसको आफ्नो कुरामा केही दिलचस्पी थिएन । म त हिटलरको कुरा जान्न
चाहन्थेँ । मैले सोधें-हिटलरको केही पनि सम्झना छैन तिम्रीलाई.....?

“भनिहाले नि, उसको किताब पढेर पो घाहा पाएँ, उसैको पल्टनमा म पनि धिएँ...पत्याएनौ-फेरि खल्लीको बटन खोल्न थाल्यो ऊ ।

मैले भनें-भो भो, कागज देखाउनु पर्दैन ।

“पल्टनमा हाम्रो गाउँको अर्को केटा पनि थियो । त्यो त मारियो । अरू कसलाई चिन्थे र म । कोही बडा पण्डित नामुद मानिस, दौलत भएका सिपाही हुँदैनन्-हामी जस्तै सबै-त्यसमा हिटलर भनेर कसरी चिन्तु ।

“फेरि ऊ त लगत्तै गुरुमै बेकम्मा भएर डिस्चार्ज भयो । हाम्रो पल्टन अगाडि बढेर धावा गर्दै हिँड्यो । फ्रान्सको चिप्सो माटोमा ट्रेन्च खनेर बस भनेर घाम्न नसगाएको भए पेरिस पुगेर माठ धामिन्ध्रौ हामी । पेरिसमा आइमाई बडा कलिला हुन्छन् रे, कुरुड कुरुड गर्ने-कलिला काँकाजस्ता । हाम्रा जर्मन आइमाईजस्ता होइनन् धसुल्ले-मोरी डोरिसको कुरा छाड, त्यसैले त काँकाजस्तै भएकीले जिबोबाट राल चुहाउँदै ठिटाहरू उसको पछि-पछि लाग्थे-कार्तिकका कुकुरजस्तै र ऊ चटारिएको कुकुनी चाक हल्लाएर आँघ लाग्थी ।

म भन्थे-“प्यारी डोरिस, नगर त्यसो ।”

ऊ भन्थी-“आधा लोन्गेले मलाई छोरा-छोरी दिन सक्छ ? अनि ऊ चाक हल्लाउँदै हिँड्थी अनि पछि-पछि राल चुहाउँदै गाउँले ठिटाहरू... ।

“ल तिमी नै भन-फ्रान्सको हिलोमा लडाइँ के भन्ने त्यस्तोलाई । माटो खनेर खाल्डोमा कुरेको छ; कुरेको छ; पानी परेर खाल्डो गजगज हुन्छ, गोलीगाँठोसम्म हिलोमा बुट जाकिन्छ; शत्रुलाई देखिदैन हिलोबाहेक केही थिएन, त्यसै अगाडिपट्टि फुसामा हान्न लगाएको छ, लगाएको छ- धाँप...धाँप... गोला छुटेको छ छुटेको, धूबोले हावा भरिएको छ, त्यस्तोलाई पनि लडाइँ भन्ने-ल भन तिमी नै, नबयबक त्यहाँ त्यसै बसिएर आएको जस्तो एउटा छड्के फलामे टुकाले लाग्छ मेरो घुँडामा, फुटेको गोलाबाट-त्यसै-कसले हान्यो, कहाँ फुट्यो त्यो गोला र लाग्यो मलाई ! अनि मलाई कुकुनी सोध्छे एउटा तिघाले स्वानीलाई घ्याप्न सक्छौ ? ए लिओनार्ड, अर्को तिघा पनि खोजेर ल्याऊ ।

मैले भनें-“धर्म, प्रेम, देवता केही छैन तेरा लागि, मोरी कुकुनी ? भन्छेस्, सियान नदीको दलदलमा छाडेर आएको गोडा खोजेर ल्याऊ । तँजस्ता फुँडीलाई यो मेरो काठको गोडा पनि सुहाउँदैन, बुझिस् ।”

“अनि यसपालि, यही चार वर्षअघि विदेशी पल्टन बैरिए त्यही ट्रेनेलमा-बाटामा पन्यो होला नि-गाउँले आइमाईहरू पुगे त्यहाँ लग लग लग गर्दै बूढी भएकी डोरिस पनि पुगेकी थि । बाटोमा भेटेको थिएँ र सोधेको थिएँ-रहर, पुग्दो, बूढी कुकुनी, पेट भरियो होला । पोडो, मैले त्यसो भन्नु हुन्नथ्यो । छोराछोरीको उसलाई बढो रहर थियो, उसको दुलहाले सन्तान दिन सकेको थिएन, त्यसैको दुःख थियो उसलाई । तर त्यस बखतमा त्यस्तो तीतो कुरा भन्नु हुन्नथ्यो । ऊ त केही खाने कुरा पाइन्छ कि भनेर गएकी थिई विदेशी पल्टनको म्याम्पमा । पछि धेरै दिनसम्म मलाई दुःख लागिरहयो किन त्यसो भने भनेर । जे भए पनि मैले त्यसो भन्न हुन्नथ्यो, आइमाई विचराको जातै कमजोर, निफर हुन्छ । मर्दले त्यसो भनेको बेमनासिब हो । हिटलरको साथी भएको मलाई क्दर गर्न जानिन भनेर

के भो त-अहं, म मई भएर त्यस्तो अबस्थामा परेकी बूढी डोरिसलाई मार्ग बचन भन्नु हुदैनथ्यो मैले । लू लू...पछ, पछ त्यस फलेकमाथि नहिँड । आखिरी सात डेग मात राख्ने फलेक हो त्यो ।”

म टक्क घामिएँ र अगाडि पुलजस्तो बनाएर बिछ्याएको फलेकको सानो बाटोलाई पस्क परेर हेर्न थालें । बूढोले रमाइलो मानेर पेट मिची मिची हाँस्यो र भन्यो-भनाइ पो एउटा आखिरी सात डेगको फलेक (Plank of last Seven steps) भुन्डघाउनु या गोली हान्न लग्ये-त्यसो हुनाले आखिरी सात डेग फलेक भनेको, सात डेग (Seven steps to eternity) पनि भन्ने चलन थियो रे । फेरि हाँसेर उसले भन्यो, हिँड न्यारे, अहिले त यो फासफुसे फलेक भएको छ, केही खतरा छैन । काठको गोडा फलेकमा दुई-चारचोटि बजारेर उसले भन्यो-केही खतरा छैन ।

आफ्नो ठट्टामा मुच्च चाउरी पाउँ ऊ खूब हाँस्यो । उसका आँखा भन् धिमधिम भए । फलेकको त्यो सानो बाटो सिद्दिनेबित्तिकै वनको हिस्सा शुरु हुन्थ्यो । बूढो लिओनार्ड देखेपट्टि अलिक टाढाको एउटा नामो तर मुन्डा इमारतलाई देखाएर भन्यो-त्यो दाहगृह हो-भट्टी, पोल्ने ठाउँ । छि, कस्तो दुर्गन्ध आउँछ्यो मान्छेको मासु पोलिएको । हेर्छौं त्यसलाई ? मैले भने-भैहान्यो, यहाँबाट देखिहालें ।

“जाने भए आर्कातिरबाट जाने बाटो राम्रो छ । चौडा बाटो छ, बगैँचाको बीचबाट गएको ।”

मैले भने-भयो ।

उसले भन्यो-त्यसो त आजकाल त्यहाँ गन्ध-सन्ध केही छैन-अलिकति खरानी छाडिदिएको छ भट्टीभित्र, हेर्न आउनेले पत्थारको तस्वीर लाग्छ भनेर । त्यहाँको आगो निभेको एक, दुई-तीन र आधा-साढे तीन वर्ष भइसक्यो । छप्पा: छप्पा: कस्तो दुर्गन्धले भरिन्थ्यो यो ठाउँ पहिले । यो मसाने आगो कहिले निभेन, अबण्ड चिता अहोरात्र जलिरहथ्यो । कस्तो फोहर गन्ध । पशुहरूको सेकुवाजस्तो होइन, मान्छेको मासु पोलिएको बढो गन्हाउँदो रहेछ । भन् कुनै दिन नाक फोर्ने किसिमको गन्ध आयो भने, भन्ने चलन थियो-नम्रको मासु होला-जिउँदै मासु होला । पोढे, मैले ढाँटेको होइन..... ।

मैले सोधे-साँच्चै, लिओनार्ड, जिउँदै मान्छे पनि पोल्थे यहाँ ?

उसले भन्यो-मलाई के थाहा ? हामीले ब्याम्पभित्र पस्न पाइन्थ्यो र ? बाहिरको हन्ला पो भनेको ।

कोही कोही भन्थे-यहूदीको लाश गन्हायो है गन्हायो । तर ईश्वरले भूट नबोलाबस, मान्छेको मासुको गन्ध एकनासको पोलिएपछि-त्यो चाहे आर्षको होस्, चाहे यहूदीको, चाहे जिप्सीको, चाहे...तर ए भाइ, तिमी फर्किने बस खुड्किएला नि । खाली कोठा के हेर्छौ अब ? ब्यारेक खाली छ । जुताको पहाड हेर्न भए हिँड ।

“जुताको पहाड...?”

भनाइ पो एउटा...। अँ, लोर्नेमानिसको भिन्दै, स्वास्नीमानिसको भिन्दै, केटाकेटीको भिन्दै चार-पाँच मान्छे अल्गा थुप्रा । यहाँबाट स्वर्ग जाने या नर्क, कता जाने हुन्-कसैलाई जुता लागेर हिँड्नु त पर्दैन, सबैले फुकाँदै हिँड्थे । आखिर, सात डेग

हिंडनलाई होस् चाहे भट्टीभित्र सेकुवा बन्नलाई होस् । उनीहरूले छाडेर गएका थोत्रा जुताहरूको पहाडै छ, पहाड तर ए भाइ, बस खुर्किएला नि ।

नभन्दै हामी हतारिएर फाटकमा पुग्दा-नपुग्दा एउटा गाउँले बस धूलो र धूवाँ उडाउँदै ठूलो शब्दले फरफराउँदै पास भैसकेको थियो । फर्किने मिलिट्री ट्रकमा पनि ठाउँ पाइएन; भरिएर आएको थियो ।

खोरन्डोले बडो संबेदनाको स्वरमा भन्यो—ल भाइ, अब के गर्छौ ? बित्वास परेन के ? यस्तो नालायक काम कहिल्यै भएको थिएन मबाट । मेरो जिम्मामा परेको काम कस्तो सिनित्त हुन्थ्यो । आजै हो मेरो जिम्माको यातुले धोका पाएको । बित्वास परेन के च् च् च् । के गर्ने अब ल भन ?

म के भन्थे—फाटकको सन्तरीले बडो उदासीनताले हाम्रो बिचल्लीको कुरा सुनिरहेको थियो । मैले एकचोटि उसलाई हेरेँ केही उपाय बताउँछु कि भनेर । उसको उदासीनतालाई मैले भन्न गर्न सकिनँ ।

खोरन्डोले भन्यो—भाफ गर है मेरो सुद्धि नै कस्तो भुसुन्क भएछ । हिंड मेरो घरमा, त्यही पखुँ शायद कुनै गाडी मौकाले यतातिरबाट जान्छ कि, उः त्यही हो मेरो घर—भनाइ पो त; घर भनेको एउटा छिँडी छ र माथि सानो होचो बुईगल । क्याम्पकै हिस्सा थियो त्यो पनि; ढल्ला ढल्ला जस्तो छ अहिले त ।

म उसको पछि लागेर हिंडे । एक त ठाउँ नै उराठ लाग्दो; मानिसको आवागमन नभएर त्यस ठाउँलाई बडो बिरानो बनाइरहेको थियो । लाग्थ्यो, सूर्यको रापको मुनि त्यो ठूलो निर्जन क्षेत्र तृतीय प्रहरमा उँधिरहेको छ । खोरन्डो सिपाहीको कहिल्यै पनि तसिद्धिने किसिमको एकनासको बोलाइले फन् त्यस क्षणलाई शून्य बनाइरहेको थियो । हजारौँ हजार यहीहरूको जीवनको यता यही क्याम्पमा आएर दुर्गिएको थियो । आफ्ना बूढा, तरुण र बालक गोडामा हिँड्दै घम्पिँदै, यही आएर उनीहरूले सदाका लागि बिसाए । तर त्यतौं धीषण शेष समाप्तिस्थल (Terminus) आज कस्तो सामान्य, एकदम साधारण—उराठ लाग्दो । कही लेखिया छैन, ठूलो पाटीमा रातो अक्षरले—'समाप्त'-'अन्त्य' भनेर, कही सूचना छैन सेतो अक्षरमा—'खतरा' भनेर । केवल शून्य चियाइरहेको छ—एउटा फुस्सा मुख बाइरहेको जस्तो छ, जसको किनारामा जङ्गलको छेउमा केवल एउटा क्याम्प छ—खाली कोठाहरू छन्; निभेका ठूला-ठूला फलामे चिसा चुल्हा र तीनवटा ढिस्का पुराना जुताहरूका ।

लिओनार्डले आफ्नो घरको जस्तो वर्णन गरेको थियो, त्यस्तै घर थियो त्यो—क्याम्पको फाटकको केही पर दाहिनेतिर उभिएको एउटा अत्यन्त सानो तर अल्लो इमारत । क्याम्पको पूर्वपट्टिको पर्खाल त्यहीनेरबाट दक्षिणतिर मोडिन्थ्यो । यो शायद पहिलो बाच-टावर थियो । तल एउटा सानो कोठा र माथि जाने एउटा साँगुरो काठको सिँडी—लिस्तुजस्तो । माथि पनि एउटा कोठा । लिओनार्डले कोठाभित्र पसेर बडो नाटकीय ढङ्गले मतिर पछि फर्क्यो र केही भुकेर भन्यो—स्वागत छ, तपाईंलाई मेरो घरमा ।

म केही नबोलेर कोठाभित्र पसेँ । जसले हस्याङ-फस्याङ गर्दै एउटा स्टूल लिएर आयो र मेरो अगाडि राखिदियो । मलाई लाग्यो, म अचानक बडो धाकेको छु । स्टूलमा

बिनाकुनै शिष्टाचार-सचबक भसैं ।

उसले भन्यो-म तपाईंको स्वागतमा कफी बनाउँछु-बाहिर बस-मोटरको आवाजपट्टि पनि कान दिइराख्नुहोला ।

मेरो एकदम अनाग्रहता देखेर उसले भन्यो-माफ गर्नुहोला, मेरो ठूलो भूल भयो ।

मैले भने-मलाई बस छुट्यो भनेर दुःख छैन । तर यो ठाउँ कस्तो नीरस, कस्तो उराठ लाग्दो ।

उसले भन्यो-तपाईं आउनु भएन पहिले, कस्तो गुन्जार पियो यो ठाउँ । यो ठाउँको भाग्य नै यस्तो छ, देशलाई मुसीबत परेको बखतमा यही काममा आउँछ-हामी सिपाहीहरू जस्तै । पहिले कुन प्रथम राजाले आफ्नो पल्टनका लागि भनेर यो क्याम्प बनाए । कालान्तरमा यसको छाँचो परेन र यो बिस्रियो । जर्मन-अष्ट्रियन लडाइँमा यो थलो फेरि जागेर उठ्यो होला । त्यसपछि फेरि धेरै बर्षसम्म सम्भिएन, लडाइँ सिद्धिएपछिका हामी सिपाहीजस्ता ।

पहिले महायुद्धभन्दा पहिले-मलाई राम्ररी सम्झना छ-केटाकेटीहरू लुकामारी खेल्थ्यौ-र तरुण-तरुणीहरू-ही...ही...तिनीहरू आफ्नो लुकामारी अनि लडाइँमा फेरि यसको मर्मत भयो र साइनबोर्ड लाग्यो-प्रतीकेन्द्र, उत्तर कमान मातहत.....म यही भना हुन आएको थिएँ ।

लिओनार्ड एकनाससँग गनथन गरिरहेको थियो । मलाई क्याम्पो इतिहासका प्रति कुनै दिलचस्पी थिएन । म बारम्बार आफूलाई भनिरहेको थिएँ, मनमनै-इल्जेको कुरा मानेर नआएको भए हुने रहेछ । आखिर यस्तो ठाउँलाई हेरेर के लाभ ? दर्शक भएर आएको छु, कौतूहलको रहर भेट्न-हजारौँ हजार बालकहरू पोलिएको भट्टी हेरेर । एक त दर्शक हुनु अनुभव थाउनु होइन-त्यो त भोगेर मात्रै पाइने कुरा हो । ती पोलिने बालकहरू र तिनका माता-पिता, जो पनि यहाँ खरानी भए, तिनले यो अनुभव गरे, आफ्नो भोगद्वारा-म त रमिते..... ।

म कटुताले भरिएँ-रमिते भएकोले म तिनीहरूभन्दा फरकको प्राणी भएँ । तिनीहरूको योगबाट बाँचेकोले, रमिते भएकोले म आफ्नो तटस्थताको उच्चताबाट दुई-चार थोपा आँसु भाग्युँ संबेदनामा, तर सहभागी हुन सकिनँ उनीहरूसँग ।

लिओनार्डको स्वरले मेरो विचार-शृङ्खलालाई तोडिदियो-न कफी खाऊँ...

मैले एक घुइको तीतो कफी मुखमा लिएँ । उसले भन्यो-कस्तो भो ?

मैले भने-ठीक छ ।

जनि ऊ फेरि भन्न थाल्यो-यस लडाइँमा फेरि यसको भाग्य चम्कियो । लिओनार्ड टेबलमाथि कुइलोमा खडा गरेको हातले कफीको प्यालाका उपर ठिभुज बनाएर बडो प्रसन्न मुद्रामा थियो । एक दिन अचानक यसको भाग्य पल्टेको जस्तो भयो । यसको खूब राम्ररी मर्मत भयो । दुई-चारबटा साना-साना बङ्गला थपिए-फूलको बगैचा लगाइयो-स्यारीहरू खनिए-जङ्गल काँडियो र एक दिन एस. एस. (S. S.) का टुकहरूबाट राम्रा-राम्रा बर्दी लगाएका-टलरक टल्किने फुलीहरू लगाएका-पल्टनका जवानहरू

ओर्लि ए र जेलमा हल्लीखल्ली भयो । म अनि आफ्नो बर्दी लगाएर पुगेँ-र कमान्ड अफिसरलाई सलाम गरेँ ।

उसले सोध्यो-के चाहियो ?

मैले भनेँ-म पनि सिपाही हुँ ।

उसले मेरो काठको गोडापट्टि हेर्‍यो । मैले भनेँ-पहिले महायुद्धमा काममा लाग्यो एउटा गोडा । यो द्वितीय महायुद्धमा पनि देशको काममा शरीर लगाउन चाहन्नु ।

ऊ हाँस्यो, र भन्यो- आजको जर्मन राष्ट्रको परिस्थितिमा राष्ट्रनायक हिटलरको भनाइ छ, जर्मन नागरिकले जे जे छ आफ्नो त्यो सबै राष्ट्रलाई समर्पित गर्नुपर्छ ।

गद्गद् भएर मैले भनेँ-राष्ट्रनायक हिटलरको नाउँमा म यो खोर्टिएको आफ्नो शरीर राष्ट्रलाई अर्पण गर्न चाहन्छु ।

उसले भन्यो-म तिम्रो भावनालाई क्दर गर्छु । तर काम भने कुनै निश्चित किसिमको उसले मलाई दिएन ।

उसले भन्यो-परिआएको काम गर्नु । यद्यपि म क्याम्पभित्र जान पाउँदिनर्थे तर क्याम्पको बाहिर सानातिना काम यद्येष्ट थिएनन् र ? यद्यपि मसँग उनीहरू कसैको सिफरिस पत्र छैन-मौकै पाइएन तिनलाई बटुल्ने, तर के कुनै क्याम्प कमान्डर मेरो साना-साना अनियमित र अतिरिक्त कामबाट खुशी भएनन् र ?

सेलाएको कफीलाई एकैचोटि पिएर उसले मलाई सोध्यो-किन केही नबोलेको ?

मेरो भन्ने कुरा नै के थियो र त्यहाँ ? त्यस उदास स्थलमा बाख लाग्ने कुरा पनि केही थिएन जसका सम्बन्धमा पर्यटकको दिलचस्पीले सोध्नु-त्यो के नि ? त्यो के नि ? यहाँ त यस रोदन धामिएर परास्त भएको स्थलमा-पर्यटकको प्रश्न उठ्नुभन्दा पूर्व नै एकैसाथ सबै उत्तर उसले पाउँथ्यो-यो ऐतिहासिक चिहान हो-आधुनिक मणिकर्णिका, जहाँ लाखौं आबालवृद्धब्रिता मृत्युपूर्व नै सामूहिक चितामा पोलिए । प्रश्न के उठ्न सक्थ्यो यहाँ, मृत्युको उप्रेको प्वाललाई देखेर सोच्ने कुरा नै के रहन्थ्यो ? यहाँ पुगेर मानवको दिलचस्पी हठात् लोप भएर जान्छ । टोलाएर त्यहाँको निभेको चितागिनलाई हेरिरहनुबाहेक अरु केही मानसिक क्रिया त्यहाँ सम्भव थिएन । मैले केही बोलीनँ । एकछिन मैले हानोबर फर्किने मोटर मिस गरेकोमा धकक लागेको थियो, र इल्लेसँग आजको सन्ध्या बिताउने सानो तीखो आग्रह पनि जागेको थियो, यस महान् सहारामा उभेको कुशको टुसोजस्तो तर अब त्यो बाञ्छा पनि सेलाउँदै गयो । शायद, ठाउँको त्यस्तो प्रभाव थियो जो बिस्तार-बिस्तार मस्तिष्कमा चद्दै जान्छ, त्यसको सक्रिय चेतनालाई क्रमशः माउँ । मस्तिष्क विमूढ हुन्छ । लियोनार्डले शायद मेरो अनाग्रह देखेर घरपट्टी र गाइड (प्रदर्शक) को कर्तव्य पूरा गर्ने उद्देश्यले भन् बढी उत्साहका साथ त्यस क्याम्पको इतिहास र आफ्नो निजी जिम्मेवारीको चर्चा गर्न थाल्यो ।

उसले भन्यो-जर्मन राष्ट्रका उपर सडुट आएको बखतमा हाम्रा महान् ऐतिहासिक नेताको मातहतमा तमाम जाति एक भएर सडुटको मुकाबिला गर्न खडा भए । किसान खेतमा, ज्यामीहरू कारखानामा, पल्टन मैदानमा, स्वास्नीमानिस चुल्हा-चौकामा,... र म खोरन्डो

पनि यस क्याम्पको बाहिरिया काममा...

उसले मलाई एकचोटि आफ्नो चिमचिमे आँखाते तीखो दृष्टि पारेर हेन्यो । मैले उसको उत्साहमा पटक दित्तवस्ती लिइन ।

उसले एउटा भलाक हाँसो हाँसेर सोध्यो-तिमीले सोधेनी, कस्तो बाहिरिया काम थियो मेरो ?

मैले केही बोलिन । ऊ मतिर आएर उभियो र मेरो हात आफ्नो हातमा लिएर भन्यो-भर्नु-साँच्चे, तिमी के सोचिरहेका छौ ? नदोटि है-केटी, होइन त घरमा छोडेर आएको ? पोडो यो ठाउँ नै यस्तो छ । त्यस्तै कुरा जगाउँछ यहाँ, देख्ने-सुन्ने केही कुरा छैन । कलाका कुरा, सङ्गीतका, साहित्यका, हाहा-हीही गर्ने मित्र समुदाय छैन । सम्भ्रता छैन, समाज छैन । यस नियाघो ठाउँमा, क्याकले बस गरेको ठाउँमा जागृ त्वस्तै कुरा, तिमी मनमा जागेको जस्तो । रगत मात्तिन्छ यहाँ-लाग्छ, तात्तातो सम्भोगमा प्यारीको घाँटी किचिदिऊँ । होइन ?

जहाँ मान्छे मारिन्छन् त्यहाँ रगतको खोतो बग्छ-त्यही त रणभूमि हो । यो क्याम्प पनि एउटा रणभूमि थियो जहाँ हजारौँ हजार हाम्रा यहूदी शत्रुहरू मारिए । र लडाइँको मैदानमा दुई कुराको माट ध्याउन्न हुन्छ-या मान्छे मार या कुनै आइमाईलाई आफ्नो तिधामुनि पार ।

लियोनार्डको अनुहारमा एउटा बीभत्स र गम्भीर हाँसो आयो । हाम्रा जर्मन अफिसरहरूको बारेमा यो त भन्न कर लाग्छ-ती दुवै लडाइँमा-मैदानको र विजयौनाको शूर भए ।

तर साहेब,..... ।

म लियोनार्डको गनघनलाई बढ्ता लम्ब्याउन चाहन्न- एक त उसको सोचाइको टलान नै यस प्रकारको थियो-बारम्बार उसका कुरा गुप्त बाख्का साथ र त्यस्तै तिम्बर अरलील भाषामा स्वास्तीमानिस, सान र मैथुनमा पुग्छे र उसको जिभो स्वादका साथ पङ्क्तिन्थ्यो र अर्को-एक साँझभरिको कुरा लेखी साध्य पनि त छैन । सुन्न भने मलाई करै लाग्यो-आखिर उमैको अनिच्छुक अतिथि भएर मैले त्यस रात त्यहाँ बिताउनुपन्यो, उसको अल्प भोजनमा साभेदार भएर ।

उसले कथा सुनाउँदै भन्यो-साहेब, त्यो टुजेल बजार छ नि, त्यहाँको मेयरकी एउटी बिछट्टै नखरा पार्नुपर्ने स्वास्ती थिई । मेरो बाहिरिया काममध्ये एउटा उसको यो क्याम्पसम्बन्धी आइपर्ने काम गर्नु पनि थियो । हुन त त्यसमा जर्मनी रगत एक थोपा पनि थिएन होला, आमा-बा पोलेण्डका थिए स्यार-तर बिहा भएपछि कुन जर्मनकी आइमाईले आफ्ना राष्ट्रको त्यस्तो बफादारीसँग सेवा गरी होली, जति कि त्यसले यो आफ्नो धर्म राष्ट्र (Adopted country) को गरी । साँच्ची भन्ने हो भने मेयरी उसले नै चलाउँथी, दुलाहा त घपनाको माट थियो । र जब यहाँ बन्दी शिविर बन्यो, उसले भनी-लियोनार्ड, अब मेरो सच्चा काम शुरू हुन्छ ।

हुन पनि सच्चा काम त्योभन्दा ठूलो के हुन सक्थ्यो, एउटी अबला नारीका लागि । क्याम्प गार्डमा आउने सिपाही, अफिसर बिचरा जहान परिवारबाट छुट्टिएर यो नियाघो

ठाउँमा, त्यो पनि यस्तो अल्छीलाग्दो ब्याम्पको काममा खटिएका तिनीहरूलाई सन्तोष पार्ने काममा ऊ एकलै जीउ-ज्यातसँग लागी। मलाई भन्थी ऊ-म आफ्नो शरीरसम्म पनि सजिलै सजिलै उनीहरूको मनको तुष्टिका लागि दिन सक्छु; बुझ्यौ, लिओनार्ड।

मोरी सम्थो पनि, हिंदी हो पनि तर बूढी भैसकेकी थिई-काम नलाग्ने। त्यसले आफ्नो घरमा तरुणीहरूलाई बोलाउँथी-यही मेरो बाहिरिया काम शुरु हुन्थ्यो, र चिया-पानीका लागि बीच-बीचमा ब्याम्पका अफिसरहरू र जवानहरूलाई निम्ता दिन्थी।

‘हेल हिटलर!’ भनेर जब चुस्त बर्दीका सिपाही, अफिसरहरू बुट बजारेर उसको बैठकमा उभिन्थे, त्यहाँ पछि बसेका तरुणीहरू त्यसै लटिठन्थे। म चियाएर हेर्छें।

मेयरनी मोरी भन्थी-म पनि चुहुन घाल्छु तलपट्टि.....बूढी भएर के भो त...हाय। राष्ट्रको सेवाका लागि मेरो उमेर ढलेछ; अरूले मौका पाए...‘हेल हिटलर!’

तिमीले पत्याएनौ? मुलुकको खिदमतमा लोभिएका जर्मन आइमाईलाई-‘हेल हिटलर!’ को पुकाराले कस्तो असर पार्थ्यो। तिनका आँखा लटिठन्थे, मात्तिएको जस्तो, आंग तानिन्थे, ओठ सुक्थ्यो र च्याप्च्याप्ती भएको गलाले भौँचिबएको बोली फिक्थे र चटारिएकी गाईजस्तो ‘बाँ बाँ...’ भन्न थाल्थे-‘हेल हिटलर!’ अनि सते, पुछ्न थाल्थे तिघाका काप। एक जमाना थियो बाबु, ‘हेल हिटलर!’ यो पुकारले मस्तीको कपकपी ल्याएको थियो मुलुकभरि.....क्रिज्जात नहोला।

मेयरनीले एउटा काम भने अलिक बढ्दै गरीकी हो नि। मेरो कानैनिर साउती गरेजस्तो गरेर लिओनार्डले भन्थो-एउटी यहूदी केटीलाई राखेकी थि आफ्नो घरमा। ठूला आँखा, काली-काली, नाक लाम्चो र चिल्लो, बाक्लो कालो कपाल-कसै कसैलाई त्यस्तो आइमाई खूब मनपर्छ भनेर मेयरनीले त्यसलाई बडो इन्तजामसँग आफ्नो घरमा ल्याएकी। ब्याम्पको डाक्टर थियो नि, त्यसलाई मेयरनीले निकै उपकार गरीकी थिई। त्यस्तै त्यस्तै कुरामा, त्यसै हुनाले मेरो अगाडि उसले भनी-ए प्यारा डाक्टर मलाई एउटी दासीको खाँचो छ, टुकमा ओसारिएर ल्याउने गरेका यहूदीमध्ये कुनै काम लाग्ने...नकचरो हाँसो हाँसेर काम लाग्ने क्या, डाक्टर बुझ्यौ?...पाए ल्याइदेऊन।

अनि मतिर फर्केर भनी-होइन त, बूढा लिओनार्ड। मैले पनि सही थापिदिउँ, यद्यपि उसले मलाई बूढो भनेको पटकक मन परेको थिएन।

डाक्टरका लागि यो काम बायाँ हातको खेल थियो। डाक्टर बडो सिपालु थियो। टुकबाट यहूदीका बचान भारिनेबित्तिकै आफ्नो अभ्यासी आँखाले हेरेर चट्ट चट्ट छुट्ट्याउँथ्यो र बेतको दुप्पोको इशाराले बूढा-खाडा, काम नलाग्ने केटाकेटीहरूलाई स्नानागारमा पठाउँथ्यो...।

‘स्नानागार’ बुझेनौ? ही...ही...ग्यासचेम्बर। हाम्रो जर्मन हृदयको कलिलोपन यसैले स्पष्ट पार्छ-तिनलाई ती शत्रुहरूलाई मार्ने ठाउँमा पठाउँदा पनि उनीहरूको मनलाई अनावश्यक चोट नपरोस् भनेर उनीहरूसँग ब्याम्पका गाईहरू भन्थे-हेर हेर कस्ता फोहोरी, जाऊ नुहाउने ठाउँमा सुग्घरी होऊ। साबुनले मली मली फोहरामुनि नुहाऊ। एकछिन सबैको अनुहार उज्यालो त हुन्थ्यो, केटाकेटी भन्न थाल्थे ताके स्वरमा-ल जाऊँ, नुहाउने कोठामा जीबा, जीआमा...चाँडै हिँड्न। स्नानागारमा साबुनको जस्तै डल्लाहरू

खोपा खोपामा राखिदिएको हुन्थ्यो र फोहोरा छाड्ने खालका धाराका मुख र सिलिङ्गमा झुन्डिएका पनि हुन्थे । तर ती ठूला साबुनका होइनन् दुइटाका, र फोहोराबाट पानी फर्दैन्थ्यो—ग्यास आउँथ्यो एकैछिनमा काम तमाम... ।

डाक्टरको बैठको टुप्पोको अर्को इशारा, काम लाग्न सक्ने यहूदीहरू काममा जोतिन्थे । फ्याक्ट्रीमा काम गर्ने हो कि, खेतमा, कि यही क्याम्पभित्र कामको खाँचो हुन्छ कहिल्यै जागेको मुलुकमा ? त्यस्तै रोजाइबाट त्यो यहूदी केटी मेयरनीकहाँ पुगेकी थिई ।

धेरै दिन कहाँ रहन पाई र त्यो केटी । पुरानो रसिक क्याम्प कमान्डर बदलियो, त्यसको ठाउँमा एउटा गम्भीर खालको अफिसर आयो । मेयरनीले उसलाई पनि बोलाई र उसको बानीअनुसार त्यसलाई पनि लोभ्याएर आफ्नो मुटुठीमा पार्ने कोशिश गरी । पहिलो दिन नै तरुणीहरूको हल देखेर उसले जुहम्म उठ्दै भन्थो—यो के, श्रीमती मेयर, देशको सङ्कटावस्थामा यो कस्तो राष्ट्रिय मासुको दुरुपयोग ।

मेयरनीले पहिले त बहस गर्न खोजी, भनी—यो निपासो ठाउँमा अफिसर जवानहरूको मन बहलाउ हुन्छ भने यसलाई, यी तरुणीको मासुको दुरुपयोग भन्नु हुदैन । अफिसरले उत्तरमा केवल कठोर दृष्टिले मेयरनीलाई हेर्‍यो र तरुणीहरूपछि फर्केर भन्थो—जायज वैवाहिक सम्बन्धमा आफ्नो घान्कोमा बसेर नायक हिटलरको आदेश पालन गर्ने सट्टा यस्तो सजिलो बाटो किन हिँड्न खोजेको तपाईंहरूले ।

लाजले मुटो गाढेर उनीहरूले भने—हामीहरू सबै बिबाहिता छौ र हाम्रा लोग्नेहरू सबै पल्टनमा छन्—पश्चिमी मोर्चामा । हामीहरूले सरकारबाट पाएको आफ्नो काम पूरा गरेर माथ फुरसतको समयमा यता आउने गरेको, त्यो पनि राष्ट्रको कल्याणकै भावनाले ।

अफिसरले केवल पति भन्थो—म यसलाई बढो निकुष्ट चाला भन्छु ।

मुटु बजारेर सबैलाई सलाम गर्दै उसले आफ्नो दाहिने हात अगाडि सारेर करायो—‘हेल हिटलर ।’

नारी कण्ठबाट पनि नितास्सिएको मोती फुट्यो—‘हेल हिटलर ।’ त्यसपछि मेयरनीकहाँको पार्टी र गोष्ठी भताभुङ्ग भयो । यहूदी केटी पनि लुकाइएर क्याम्पकै भित्र पुग्यो ।

मेयरनी त्यस दिनदेखि बढो रवाफमा बस्न थाली । मलाई बीच-बीचमा समातेर भन्थी—अब के गर्ने निजोनाई, मलाई कसैले केही त गर्दैन ?

भन्थी—मैले मुलुकको खातिर नै त त्यो इन्तजाम गरेकी छिँ । होइन त, निजोनाई ?

एक दिन त्यो पस्तरी आतिएकी थिई कि के भनू । बिहानै, सधैंको जस्तै कफी पिउन उसको भान्सामा पसेको माठ के थिएँ उसले मलाई अङ्गुलान गरी कि मानौं म धेरै बर्ष बिछुडिएको उसको प्यारा हुँ । बूढो हाडभित्र उसको मुटु दुक् दुक् गरिरहेको थियो । उसले भनी—अब के हुने हो । क्याम्पका मन्दीहरूले बिद्रोह गरेर क्याम्पबाट उम्के भने सोझै मेयरको घर नै ताम्नेछन्—हज्जारौं हज्जार भोका, हाम्रो रगतका लागि भोका यहूदीहरूको हल... ।

मैले केही बुझिन । भनै-के भो मेयरनी साहेब ?

उसले भनी-तिमीले थाहा पाएनौ ? क्याम्पमा दङ्गा भयो । नोकरनीले भनेकी । आगो लागेको त मैले नै देखें । आकाशै रातो भएको थियो ।

मैले सोधे-हो र साँच्चै ? मैले त केही थाहा पाइनँ । नोकरनीले पनि त्यही तर्सर भित्तासँग टाँस्सिएर उभिएकी थि । उसले भनी हो लिओनार्ड । मैले होहल्ला गरेको पनि सुने र मालिनीले पनि देखेको भयो-आगोको राप, दन्दन क्याम्पबाट उठेको..... ।

मैले मेयरनीको अङ्गमालबाट आफूलाई फुटकाएर भनै-म अलिहे बुझेर आउँछु । घन्दा नमान्नुस् ।

उसले भनी-घरमा कोही छैन लग्नेमान्छे । खसम पनि काममा बर्लिन गएका एक साता भैसक्यो फर्केका छैनन्... ।

अनि फेरि भनी-मैले यहूदीहरूको भलो नै गर्न खोजेकी हुँ । होइन त लिओनार्ड । त्यो केटीलाई एक साताजति आफ्नै घरमा राखिन त ? अहिले सम्भेली त्यसले त्यो गुण ?

म लइडो गोडामा जति छिटै हिँड्न सक्थे हिँडेर कमान्डरको अफिसमा पुगें ।

उनी अफिसमा पुगिसकेका थिए । उनले सोधे-किन आएको लिओनार्ड ?

मैले सारा वृत्तान्त सुनाएँ । उनले आफ्नो असिस्टेन्टलाई अन्काएर भने-मेयरनी डराइछन् । गएर हिजो रातिको कुरा भन्दिनु । यो पनि भन्नु कि राष्ट्रिय पन्टनले देशको सुरक्षाको भरपर्दो जिम्मा लिएको छ ।

ऊ पुग्दा मेयरनी र नोकरनी आपसमा अङ्गमाल गरेर एउटाले अर्कोलाई ढाडस दिइरहेका थिए ।

उसले अभिवादन गरेर सोध्यो-तपाईंहरूको के सेवा गर्न सक्छु ?

मेयरनीले रातिको घटनाको वर्णन गरी । अफिसरले बिल्लो स्वरमा भन्यो-त्यो त जवानहरूले रमाइलो गर्दै आलु पोलिरहेका थिए र तपाईंहरूलाई थाहा नै होला, रमाइलो गर्दा सिपाहीहरू अलिक बढ्ता होहल्ला गर्छन् ।

'आलु पोलेको ?' छक्क परेर मेयरनीले सोधी । मैले त उतिखेरै बुझे साहेब । थपडी पिटेर भनै-मैले बुझे, बुझे..... ।

अफिसरले भन्यो-यो हामीहरूको पाल्ती कुरा पो त, यहूदीहरूका छाउरा-छाउरी पोलेको । ठूलो चिता थियो, त्यसैले आगोको दन्को पनि उसै ठूलो थियो, बोसो पग्लेर... ।

एकैछिनमा ठन्ढा भएर मेयरनीले छातीमा हात राख्दै भनी- छिः म पनि कस्ती ढरछेरुई ।

नोकरनीले हाँसेर भनी-मालिनी कति आसिएकी । मलाई पनि छिः अत्याएर..... ।

अफिसरले ती दुई आइमाईको चित्त शान्त गन्यो र सलाम गरेर गयो-'हेल हिटलर !'

दुवैले खुला घाँटीले कराएर चिरिएको स्वरमा-'हेल हिटलर !' बातावरण खूब रमाइलो भयो ।

यतिबेरसम्म त म निश्चेष्ट भएर आफ्नो अप्रतिरोधी काम थापिरहेको थिएँ । तर लिओनार्डको कथा यस स्थलमा पुग्दा स्मृतिको एउटा तीखो फालीले मेरो हृदयलाई चिर्दै गयो । मैले परम वेदनाका साथ सम्झीलाई सम्झें जसलाई मैले केही दिनअघि यही वृत्तान्त किताबमा पढेर सुनाएको थिएँ । उसले असह्य वेदनाले मेरो पद्मपद्मको मुख टालिदिएकी थिई । आज त्यस घटनाको एउटा जीवित साक्षीसँग म आमुन्ने-सामुन्ने छु । म भय, क्रोध र घृणाको एकै साथको आवेगमा आएर काँप्न थालें, ज्वर आएको जस्तो शरीर भयो ।

मैले चिन्च्याएर भनें—भो, भो । म अब सुन्न सकिदैनं, यस्तो अमानविक वृत्तान्त । लिओनार्डले मेरो शरीरलाई हलुको ढङ्गले छोएर भन्यो—कं भो तिमीलाई ?

मैले फट्कारेर उसको स्पर्श गरिरहेको हातलाई उछिट्ट्याइदिँएँ र भनें—तिमीहरू नर-पशु हो, मानिस होइनौ ।

उसले भन्यो—तिमी त्यसै च्याँठिन्छौ । मैले कुरा बनाएर भनेको त होइन । भएकै कुरा सुन्न पनि गान्छो मान्छौ । र हामीलाई बेफर्काउनु नर-पशु भन्छौ ।

मैले दृढतासँग भनें—हो, तिमीहरू नर-पशु हो आत्मा नभएका, हृदय नभएका ।

तिमी भूलमा छौ, मेरा जबान दोस्त । मलाई—यस खोरन्डोलाई देखेर तिमी जे पनि भन्न सक्छौ । तर यही क्याम्पको कमान्डरसँग तिनताका भेटेको भए भन्ने थियो—क्याबात, यही आर्य जातिले देश-विदेश फतेह गर्छ, क्याबात ।

“मानिसमा हुनुपर्ने कुन गुण उसमा थिएन, आफ्नो डम्प्रीमा पक्का, के मजाल कि क्याम्पको काममा कुनै पनि टुटि केही आवस, सुगन्धरी उसै कि यो क्याम्प लाग्थ्यो, एउटा बन्दी क्याम्प नभएर पार्क हो, फूलका बगैँचाले गुलजार पारेको । साहेब भन्ये—फूल प्रकृतिको सबभन्दा ठूलो चित्रकारी हो । गानाका उसै शौकिन विधोविनाका ध्वनि, बाग्नरका ओपेराका गीत, शूबर्टका रेकार्डका ठेली उनको बैठकमा रहन्थ्यो र फुरसत पायो कि या त बगैँचामा आफ्नी दुलहीसँग फूलको रङ्गीचङ्गी दृश्य हेर्ने वा बैठकमा रेकार्ड नजान्ने बस्थे । र दयालु पनि उसै..... ।”

मैले भनें— भो, भो । दयाका कुरा नगर—र मुख बड्क्याएर विस्तारै थपे—दयालु ।

“दयालु नभनेर के भन्ने त त्यस्तालाई । एक दिन उसको कान्छो छोरोले एउटा भुस्याहा कुकुरको छाउरोलाई कानमा समातेर भुन्ड्याउँदै ल्यायो । साहेबले दगुरेर गएर विस्तारै त्यसलाई आफ्नो छोराको हातबाट लिएर सुमसुम्पाउन थालेर भने—छोरा, कान समातेर उचाल्दा यसलाई दुख्दैन ? तिमीलाई कसैले यसो गर्नु भन्ने कस्तो हुन्छ ? पशु-पक्षीहरूलाई माया पो त गर्नुपर्छ, नानी ।

“माइलो छोरो अलिक मुख लाग्थ्यो । उसले सोध्यो—यहूदीका छोरा त ? साहेबले केही कडा भएर भने—उनीहरूलाई बाँच्ने अधिकार छैन । ल भन, तिमी नै मेरा दोस्त, त्यस्तालाई कमलो हृदयको नभनेर कसलाई भन्ने ?

फेरि कस्तो मिलेको जोडा—ती दुलहा-दुलही—तिनीहरूको परिवार नै एउटा राम्रो तस्वीरजस्तो थियो । दुलहीलाई खुनै राम्रो त भन्न सकिदैन तर आमा हुन सायकको शरीर-अल्गी, मोटी, छाती ठूला-ठूला, कहिल्यै पनि दूधले खाली नभएको जस्तो, चाक पनि फैलिएको—त्यसैले त—‘आदर्श माता’ को खिताब पाएकी । बेलुकीपख पियानो नबजाए नैन

हुँदैन भन्थिन्, चित्रकारी पनि गर्थिन्, मेरो पनि एउटा तस्वीर बनाएकी थिइन् बगैँचामा । हा...हा...भन्थिन्-हेर हेर, लियोनार्ड, कस्तो भो तिम्रो तस्वीर । चाउरीको जगल्टो भने मेरो मुखभरि बनाइदिएकी थिइन्-किरिमिरी । भन्थिन्-तेरो सबभन्दा राम्रो कुरा अनुहारमा त्यही चाउरीका जगल्टा त छुन् नि-अनि मेरो हाँसोको अनुहारलाई एकचोटि गौर गरेर तस्वीरमा एउटा रेखा अभै पपिदिन्थिन् । तिनको सौखको पनि अन्त्य थिएन । के मन लागेर हो कुनि एउटा खप्पर-सेतो पारेको-उनको टेबलमा हुन्थ्यो-आँखा र नाकका खाइल तल किच्च परेर हाँसोको जस्तो डरलाग्दो खप्पर । अर्को खप्परमा कुनि के के तस्वीर खिचेकी थिइन् र त्यसलाई मेन्टोलमापि राखेकी थिइन् । उनको टेबलल्याम्पको पर्दा मान्छेको छालाको थियो । यही क्याम्पकी एउटी बन्दी यहूदी आइमाईको । पर्दाको लागि ठिक्क मिल्ने रङ्गको छाला भएकी आइमाईलाई क्याम्पमा धुईधुईती खोज्नुपर्थ्यो । काली आइमाई अँध्यारो छाला भएकी पाई । उनले त्यो टेबलल्याम्प बढो कदरका साथ बैठकमा बीचको टेबलमा राखेकी थिइन्, जसको प्रकाशमा छालाको बुनोट र नसाको रेखालाई देखाएर उनी आफ्ना अतिथिहरूलाई भन्थिन्-कस्तो कारीगरी भएको बुनोट, त्यतापट्टि तपाईंहरूको ध्यान खिच्न चाहन्छु । आफू दुई-तीन डेग पछि सरेर दुवै हात चिउँडोमुनि जोरेर मक्ख परेर उनी त्यसको वर्णन गर्थिन् । भलाई भने साहेब, पटक राम्रो लागेन त्यो पर्दा । तर म मूर्ख पनि त हुँ नि, त्यस्तो समय मैले अब कहाँ पाउने..... ।

सोभ भ्रमस्क पर्थ्यो । कोठा अचानक अँध्यारो भयो । मेरो दृष्टिको अगाडि लियोनार्ड अँध्यारोमा बिलायो ।

नौ

यो सब मिथ्या हो । केही कुरा साँच्चो छैन, देखेका, सुनेका यावत् कुराहरू । शङ्कराचार्यको मनस्थितिमा पुगेर भन्नु मन लाग्छ—जगत् मिथ्या हो । विरानो मुलुकको खैरो सन्ध्यापछि लगत्तै ध्याप्य भएर निभेको बत्तीबस्तो भएर राखि कोठाभित्र पसेको थियो । खोरन्डे सिपाही नेतुकाको भोजनको तरखरमा होला । काठको गोडा सिमेन्टमा बजाउँदै खट् खट् बाहिर गयो । म एबलै अध्यारो कोठामा चिन्ताग्रस्त भएर गम्न घालें—सारा वृत्तान्त भुझो हो, हिटलर थिएन । त्यो महापुद्ग भएन, साठी लाख यहूदीहरूको सामूहिक चिता प्रज्ज्वलित भएन । असम्भव कुरा हुन्थी सन्धै । इतिहासले बेहोर्ने नसक्ने, मानवको सञ्चित मस्तिष्क र उसको स्मृतिमा अट्ने नसक्ने कुराहरू हुन्, जो खोरन्डैले मलाई सुनायो । प्रकृतिको अनन्तताको सीमाभन्दा बाहिरका कुरा हुन् । त्यसको अनन्त वैविध्यमा पनि नमिल्ने तस्वीर । आधुनिक कुनै कुटिल रुग्ण दाँतले एउटा नयाँ नरकलोकको वर्णन गरेको मात हो त्यो कुनै कालो विषमय, निष्ठुर मस्तिष्कबाट प्रवाहित वैतरणी ।

म बारम्बार अँध्यारोमा आत्मविश्वासका लागि आफूलाई छुन्थें, छु कि छैन—बाह्यजगत् भने निस्पृह अन्धकारमा लीन थियो । त्यो खोरन्डो वास्तवमा कुनै मजस्तै मानिस थियो कि मेरो रौंकेएको कल्पनाको अशरीरी प्राण ? के यो भूत्याहा घर त होइन ।

यद्यपि मलाई भूत-प्रेत, आत्मा, देवी-देवता, भगवान्-ईश्वर यस्ता कुनै कुरामा पनि विश्वास छैन, तर संस्कारगत भयबाट म मुक्त हुन सकेको छैन । म आतङ्कित भएँ । भूत-प्रेतको निश्चित ढरले होइन, केवल एउटा अनिश्चित भय-अकारणको ठासले म ग्रस्त भएको थिएँ । शरीर काँप्यो ।

टाढा कतै खोरन्डेको काठको गोडा भुईँमा बजेको सुन्यै । जसले मेरो ठास भन्नु थप्यो । निजीब अङ्गको स्वयं आफ्नो एउटा भयोत्पादक अस्तित्व हुन्छ । पत्थरको आँखाले तर्साएको जस्तो । काठको गोडाको निजीब हिँडाइ, मानौं कुनै अमानव प्राणीको महायाता हो । खट्...खट्... ।

महान् भय र ठासले शिथिल शरीरमा केवल एउटै विचारको आधार थियो—

सारा कुरा भुटा हो—यहांसम्म कि यस बिराट् असत्यताकी लोकमा लक्ष्मी, रेवा, इलजेहरू पनि सबै इन्द्रधनुजस्तो आकाशमा बिलाएर गए । भयको यो स्थितिमा, आतङ्कको महा-समुद्रमा मेरो आधार थियो—शून्यताको; मानौं दुन्न थालेको मानिसले माथिको नीलो आकाशलाई देखेर आधार पाएको जस्तो ।

एकछिनमा लाग्यो, कोठामा साँझको पहिलो प्रकाश पसेको छ । टाढाबाट एउटा मेनबत्तीको रोशनीको मधुरो किरण पसेको रहेछ । लिओनार्ड बत्ती र खानेकुराको सानो पोको बोकेर भित्र पस्यो । सामानलाई टेबलमा राखेर भन्यो—क्याम्प कमन्डरकहाँबाट मागेर ल्याएको । भने—साहेब, मेरो घरमा विदेशी पाहुना आएका छन् । टिनको माछा छ, सुँगुरको मासु छ, पाउरोटी, दूध, कफी छ... ।

गतिर हेरेर उसले चिन्ताको स्वरमा भन्यो—तिमीलाई के भयो ? किन यस्तो सेतो अनुहार लाएको, निधारमा पसिनाको धोषा पनि देखिन्छ ।

व्यग्र भएर उसले मलाई छाम्यो र आफ्नो हतकेलाले मेरो मुखको पसिना पुछिदियो । भन्यो—केही भएको होइन थान्यौं; भोक्रायौं पनि । यसो रूखो-सुखो जे छ खाएर सुत । बिहानै बस पाइन्छ ।

मायालु स्वरमा उसले भन्यो—हेर हेर के गति भएको तिमी; र फेरि थप्यो कृतज्ञताको स्वरमा, साँच्चै पत्याउन, धेरै दिनबाद साथी-भाइजस्तो तिमीसँग कुरा गर्न पाउँदा मेरो मन हलुको भयो । तिमी, तिमी कहाँका, म कहाँको, आज भाग्यले—मेरो भाग्यले, साँच्चै, तिमी मकहाँ अतिथि भएर आयौ र मलाई कृतज्ञ बनायौ । एउटा परिवारजस्तै भयो, मेरो यो दुहुरा घर ।

लिओनार्डको स्नेह । के हो यो सारा छल ? केको लीला हो तर मलाई त्यतिले नै एकछिन ढाडस भयो । मुटु काँप्न थालेको किञ्चित् धामियो ।

भय-कातर हृदय, जल्लादका हातैबाट स्नेह स्पर्श पाएको मृत्युदण्डको अपराधीको जस्तो करुणाकार विमूढ मस्तिष्क ज्ञान-अज्ञानको भेटिंदो सीमान्त रेखामा अवस्थित चेतना, पीडा तन्त्रित शरीर—म यन्त्रयत् आफ्नो अगाडि राखेको भोजन खान थालें, भोकले होइन—लिओनार्ड बीच-बीचमा भन्यो—कति भोकाएका । छि: मेरै गल्ती हो, दिनभरि केही खाएका थिएनौ भन्ने त मैले सम्झनुपर्ने...थो पनि खाऊ, मीठो माछा छ ब्रिटिश...मलाई राख्नु पर्दैन...मलाई नभए पनि हुन्छ । तिमी पेटभरि खाऊ...म त सिपाही हुँ, एकछाक नखाएर मलाई केही हुँदैन...तिमी पो त कस्ता कलिला छौं...आमाका बडा प्यारा होला...पुलपुलिपा...बिचरा ।...कति उमेर भो हँ तिमी ?

खाना खाइसकेपछि उसले भन्यो—सिपाहीका पाहुना छौं तिमी, सुत्न त डसना दिन सकिर्ने नि । हुन त रात अहिले कलिलै छ, तर तिमी थाकेका छौ; त्यसो हुनाले सुतिहाल । माथि टावरमा एउटा कोठा—कोठा के एउटा दुलो छ, टाउको रातिको लागि घुसान् हुने मात्र...त्यही क्याम्पकट छ र दुईवटा कम्बल, एउटा बिछ्याएको, अर्को ओढ्नेलाई... ।

माथि जाने भन्याड बाहिर भित्तासँग टाँसिएको मकिएको काठको साँगुरो थियो । मलाई मेनबत्ती दिएर लिओनार्डले भन्यो—होसियारीसँग पाइला राखे नि, थोत्रो भन्याड छ । भन्छौ भने म माथिसम्म पुन्याइदिऊँ तिमीलाई, नत्र म तलै बस्छु, भन्याड

उम्लिन-ओर्लिन मेरो काठको गोडालाई निकै गान्ने पर्छ ।

मैले सिंदीको खुदकिलोमा गोडा हाल्दै भनें-पढैन तिमीले आउन । धन्यवाद ।

उसले भन्यो-कोठा फोहोर होला, कसले सफा गरौंस्-जेन्तेन गरेर पनि एक रात यो दुःखीको कुटीमा रात बिताऊ है...दोस्त...गुड नाइट ।

मैले उस्तै भनै-गुड नाइट ।

माथि पुगेर ढोकालाई घचेटेर उघारे । हवास्त एउटा गन्ध आयो, होचो बुङ्गलमा रंगमगिने किसिमको गन्ध-मुसाका लिङ्ग, बढ्केउला-चमेरा र परेबाका बिष्टा, त्यसै माथि कहिएको हावाको माथिल्लो भित्ताको गन्ध, माकुराको जालो र भुङ्गेको धूलोबाट निस्केको हरकसँग मिसिएको । मैत्रबत्तीको पहेंलो झीण उज्यालोले कोठालाई भन् मलिन पार्‍यो । त्यहाँको चीज-बीज उज्यालोमा टल्केनन् लाग्थे, ती सबै अँध्यारोमा आधा भासिएका छन् र टाढा-टाढा हुँदैछन् । ढोका उघ्रेको शब्दले भित्र केही हलचल भएको थियो । शायद मुसाहरूको भागाभाग थियो या शायद बास बसेका चराचुरुङ्गीहरूले निद्रामा परेको बिच्चको असरमा एकचोटि आँग तानेर फेरि निदाएको क्रिया थियो । कोठा अचानक निविड स्तब्धतामा डुन्यो ।

मैलेचत्तीलाई आँधीझ्यालको ढिलमा राखें । अनि झ्यागप्वाल भएको ठाउँ-ठाउँमा टालेको एउटा घोटो कम्बल बिछ्याइएको पातलो फलामे छाटमा आएर पसार्छि । टाई खुकुलो पारे, तर कोट र पैन्ट फुकाल्ने जाँगर भएन । पिठपूले छाटको स्पर्श पाउनेबित्तिकै लाग्यो, ढँडाल्ने मैत्रबत्ती लल्याकसुलुक भैसकेको रहेछ । लाग्यो, म अब उठ्न सकिन्न ।

मानिस शायद संबेदनाको तीव्रानुभूतिले यति पीडित हुन्छ कि कहिले-कहिले पर-दुःख कांतरताको गुड काइस्टले अर्काको दुःख देखेर आफू शूलीमा चढेर आफूले दुःख लिएको जस्तो हुन पुग्छ । मानिसले कहिले-कहिले अर्काको क्रम बोकेर हिँड्नपर्छ आफ्नो कोशिस । नव किन म त्यस रात मेरेका यहूदीहरूको यातनाको अनुभव गर्न चाहें, र मलाई लाग्न थाल्यो, म पनि त्यही यातना भोग्न थालिरहेको छु । इन्जेले बार-बार मलाई यहाँ आउनदेखि रोकेकी थिई । उसको निर्दोष बाल सुलभ सांसारिकताले नुफेको थियो, यहाँ आएपछि मानिस एकचोटि-केही क्षणका लागि भए पनि यहूदी बानकसँग ग्यासब्याम्बरमा पस्छ र मर्नुभन्दा पहिले निस्सासिएर-‘आमा...आमा...!’ भनेर कराउँदै आँग बीचतस किसिमबाट भाँचन थाल्छ । यहाँ पुग्ने प्रत्येक यात्रीलाई यहूदीहरूको बारेस हुन कर लाग्छ, उनीहरूले भोगेको दुःखलाई भोग्न ।

पस्तो विचार मस्तिष्कमा सुस्पष्ट किसिममा त्यस समय आएको थिएन क्यार । केवल शिथिल शरीरले मर्मको गहिरो स्थलमा पाइरहेको छोटको अनुभव गर्‍यो र घाँटी सुकेर हिन्क हिन्क गर्‍यो ।

यद्यपि म थाकेर लखतरान परेको थिएँ, र बीच-बीचमा झ्याम्म झ्याम्म निद्राले छोप्‍यो पनि, तर म भुसुक्क निदाउन सकिन्न । भत्स्याइभत्स्याइ भएर म ब्यूँभन्थे, कोठाको गुम्सिएको तीखो गन्ध नाकमा पर्‍यो र नाग्री परपराउँ‍यो; मुसाहरूको हलचल प्रारम्भ भएको पनि थाहा पाउँ‍थेँ-फेरि एकछिनमा झ्याम्म निद्राले छोप्‍यो । शरीरभन्दा पनि मन

अशान्त थियो। दिनभरि देखेका दृश्य र सुनेका कुराहरू मस्तिष्कको पर्दामाथि चलचित्रजस्तै टुक्रा-टाकीमा परिरहन्थ्यो। निदाए पनि मस्तिष्कको त्यो कुनो जागै रहन्थ्यो; आफ्नो चेतनाको पर्दामा तस्वीर अङ्कित गर्दै। फुसङ्ग भएर व्यूफोर्दा ती चित्र चेतनाको स्पष्ट चिन्तनका चित्र हुन्थे। मेरो सपना, कल्पना, चेतना, अबचेतनामाथि एउटा अटूट चित्रपट थियो जसमा ती दृश्यहरू अङ्कित थिए। मैले अघि नै भनें, म भूत-प्रेत, आत्मा वा इश्वर पस्ता कुनै तत्त्वमा विश्वास गर्दिनं। तर जुन शिथिल स्थितिमा म थिएँ त्यसमा निद्रा, तन्द्रा, सपना र जाग्रत स्थितिको कौतुर कल्पनामा विभेद गर्ने बुद्धि हराएकोले म अन्योलमा थिएँ। स्याम्प कमान्डर, बूढी मेघरानी, मासु पोलेको र बोसोको गन्ध, जुत्ताको पहाड, हिटलर-तस्वीरजस्तो भएर मेरो मस्तिष्कमा आइरहन्थे। तिनका बारेमा सोच्ता होस्, चाहे तन्द्रामा जब सोचाइ सपनाको अर्धरूप लिन खोज्छ, ती आएका हुन् वा चाहे शुरु सपनामा नै ती देखिएका हुन्-ती मूर्तरूप मेरो अगाडि पर्छे।

आँखीध्यालको मैनबत्तीको टुक्रा प्याट्ट प्याट्ट गरेर निम्न थाल्यो। शायद तन्द्रामा त्यो चट्केको आवाज सुनेको थिएँ न्यार, त्यसैले होला, टाढा कुतै अटोम्याटिक फायर गरेको जस्तो लाग्यो सपनामा। मनले भन्यो-शायद बर्लिनको गल्लीको घुट्ट हो, जब थियोडोरामाथि बलात्कार भएको थियो-पटपट...पटपट...गोतीको बस्द...।

म डराएको एकदम थिड्ने; चेतना पनि घसरी अबलुप्त थिएन कि कौसीको कोठामा सुतेको छु भन्ने सम्झना मलाई नभएको होस्, तर अरु धोक सबै अस्पष्ट थिए-नेपाल, र त्यहाँ पर्खेर बसेकी लक्ष्मी, या हालैकी रेवा। केवल स्पष्ट थियो मस्तिष्कमा केही भने-केवल हिटलरको तस्वीर; मैले पढेका किताब र खोरन्डेलै भनेका कुराहरूबाट एक-एक रेखा गरेर खिचिएका अति स्पष्टतम तस्वीर। यदि हिटलर आफ्नो बुरो जेँगा, अलख पारेकी र निधारमा तैसी छस्ने गरी कोरेको कपाल, कोटकी पाखुरामा स्वस्तिक चिन्ह अङ्कित भएको त्रिन्चेज र पेटी, आफ्नो दाहिने हात अगाडि लम्बाएर-‘हेल’ भन्ने मुद्रामा छाँलाको लेगिङ्ज (Legging) र बुटका साथ मेरो सामुनै उभिएको भए म आश्चर्य मान्ने थिड्ने, किनभने त्यही तस्वीर त म रातभरि देखिरहेको थिएँ।

अचानक एकचोटि बत्तीले गरेको चट्चट शब्द घामियो; कोठा अँध्यारो भयो, मस्तिष्कमा पनि कालो लेपियो, मुसाको हिडाड पनि हठात् घामियो, गन्ध नाकमा बिलाएर गयो, भुसुनक निदाएँ न्यार-मनमनमा लाग्यो निदाएँ र लाग्यो, सपना देखिरहेको छु।

तल जम्लिरहेको बादलका उपर हिटलर आफ्नो चुस्त मिलिट्री चालले हिँडिरहेको थियो। मैले सोधेँ-आत्मा हो हिटलरको, हिटलर त मरिसकेको छ। सन्तुष्टि, आत्मविश्वास र कर्मदक्षताको साक्षात् रूप थियो हिटलर, आफ्नो मृत्यु उपरान्तको त्यस चालमा। मेरो लटिठएको विमूढ आँखाँले त्यसको प्रत्येक भावभङ्गीलाई लक्ष्य गर्न थाल्यो। लाग्यो, धेरैबेरसम्म त्यो त्यसरी नै हिँडिरह्यो पूर्व दिशापट्टि। अनि हठात् उभियो एउटा बृहत् द्वार अगाडि। जसका ठूला-ठूला फलाम पाता र कीला ठोकिएका बाक्ला ढोका बन्द थिए। ढोकाअगाडि घामिनुपर्दा हिटलर किञ्चित् अधीर भएको जस्तो लाग्यो। त्यसै बखतमा बूढो कण्ठध्वनि सुनियो-‘भगवान्!’... एउटा अत्यन्त दुब्लो बूढो दाहीवाल व्यक्ति भुइँमा लठेर कराइरहेको थियो, आफ्नो कुरा पाखुरालाई बीच-बीचमा उठाएर।

मेरो मनले भन्थो—यहूदी हो त्यो, अनि फ्ल्याँस्स सारा कुरा सपनामा हो कि बिपनाको कल्पनामा हो, स्पष्ट भयो । स्वर्गको अवच्छेद द्वारका अगाडि प्रवेश-प्राप्ती उभिएका थिए । हिटलर द्वार खुल्ने प्रतीक्षामा नबोलेर तर पश्चिनुपर्दा केही रोषको अनुहार बङ्ग्याएर, र एउटा यहूदी— दीन यहूदी पनि उभिएको थियो, आर्तनाद गर्दै ।

सपना भने पनि, बिपना भने यी सब वृत्तान्त मैले त्यस समय स्पष्ट देखेको जस्तो लागे तापनि—थिए ती मेो मथिएको मस्तिष्कको मान-चित्र—कल्पनाका तस्वीर । यहूदी बारबार कराउँथ्यो नाके स्वरमा—म हिटलरको बन्दी शिबिरमा जिवैँ पोलिएको व्यक्ति हुं, स्वर्ग प्राप्तिको अधिकारी ।

के त्यो दीन व्यक्ति स्वर्गको साँच्चै अधिकारी थियो, जो आफ्नो दाबीको प्रमाण केवल यति मात्र भन्थ्यो कि त्यो साठी लाख यहूदीका साथ मारियो थियो, केवल यहूदी जातिमा जन्मेकोले ।

मेरो मनको राडा होला; बन्दद्वारबाट गहिरो आवाज आयो—तँ होइनस् कालो बजार गर्ने ?

“तर म नै हुं पोलिएको सामूहिक चिन्तामा—हिटलरले जलाएको चिन्तामा ।”

“तँ नै होइन भतिजीसँग सम्भोग गर्ने ?”

“तर त्यो त ब्याम्पमा करमा परेर भगवान् ।”

“होइन होइन—आफ्नो घरमा काम-वासना उत्तेजित भएर पिशाचको स्टूलबाट भारेर आफ्नी भतिजीको म्बाई खाएको होइन ?”

“तर भगवान् यो के अन्याय ? के म मारिइँ ? के मेरो अकाल मृत्यु भएन हिटलरको हातबाट ?”

“के तैले कुनै ट्रिमेकीको सहायता गरिस् ?”

“तर म मारिँ हिटलरद्वारा... ।”

“के तैले—तँद्वारा दराचटा ईश्वरीय आज्ञा (अनुज्ञा—ईश्वरादेश), मध्ये कुनै पनि एक अभङ्ग रहे... ?”

प्रत्येक प्रश्नको चोट खाएर यहूदी भन् भन् लवटिदै गयो । त्यसको शीर्ग हात भन् भन् भुन्न घाल्यो, मुन्टो धूलोमा गाडेर रालले हतपत स्वरमा क्षीण वाणी निकाल्दै भन्न घाल्यो—तर भगवान्, म हिटलरको हातबाट अत्याचारका साथ मारिँ... दाढ भौँचिएको कुकुरले गल्लीमा आफ्नो शरीरको पछिल्लो हिस्सालाई लतादै लेयो तानेर कराएको जस्तो उसको कण्ठ ध्वनि थियो । कसैले उसपट्टि ध्यान दिएन ।

हिटलरले रोदनमिश्रित आदेशको स्वरमा भन्थो—धेरै भो, म यहाँ उभिएको ।

एकछिन त्यहाँको हलचल थाभियो । भिन्नबाट पनि केही ध्वनि आएन । लाग्यो, हिटलरको स्वरले स्वर्गलोकको सारा काम एकछिन ठप्प भयो । त्यस समयको मेरो तीव्र उत्सुकतामय व्यग्र प्रतीक्षाको अर्भ सम्झना छ । म केवल आँखा र कान मात्र भएको थिँ ।

त्यहाँको स्तब्धता बाक्लो फलामे पत्र उप्किएको जस्तो गरेर पट्ट फुट्यो । ढोकाभिन्नबाट कुनै सनातन व्यक्तिको गम्भीर वाणी सुनियो—को ? हिटलर, चरम निष्ठुरताको अपरिमेय दृष्टान्त ?

हिटलर करायो-म निष्पूर ? त्यो कस्तो बिबेक हो देवलोकको ? या भनू बिलकुल नासमभीषन । म निष्पूरतालाई घृणा गर्छु । म आफ्नोसाथ कवचजस्तो सदासर्बदा कृष्णको गीतालाई लिएर हिँड्छु । बढो भर दिने ग्रन्थ; आत्मालाई टेवा दिने, किनभने उसले मानव मनको संशय र द्विविधालाई निर्मूल पार्छ । संशय घातकतत्त्व हो.....

मैले मनमनैमा भनें-‘संशयात्मा विनश्यति ।’ कसलाई होला मलाईभन्दा बढी खाँचो गीताको ? मलाई गीताको मापले जान्नुपर्छ । अरू माप या न्याय मेरा लागि उपयुक्त छैनन् ।

“यो कस्तो तिम्रो प्रमाण ? गीताको यस्तो असमयमा दुहाई ।”

“गीताको कहिल्यै पनि असमयता छैन-स्थान र कालको बन्धनबाट मुक्त, चिरञ्जीवी सत्य छ त्यसमा । जीवनमा त्यो मेरो आदर्श र सम्बल थियो; मृत्युपछि त्यही मेरो सर्वोच्च पदको अधिकारको प्रमाण पनि ।”

“हिटलर, तिमीले आफ्नो अभानवीय निष्पूरताको प्रतिवादमा केही भन्न सकेनौ ?”

“म निष्पूर होइन कदापि । निष्पूरता एउटा भावावेग हो-उत्तेजनापूर्ण क्रिया जसबाट म मुक्त भन्थान्छु आफूलाई । यथार्थमा, म दयाबाट पनि मुक्त छु, किनभने दया पनि भावनाप्रधान तत्त्व भएकोले मैले त्यसलाई बिषजस्तो त्यागेको छु । गीता सर्वश्रेष्ठ ग्रन्थ हो । दैवत्वविहीनको धर्म प्रतिपादित छ त्यसमा-सांसारिक कर्म गीताको कर्म हो । त्यो एउटा त्यस्तो महान् आध्यात्मिक ग्रन्थ छ जसलाई आ-आफ्नो अखण्डनीयताका लागि धर्मशास्त्रीहरूले ईश्वरको भर पर्नु पर्दैन । कृष्ण र अर्जुनको कथा एउटा रूपक मात्र हो-सोद्देश्य लेखिएको नीतिकथा-एउटा आख्यान हो । ईश्वर भनेको उत्तेजनारहित मानव हो-लिप्सामुक्त, स्पृहाबाट मुक्त व्यक्ति । मानव त्यस्तो ईश्वर हो जो आसक्तियुक्त छ । मानव र ईश्वरमा फरक अर्को यसले पनि छ-या भनू त्यही कारणले नै-कि एउटा सामर्थ्यहीन छ अर्को सामर्थ्यवान् । राजनीतिमा लागेको व्यक्ति अरू पेशाका मानिसभन्दा भन् बढी शक्तिको पथको यात्री हुन्छ । उसको अनुसन्धानशक्ति त भन् बढी शक्ति हो । त्यसो हुनाले गीता राजनीतिज्ञहरूका लागि अमरवाणी भएको छ । उनीहरूका लागि यो विज्ञानको ग्रन्थ हो । यस ग्रन्थले भन्दछ-मानिस र शक्ति प्राप्तिको उसको लक्ष्यका बीचमा पहाडजस्तो अडिएर रहेको हुन्छ-स्वयं त्यस मानिसको आसक्ति । अरू कुरा-शक्ति प्राप्तिबाहेक-राजनीतिका लागि हेतुहीन हुन्छन्, एकदम निरर्थक । साँच्चै भन्ने हो भने, अरू कुरा शक्तिको पथमा अगसर हुने व्यक्तिको गोडाको जन्जिर हुन्छ-दया, माया, दानीभाव, मानबता, प्रेम या तिनको विपरीत भावना-धृणा, निष्पूरता । यदि कसैले प्रेमले या घृणाले या निष्पूरताले नै कसैलाई मार्छ भने त्यो नरहत्या हो, पाप । किनभने त्यस हत्याको क्रिया प्रेमको आसक्तिमा, घृणा र निष्पूरताको उत्तेजना र उन्मादमा सम्पन्न भएको हुन्छ । तर यदि त्यही हत्या आसक्तिरहित छ भने-युद्धको लाखौं लाख प्राणीको हत्या पनि-अवैयक्तिक छ भने-अवैयक्तिक किनभने, हत्याराको वैयक्तिक आसक्ति मुद्दित गएको छैन त्यसमा भने-त्यो धर्मसम्मत, पुण्यवान् कार्य हुन जान्छ ।

यस कुराको मलाई सम्झना छ, मैले त्यस बखतमा सोचेँ-न्युरेम्बर्गको न्यालीमा

उभिएको हिटलर हो यो-बाणीमा आइ भएको बाणीनेता । त्यहाँ शायद उसको बक्तृताले श्रोताहरूमा उन्मादको ज्वार ल्याउँछ्यो । यहाँ भने स्वर्गको शून्य तोरण मार्गको सम्मुख हिमालयको टाकुराको हिउँ उठेको जस्तो ध्वनि कण्ठबाट निस्किरहेको छ-चिसो मुटु छेड्ने । तल पथधूलीमा मानवाकारको एउटा ध्वाँसे पाड्ने धुप्रो तेर्सिरहेको थियो-त्यही बूढो पहाडीको निश्चेष्ट, दीन र नितान्त परास्त आकार ।

मलाई त्यस बखतमा हिटलरको तर्क अप्रासङ्गिक एकदम लागेन । विस्मय, भय र सुप्रतापेण सुनिरहे-मुटुमा हिँडेको चिसो कपकपी लिँदै । ढोकाभित्रबाट हिटलरको हिमप्रपात बाणीलाई बीचैमा काट्दै ध्वनि आयो-के, हिटलर शक्ति र अझ बढी शक्तिको अनुसन्धान आसक्ति होइन ?

हिटलरले त्यस्तै स्वरमा फेरि भन्यो-जहिले पनि एउटा अन्तिम परमावस्था (Irreducible) हुन्छ, आसक्तिको अन्तिम अवरोध, वासनाको अविभाज्य परमाणु, जसबाट मानवले, मानव नारीको सन्तान भएकोले (देवीको सन्तान होइन) मोक्ष पाउँदैन । सन्तहरूमा मोक्षको काममा त्यही बान्ध्याको आसक्ति भने पनि अविभाज्य अवशिष्टांश हो । तर यस्तो क्षीणतम आसक्तिले उनीहरूको जीवेन्द्रियको निष्काम ध्याउल्लको गुणलाई न्यूनीकरण गर्दैन । त्यस्तै राजनीतिज्ञहरूको शक्ति-कामना-आसक्तिको अवशिष्टांश (remnants) अनुभूतिमुक्त हुन्छ, अनुभूतिमुक्त मात्र होइन, अनिवार्य हुन्छ । शक्ति, ध्यानमा रहेर महाप्रभु, निजको आसक्तिको लिप्ता इन्द्रिय भोगको पूर्तिका लागि होइन । कृष्णले आसक्तिको अवशिष्टांशलाई कर्तव्य सम्पादनको संज्ञा दिएका छन् । क्षेत्रिय राजनीतिको प्राणी हो, उसको कर्तव्य हुन्छ अधिकसेअधिक शक्ति सञ्चय गर्नु, अधिकसेअधिक राजनीतिक कर्तव्य पूरा गर्नका लागि...

ईश्वरले सोधे-मलाई लाग्यो, व्यङ्ग्यको स्वरमा-र राजनीतिज्ञको कर्तव्य के हो ?

हिटलरले आफ्नो विशिष्ट शरीर भङ्गिमाथि दुवैलाई छातीका उपर खुम्च्याएर राखेर भन्यो-ईश्वरको व्यङ्ग्यको स्वरको त्यस्तै स्वरमा उत्तर दिँदै-कृपा गरेर कृष्णलाई, मेरा गुरु, गीताको दैवी गायक जो सभन्दा पूर्व स्वर्गमा पुगेका होलान्, सोधेनोस् । राजनीतिज्ञहरूको कर्तव्य शक्तिसञ्चयको-र शक्ति आफ्नो कर्तव्य सम्पादनका लागि सङ्ग्रह गर्नुपर्ने तत्त्व हो । गीताको दैवी तर्कको एरिस्टोटलको न्यायको जस्तो संगठन छैन । यसमा एरिस्टोटेलियन तर्कशास्त्रको जस्तो युगल तर्क-प्रतिज्ञा र तिनबाट निःसृत निर्णयात्मक निष्पत्तिको पृथक् पृथक् सत्ता अपेक्षित छैन । गीताको तर्कमा त्यसका प्रतिज्ञा र तिनको निष्पत्ति परम्पराभा अभिन्न रूपले व्याप्त छन्, परस्परमा अन्तर्भेदन गर्दै । शक्ति र कर्तव्य दुवै, आफ्नो-आफ्नो सत्तामा; प्रतिज्ञा पनि हुन् र निष्पत्ति पनि ।

ईश्वरले भने-त्यो भए तिम्रो नीति-नैतिकता-यसको कुनै माप पनि छ विश्वसनीय ?

हिटलरले भन्यो-आफूलाई उत्तरोत्तर शुद्धीकरणद्वारा शोधित पाउँ लैजान-आसक्ति र लिप्ताको मयल क्रमशः पछाड्दै-तबसम्म; जबसम्म आफू बन्दो विशुद्ध इस्पातको एउटा त्यस्तो तीक्ष्णतम धार होईदैन-त्यस्तो धार जसले शक्ति प्राप्तिमा आइपर्ने

सारा बिघ्न-बाधालाई विद्ध गर्दै संहार गर्छ । त्योभन्दा अर्को नैतिकता अरु केही छैन । अर्थात्, महाप्रभु, सर्वसामर्थ्यवान् हतियार बन्नु ।

ईश्वरले सोधे—हतियार केका लागि ? माध्यम कुन लक्ष्य प्राप्तिका लागि ए । जर्मनजातीय मानव ?

हिटलरले जवाफ दियो—त्यो त कुन स्थितिमा त्यो मानिस जन्म ग्रहण गर्ने पुगेको छ, त्यसमा निर्भर गर्छ । त्यसको स्वधर्म के हो, त्यसले निर्णय गर्छ त्यसको लक्ष्य । जो राजनीतिज्ञ शक्तिको व्यापारी हुन्छ, त्यो क्षेत्रिय हो । उसले आफूलाई शक्ति सञ्चयका खातिर, सर्वशक्तिको हतियार बनाउनुपर्छ ।

कर्तव्य—माफ गर्नु होला, गीताको अर्थलाई अति सरल गरेर भन्ने हो भने; आफ्नो जन्मगत पेशाका प्रति बफादार हुनु । नैतिकता—आफ्नो पेशाले निर्धारण गरेको कर्तव्यलाई सम्पादन गर्ने हेतुले आफूलाई सर्वशक्तिसम्पन्न साधन बनाउनु ।

ईश्वरले हिटलरको दोष देखाउने उद्देश्यले होला नरम स्वरमा भने—के हिटलर, तिमीमा अन्तस्करण तत्त्व छैन ?

छैन । त्यो त यहूदी बलाकीपूर्ण आविष्कार हो । त्यति भनेर हिटलर चुप्प लाग्यो ।

हिटलरको तर्क—उसको देवपदाधिकारको प्रमाणमा—मुटुलाई छेड्ने चिसो हिउँको सुइरोजस्तो थियो । मेरो आँग चिसो भएको जस्तो भयो । एकचोटि कपकपीको लहर पनि शरीरमा दौड्यो । हिटलरका कुराले एकछिन फेरि स्तब्धता ल्यायो त्यहाँ । ईश्वर बन्द ढोकाभित्र चुप्प पिए ।

हिटलर एकछिन धामिएर भन्न थाल्यो—मलाई कुनै मानवपुत्रले लाञ्छनाले ओल्याउन सक्तैन । दोषमुक्त निर्मल प्राणी हुं म । आफ्ना लागि मैले केही पनि गरिनँ—धन, सम्मान, इन्द्रिय-सुख, पत्नी-प्रेम सबैलाई तुच्छ पारेँ—म निस्पृह संन्यासी थिएँ जीवनभरि । म केवल एक लक्ष्यले जर्मन राष्ट्रको उत्थानका लागि एकनिष्ठासँग संलग्न रहें । एक पैसा बैकमा जोरिनँ, घर बनाइनँ, प्राणजस्ती प्यारी एभाको प्रणय निमन्त्रणा अस्वीकार गरिरहें, अन्तिम क्षणसम्म—त्यस अन्तिम क्षणसम्म जब मनुभन्दा केही घडीअघि शत्रुको पल्टन मेरो बङ्गरसम्म पुगिसकेको थियो । मैले भने—एभा प्यारी अब मेरो अन्तिम क्षण आयो । जीवनको काम मेरो समाप्त भयो । अब फुरसत छ मलाई, तिमीो देवी प्रेमको स्वादका लागि..... मृत्युपूर्वको बस एक चुम्बन ! प्रमाण अरु के चाहियो मेरो देव लोकाधिकारको ?

ईश्वरले शायद हिटलरलाई परास्त गर्ने मौका पाएँ भन्ने ठानेर भनँ—यी तिघ्रा शब्दहरू दम्भले ओतप्रोत छन् ।

हिटलरले भन्यो—म दम्भीया अभिमानी छैन । कुनै कुराका लागि कसैले आफूलाई मर्यादा दिन्छ भने त्यो, त्यतिले माठ दम्भ कहलाउँदैन आफूमा । गुण आरोपित गर्नु घमण्ड होइन, आत्मरक्षाका पनि होइन, न त्यो बढेको नै हो । अज्ञान—दम्भको र घमण्डको जनक हो । म जे भए पनि अज्ञानी छैन । म आफूलाई जान्छु, चिन्दछु, मैले आत्मज्ञानको अभ्यास गरेको छु ।

मेरो मनले परोक्षमा ध्वनि फिक्स्यो—‘आत्मानं सततं विद्धि ।’ हिटलरको

वस्तुताको माफिएको शैली जलप्रवाहजस्तो बगिरहयो—तर महाप्रभु, शायद जसलाई तिमी दम्भ वा अहङ्कार भन्छौ, त्यो त मेरो व्यवहारलाई ज्ञानको स्वाधिकार हो, जस्तो कि शक्तिको स्वाधिकार निरङ्कुशता हुन्छ ।

ईश्वरले भट्ट भने—हिटलरकै एउटा शब्द टिपेर—तिमी निरङ्कुश शासक थियौ । के यसलाई अस्वीकार गर्न सक्छौ ?

“महाप्रभु, निरङ्कुशता—परोत्पीडन, उत्पीडन नै पनि—त्यसलाई कुनै न्यायानुमोदन (Justification) को आवश्यकता पर्दैन । यसलाई जन्मनका लागि केवल आवश्यकता पर्छ आफ्नो जनकको—जो शक्ति हो—निरङ्कुशता चक्रवर्ती (Unchallenged) शक्तिको सन्तान भएकोले तर्क वा न्यायको प्रयोजनीयताबाट स्वच्छन्द छ, अवशिष्ट छ । यथार्थमा, निरङ्कुशता अतर्क र असङ्गतिको एउटा प्रयोग हो, त्यही लक्षणले, ईश्वर, तिम्नो क्रियाकलाप पनि अगम्य छन्, तिमी अनन्त समयका लागि अनन्त शक्तिको अधिकारी भएकोले ।”

हिटलर, मानवको चरित्रलाई सुहाउँदो एउटा गुण विनय पनि हो । गाहा छ ? ईश्वरले भने ।

हिटलरले भन्थो—विनय-नम्रता होइन, तिम्नो मतलब ? नम्रता सर्वश्रेष्ठ अर्थमा, केवल संशयको एउटा सदाचार गुण होला । तर यो हर अवस्थामा अधम (तुच्छ) को आत्मज्ञान भाव हो । हामीलाई यसको आवश्यकता पर्दैन । महाप्रभु हामीलाई—तिमीलाई र मलाई—किनभने हामी दुवै मुक्त संशय छौं र अधम तुच्छलाई आफ्नो पैतालाले तल किचेर राख्छौ । अन्तमा सुन कान खोलेर, आज म स्पष्ट कुरा भन्छु, ईश्वरका कानका लागि तुच्छ घसण्डको परिभाषा हो, लत्याएको धूलो जो धाप पाएको भनेर फुर्तीसँग आकाशमा उड्न पाल्छ । हामीलाई कसले पिठचूमा धाप दिन सक्छ, भन्नु कमले हामीलाई लत्याउन सक्छ, सर्वशक्तिमान् भएकोले हामी दुवै देवलोक निवासी ईश्वर, तिम्नो जीवन अन्तहीन छ, र त्यसैले तिम्नो शक्ति र तिम्नो निरङ्कुशता पनि त्यस्तै अन्तहीन छ । मानव जीवन अबधि स्वल्पकालीन हुन्छ, मृत्युको वशीभूत भएकाले र त्यसैले मेरो शक्ति अस्थायी र मेरो निरङ्कुशता पनि त्यस्तै अस्थायी । निरङ्कुशता, सीमाहीन अधिकारमा आधारित कम उत्पीडक हुँदैन अनन्तकालीन भएकोले । मेरो जस्तो अस्थायी अधिकारमा आधारित निरङ्कुशता अधिक उत्पीडक हुँदैन, स्वल्पकालीन भएकोले—तिम्नो जस्तो । स्वल्पकालीन भएकोले मानवीय निरङ्कुशताले कमसेकम आफ्नो शिकारलाई सास फेर्ने राहत त दिन्छ, र केवल मानिसको निरङ्कुशता भएकोले त्यो मानिसको अपटुताको दोषबाट मुक्त रहँदैन । तिम्नो भने दैवी निरङ्कुशता—अविराम उत्पीडन, जसको दाँतीवाल यन्त्रणा चक्र (Racking Wheel) आफ्नो तेलले सफा पारेको (Well Oiled Gear) यन्त्रमा परम दोषरहित सहज भावसँग पूर्ण षटुताका साथ चलाइरहने रहन्छ अविराम ।

मलाई दोषी ठहर्‍याउन पाउँदैनौ, तिम्नो बराबरी गर्न सकिन भनेर । आफ्नो व्यक्तिगत सत्ता वा मानिसका उपर त्यस्तै निरङ्कुशता स्थापित गर्न सकिन भनेर । तिम्नो भुकाबिला त म गर्न सक्ने थिइनँ सफलतापूर्वक, जति सबै गरे । सबै—केवल धुइ अनुकरण गर्ने प्रयास ।

जुन घडीसम्म मेरो उत्पीडन-निरङ्कुशता-कायम रह्यो, तबसम्म म पनि

ईश्वर नै भएँ । कविहरूले मलाई आफ्नो कवितामा गाए, शिल्पीहरूले मलाई सङ्गमरमरमा कुँदै, रङ्गमा चित्रित भएँ, चित्रकारद्वारा । नारीहरूले मलाई आफ्नो हृदयमा स्थापित गरे, पुरुषहरूले मेरो पाउमा शिर निहुराए । विद्वान्, प्राध्यापकहरूले मलाई विश्वविद्यालयहरूमा पढाए, विद्यार्थीहरूले अनेकानेक किताबहरूमा मेरो अध्ययन गरे । मातापिताहरूले आदरका साथ मलाई उच्चारण गरे, आफ्ना छोराहरूलाई मेरो नाम दिएर सुशोभित पारे—रात-दिन मेरो स्तुतिगान भइरह्यो । संलेपमा, म ईश्वर थिएँ । हो, तिमी दाँजोमा एउटा सानो ईश्वर । तर योग्यतानुसार सबैले आफ्नो भाग पाउने हुनाले मेरो अल्प-नगण्य निरङ्कुशताले त्यही अल्प-नगण्य-ईश्वर-पद आर्जन गर्‍यो, आज जब मेरो निरङ्कुशता समाप्त भयो । र अब म मरिसकेको छु ।

मलाई पृथ्वीलोकमा मानिसहरू यदि घृणा गर्छन् भने त्यसको पनि पछिती छैन । हे महाप्रभु, राजराजेश्वर, यदि तिमी पनि निरङ्कुशताको तल्ला उल्ट्यो भने र तिमी मन्थौ भने याद राख, जुन घृणा म आज मानिसबाट खाउँदैछु, तिमी स्तुतिगान पनि त्यही तुल्य-हुनेछ—घृणा, आक्रोश, द्वेष प्रतिहिंसामय श्राप, फोहर शूक..... । यी सबको वर्षा तिम्राउपर हुनेछ—असङ्ख्य पीडाका शिकार भएका मानिसहरू—लेग्नेमानिस, स्वास्नी-मानिस, बूढा, तरुणा, बालकभालिकाहरूबाट ।

म फेरि एकचोटि जाडोले कापें, शरीर चिसो भएजस्तो भयो । लाग्यो चित्रपटमा देखाएका दृश्यहरू खैरिन थाले, फोकस नभिलेको फोटो जस्तो । धूलोको यहूदीको कालो डल्लो भने अपेक्षाकृत भन्नु कालो भयो, हिटलर र स्वर्गको द्वार धमिलिन थाल्यो, बादसले ढाकेको जस्तो भएर । एकछिनसम्म हिटलरको बोली अबै स्पष्ट सुनिदै थियो ।

मेरो मनमा एक प्रकारको बेचैनी थियो, तीव्र उत्सुकताको मानसिक तनाव अन्तिम निर्णय सुन्नका लागि । मेरो पेटको भिठी अन्तरमा चिसो डल्लो उभिसएको जस्तो भयो । हिटलर भनिरहेको थियो—तिमीले आफूलाई स्याबासी दिन पाउँदैनौ, आफूले नगरेका कामका लागि । विश्व तिमी रचना नै होइन—तिमीले त केवल त्यसको अधिकार पायौ । यदि तिमीले त्यो अधिकार नलिएको भए, कुनै दानबले लिने थियो, या स्वयं मनुष्यले..... र यदि तिमी आत्माभिमान चुरीफुरीका लागि तिमी सृष्टि (सृष्टिकर्ता) को दाना स्वीकार गरियो भने पनि के तिमीले त्यो सृष्टिको अनुहारलाई हेरेका छौ—कुष्ठगलित, बीभत्स, धुगित, व्याधिग्रस्त र कुहिएको कीटमय.....? यो, यस्तो निर्माण वा सृष्टिका लागि चुरीफुरी देखाउन सुहाउँछ.....?

मेरो शरीर कठार्थियो, कसैले नाङ्गो पारेर मलाई हिउँमा उल्टाई-पल्टाई गरेको जस्तो । चिसो सास फेर्न थालें, हिमालयको चुचुरामा बग्ने हावाजस्तो । तर साथै हिटलरका सम्बन्धमा देवी निर्णय जान्ने उत्सुकता भने भन्नु भन्नु तीव्रतर हुँदै गयो । लाग्यो, कसैले मभित्रो सियोको टुप्पोले चेतनलाई घोचेर जगाइरहेको । मनमनै भन्दछु—सपना हो आफूलाई आफ्नो कुराको विश्वास हुँदैन । एकनाससँग टक् टक्...को ध्वनि प्रहार मेरो तमाम धर्मस्थलमा पर्छ । हिउँजस्तो भएको कन्चटमा जमेको हृदय सिमेन्टका उपर कसैले बारम्बार लाठीको चोट गरिरहेको जस्तो लाग्छ । खट्खट खट् टक् टक् टक्

टक्..... । रगत जमेको छ खोला जमेको जस्तो र त्यसैलाई ठाउँ नै नछाडेर कसैले अनवरत प्रहार गरेको जस्तो हुन्छ-टक् टक् टक् टक्... ।

म एकनाससँग सोच्छु-केवल सपना हो । तर त्यो सोचाइसँगै जुम्ल्याहा अर्को सोचाइ पनि हुन्छ-सपना होइन । लाग्छ, अब म बाँधिर्न । हिउँको बिहानमा गाडिन घालेको छु । हिउँको टड्कारो उज्यालोले आँखा धोन्छ । सास फेर्न गान्छो भएको जस्तो लाग्छ । त्यस्तो स्थितिमा पनि मनको कुना-कुनामा विचारको मधुरो छाया देखिन्छ-सपना हो यो ।

सहसा एकैचोटि चट्किलो हिउँको ठूलो पहरा ममाथि खस्छ । म निस्तासिन्छु, कराउँछु-बोली निस्कंदैन...

लाग्छ मरेको भनेको यही रहेछ । बेदनाले हात पछार्न चाहन्छु । हात चल्दैन...किचिएको कण्ठबाट- 'आमा' भन्छु । आर्तनाद धाँटीमै किचिन्छ ।

जब म हिउँको बिहानबाट जागें-अशक्त शरीरलाई भिठभित्ति जुरमुन्याउँदै । त्यस बेलासम्म बुईगतलाई आँखीझ्यालबाट, छाना र भित्ताका काप-कापबाट सूर्यको किरण पसेर उज्यालो पारिसकेको थियो । मेरा निष्प्राण हात उताने छातीका उपर खुम्चिएर रहेका थिए-राति कम्बल ओढ्न बिसँछु, त्यसो हुनाले रातभरिको चिसोले मेरो शरीर कडाइगिएको थियो । म जाडोले काँपिरहेको थिएँ । तर साथै पसिनाका चिसा घोप्ता निधारमा र नाकतलको ओठमा उम्रिएका थिए । काखी, पिठरू र तिघ्राको काप नियुक्त थियो । तल खोरन्डे धेरैबेरदेखि जागेर बिहानको तरखरमा लागेको थियो स्थार-उसको काठको गोडा सिमेन्टमा बज्यो-खट् खट् खट् गरेर ।

उसले तलबाट करायो-अब उठ मर्निड । बिहान भयो । हानोबरको बस फेरि फुर्काउला ।

म बिस्तारै बिद्धधौनामा उठेर बसेँ । कडाइगिएको हातलाई स्वाभाविक स्थितिमा ल्याउन दुई-तीनचोटि हल्लाएँ । मुख पुछें । आँग फारे र टाई बाँधें । मनमनमा भनिरहेँ-कस्तो ऐठन । कस्तो अमङ्गल सपना । तर उतिनैखेर लाग्यो, म त रातभरि सुतेको थिइनँ । आफ्नो अस्तित्वको लोप भएको मलाई कुनै क्षणमा पनि अनुभव भएन । यसको वास्तविक जीवन नै ऐठन हो, अमङ्गल सपना भनेको मेरो बाफिलो मनको अमङ्गल चिन्तन हो । ऐठन-यो एउटा वर्तमान जीवनको बिपना हो ।

खोरन्डोले बोलायो-चाँडै गर ।

म बिस्तारै भन्याडबाट भर्न घालें-गुड मर्निड ।

गुड मर्निड । उसले भन्यो-राष्ट्ररी सुत्थौ ? निन्दा पन्यो त ?

मैले केही बोलिनँ ।

उसले भन्यो-निराचय नै तिमीलाई रात बिताउन गान्छो परेछ । अनुहार नै भन्छ । ठाउँ नै अलच्छिना छ यो ।

बस आयो । यथासम्भव स्वाभाविक (प्रकृतस्थ) हुने स्थितिमा आउने प्रयत्न गरेर न बसभित्र गएर बसेँ र खजमजिएकी कपाललाई जेबी काँइगेले कीर्न घालें ।

बस स्टार्ट भयो । बसको ड्र्यालवाहिर उभिएर खोरन्डोले भन्यो-नबिर्स, बिदा,

प्यारा दोस्त ।

मैले भने-बडो विश्वासका साथ- यो अनुभव के बिसिने कुरा हो ? जीवन पर्यन्त सम्भरहनेछु । बिदा, बिदा-बिदा ।

शरीर र मनबाट चुर भएर म हानोवरको होटलमा पुगेर मैले रिसेप्सनिष्टलाई सोधे-कोही आएको थियो मलाई खोज्न ?

उसले पछिल्लिर फर्केर मेरो कोठाको नम्बरको खाता हेन्यो र भन्यो-अहं । उसले फेरि भन्यो-तपाईंको जहाज २:२५ मा जान्छ । समय काफी छ । मैले आफ्नो कोठाको साँचो टिपें, र मनमा गर्दै कोठाभित्र पसें ।

इल्जे आइन र ?

म बिलकूल सरिसकेको रहेनछु, बन्दी शिविरको ग्यासच्याम्बरबाट साँच्चि नै मृत्युलाई सपना र बिपनाको कल्पनाको छलद्वारा अलमलाएर फर्केछु-केवल हृदयमा त्यस मानवसंहारको अमिट डाम लिएर-नठ इल्जेका बारेमा हानोवर शहरमा म फर्किनेबित्तिकै त्यस्तो जिज्ञासा किन ? त्यस भीषण अनुभवको दाहमा पनि इल्जे आइन मलाई खोज्न भन्ने साधारण सूचनाले किन एउटा उदासीको अर्को बेग्लै अस्तित्व बन्न गएको हृदयको मर्ममा । यो उदासी, यो नयाँ सृष्टिले लाग्यो, ममा चैतन्यको अबशेष बाँकी रहेछ, टुसाउन सक्ने जीवनवृत्ति कायम रहेछ ममा । नितान्त जीवनशून्य भएर फर्केको रहेनछु । बाँचेकै रहेछु ।

कोठामा आएर नुहाएँ, सिनित्त पर्ने कोशिश गरेँ, जस्तै शिथिल भए तापनि । लुगा फेरेर तयार भएँ र कोचमा आएर बसेँ । एकछिन त्यसै शून्य मस्तिष्क लिएर बसिरहेँ । मनमा लाग्यो-प्रलयको परिसमाप्तिपछि यस भूखण्डमा म माटु जीवित बाँचेको छु । अरू सब स्वाहा भैसकेका छन् । केवल एउटा मुटुको घड्कन अबै छ, धुक धुक गरिरहेको । मैले छातीमा हात राखें । त्यही सानो स्थलमा एउटा उदासीको सिर्जनाले मलाई आफूमाथि विश्वास हुन्छ, र म मनमै भन्छु, बाँचेकै छु ।

उदासीले नै व्यग्र पारेर-जात्र यो उदासी पनि कस्तो बिलक्षण विलासमय, सौरभमय बाँचेको अनुभव जगाई जगाई रहने, म तल सडकमा आएँ । कतै इल्जे देखापरिन । फुटपाथमा यताउति गर्न थालें । धेरै टाढासम्म दृष्टि घुमाएँ । भित्तासँग टाँसिएर उभिएकी एउटी अधबैसे तारीले बोलाई-ए महाशय, राहुर हेर्ने ?

मैले बडो अनाग्रहसँग उसलाई हेरेँ । र फेरि रिसेप्सनिष्टकहाँ आएर सोधेँ-पक्का कोही मलाई खोज्न आएन ?

उसले सोध्यो-के कसैको प्रतीक्षा छ र तपाईंलाई ?

मैले के उत्तर दिने यसको ?

उसले फेरि सोध्यो-को हुन् उनी ?

मैले भनेँ-यही सडककी लडकी, मेरी सानी, अस्ति भेटिएकी इल्जे ।

मेरो सम्मानमा फुस्किन नदिएको उसको हाँसोले उसको चेहरा उज्यालो पायो, र किञ्चित् सौम्य मुस्कान ओठमा ल्याएर उसले भन्यो-उसले अर्को ग्राहक पाइहोली ।

मैले पनि सोभो हाँसो फिकेर भनेँ-हो त, सडककी केटी पनि कसैलाई पर्खेर

बस्छे । ही...ही... ।

र छिटछिटो डेग चलाएर डाइनिङ हलतिर लम्के । जाँदाजादै भनें-होटलको बिल तयार पारिराख्नुहोला ।

उसले भन्यो-सब ठीक छ । राम्ररी भोजन गर्नास् । पेसेन्जर बस यही आउँछ ।

भोक लागेको थिएन । केवल उसिनेको फुलको एक प्लेट र एक कप कफी मात्र खाएँ । र बेयरलाई भनें-तीन जनाका लागि पूरा पुग्ने लन्चप्याकेट बाँधिदेऊ । एक बट्टा सिगार र एउटा ठूलो चकलेट पनि राखिदिनू ।

प्याकेट बोकेर म रिसेप्सनिष्टकहाँ आएँ र भनें-मेरा सामान कोठाबाट मगाइदिनोस् । जाने समय भयो न्यार ।

उसले बेल ब्वायलाई अन्दायो । म बिल तिर्न थालें । एकछिनमा बस पनि आइपुग्यो । बेल ब्वायले मेरो सुटकेस बसमा राखिदियो । मैले लन्चप्याकेटमा ठूला अक्षरले-'इल्जेलाई'-भनेर लेखें र काउन्टरमाथि यसो त्यसलाई घचेटेर भनें-इल्जे देखिई भने यो प्याकेट दिनुहोला ।

अनि होटलबाट बिदा भएँ ।

इल्जेको नाङ्गो शरीरलाई फलफुली सम्झदै म जहाजमा चढें-बालिका शरीरमा नहसुहाएको असमयमै छिप्पिएका स्तन र त्यस्तै तिघ्रा, निर्दोष अबोध बालिका शरीरमा यी दुई अङ्गले मात्र रसमय भएर मलजलमा हुर्किएका थिए । इल्जेको जीवनसंग यिनको केही आन्तरिक सम्बन्ध थिएन । ऊ त यिनलाई गहनाजस्तो लाएर हिँड्थी र नितान्त अज्ञानमा तिनको अधिकारिणी भएकोले गर्ब गथी र भन्थी-हेर, मसँग पनि छनू तिमिलीलाई काम लाग्ने कुरा । उसलाई कसैले भनिदेबस्-तिघ्रा यी शृङ्गार-साधन पटकक नसुहाउने छनू, त्यस्तो आत्मीय सहृदय पुरुष उसले कहाँ पाइहोली र ? जसले उसलाई भन्थ्यो-इल्जे, तिमिले नाएको ओठ र गालाको लाली, तिघ्रा छाती र तिघ्राले तिमिलीलाई कुरूप बनाएको छ-तिम्रो सुसंस्कृत शरीरलाई एकदम पाखे लुन्याएको छ ।'

त्यति सहृदयताको जिम्मेदारी कसले लिन्थ्यो । यदि कोही पर्यटक त्यति सहृदयी हुन चाहे पनि उसलाई समय कहाँ, त्यति त्यो जिम्मेदारी लिन ? हद गन्यो भने माल नकिनेर त्यसको मूल्य मात्र दिएर हिँड्थ्यो, र अझ बढी केही गन्यो भने फोसामा लन्चप्याकेट र त्यस्तै उपहार दिएर ।

उसलाई त मैले केही उपकार गर्न सकिन्न । उसले भने अज्ञातमा नै मलाई जीवित नै स्वदेश फर्काई । त्यसैले मैले इल्जेलाई सम्झिरहें जहाजभरि । प्रलयले मलाई ढाक्नुभन्दा पूर्व नै उसले बीचमा उभिएर त्यो बाढी रोकिदिई-बालिका शरीरमा छिप्पिएका स्तन र त्यस्तै मांसन जङ्घा लिएर उभिएकी थिई, महासंहारलाई मेरो दृष्टिबाट ओझेल पार्ने प्रयत्न गर्दै । त्यस सानो शरीरको क्षुद्र प्रयासले त्यस विराट् रसज्ञानको धू धू गरिरहेको दृश्यलाई कसैको दृष्टिबाट के बचाउन सक्थ्यो र । तर त्यतिले नै सानो आड दिंदोरहेछ । सानो मौका, फुत्त निस्केर भाग्न । म स्वदेश फर्किन थाल्दा जहाजमा बसेर यही सोचिरहें-इल्जेले मेरो हृदयमा सानो ममताको भाव जगाएर मलाई जीवित स्वदेश फर्किने मौका दिई । म घर फर्किरहेको थिएँ ।

वश

धेरै दिन त के भएको थियो र, केवल केही हप्ता मैले जर्मनीमा बिताएँ । तर लाग्यो, एउटा युग त्यहाँ बिताएर स्वदेश फर्किरहेको छु । हुन त लण्डनबाट हिँडेदेखि नै म स्वदेश प्रस्थित भैसकेको थिएँ । तर हानोवर छाडेपछि मात्र मलाई लाग्यो, मेरो परदेशको यात्रा अब समाप्त भयो—अब मेरो मुहडा साँच्ची नै घरतिर फर्केको छ । तल जर्मनभूमि सन्ध्याको प्रमिलतामा बिलाइसक्न थालेको थियो ।

मेरो सीटसँग टाँसिएको सीटमा बस्ने यात्रीले एकछिनसम्म त केही बोलेन । एकचोटि उठेर माथि न्याकबाट एउटा पार्टमेन्टू फिक्न्यो—त्यसबाट एउटा सानो पुस्तक फिकेर त्यसलाई आफ्नो अधिल्लो सीटको पिठघुँमा रहेको पाकेटमा घुसान्यो । ब्यागलाई फेरि न्याकमा राख्यो र यात्राका लागि तयारीको स्थितिमा आफ्नो सीटमा केही ढल्केर बस्यो । मैले एकचोटि उसपट्टि सरसर्ती हेरेँ र फेरि तल उघिदै गएको जर्मनीलाई हेर्न थाले । यद्यपि भारतीय यात्रीको साम्राज्य शिष्टाचार सम्बोधन थियो त्यो, तर म शायद यति आफ्नो भावनामा डुबेको रहेछु कि जब उसले—'नमस्ते' भन्यो म झस्केर उसलाई हेर्न थालें, र एकछिनपछि मात्र मैले उत्तर दिएँ—'नमस्ते' ।

उसले भन्यो—तपाईं पनि हिन्दुस्तानी होइन ? महाशय (मोशाय) ।

मैले भनें—म नेपाली हुँ ।

उसले हाँसेर भन्यो—तपाईं त बडो कानूनी हुनुहुँदो रहेछ महाशय—रौलाई ताछ्ने खालको । अखिर हिन्दुस्तान र नेपालमा के फरक—एउटै भूभाग, एउटै संस्कृति, एउटै इतिहास ।

मैले भनें—तर नेपालको भिन्न राजनीतिक अस्तित्व छ नि ।

"अहँ, त्यो अंग्रेजको साम्राज्यवादी नीतिको दुष्परिणाम हो । उनीहरूको चलेको भए असङ्ख्य टुक्राटुक्रा हिन्दुस्तानलाई बाँडिदिन्थे । आफ्नो चौडा र राम्ररी सिएको कशिमराको कोटले सुसज्जित ढाढलाई केही बङ्ग्याएर ऊ भतिर फर्क्यो र आफ्नो दाहिने

हातलाई मेरो अफाडि बढायो, हत्केला माथिपट्टि पारेर भन्यो—स आउनुस्, तपाईं नेपाली म बङ्गाली एउटै सांस्कृतिक परिवारको दाजु-भाइ, हातेमालो गरौं ।

म कहिल्यै पनि यस्तो उम्लिंदो उत्साही मित्रताको अभ्यस्त भइनँ, फन् भेटघाटको प्रथम चरणमै हातेमालो गर्ने स्थितिमा पर्नु मेरा लागि बडो अप्ठ्यारो हुन्थ्यो । मैले उसलाई एकचोटि हेरेँ, उसको चेहरामा हृदयको खुलापन र आत्मविश्वासको झलक थियो । गोलो, गोरो चेहरा, हँसिलो । कालो फ्रेमको चश्मा, पातलो च्याप्टो सुनको ढण्डी भएको, आँखा प्रफुल्लताले उज्यालो । सब मिलाएर उसको चेहराको छाप पर्थ्यो—खुलापनको, प्रसन्नताको, हार्दिताको । हात पसारेको पसारेकै उसले भन्यो—मेरो नाउँ डा. सुनिल भट्टाचार्य ।

मैले उसको हात टिपेर आफ्नो नाउँ भनें ।

उसले भन्यो—महाराय, कहिल्यै पनि आफूलाई भारतीयभन्दा भिन्न नमान्नुस् । एउटै परिवार, अभिन्न—नेपाली र भारतीय ।

मेरो जुन मानसिक स्थिति थियो, हानोबर र बर्लिनको अनुभवले त्यसमा यदि मलाई कसैले—‘बसुधैव कुटुम्बकम्’ भन्ने आग्रह गरेको भए म बिना द्विविधाको त्यसलाई स्वीकार गर्ने थिएँ । मैले—विस्तारभाव र शब्दमा कुनै प्रकारको तेजी नल्याएर भनें—मलाई राष्ट्रिय सीमारेखाए बौध्देन । साँच्चै भनौं भने केही दिनदेखि म जर्मनीको यात्रा गरिरहँदा मेरो हृदयले जर्मन राष्ट्रसँग सामञ्जस्य स्थापित गर्न सक्त्यो ।

यो साधारण हृदयको मेरो मनस्तत्त्वलाई उसले यतै डाँकोले स्वागत गर्‍यो कि म स्तम्भित भएँ । उसले जहाजका अरू यात्रीहरूको कुनै पर्वाह नै नगरी मेरो कुमलाई एकचोटि धाप दिएर ठूलो स्वरमा भन्यो—कतौ ऐतिहासिक सत्य, तपाईंको बचनमा अतीतमा लुप्त भएको पुष्पौली बोली ध्वनित भएको छ । आर्य जातीय ध्वनि.....

म विस्मित भएर उसलाई टुलुटुलु हेर्न थालें ।

उसले भन्यो—मेरो पनि त्यही विश्वास छ । जर्मन जाति र भारतीय जातिमा बडो सादृश्य छ । हुन पनि किन नहोस्, दुवैले मौलिक आर्य जातिको स्मृतिलाई आफ्नो संस्कृतिमा जोगाएर आइरहेका छन् । इतिहास यसको प्रमाण छ, जातिवलाई यसको पगपगमा साक्षी दिइरहेको हामी पाउँछौं ।

आफ्नो सानो मन्तव्यको यतै ऐतिहासिक या जातिसम्बन्धी महत्त्व दिएको देख्दा मैले भनें—मैले जातिविज्ञानको अध्ययन पटकक गरेको छैन, र मेरो इतिहास ज्ञान पनि लज्जास्पद किस्मले स्वल्प छ ।

उसले भन्यो—हेनौस् महाराय—इतिहास या जाति शास्त्रको अध्ययन त पाण्डित्यको प्रमाणका लागि चाहिने ज्ञान मात्र हो । अनुभवबाट समातिएको ज्ञान यथार्थ ज्ञान हो—जर्मनीमा आउनेबित्तिकै—स्थान र कालको कतौ तामो विस्तारले छुट्टाछाड्दै तापनि—तपाईंले इन्वाष्ट बुझ्नुभो तपाईं र जर्मन जातिको सादृश्यता—इन्वाष्ट, मानौं विस्मृतिको बाक्लो पर्दा हट्न गयो र जातीय सत्य उद्भासित भयो । हुन पनि हिन्दुस्तानी र जर्मन जातिमा बडो सादृश्यता छ—एक वंशका दुई हाँगा भएकाले । तपाईंलाई थाहा छ । महाराय, वास्तविक जर्मन विचारधाराको उस्तै सुरु लय छ, जस्तो हाम्रो विचारधाराको छ । हामी भारतीय जाति

अध्यात्मवादी छौ, आदर्शवादी—यिनीहरू पनि त्यस्तै छन् । हाम्रो जातीय गुणबाट पटक नमिल्ने स्वभाव हो यो । जर्मन जातिको त्यसैले यिनीहरूसँग पनि हार्दिक मेल खाँदैन ।

मैले यस्तो विचार पहिलोचोटि सुन्न लागेको थिएँ । उसको भनाइअनुसार, हालैको महायुद्ध यही जातीय असन्तुलन या जोडतोडको प्रतियोगिताको मरणान्त परिणाम थियो ।

मैले सानो स्वरमा भनें—आफ्नो अन्य ज्ञानलाई महसुस गर्दै—तर रूस नि...?

“रूस ? स्लाभ जाति...? त्यो त नगण्य बर्बर जाति हो । पूर्वपट्टि यो युद्ध जातीय प्रतिस्पर्धामा मात्र जुध्न पुगेन, परिचपट्टिको जस्तो । पूर्वपट्टि त स्पष्ट इतिहासमा सतत घटिरहने किसिमको बर्बर जाति र सभ्य जातिका बीचको छिनफानको महाभारत थियो । स्लाभ बर्बर जाति र सभ्य जर्मन जातिका बीचको, निर्णायक लागि कि युरोप कसको हुने हो । यो, बर्बर जातिले जिते तर आशा गरी कि हामी, यो अन्तिम निर्णायक लडाईं थिएन । जर्मन जातिको आखिरी पराजय भैसकेको छैन बर्बर हूण आदिहरूको लगातारको धावाले रोमन जातिको पराजय भएजस्तो ।”

मैले केही बोलिनँ ।

ऊ भन्दै गयो—तपाईंले महाराज, कहिल्यै यो विचार गर्नुभएको छ, भारतीय संस्कृतिको उच्चताको ज्ञान वर्तमान युगमा सबभन्दा पहिले जर्मन विद्वान्हरूले पाए किन ? मैक्समूलर नाम त सुन्नुभएको होला । उनका मन्तव्यहरू, शोपेनहावर जसले भनेर गएप्यो—उपनिषद् मेरो जीवनको सान्त्वना भएको छ र पछि मेरो मृत्युको पनि सान्त्वना हुनेछ । गेटे जसले शाकुन्तलको अनुवाद गरेर त्यसलाई एउटा सर्वश्रेष्ठ कृति भनेर किटे । किन यसो भयो ? किन जर्मन विद्वान्हरू भारतीय दर्शन, कला र साहित्यसँग यसरी आकर्षित भए । उनीहरूसँग त भारतको राजनीतिक सम्बन्ध थिएन; न त भौगोलिक सान्निध्य नै । त्यसैले मैले भनेको—जातीय आकर्षणले भौगोलिक तथा समयको दूरीलाई जितेको प्रमाण हो यो ।

एकचोटि याकिएर उसले मलाई सोभै सोध्यो—तपाईंले जर्मन दर्शनको अध्ययन गर्नुभएको छ ? काण्ट, हिगेलजस्ता आदर्शवादी, शोपेनहावरजस्ता...के भन्ने जसलाई नासमभीमा धोर भौतिकवादी भन्छन्, मार्क्स ? नित्से ?

मैले भनें—पटक पढेको छैन इतिहासलाई ।

“पढेको भए तपाईं पाउनुहुन्थ्यो—हिन्दू कल्पना, आदर्शवादी मनोबृत्ति र विचारको कठो सादृश्य छ, यिनीहरूको कल्पना, आदर्शवाद र विचारधारा व्यावहारिक छैन, हो—तर्क र कल्पनाको माध्यमबाट विशुद्ध आध्यात्मिक लोकको सृष्टि गर्छन् यिनीहरू, आत्मासम्बन्धी कल्पनाको लोक । हिन्दू दार्शनिकहरूको जस्तो दैनिक जगत्भन्दा अधिक महत्त्वपूर्ण जगत् । त्यसैले त जतिसुकै अंग्रेजी परम्परानुसार आफूलाई ढाले कोशिश गरेर यथार्थवादी हुँ भन्ने मार्क्सले पनि आफ्नो जातीय प्रेरणाले बाध्य भएर त्यस्तो दर्शन प्रतिपादित गरे, जसलाई आदर्शवादी भने हुन्छ, उनले आफूले जस्तोसुकै भौतिकवादी भने तापनि । आखिर उनले हिगेललाई टाउकोमा उम्पाएका होइनन् र ? हिगेलको दर्शन गोडामा उभियोस् चाहे त्यसलाई टाउकाको बलले उम्पाइयोस् त्यस भन्नी परिवर्तनले मात्र त एउटा आदर्शवाद र अर्को यथार्थवाद हुँदैन । महाराज, जर्मन दर्शन—आदर्शवादप्रधान भएकोले—हिन्दूदर्शनले ओतप्रोत छ ।”

मैले बोल्ने केही कुरा थिएन । मेरो लागि यो यस्तो विषय पनि होइन कि म जलिकति पनि जानकारीका साथ त्यसमा आफ्नो मन्तव्य दिदै जाऊँ । म चुप लागेर सुनिरहें, एकछिन उसको बोली घामिएला र शिष्टाचारको खाँचोबाट मुक्त भएर सीटमा शरीरलाई खुकुलो पारेर सुखासनमा नर्सुला आँखा चिम्लेर ।

उसले फेरि सोध्यो—फाउस्ट पढ्नुभएको छु गेटेको ? कस्तो लाग्यो ?

त्यस किताबलाई त पढेको थिएँ आफ्नो स्वादका लागि । पछि मैले त्यसमा आफ्नो आलोचना दिनुपर्ला भनेर होइन । र फेरि डा. भट्टाचार्यको के मतलब हो यस प्रश्नको मैले केवल यति भने—धेरै पहिल्यै पढेको राम्रो लागेको थियो ।

किन राम्रो लाग्यो, त्यसको बिबेचना गर्ने कोशिश गर्नुभयो ? हेनोस्, यस्तो ग्रन्थ अरु कुनै ज्ञातिले लेख्न सक्नेन—जर्मन र भारतीय जातिबाहेक । उसले फेरि भन्यो ।

उसले फेरि प्रश्न गर्‍यो—जर्मन सङ्गीत ? बाग्नरको ओपेरा हेर्नुभयो ?

मैले मूक भएर उसलाई हेरिरहें । उसले भन्यो—बाग्नरको सङ्गीत भारतीय तान्त्रिकले रचन सक्ने सङ्गीत हो । मैले यसो भनेको होइन—बाग्नरले भारतीय तन्त्रको अध्ययन गरेको थियो । तन्त्रको स्वाभाविक अन्तस्फुरणमा अन्तर्ज्ञान हुनेले मात्र त्यस्तो सङ्गीत सृजना गर्न सक्छ । बुद्धिको संगठनबाट खुद्दकिला जित्नेदै कलाक्षेत्रमा प्रवेश गर्ने होइन कि, कलाक्षेत्रबाट निस्केर बुद्धिलाई सङ्गठन प्रदान गर्न सकेको छु बाग्नरले ।

मैले पटक कही बुझिन ।

उसले शायद मेरो अन्योलमा परेको मुखलाई लक्ष्य गर्‍यो । भन्यो—खैर जानदिनोस् । सङ्गीत मेरो आफ्नो विषय हो । मेरो भाइ सङ्गीतको पण्डित नै भने पनि हुन्छ । ऊ यहाँ जर्मन सङ्गीतको अध्ययनका लागि म्युनिकमा आएको थियो ।

निन्याउरो मुख पारेर ऊ चुप्प लाग्यो । उसको मुखको स्वाभाविक हाँसो सेलाएर गयो । मैले सोधें—तपाईंको भाइ आजकाल म्युनिकमै हुनुहुन्छ ?

सुस्तरी उसले भन्यो—पत्तो छैन । गत महायुद्धमा भन्यो कि बाँच्यो । मैले च्वः च्वः... गरेर सहानुभूतिको स्वर फिर्के र सोधें—उनी कसरी तडाईमा अलिभन पुगे त ?

“कुरा यसो भयो । नेताजी सुभाषचन्द्र बोस लुकेर जर्मन आएको कुरा त तपाईंलाई थाहा होला—अंग्रेजहरूका विरुद्ध भारतीय स्वातन्त्रता सङ्ग्राममा नाजीहरूको महत्त लिनका लागि । एउटा भूभागको—एउटा देश भारतको स्वतन्त्रताको मात्र प्रश्न थिएन, न युरोपमा केवल एउटा राष्ट्रको अर्थात् जर्मन राष्ट्रको अस्तित्वको मात्र प्रश्न थियो । यदि यति मात्र भएको भए यस महायुद्धको ऐतिहासिक महत्त्व बढी सीमित हुने थियो । यहाँ त सुसङ्गठित आर्य जाति हिटलरको नाजी नेतृत्वमा युरोपमा—कार्यकारणले युरोप तत्कालीन विश्वको पर्यायबान्नी हुन गएको थियो—स्वस्तिक अङ्कित आर्यको मंगलध्वज सहस्राब्दीका लागि स्थापित गर्न कटिबद्ध भएको थियो । नियतिको चक्र पनि यस्तै छ कि हिन्दू—आर्य पनि जुरमुाराएर उठ्न चाहेका थिए, नेताजी सुभाषको नेतृत्वमा । साँच्चै भन्ने हो भने आर्य र अनार्यका बीचको महायुद्ध थियो, सांस्कृतिक, जस्तोसुकै सङ्घर्ष राजनीतिक या आर्थिक निजं त्यसको देखापरे तापनि । स्वभावतः दुई आर्य नेता—नेताजी र फुरहर—घटनाचक्रले एउटै स्थलमा पुगे, र निश्चय नै एउटाले अर्कोलाई प्रेरणा दिए । हुनसक्छ स्वयं पनि उनीहरूलाई

मानव नियतिको यद्यो जिम्मेदारी परेको अनुभव भएको होइन होला—आर्य संस्कृतिलाई सर्वविजयी पार्ने महान् उद्देश्यको आत्मानुभूति । तर त्यसले के भयो र । उनीहरूको क्रियाकलापको सफल परिणाम त्यही हुने थियो ।”

उसका यस्ता अनौठा विचारले म छक्क थिएँ । अनुभवका सानातिना असङ्गति अथवा यथार्थका केही बेमेल खाने कुराहरूलाई एकदम पन्छाएर, नजरन्दाज गरेर ऊ इतिहासको एउटा दर्शन उपस्थित गरिरहेको थियो—एउटा दर्शनको पद्धति । उसको भनाइअनुसार, द्वितीय महायुद्ध मुख्यतः आर्य र अनार्यको महाभारत थियो । उसलाई हिन्दू दर्शन, कला, संस्कृति र जर्मन कला, संस्कृतिमा भेटिएका सादृश्य उदाहरणहरूले यस व्यापक निर्णयमा पुग्न बेर लागेको थिएन कि यो सादृश्य सहजातिबोध समतक्षण हो । उनको विचारमा जर्मनीको जुन साहित्य र कलामा एकचोटि ठूलो आन्दोलन आयो, रोमान्सवादको त्यो थियो र बुद्धिको प्राधान्यताको भुट्टो स्थापनाको विरुद्ध आन्दोलन । बुद्धिवाद अंग्रेज, अमेरिकन र फ्रान्सिसीहरूको दर्शनको पराकाष्ठा—जर्मन नाजीले यसलाई ग्रहण गर्न चाहेन रे ।

अनि उसले मसँग फेरि प्रश्न गर्‍यो—तपाईंलाई थाहा छ, बुद्धिवादले हिन्दू दर्शनमा कुनै स्थान पाउन सकेको छैन । बुद्धिले ज्ञान पाउन सक्छ भन्नु कुजोले हिमालय चढ्छ भनेको जस्तो हो । ज्ञान चैतन्यको समष्टि रूप हो, जसको एउटा अत्यन्त स्वल्प अङ्ग मात्र छ, बुद्धि । चैतन्यका सहस्र अङ्ग छन्—बुद्धि सहज बुद्धि, इन्द्रियानुभव, भावना, सपना, स्वप्नहीन निद्रा, तन्मा, तन्मात्रा आदि आदि अनेकानेक पटैपट परेका । यी सबै अङ्गको स्वल्प स्थितिमा सहयोग गरीकन प्राप्त भएको तत्त्व हो ज्ञान । बुद्धिको ज्ञान खोरन्डो छ ।

यही सिलसिलामा उसले मलाई यो पनि बतायो—जर्मन मनोवैज्ञानिक शास्त्रमा हिन्दू मनोविज्ञान शास्त्र, तन्त्र, साङ्ख्य र योग आदि विचारधाराको स्पष्ट छाप छ । युग त निःसङ्कोच हिन्दू दर्शनको माहात्म्यलाई स्वीकार गर्छ । आखिर मानवको मूल तत्त्व के हो—जीवनशक्ति ? जो सबको मनमा अन्तर्प्रवाहित छ । त्यही शक्तिलाई, उसको माहात्म्य हाम्रा मुनि र द्रष्टाले हजारौं वर्षपहिले सुनाइसकेका छन्, जर्मन मनोविज्ञानशास्त्रीहरूले पनि त्यसलाई पहिल्याउन थालेका छन्—‘त्यो’ Id भन्ने नाम दिएर वा ‘सामूहिक चैतन्य’ (Collective consciousness) भनेर । विकासको क्रममा अहिलेसम्म ‘शक्ति’ तत्त्वलाई भेटिएका छन्, पछि ‘शिव’ तत्त्वलाई पनि भेटाउनेछन् ।

उसको यद्यो लामो गनघनले मलाई पट्टाइ लाग्यो । मैले उसका कुरामा पटक पटक चाख लिन छाडेँ । केवल शिष्टाचारको नाताले म ‘हाँ, हुँ’ मात्र गरिरहन्थेँ र त्यो शिष्टाचारले गर्दा मैले एकचोटि सोधेँ—तपाईंको भाइ कसरी लडाइँमा पर्नु भो ? त्यो त बताउनुभएन ।

उसले भन्यो—नेताजीले जर्मनीमा आएर हिटलरको महत्तले युरोपमा पढ्न आएका हिन्दुस्तानी विद्यार्थीहरूलाई सङ्गठित गरे । त्यही सङ्गठनमा मेरो भाइले प्रमुख काम गरेको थियो । तपाईंलाई यो कुरा थाहा छैन न्यार..... ।

रातिभोजनको ट्रे लिएर जहाजकी सेविका आई । एकछिन हाम्रो कुरा यामियो । हामी खाना खान थाल्यौं, बिस्तार बिस्तार बात मारौं । जहाजमा काँटाचम्बाको खट् खट्

र सुस्तरी बोलेको आवाज माघ सुनिन्थ्यो; बाहिरको एकनाससँग आइरहेको पङ्ख भ्रमर-
ध्वनिसँग मिसिएर ।

उसले बिस्तारै भन्यो—जर्मनीमा तिनताका त्यस समागमले हिन्दू दर्शनको ध्रुव
प्रचार भयो नि । कर्मबादी दर्शनको महान् ग्रन्थ गीताको ठूलो प्रचार भयो ।

मैले भन्याँस्स भएर सोधे—गीताको अध्ययन गरे र जर्मनहरूले ?

उसले भन्यो—यसमा आश्चर्य के मान्नुभो । महाभारतमा संलग्न योद्धाहरूका
लागि गीताभन्दा उपयोगी अर्को ग्रन्थ छ र कुनै ? नेताजीको नसा-नसामा गीताको
उपदेश रङ्गमण्डिएको थियो । उनैले नाजी नेताहरूलाई गीताको माहात्म्य बताए—निष्काम
कर्मको माहात्म्य ।

मैले छोरन्डे लिओनार्डकहाँ बिताएको त्यो रात्रि सम्भो र भुत्किएर सोधे—के
हिटलरले पनि गीता पढेको थियो ?

उसले भन्यो—निश्चय पढेको होला, नेताजीको सत्सङ्गले । म यकीन गरेर भन्न
सक्तिनँ, तर उसको जीवनलाई अध्ययन गर्नु भने सुस्पष्ट हुन्छ, ऊ कर्मयोगी थियो,
गीताको शुद्ध अर्पणमा ।

म बाल्स परेर उसको मुख हेरिरहेँ, खान बिसैर ।

उसले भन्यो—यो त प्राभाषिक कुरा छ, हिटलरको दाहिने हात भएको हिटलर
सँग सदासर्वदा श्रीमद्भागवत गीता रहन्थ्यो । ऊ भन्यो—यसको खाँचो मभन्दा बढी
अरु कसलाई हुन सक्छ ? ऊ भन्यो—गीताबादीहरूलाई पराजितताको दर्शन हुँदैन
अन्तस्करणमा । उनीहरूका लागि यस्तो कुनै दण्डको विधान छैन । हिटलर अर्को शब्दमा
त्यही कुरा भन्यो—अन्तस्करण यहूदीहरूको आविष्कार हो, कमजोर जातिको चलाकी
जस्तो कि नीत्से भन्यो ।

मेरो हानोबरको घाउ फेरि उक्कियो । मैले बन्दी शिविरमा छोरन्डेको पाहुना
भएर बिताएको ऐठनले भरिएको रात फलफल सम्झन थाले । मैले षट्ट खान छाडेर भने—
मलाई पेटस्क भोक छैन ।

रात्रिभोजन खाइसकेपछि सेविकाले सबैको मीटलाई केही पछिल्लिर पन्टाएर
रातिको बिश्रामका लागि पिठर्पुण्टि तक्क्या राख्दै गई । एकछिनपछि केबिनबत्ती निभ्यो ।
मैले आँखा चिम्लिदिएँ । डाक्टर भट्टाचार्यको सम्पूर्ण कथा सुन्न पाइनेँ, न मलाई त्यसको
कुनै आग्रह नै थियो ।

म पेरिसमा घामिने नै थिइनेँ । मलाई युरोपको यात्राको कुनै रहस्य थिएन । बडो
बितृष्णा भयो । यदि अर्को कुरा मानसिक स्थितिमा म भ्रमण गरिरहेको भए पेरिस मेरा लागि
तीर्थस्थानजस्तै महत्त्वपूर्ण हुने थियो । अहिले त केवल यस कारणले मैले त्यहाँ घामिनुपर्थ्यो,
२२ घण्टाका लागि कि एअर फ्रान्सबाहेक कुनै कम्पनीको जहाज इजरायल जाँदैनथ्यो ।

एक प्रहर रात छँदै हामी पेरिस पुग्यौ । डा. भट्टाचार्यले ट्याक्सीमा मलाई
मेरो होटलसम्म पुऱ्याइदिए । र सोधे—कति दिन तपाईंको बसोबास छ पेरिसमा ?

मैले भने—पूर्वपट्टि जाने एअर फ्रान्सको पहिलो जहाज शायद राति ११ बजे जान्छ,
तबसम्म ।

“बड़ो सानो प्रोग्राम राख्नुभएछु पेरिसको आवासको ।”

मैले भनें—घर चाँडै फर्किने इच्छा छ । मलाई यहूदीहरूको इजरायल जाने इच्छाको चर्चा ऊसँग गर्न मन लागेन ।

उसले सोध्यो—दिनभरि के प्रोग्राम छ ?

मैले भनें—केही प्रोग्राम छैन । शायद कोठैमा बसेर घकाइ मार्छु ।

आश्चर्य । तपाईंको अनाग्रह कस्तो ? त्यति भनेर उसले टपाम्सीवालालाई आफ्नो डेराको ठेगाना दियो ।

म आफ्नो होटलको मलिन कोठामा आएँ । सानो कोठा । पिटेको फलामका पातला गोठामा बुट्टेदार टेबल, कुर्सी र खाट; र त्यस्तै फलामे, बुट्टेदार ग्रेकेटमा दुइटा बिजुलीबत्तीको मध्यम ज्योति । फर्समा पातलो, पुरानो भुवा उडिसकेको एउटा दरिद्र कार्पेट । यही हो मेरो पेरिस ।

भित्तमिसै भैसकेको थियो, त्यसो हुनाले घाँकेको भए तापनि सुत्ने प्रयत्न गरिनँ । नुहाएँ र शरीर केही हलुको भयो । हिजो सोफ डा. भट्टाचार्यका कुराले मलाई अचम्म पारेको थियो, उनको आफ्नो आत्मविश्वास देखेर । हिटलरका बारेमा उनको विचार त्यस्तो स्पष्ट थिएन तर यति त निःसन्देह थियो—उनी हिटलरलाई बडो आदर्शवादी नेता भन्थान्थे । लाग्यो, शायद उनी छोरन्डे सिपाहीको अतिथि हुन पुगेका छैनन् अहिलेसम्म । यदि त्यहाँ पुगे भने पनि के ? के तिनको आत्मविश्वासमा कमी आउला र ? के उनको इतिहासको दर्शनमा त्यस अतिथ्यको केही असर पर्ला र ? हिजो सोफ डा. भट्टाचार्यको कुरा बिद्वत्तापूर्ण लागेको थियो, यद्यपि सत्यको कुनै गहिरोइमा उनी पुगेका छन् भन्ने कुरामा मलाई त्यस समय पनि सन्देह नै थियो । अहिले भने त भन्नु उनको पाण्डित्य पनि झोक्रो लाग्न थाल्यो । आत्मविश्वास पनि कस्तो अन्धविश्वासी हुँदोरहेछ । भारतीय र जर्मनी विचारधारा या मानसिक प्रवृत्तिमा देखिएको केही नगण्य सादृश्यताको बालुबाको जगमा आफ्नो दर्शनको त्यही इमारत खडा गरेर उनी दुक्क छन् र आफ्नो चारैतिर आत्मविश्वासको उज्यालो छरिरहेका छन् र अर्कांलाई भर र आड पनि दिन्छन् । आफ्नो लक्ष्यपट्टि एक सूरले यस्तै आत्मविश्वासी व्यक्ति बिना कुनै द्विविधा कुद्दछन्—कर्म बीर । अरूलाई भने त्यस्तो एकनिष्ठाको त्यस्तो अभाव हुन्छ कि कुनै दिशापट्टि नै स्वेच्छाले उनीहरू पाइला चाल्न सक्नेनन् । यस्ताले या त अकर्मण्य भएर बस्नुपर्छ—अन्यौनको स्थितिमा या डा. भट्टाचार्यजस्ताको भरपर्दो आत्मविश्वासको उज्यालोले आकृष्ट भएर, उनको पछि अनुयायी भएर लघारिनुपर्छ ।

मैले, आफ्नोबारेमा निश्चय गरें—म त्यस्तो तृतीय श्रेणीको व्यक्ति रहेछु, जसमा न स्वयं आत्मविश्वासको एकसुरे कर्मवीरता छ न त्यसको त्यति नै कमी कि अर्काको आत्मविश्वासमा निश्चित भएर त्यसको पछि लाग्ने प्रवृत्ति । हद गरें भने—एक ठाउँमा बसेर कार्यहरूको गुण-दोषको विवेचना माठ गरिरहन्छु या त्यति पनि गर्न नसकेर कुरा केलाई माठ रहन्छु ।

जस्तोसुकै डा. भट्टाचार्यलाई मैले मनबाट पन्छाउन खोजे तापनि या उनका यावत् मन्तव्यहरूलाई झोक्रो पाण्डित्य या खतरनाक अल्प ज्ञान भनेर बिसर्ज खोजे पनि उसको

आत्मविश्वास प्रभावशाली थियो, उसको असन्दिग्धता आकर्षण, फराकिलो व्यक्तित्व ।

मैले कोठेमा ब्रेकफास्ट मगाएँ । एउटी मोटी तहनी सेविकाले खाने कुराको ट्रे लिएर आई—बिछट्ट रातो गाला भएकी । गाउँबाट भरखर आएकी होली । तात्तातो कुरा पेटमा पुगेपछि मलाई निद्राले छोप्यो । बिछड्यौनामा गएर लेटे । डा. भट्टाचार्यले भनेको थियो, लडाइँको दरमियान जर्मनको नेतृत्ववर्गमा गीतामा प्रचार भएको थियो । गीता र हिटलर ? कही मेल खाने कुरा हुन् ? होइनन्-र ? बन्दी शिविरको टावरको मेरो हिटलरसँग गीताको के असङ्गत थियो ? के साँच्चै हिटलर गीतालाई सधैं आफूसँगै ली ली हिँड्थ्यो ? आत्मविश्वास, अन्धविश्वास, कर्मवीरता, कर्मयोगी, गीता, हिटलर, जर्मनी आदि कुरालाई मनमा खेलाउँदै पेरिसको त्यस बिहानलाई बिताउन भनेर निदाएँ ।

धेरैबेर निदाएछु, भुसुक्क । ढोकामा कसैको दस्तक सुनेर मैले आँखा मिचै भने—आऊ ।

रिक्वाभीमा एउटा कागजको टुक्रा लिएर त्यही सेविका आई । मैले चिट टिपेर पढेँ । म तल पखिबसेको छु, भट्टाचार्य ।

लुगा लगाएर म पनि तल पुगें ।

भट्टाचार्यले आफ्नो स्वाभाविक सहृदयतासँग मलाई भन्यो—तपाईंले बिहानभरि पकाइ मारिसक्नुभयो होला । यद्यपि तपाईंलाई शहर हेर्न उस्तो शौख रहेनछ, तर मलाई लाग्यो, यो पेरिसमा तपाईंले एकलै कसरी दिन काट्नु होला भनेर साथी बन्न आइपुगे । हिँड्नुहोस्, पहिले केही हलौ पेटभित्र, अनि शहरका दर्शनीय कुरा हेर्न हिँडौला ।

टघाम्सीमा उसको एउटा बङ्गाली साथी बसिरहेको रहेछ । मलाई उसित परिचय गरायो—यिनी पत्रकार हुन्, कलकत्ता र दिल्लीका प्रमुख पत्रहरूका स्थानीय प्रतिनिधि ।

नमस्कार—मैले भनेँ ।

नमस्कार—उसले पनि भन्यो ।

भोजनालयका पातला फलामे कुर्सीमा बस्दा घति माव मलाई लागेको थियो, कस्तो ठाउँ ? सानो गल्ली आएर यो, चारैतिर पुराना खालका घरैघरले घेरिएको खुलामा सिट्टिएको—यही खुला ठाउँ रेस्तुराँ रे ।

पत्रकारले टघाम्सीमा रेस्तुराँको चुनाव गर्दा आफ्नो पेरिसको गल्ली—गल्लीको परिचय भएको प्रमाण दिँदै धेरै ठाउँको नाउँ लिएको थियो । उसैको यो अन्तिम चुनाव थियो—आजकाल त्यसले पिटेको छ; त्यसैको फेशन छ ।

“फेशन ?”

अँ, फेशन, रेस्तुराँको फेशन पनि बदलिन्छ पेरिसमा । पत्रकारले भन्यो ।

कुर्सीमा बसेर होटलको परिचारकको प्रतीक्षा गर्दागर्दै पत्रकारले भन्यो—ठाउँको उठाएर एकचोटि चारैतिर हेरेर—तपाईंहरूले यहाँको बातावरणलाई लक्ष्य गर्नुभयो ? भौनो विलासको त्यस्तै हलुको बातावरण ।

त्यो खुला ठाउँ एउटा बृहत् चौक्कस्तो, जसमा सात-आठवटा पोपलर (Poplar) का, पाँच-छवटा म्यापल (Maple) का र अरू केही पातला, खिरिला

खालका, बुझाहरू; सुकेका पहेंलिएका पातले ढकमक्क भएको भुईँका उपर धूप छायाको सङ्ग-पङ्ग भइरहेका बुझा र नमडाँरिएका पातहरूमाथि पहेंलिएका तीन चुच्चे, पाँच चुच्चे करौतीजस्ता किनारा भएका पातहरू बुझबाट भरिरहन्थे । सङ्गीतको नाउँमा एउटा मगन्तेजस्तो भानिस पेटीमा बसेर मधुरो स्वरमा गीतार बजाइरहेको थियो; र त्यस्तै एउटा अर्को मान्छे उभिएर हातका विभिन्न प्रकारका सफाइ देखाइरहन्थ्यो, चटक गर्दै । एउटी आइमाई आई पुष्टाङ्गी-लँगौटी लगाएकी र छातीउपर केवल सानो भित्री चोली, तर शिरका उपर भने बडो सज्जजसँग एउटा रङ्गिबिरङ्गी कागजको टोपी लगाएको-गोडामा चुच्चे जुता र अकारण तिष्ठासम्म पुग्ने जालीदार मोजा आफ्नो माल बेच्दै अत्तर सेन्ट, सिगरेट, चकलेट, फूल र साना-साना साराब भरिएका मिठाईका डल्लाहरू-तिनीहरूलाई एउटा ठूलो तरतरीमा राखेकी थिई र त्यो उसको सेतो, फराकिलो भुँडी नाइटोको बीचोबीच अडघाइएको थियो-घाँटीबाट भिरेको फिताको सहाराले । हाप्रो टेबलमा आएर उभिई र मुस्कुराई ।

पत्रकारले मलाई सोध्यो-केही किन्नुहुन्न ? अनि हाँसेर शायद द्वयर्थक ठट्टामा पय्यो-स्तनको छायामुनिका सामानहरू ।

मालबाली हाँसेर प्रतीक्षा गरिरही । अनि भनी, मसिनो लाडे स्वरमा-एउटा सेन्ट किन्नुहुन्न, आफ्नीलाई ? कहाँ किनेको हो, कोसँग भनेर तभन्नुहोला । एउटा फूल नै सही..... ।

ऊ अर्को टेबलतिर लागेपछि सापजस्तो चलेको उसको पिठ्यूँका लोलाहरूपट्टि दृष्टि दिँदै पत्रकारले फेरि सोध्यो-यहाँको भनीो वातावरण कस्तो लाग्यो, बिलासको टाढाबाट आएको सौरभजस्तो वातावरण ? पेरिसियनहरूको जीवनको कला यही हो-मिजाजको अनुकूल वातावरण रचनु ।

डा. भट्टाचार्यले भन्यो-जहाँसम्म शुद्ध वातावरणको कुरा गर्नुहुन्छ भने, जति त्यसको सृष्टिमा जापानीहरू सिद्धहस्त छन्, त्यसको कसले मुकाबिला गर्न सक्छ ।

मेरो यस बहसमा सही थाप्ने सामर्थ्य छिएन । म वातावरणपट्टि ध्यान नदिएर खान थालें ।

बङ्गाली मित्रहरूको सौजन्य थियो, उनीहरूले मलाई बडो चाखसँग शहरको परिक्रमा गराए, दर्शनीय वस्तुहरू देखाउँदै । म भने रिगिएँ । एक त म आदर्श पर्यटक थिइनँ, त्यसमा भन्न एक दिनको तृतीय प्रहरको अवधिभित्रै पेरिस शहरका पर्यटकको उपयोगी वस्तुहरूको निरीक्षण एउटा सजायजस्तो भयो मलाई । शरीर र मन दुवै थाकेका थिए । मौका पाएको भए होटलको कोठामा बसेर थकाइ मारन थिएँ । तर यसको सङ्ग यहाँ दुई सहृदय मित्रहरूको पन्जामा परेर दौडादौड गरिरहेँ-पेरिसका कहिल्यै पनि नसिद्धिने सडकहरूका उपर खडा इमारतहरूलाई, बाटाहरूका स्तम्भहरूलाई घाँटी तानेर हेर्दै, अनेक विजय तोरणको तलबाट गुजिँदै, आर्ट गैलेरीहरूका भित्तामाथि फन्न आँखा घुमाएर-पत्रकारको अनवरत स्पष्टीकरणलाई कान थाप्दै ऐतिहासिक, कलात्मक, स्थापत्यसम्बन्धी-इन्जिनियरिङ आदि आदि वस्तुहरूको निरीक्षण गर्दै । नोवदाम (Nouredome) का गोथिक स्थापत्य गठन, अग्लिँदै गएका त्यहाँका सुन्तक मूर्तिहरू, भित्ताबाट निस्किएका

विचित्र विक्ताकृतिका कुल्लोसोका टुटीहरू (Gargoyle) यहीको कुंजोलाई हथुगोले जगत् प्रसिद्ध दिलाएको। म्यादलीनको गिर्जाघर युनानी मन्दिरको सुन्दर उदाहरण अल्ला-अल्ला क्यारिलोन (carillon) वा डोरिक (Doric) स्तम्भका कतारमा अडेको पोटी माथिको कुँदिएको मूर्तिहरूको ठूला तीनकुने सङ्गमरमरको पातो देकोर (Decor) को मुद्दुलो गिर्जा अरबी प्रभावग्रस्त र त्यसको रङ्गीन काँचको गुलाफी झ्याल ऐनाको बैठक बेसाइको दरबारमा लुइ चौधौँको स्मृतिलाई जगाउने र त्यस्तै मेरी एन्तोनाएतको स्मृतिलाई जगाउने सानो ट्रायनोन, गोठाल्नी एन्तोनाएतको छाप्रो।

रोमान्टिक बातावरणले अभै व्याप्त, नेपोलियनको वर्तमान दरबारको बुद्देदार गुम्बज जसको छाया तल, पृथ्वीको अध्यारोभित्त थाकेका हाड बिसाइरहेका छन्; अष्टमार्गीय केन्द्रमा उभिएको अभै विजयको तुजुक लिएको विशाल तोरण जसको फेदमा अज्ञान सिपाहीका लागि बलिरहेको अखण्ड ज्योति, Place de lacon corde आकाशलाई भेदन गर्दै उठेको मिश्री प्रस्तर स्तम्भ अहङ्कारका केही ऐतिहासिक दृष्टान्त आफ्नो शरीरमा नमेटिने गरी छोपेको, त्यही उच्च बैठकको शिलाउपर कुरतौ (Guillaume Cunston) का माली घोडाहरू (Horses of marly) प्रचण्ड शक्तिसूचक, टुवैली (Tuileries) उद्यान र मिडिचीकी व्यथरिनको विलासस्थल, राज्यक्रान्तिको इतिहासले प्रसिद्ध पारेको दरबार जहाँ मेरी एन्तोनाएत पेरिसका गल्लीका अघौत हलको गन्धले आतिएको थिई, तर जो अर्को राज्यक्रान्तिमा ध्वस्त पारिएको लुब-क्लाकार, इतिहासकार, समाजशास्त्रीहरूका लागि परमश्रेष्ठ तीर्थस्थल युनानी स्तम्भ श्रेणीले अडाएको अजडको प्रासाद, मानिसको सृजनसामर्थ्यको उत्कृष्ट नमूनाहरूलाई आफ्नो कोठा-कोठामा सुरक्षित राख्ने, हर किसिमका कारिगरी कलाहरूका नमूना.....रेम्ब्राण्टको अध्यारो धूमिकामा उद्भासित हुने सौन्दर्य, गम्भीर, नास्लो खानदानिया मिजासको हबेनका प्रचुर मास विलासले अलस देवीहरू 'श्रेणीभारवत् अलसगमना स्तोकनप्रज्ञानभ्या, पद्मविम्बाधरोष्ठी' चक्रितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभि...' टिशियन उसै नारी, नारीसौन्दर्यका पारखी-मासुको प्युलतालाई छालाको रोगन र सुकुमार नक्षणले बान्छनीय बनाएका देवीहरू-खान-लाउन पुगेका निस्फुकीमा हुर्केका स्वर्गका अम्सराहरू, टिनटोरेन्टोको विमुग्ध गर्ने पहेँलो शरीरको रङ्ग, पीत सुषमा...। मोनासिला-प्रौढा, जगत्प्रेयसी सर्वश्रेष्ठ हात भएकी, कुन अर्थ कुन निमन्त्रणालाई इङ्कित गरिरहेकी छे दर्शकहरूलाई, बिलाउँदो हाँसो ओठको सानो छेउमा माउ अडाएर, आँखामा नजानिंदो प्रफुल्लतालाई दबाएर या त्यो विषादको हेराइ हो, परम तृप्तिपछिको भोगको हेराइ : जसमा सप : सुखको मुस्कान अभै सेलाउन पाएको छैन ओठको एउटा कुनामा। रङ्गको, नारीशरीरको अङ्ग-भङ्गिमाको, विलास विलास-राजा छन्, महाराजा छन्, अरबी घोडाले जितेका तस्वीरमा चार्ल्स प्रथम पनि छन्, साहू-महाजन छन्। सेमोथासको विजय पत्थरको बन्धनबाट लड्नुलाजस्तो गर्दै उभिएकी र मिलोकी रतिदेवी-अनन्त यौवना उर्बशी समुद्रबाट निस्केकी तरुणी, निर्दोष भावना लिएर उभिएकी पत्थरको बैठक (Pedestal) का उपर नगन्देह परेर शतान्दीदेखि पुरुषको प्रेमी हृदयलाई आलोडित गर्दै.....युगानुयुगदेखि पुरुषको अभिलाषाको हेराइले किञ्चित् पहेँलो भएकी नह माता, नह कण, नह बहू हे वन्दनवासिनी

उर्बशी, आधुनिक कलाको म्यूजियम-रङ्गहरूको यस्तो उत्पातको लिपाइ, चोखा रङ्गहरू चम्किरहेका छन्, क्यानभासमा हलुको किसिमबाट डेगासका नर्तकीहरूमा; उडिरहेका पुतलीसहर । स्थूल किसिमबाट म्याग्कोका पहेला फूलहरूमा सूर्यजस्तो सूर्यमुखी, गोगाँकोतान्त्रिक रहस्यमय आदि वर्ण-रातो र बैजनी: नबर्बर निर्दोषताका स्वप्नवर्ण सिजाने..... ।

म रङ्ग र आकारको यस्तो बदलिंदो कलाइडोस्कोपका दृश्यले रिङ्गन घाले । पेरिसको कुनै पनि दृश्य, म्यूजियमका कुनै पनि चित्र या मूर्ति, सडकका कुनै पनि इमारत या प्रासादहरू मेरो मस्तिष्कमा बलियो किसिमले अङ्कित हुन पाएनन् । मेरो मस्तिष्कमा दिनभरि देखेका कुराको अस्पष्ट चित्र मात्र छिचिएको थियो, क्यानभास ठामै नछाडेर बीच-बस्तुहरूले कोषाकोष, खाँदाखाँदै भएको चित्र-रोहटे पिङको मचाइमा भल्किएको दृश्यजस्तो ।

पत्रकारले हठात् भन्यो, अब सन्ध्या भयो; घामयौं पनि, हामीले भोजन आर्जन गर्नु । तर भित्र, पेरिसको सानो दुका पनि हेरिसिध्याउनुभएको छैन । एक तृतीय प्रहरमा के त्यो सम्भव छ ?

सन्ध्याभोजनका लागि पनि पत्रकारले मै रेस्तराँ रोज्यो । 'तीन कीरा'-बौद्धिक नाम । पेरिसको बौद्धिकताले मात्र भोजनालयलाई 'तीन कीरा' भन्ने नामको उपयुक्तता बुझ्दछ । आजकाल 'तीन कीरा' को फेशन छ । बुद्धिजीवीहरूको अखडा । रेस्तराँ बुद्धिजीवीहरूको अखडा हुन्छ फ्रान्समा । अहिले यस अखडाको चलन छ ।

कस्तो रेष्टुराँ-यो दुकानको भित्र कोठाबाट पोखिएर पेटीभरि छरिएको हो कि फुटपाथबाट या रेष्टुराँ भरिएर भित्र कोठासम्म ढाक्न पुग्नेहरूको हो-भित्र-बाहिर साना-साना कुर्सीमा भोजनार्थी टम्म थिए । गफ, बहस, कफीका कप, भोजनका प्लेट आहारा र बाइनका ग्लासको सहध्वनिले वातावरण गम्भ । बङ्गाली पत्रकार सुस्ती मलाई भन्दै जान्थ्यो-उ: त्यो पछिल्लिरको टेबुलमा बसेको-चश्मा लाउने अहिलेको पेरिस इन्टलेक्चुअलको एउटा ठूलो नेता हो-अस्तित्ववादी... उ: त्यो अर्को बूढोखालको उही टक्करको बुद्धिजीवी हो-उपन्यासकार-मानववादी क्याथोलिक धर्मावलम्बी... ।

कोरा मार्क्सवादी पनि छन् छाप्छ्छाप्ती,

उ: त्यो धार्मिक अस्तित्ववादी, उ: अर्को भौतिक अस्तित्ववादी, उ: त्यो मानववादी, उ: त्यो अस्तित्ववादी, उ: त्यो प्रटेस्टेन्ट अस्तित्ववादी... उ: त्यो... उ: त्यो नूतन मानववादी कुण्ड कुण्ड जल, मुण्ड मुण्ड बुद्धि, सबैको आफ्नो-आफ्नो दर्शन छ, आफ्नो-आफ्नो विचारपद्धति, आफ्ना पत्र-पत्रिकाहरू र आफ्ना अनुयायीहरूका दस्ता ।

फ्रेन्च राम्ररी बुझ्छु । केवल उनीहरू अत्यन्त छिटछिटै बोल्दा मात्र अप्ठघारो पर्छ । पत्रकार साथीले बीचबीचमा मलाई नबुझेको ठाउँमा उत्था गर्दै जान्थ्यो ।

यहाँ पनि पेरिसको दिनभरिको भ्रमणजस्तै प्रवाहित विचारधाराहरूका बीच निस्सासिइन्जेल दौडादौड गर्नुपर्नेथ्यो । भोजन त त्यस रेष्टुराँका ग्राहकहरूका लागि मात्र थियो ।

दुस्ला-पातला ती बुद्धिजीवीहरू कतौ उत्तेजनाकासाथ बहस गरिरहेका थिए । पत्रकारले भन्यो—नभन्थाने कि यिनीहरू केवल बहस मात्र गर्न जान्दछन् । काम परेको बेलामा बन्दुक पनि उठाउँछन् । यसमा प्रायः सबै गत महायुद्धमा प्रतिरोध आन्दोलनका प्रमुख सदस्य वा नेता थिए... ।

एउटाले पहिलेकै बहसको सिलसिलामा भन्यो—अभिजातवर्गका लागि जुन कुरो दर्शन हुन्छ, त्यही कुरा सर्वसाधारणका लागि धर्म ।

शायद न्यायोलिक बुद्धिजीवी थियो स्यार, यो भन्ने मानिस ।

“न्याय धार्मिक हुन्छ”

“धर्म अफिम हो जनताका लागि ।”

“के न्याय अपरिवर्तनीय वृत्ति हो, के त्यसको वृत्ति प्रगतिशील छ ?”

“के यो रक्षणशील वृत्ति हो, के यसमा रचनात्मक वृत्ति छ ?”

“यो कस्तो नैतिक धारणा हो धर्म ? यसले स्थिरताको सुरक्षा दिन्छ मानिसलाई कि उसलाई आफ्नो स्थिति भन्ने बेहतर पार्ने प्रेरणा दिन्छ, स्थिरताको सुख हरण गरेर ?”

प्रश्नका भन्दी लागे । कुनै बौद्धिक मैत्रीको उद्देश्यले यी प्रश्न सोधिएका थिएनन् । ललकार थियो शास्त्रार्थका लागि—

एउटाले अर्को टेबलबाट मुन्टो बटारेर मन्तव्य दियो—यदि ज्ञानको आधार हृदयको अस्पष्ट भावनाको बुद्धिकरण हो, अर्थात् जसलाई अचेतन स्थानमा बुझेको छ, त्यसलाई सचेतन स्थलको प्रकाशमा उतारेर ल्याउनु—यदि यस्तो बौद्धिक उद्धार ज्ञानको आधार हो भने, धर्मले यस्तो उद्धारको क्रियामा बाधा उपस्थित गर्छ । भावनालाई भित्रै दबाएर राखेर, बौद्धिक त्यलमा उम्लिन नदिएर... ।”

“मित्र, धर्मले मानवको अन्तर्जगत्लाई सोध्छ... ।

“त्यो जगत् जहाँ मानव, बाहिरिया सभ्यताको आवरणले उसले आफूलाई ढाके तापनि, बर्बर नै छ । धर्म यस्तो नैतिक तालिम हो, जसले अन्तर्मनलाई सुसंस्कृत र शिक्षित बनाउँछ ।”

बहसको गरमागरम ध्वनि-भोजन, कफी मद, सिगरेटको गन्ध र धूवाँमा रडमडिएको कण्ठध्वनिमा त्यस्तै तात्कालिकता र क्षणभङ्गुरताजस्तो त्यहाँको धूवाँ र गन्धमा—केवल उमडिरहेको गन्ध, धूवाँ र केवल गुञ्जिरहेको मानव कण्ठध्वनि बहसमा खूब सरगमी थियो ।

“म जान्दछु, त्यसो हुनाले म छु, मेरो अस्तित्व मेरा आत्म स्वज्ञानको परिणाम हो । म सर्वप्रथम ज्ञाता छु—र त्यसपछि ज्ञेय—अहं सर्वप्रथम सृष्टि हो ।”

“होइन महाराय, म छु त्यसै हुनाले म जान्दछु मेरो अस्तित्वको परिणाम हो, मेरो ज्ञान । म सर्वप्रथम ज्ञेयको रूपमा अवतरित हुन्छु अर्काको आँखामा, र मेरो स्वज्ञान (आत्मा) अर्काको आँखाको मार्फत हुन्छ । यदि अर्को भन्ने तत्त्व सबैलाई मेटाइदियो भने—उनीहरू रहेनन् भने मेरो पनि अस्तित्व लोप भएर जान्छ । त्यसो हुनाले म सर्वप्रथम छु ज्ञेयको रूपमा । वस्तु सर्वप्रथम सृष्टि हो । यो माक (Moch) को जगत् दर्शनको विचार—होएनका सृष्टि रचनाको पनि दर्शन यस्तै छ ।”

अर्कोले भन्यो-नजिकको टेबलबाट-पेरिस सभ्यताको पराकाष्ठा हो-सार हो । कारण त्यो तीन कुरामा जीवित छ-बुद्धि, नारी र भोजन । यहाँ शास्त्रार्थमा तीव्र बौद्धिकता रहन्छ । यहाँका रमणी सार्थक नामबाला छन् र यहाँको भोजन अद्वितीय छ । यसैले पेरिसले तीन कुरा मानवसभ्यतालाई दिन सक्थ्यो-स्वतन्त्रता, कला र पाकशास्त्र । जबसम्म क्याफ या रेस्तराँमा मानिसहरू बहसका लागि भेला भइरहलान्, जबसम्म सडकमा गइरहेका नारी-सौन्दर्यलाई बन्दरको अभिनन्दन चढाउनु पुग्छले घिब्रो सम्ब्याएर उसलाई फर्की-फर्की हेरिरहलान् वा जबसम्म दुई सय परिकारका चीजको शौक यहाँका नासिन्दाको जिब्रोमा कायम रहला तबसम्म साथी हो, सभ्यताको केन्द्रमा स्वतन्त्रताको जागरूकता, कलाको भावना र उच्च जीवनको आदर्श स्थापित रहनेछ,..... ।

त्यो पहिलेको टेबलबाट चस्माधारी दार्शनिक भनिरहेको थियो-महाराष्ट्र, अस्तित्व प्रारम्भमा अर्थहीन छ, त्यसलाई स्वयं तिमीले अर्थ प्रदान गर्नुपर्छ-त्यसको सार्थकता तिम्रो रचना हो, जीवित भैरहने, जानेर प्रक्रियामा रष्टै गएको । जीवन भैरहने प्रक्रिया के हो ? बाँच्नु भनेको हिँडनुजस्तो कुरा हो-तिमी पहिलो पाइला चाल्छौ र त्यसरी हिँडाइको प्रक्रिया गुरु गछौ-पाइला चालिरहेको प्रक्रियालाई हिँडाइ भन्छन् । जीवनमा पनि त्यस्तै तिमी एउटा कदम हिँड्छौ-अर्थात् एउटा निर्णय लिन्छौ र यसरी तिमी जीवनको प्रक्रिया प्रारम्भ गर्छौ र तिमीले लिइरहेका निर्णयहरूको भुङ्कखला तिम्रो जीवन हो-त्यही हो तिमी बाँचेको भनेको । जब तिमी हिँड्छौ, स्थानको अन्ततमा तिमी एक दिशापट्टि आफ्नो गोडा चाल्छौ-विचारपूर्वक होस् चाहे त्यसै अल्हडमा । अल्हडको घुमाइ, निरुद्देश्य घुमाइ पनि हिँडाइ नै हो । त्यस्तै चयनको अनन्त सम्भावनाहरूमध्ये, एउटालाई रोजेर तिमी एउटा निर्णय लिन्छौ-तिमी बाँच्छौ त्यस निर्णयद्वारा आफूलाई-अल्हडमा तिमीले रोजेको निर्णय होस्, चाहे विचारपूर्वक सोद्देश्य । तिम्रा तमाम कार्यहरू तिम्रा रोजाइ हुन्, तिम्रा निर्णय । तिमी आफ्ना निर्णयले आफ्नो जीवनलाई सार्थक बनाउँछौ होला, अधिकांश मनुष्यका लागि केवल खानु, लाउनु, धन आर्जन गर्नु, राति दुलहीलाई पेट बोकाउने एक प्रयत्न गरेपछि बिहानसम्म निदाउनु, बस्, यति नै-तिनले दिएको त्यही अर्थ हो, आफ्नो जीवनको..... ।

"त्यसो भए यस तर्कका अनुसार, यस्तो जीवन-दर्शनको मुताबिक, कुनै मानिसको आचरण-असल-खराब-त्यसका उपर न्यायकर्ताको आसनमा कोही पराई बस्न पाउँदैन.....?"

...नि: सन्देह पाउँदैन, अर्कालाई फैसलाको अधिकार छैन । त्यसले आफ्नोबारेमा आफैं फैसला दिन्छ आफ्नो निर्णयात्मक कार्यद्वारा... । जीवनमा निर्णय लिने उसको स्वतन्त्रताले उसलाई आफूउपर आफैं जज हुने अधिकार दिएको छ । एउटा सिपाही आफ्नी बूढी आमाको मायामा देशप्रेमलाई त्याग्छ भने, आमा-जसको स्याहार-सम्भारका लागि ऊ आफूलाई जिम्मेवार पाउँछ, त्यसलाई त्यसै देशद्रोही भन्न पाउँदैन । त्यस्तै अर्को सिपाहीले आमाको स्नेहलाई बेकदर गरेर स्वदेशका लागि शूली चढाओ भने त्यसलाई कुपुत्र भन्न पाउँदैन । दुवैका लागि मेरो एउटा प्रश्न मात्र हुन्छ-के तिमी आमाको ठाउँमा देश वा देशको ठाउँमा आमालाई रोज्दा आफ्नाप्रति इमान्दार थियौ ? मेरो मात्र हो-केवल उसको

इमान्दारी ।”

“चोर नि...।”

“चोरको चोर हुने निर्णय उसको आत्मस्थापना (Self assimilation) को आन्दोलन हो, उति नै प्रशंसनीय जति कि एउटा सच्चा यहूदीको यहूदी हुने निर्णय । दुवैको निर्णयमा फरक छैन । स्वयं निर्णय स्वभावमा कुनै प्रकारको नैतिक दृष्टिबाट निष्पन्न छैन ।”

“त्यसो भए हिटलर नि ... ?”

मेरो कानले सजग भएर यहूदी भनेको सुन्यो अनि हिटलर भनेको पनि । म सबेष्ट भएँ । त्यसै बखतमा होटलमा हल्लीखल्ली नड्यो । त्यो दार्शनिकले पनि भर्केको जस्तो गन्यो । मैले बुझिन उसले भनेको कुरा । मैले पत्रकार मित्रलाई सोधे—उनले के भने ?

त्यतापट्टि मेरो ध्यान थिएन—पत्रकारले भन्यो ।

हल्ला पनि कति नबढेको थ्याइँ-ग्याइँले स्पष्ट सुन्न पाइँदैन... शायद हिटलरको बारेमा केही भनिरहेको छ क्यार... हिटलर विक्षिप्त थियो रे... हाम्रो प्रथम भक्ति रूसपट्टि छ, हो कि के हो, त्यस्तै के कुरा भनिरहेको छ... ।

एउटाको टड्कारो प्रश्न सुनियो—स्टालिन नि... ?

लेक्चर दिइरहेकै दार्शनिकहरूले भने—स्टालिन रूस होइन ।

त्यसो त हिटलर पनि त जर्मनी होइन नि । किन तिमीले जर्मनीको विरुद्ध नड्यो, हिटलरको विरुद्ध मात्र नभई ? त्यस्तै फेरि भन्यो ।

किनभने युद्धकालमा हिटलर र जर्मनी एउटै तत्त्व भएका थिए—दार्शनिकले जवाफ दिए ।

“के त्यस्तै एक तत्त्व रूस र स्टालिन भएका थिएनन् युद्धकालमा ?”

“स्टालिन र हिटलर परस्परमा विरोधी घटना हुन् । तिनको तुलना गर्नु स्थूल दृष्टि हो ।”

“दुवैले एकनासको अपराध गरे तापनि... ?”

“अ महाशय ।”

किन... ? त्यो सोधिरहेको थियो ।

“किनभने मेरो चुनाव, मेरो निर्णय, मेरो निर्णयको प्रतिबद्धता रूसको पक्षमा छ । मेरो भक्ति (Loyalty) उसका प्रति छ । दार्शनिकको यो उत्तर पछि स्वीकृतिको सहस्रकण्ठ ध्वनि उठ्यो टेबलबाट ।

त्यो जिद्दीबाल युवक भनिरहेकै थियो—नाजीहरूको पनि त चुनाव, उनीहरूको निर्णय, उनीहरूको आबद्धता हिटलरको पक्षमा थियो; उनीहरूको भक्ति जर्मनीका प्रति..... ।

उसले हरबाजस्तो जिद्दी समातेर भन्यो—यी कुराहरू केवल तपाईंको चातुर्य हो—बाक-चातुर्य हुन् । र जोशमा आएर ऊ उठेर गयो ।

हाम्रो नजिकैको टेबलमा पेरिसलाई सम्म्यताको केन्द्र भन्ने व्यक्तिले उसको पिठ्ठालाई सम्बोधन गर्दै भन्यो—आखिर युवक, दर्शन या साहित्य बाक्लत्वात्तुर्प नभए के हो त ? सत्य शब्द हो । प्रारम्भमा शब्द थियो । शब्दलाई मेटिदेऊ सत्य मेटिन्छ—कारण, सत्यको

आत्मा शब्द नै हो । किनभने शब्द या त चातुर्घ्यपूर्ण हुन्छन् या लोसे पट्टाइलाग्दा; सत्य पनि तदनुरूप आमोदजनक या नीरस स्वादहीन जीवित या निष्प्राण । नादब्रह्म-अद्वय... ऐओच्... ।

पत्रकारले भन्यो—त्यसैले आफ्नो जीवनलाई 'शब्द' भन्ने संज्ञा दिएको छ । डा. भट्टाचार्यले हठात् घडी हेरेर भन्यो महाशय, यो शब्दाढम्बरमा भुलेर घर फर्कने विचार छान्नुभयो कि क्या हो ? हतार गर्नुभन्यो, नत्र प्लेन छुट्ता ।

उठ्ताउठ्ता पत्रकारले भन्यो—यो शब्दाढम्बर होइन । यसलाई शब्दविलास भन्नुस् । आढम्बरमा सुख-भोगको सङ्केत रहँदैन, त्यो त कोरा कौशलहीन गबाँरण हो । यहाँका दार्शनिकहरू विचारलाई प्रेयसी भण्डान्छन्—विलासको बस्तु—रसानुभूतिको बस्तु... ।

डा. भट्टाचार्यले भने—महाशय विचार विलासको बस्तु होइन । यो रमणी होइन । यो कार्यक्षेत्रको महाभारत, जो हाप्रो जीवन हो, त्यसको अन्त—हतियार हो । फ्रेन्च खिड्सकेको जाति हो—पतनोन्मुख..... ।

पत्रकारले भन्यो—त्यसो नभन्नुस् । मैले अघि नै भने नि—यिनीहरू प्रायः सबैले बन्दुक उठाएका थिए यत महायुद्धमा—कलमका योद्धा र बन्दुकका पनि उस्तै शूर ।

त्यसो भए उनीहरूको दर्शनसँग उनीहरूको कर्मप्रेरणाको केही सम्बन्ध रहेन ? डा. भट्टाचार्यले भने ।

यही त म भनिरहेको छु विलासको बस्तु हो दर्शन यहाँ । शय्याकी रमणी र कर्म-प्रेरणामा पनि त केही सम्बन्ध छैन । पत्रकारले भन्यो ।

डा. भट्टाचार्यले फेरि भने—त्यसो भए आफ्नो-आफ्नो दर्शनलाई काखी ध्यापिरहे पनि उनीहरू जीवनको मैदानमा, युद्धक्षेत्रमा, कुनै पनि पक्षपट्टि भएर लड्न थाल्ने थिए ।

पत्रकारले भन्यो—हो त, यो त ऐतिहासिक संयोग भन्नुस् या दर्शनतेर राष्ट्रिय भावनाको अन्धबेग भन्नुस्, यिनीहरू हिटलरका विरुद्ध एक भएर तढे । हुन सक्थ्यो, यिनीहरू हिटलरको पक्षमा भएर पनि लड्न सक्थे या यिनीहरूमध्ये कति एकतिर र अर्कोतिर भएर पनि लड्न सक्थे ।

संयोग, महाशय, संयोग; यिनीहरूको दर्शनसँग यिनीहरूको जीवनको ऐतिहासिक कार्यहरूको के सम्बन्ध ? दर्शन पनि कलाजस्तै सौन्दर्य विज्ञानको एउटा प्रयोग (अभ्यास) हो—सङ्गीतमा ध्वनिको सङ्गठनद्वारा, चित्रमा रङ्गको, नृत्यमा गतिको विन्यासद्वारा तथा दर्शनमा विचार या शब्दको विन्यासद्वारा—सौन्दर्य विज्ञानको प्रयोग अभ्यास हुन्छ ।

डा. भट्टाचार्यले अलि चर्को स्वरमा भने—विचार या दर्शनले कार्यको सहायक हुनुपर्छ ।

पत्रकारले भन्यो—दर्शन कला हो, हेतुरहित, विलासको विषय ।

महाशय ।...डा. भट्टाचार्यले भन्न नपाउँदै पत्रकारले फेरि भन्यो ।

महाशय ।.....

नटुङ्गिने बहस-शब्दको चर्खा—जसको अचिराम गतिमा असल, खराब, सुन्दर, असुन्दर, जीवन, मरण हिटलर, यहूदी, सेतो, कालो, सारा बेमेल तत्त्वहरूले साटोफेरो

गर्छन्-कुलो र कुरो जता पनि मोड्न सकिन्छ ।

साँच्चै नै निकै हतार गर्नुपरेछ-टधास्सीमा होटल र होटलबाट एरोड्रमको दौडादौडको मलाई सम्झना छ- पेरिसको दिनभरिको म्यूजियमहरूका, कलाहरूका बीच गरेका दौडादौड र साँभमा दर्शनशास्त्रीहरूको विचारका गहिरा सुझहरूभित्रको दौडादौड जस्तो-टधास्सी द्वाइबरको अन्धधुन्धको हैकाइ । मलाई त्यस एक दिनको मेरो पेरिस आवासको एउटा मात्र प्रबल छाप पन्यो-मिचामिचको, भागाभागको, रिङिएको ।

ओर्ली एरोड्रम-त्यहाँ पनि त्यस्तै हतार-नठ प्लेन छुट्छ-महाशय चाँडै चाँडै... ।

रन्यनिदै, रिगिदै पेरिसका दुई सहृदय बङ्गाली भित्रसँग हतारको विदाइको हात हल्लाइबाट फुरसत पाएर म आफ्नो सीटमा आएर बसें ।

“नमस्कार । कृपा गरेर सीटको कमरपेटी बाँध्नुहोस् ।”

एघार

“कृपया, सीटको कम्मरपेटी बाँधोस् !”

कस्तो भुस्सुन्क निदाएछु—लागू खाएको जस्तो । प्लेनकी होस्टेसको सुरिलो स्वरले म फस्केर झुकिएँ ।

उसको स्वर फेरि सुनियो—जब हामी केही क्षणमा तेलअबिबको एरोड्रममा पुग्यौ । अहिले मेडिटरेनियन सागरका उपर तटसमीप छौ ।

बिहानको स्वच्छ प्रकाश आकाशमा छरिया थियो—तल नीलो भूमध्य महासागर मेडिटरेनियन सागर लघु तरङ्गले स्पन्दित, टाढाटाढा पृथ्वीका किनारामा उठेका लहर बुट्टेदार नक्साजस्ता धेरै दिनपछि यस्तो उज्यालो देख्न पाएँ—धोइएको जस्तो टहटहाउँदो, सुकिलो र पृथ्वी पनि प्रकाशस्नाता भएर स्वच्छ भएको । चराचर सुस्पष्ट किसिमबाट फकफक गरिरहेको । एकैछिनमा तटलाई नै एकैचोटि छुँलाजस्तो गरेर जहाज पिङ्गजस्तो मर्चिचदै ओर्न्यो र समुद्रलाई हठात् छाडेर पृथ्वीमाथि उड्न थाल्यो । त्यस आतप्त पृथ्वीको बालुबा राशि पग्लेर प्रकाशप्रवाह भएर बगेको जस्तो भयो—पहेँलो बुट्टाबुट्टी हरिया सघन बगैचाहरू, खेत, गाउँ-बस्ती सारा मान तल धकिदै तीब्र गतिले पछिस्तिर बग्न थाले, बेगको प्रवाहमा परेर ।

मैले निश्चय नै यात्रीको अजनबी व्यवहार गरे हुंला; नयाँ ठाउँमा पुगेपछि पादुहरूका आँखा केही खोजेको जस्तो—चारैतिर घुम्न थाल्छन्, त्यस्तै मैले पनि यताउति पस्क परेर हेर्न थालें हुंला । पेरिसको ओली एरोड्रमको चकचकी र त्यहाँको तडकभडक नफासतपछि यो तड एरोड्रम यति सादा लाग्यो कि कुनै गाउँमा पुगेको जस्तो भयो । मेरो त्यस समयको लाटोपन अजनबीको साधारण बिस्मयको हेराइ मात्र थिएन; त्यसमा थपिएको थियो होला—बैभम्बोष जनायास पेरिससँग मेरो चेतनाले तेलअबिबको तुलना गर्न थाल्यो होला । भन्सार अड्डाको तगारो काटेर बाहिर आइपुग्नासाथ खाकी पैन्ट र हाफ शर्ट लागेको हँसिलो व्यक्तित्व भएको मानिसले भन्यो—क्षमा गर्नुहोला महाराज, तपाईं के नेपालबाट आएको होइन ? मिस्टर....?

मैले भनै-हो,

उसले मेरो हातको सुटकेसलाई मबाट लिएर घरपट्टीको शिष्टाचारले भन्यो-
स्वागत छ, इजरायलमा । म तपाईंको सेवाका लागि हिस्ट्रिक्टबाट छटिएको व्यक्ति हुँ ।
एक हप्ताका लागि तपाईंको मिठ र गाइड... ।

त्यसै बखतमा भलाई लाग्यो-गोल्डवर्गले म इजरायल आउने कुराको खबर
पठाइसकेको रहेछ ।

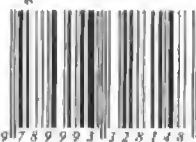

वी. पी. कोइरालाका साहित्यिक कृतिहरू

उपन्यास	कथा	जीवनी
(१) तीन घुम्ती	(१) दोषी चशमा	आपनो कथा
(२) सुम्निमा	(२) श्वेतधैरवी	
(३) नरेन्द्रदाइ		
(४) मोदिआइन		
(५) हिटलर र यहूदी		
(६) बाबु, आमा र छोरा		

मूल्य : रु. १००.००

मुद्रक : साभना प्रकाशनको छापाखाना, पुलचोक, ललितपुर, फोन ५५२१०२३, फ्याक्स : ५५४४२३६